

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Факультет філології та журналістики

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ВИПУСК 5

Луцьк
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
2016

УДК 81'38(05) + 821.161.2.08(05)
ББК 81.07я54 + 83.3(4УКР)я54
Л 59

Рекомендувала до друку вчена рада
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 20 від 22 грудня 2016 року)

Л 59 **Лінгвостилістичні** студії : наук. журн. / [редкол. : С. К. Богдан (голов. ред.) та ін.]. –
Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – Вип. 5. – 216 с.

У виданні подано статті про особливості поліфункційного статусу української мови в синхронії та діяхронії, мовностилістичні доміанти текстів різних функційних стилів і актуальні проблеми сучасної лінгвоперсонології.

Видання призначене для мовознавців – наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів філологічних факультетів.

Журнал є науковим виданням України, зареєстрованим у Державній реєстраційній службі України як друкований засіб масової інформації (серія КВ № 20841-10641Р від 08. 05. 2014)

*Наукове фахове видання
Затверджено наказом МОН України від 16.05.2016 № 515*

*Видання здійснене за підтримки
благодійного фонду Івана Омелянюка «Волинь-Україна»*

**УДК 81'38(05) + 821.161.2.08(05)
ББК 81.07я54 + 83.3(4УКР)я54**

© Богдан С. К., Тарасюк Т. М., 2016
© Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, 2016
© Маліневська І. П. (обкладинка), 2016

Редакційна колегія:

Богдан С. К., кандидат філологічних наук, професор, головний редактор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Аркушин Г. Л., доктор філологічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Бабич Н. Д., кандидат філологічних наук, професор (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича).

Бартмінський Є., доктор габілітований, професор (Республіка Польща).

Данилюк Н. О., доктор філологічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Єрмоленко С. Я., доктор філологічних наук, професор (Інститут української мови НАН України).

Костусяк Н. М., доктор філологічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Ленделова В., кандидат філологічних наук (Карлів університет у Празі, Чеська Республіка).

Мареш П., доктор габілітований, професор (Карлів університет у Празі, Чеська Республіка).

Мацько Л. І., доктор філологічних наук, професор, академік НАПН України (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова).

Межов О. Г., доктор філологічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Мірченко М. В., доктор філологічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Моклиця М. В., доктор філологічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Скаб М. В., доктор філологічних наук, професор (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича).

Сологуб Н. М., доктор філологічних наук, професор (Інститут української мови НАН України).

Струганець Л. В., доктор філологічних наук, професор (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка).

Тарасюк Т. М., кандидат філологічних наук, доцент, відповідальний секретар (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

ЗМІСТ

Аркушин Григорій	
Сучасні клички тварин іншомовного походження	8
Богдан Світлана	
Функційно-стильова гетерогенність епістолярних текстів	
Лесі Українки	14
Грицевич Юрій	
Діалектна специфіка онімного простору західнополіських фольклорних текстів	33
Громик Юрій	
Відображення середньополіської говірки в романі-гризайлі Миколи Закусила «Норинчанка і птах»	43
Громко Тетяна	
Ваконіми села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області	51
Зінчук Руслана	
Словозміна іменників середнього роду, оформлених за зразком субстантивів давніх *-ō-, *-jō-основ, у західнополіських і суміжних говірках	58
Качак Тетяна	
Мовностилістичні особливості художніх і літературознавчих текстів Оксани Луцевської	68
Космеда Тетяна	
Індивідуально-авторські засоби вербалізації категорії інтимізації в поетичному дискурсі Василя Симоненка	83
Кузьмич Оксана, Кондратюк Юлія	
Теоретичний погляд на стильові особливості синтаксису реклами	94
Локайчук Світлана, Кудісова Ольга	
Математичні терміни в публікаціях академіка Михайла Кравчука	101
Лутава Світлана	
Функціонування лексики на позначення віртуального простору в сучасній українській літературній мові	110
Маленицька Ольга, Брюхова Оксана	
Граматична специфіка метафор у поетичній збірці Ліни Костенко «Сад нетанучих скульптур»	124
Нестерчук Оксана	
Словотвір варіантів імен в епістолярній спадщині Лесі Українки	136
Осташ Любов, Осташ Роман	
Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. К. 5 (КРОВ – КБІЯХ).....	142
Павленко Лариса	
Загальні особові назви у творах Івана Вишенського.....	155

Приймачок Оксана

Типи коментарів у перекладах Лесі Українки оповідань Івана Франка	171
--	-----

Радько Оксана

Індивідуально-авторські прикметники з рослинним компонентом в українській поезії ХХ–ХХІ ст.	181
---	-----

Скорук Ірина

Прізвища з поліфункційними суфіксами в антропоніміконі м. Луцька	189
---	-----

Шурма Світлана

Основні характеристики публіцистичного наративу	201
Відомості про авторів	209
Інформаційний лист (вимоги до оформлення статей у науковому журналі «Лінгвостилістичні студії»)	211

CONTENT

Arkushyn Hryhoriy	
Modern Animal Nicknames of Foreign Origin.....	8
Bohdan Svitlana	
Functional-stylistic Heterogeneity of Lesia Ukrainka's Epistolary Texts	14
Hrytsevych Yurii	
Dialectal Specifics of Onomastic Space of the Western Polissian	
Folklore Texts	33
Hromyk Yurii	
Reflection of Middle-Polissian Dialect in the Novel «Norynchanka and a Bird» by Mykola Zakusylo	43
Hromko Tetiana	
Vaconyms of the Village Pishchanyi Brid of the Dobrovelyckivskyi District Kirovograd Region	51
Zinchuk Ruslana	
Inflexions of Neuter Nouns Formed According to the Model of Old Substantives with *-ǫ-, *-jǫ-stems in Western Polissian and Related Dialects	58
Tetiana Kachak	
Linguistic and Stylistic Features of Literary Works and Texts of Literary Criticism by Oksana Lushevskya	68
Kosmeda Tetiana	
Individual Author's Means of Intimization Concept Verbalization in V. Symonenko's Poetic Discourse	83
Kuzmych Oksana, Kondratiuk Yulia	
The Syntax Characteristics of Advertising Text: Theoretical Aspect	94
Lokaichuk Svitlana, Kudisova Olga	
The Mathematical Terms in the Publications by Academician Mykhailo Kravchuk	101
Lutava Svitlana	
Functioning of the Lexical Units Denoting Virtual Space Notions in Modern Ukrainian Language	110
Malenytska Olha, Briukhova Oksana.	
Grammatical Specificity of Metaphors in the Poetic Collection by Lina Kostenko «Garden of Not Melting Sculptures».....	124
Nesterchuk Oksana	
Variants of Proper Names in Epistolary Heritage of Lesia Ukrainka	136
Ostash Liubov, Ostash Roman	
Dialectal Words of Village Struhantsi as an Object of Lexicographical Processing: K.5 (КРОВ – КЫЙЯХ).....	142
Pavlenko Larysa	
Common Personal Nominations in the Works by Ivan Vyshenskyi	155

Pryimachok Oksana

Types of Commentaries in Lesia Ukrainka's Translations of Ivan Franko's Short Stories	171
--	-----

Radko Oksana

Individual Author's Adjective-Neologisms with Floral Semantic Elements in the Ukrainian Poetry of the XX-XXI-th Century	181
--	-----

Skoruk Iryna

Surnames with Multifunctional Suffixes in the Anthroponymycon of Lutsk	189
---	-----

Shurma Svitlana

Basic Characteristics of the Publicistic Narrative.....	201
Information about the authors	209
Information letter (article formatting guidelines and requirements for registration of articles in the scientific journal «Lingvostylistychni Studii»)	211

СУЧАСНІ КЛИЧКИ ТВАРИН ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

У статті досліджено формування традиційних кличок домашніх тварин (корова Лі́ска, кінь Гні́дкó, собака Жў́чик та ін.). Зазначено, що з другої половини ХХ століття під впливом художньої літератури, кіно- та телефільмів з'явилося багато нових зоонімів. Ще однією з причин актуалізації таких найменувань можна вважати той факт, що сучасні імена новонародженим тваринам вибирають, як правило, представники молодшого та наймолодшого поколінь, про що свідчать, зокрема, зооніми, твірними основами яких стали жаргонізми, пор.: собаки Дру́жба́н, Ко́ра, Ти́па, Ша́вка, Ше́ва, кіт Паха́н (його слухався навіть пес) та ін. Серед новостворених кличок значний відсоток становлять слова іншомовного походження, зокрема росіізми (пор. клички корів: А́прелька, Ку́кла, Не́вє́ста) та англіцизми й американізми, для значної частини яких твірними основами стали власні особові імена та їхні варіанти (собаки Бой, Блек, Дог, Френд, феліоніми Джек, Оліве́р, Джу́ля та ін.).

Ключові слова: північно-західна Україна, клички тварин, оніми, антропоніми, апелятиви.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для традиційних кличок тварин, як слушно зазначає В. Шульгач, основними мотиваційними ознаками ставали колір шерсті (масть), особливості анатомічної будови та специфіку поведінки [4, с. 194]. Польський дослідник С. Вархол указує на важливість студій саме над такими зоонімами: «Особливо цінними, зокрема для досліджень етногенезу слов'ян, так звані традиційні клички тварин, насамперед назви корів і волів, коней і собак та овець, а з домашніх птиць – курей і гусей» [5, с. 7].

Але змінилися часи та звички, які призвели до «занепаду» багатьох традиційних зоонімів та заміни їх новими під впливом різних чинників: художньої літератури (кіноніми *Ка́штáнка*, *Муму́*), кіно- або мультфільмів (кінонім *Бі́м*, феліонім *Матро́скін*), реклами товарів (ваконіми *Бу́рьо́нка* і *Ми́лка*, орнітонім *Ря́ба*) тощо. Крім цього, ще один досить важливий чинник: сучасні імена новонародженим тваринам вибирали, як правило, представники молодшого та наймолодшого поколінь, про що свідчать, зокрема, зооніми, твірними основами яких стали жаргонізми, пор.: кіноніми *Дру́жба́н*, *Ко́ра* ('смішний', 'веселий'), *Ти́па*, *Ша́вка*, *Ше́ва* (любить гратися з м'ячем), феліонім *Паха́н* (його слухався навіть пес) та ін. І звичайно, значний відсоток становлять лексеми іншомовного походження.

Як відомо, серед цих найменувань немає такого поділу, як серед власних особових імен, де розрізняють групу офіційних і неофіційних назв, тому й народний зоонімікон надзвичайно мінливий, хоч ще зберігає деякі клички, що традиційно «прив'язані» до певного виду тварин. Зауважимо, що й репертуар сільських кличок значно різниться від міського, оскільки

більшість великих домашніх тварин (коні, корови, кози, свині), як і менші (собаки, коти, птиця) проживають у селі, а отже, і побутують їхні назви переважно в сільській місцевості, де майже відсутні зооніми кімнатних песиків, папуг, хом'ячків, акваріумних рибок і т. д. Безперечно, на сільські клички впливає і говіркове оточення, насамперед фонетичні та лексичні особливості, чого майже не помічено в містах.

Незважаючи на таке поєднання традиційного та нового, сільського та міського, за твердженням М. Сюська, «зоонімія, як і інші розряди власних імен, – не хаотична безліч і навіть не окремі розрізнені факти, а цілі тісно пов'язані між собою групи, які при емпіричній перевірці виявляють такий зв'язок, що зумовлює їх системний опис, вимагає встановлення відношень між зоонімами і неззоонімами (апелятивами, топонімами, антропонімами і т.д.), а також між самими зоонімами як елементами підсистеми» [3, с. 29].

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасних кличок тварин зроблено за матеріалами «Словника зоонімів північно-західної України» [2], основою якого стали студентські записи впродовж останнього чвертьстоліття (у цій лексикографічній праці для більшості кличок наведена і їхня мотивація). У статті, як і в словнику, вжиті терміни: *ваконім* – кличка корови, вола, *гіпонім* – кличка коня, *капронім* – кличка кози, *кінонім* – кличка собаки, *кунікулонім* – кличка кролика, *овіонім* – кличка вівці, барана, *орнітонім* – кличка птаха, *порконім* – кличка свині, вепра, *феліонім* – кличка кішки, кота (див.: [1]).

В Україні упродовж багатьох століть була сформована велика група традиційних кличок домашніх тварин, але вже з середини ХХ ст. серед таких зоонімів відбулися значні зміни. За нашими спостереженнями, із кожних сучасних десяти кличок лише 3–4 традиційні, інші – новоутворені, серед яких значна частина запозичень з інших мов.

Як правило, лише котам давніше присвоювали православні власні особові імена (*Васька, Васи́ліна*), а для інших видів тварин це було під заборону. Однак тепер цього вже не дотримуються, хоч помітна деяка перевага неправославних імен над православними, що перейняті із зарубіжних кіно-, теле- та мультфільмів.

Які ж назви іншомовного походження наявні в народному зооніміконі північно-західної України?

І. Як і в сучасному усному мовленні, серед кличок-запозичень найбільше виявлено росізмів, серед яких виділяємо дві великі групи:

1. Здебільшого твірною основою ставали апелятиви-росізми: ваконіми *Апрелька* (народжена у квітні), *Невєста*, *Звьозdochка* (на лобі пляма), *Задорна*, *Зорька*, *Кукла*, *Побєда* (народилася 9 травня), *Пургá*, теля *Носкє* (задні ноги білі, ніби в шкарпетках), бик *Калхóзнік*, гіпоніми *Апрель* (народжений у квітні), *Ветєрóк* (швидкий), *Огоньóк*, *Пчóлка*, *Шу́стрий*, *Ізумру́д* (блискучо-сірий), *Лáсточка*, *Мáльчик*, кіноніми *А́лий*, *Башма́к*, *Букáшка*, *Дозóр*, *Колоко́льчик*, *Кру́пний*, *Попригу́нчик* (жвавий), *Разбо́й*

(агресивний), *Се́вер*, *Стре́лка*, *Храмóй* (накульгує), капронім *Ўмні́чка*, феліоніми *Жемчу́жинка*, *Йо́лка*, *Матр'о́шка*, *Поло́ска* (на спині чорна смуга), *Сапо́г* (спав у взутті хазяїна), *То́лстий*, *Угольо́к* (чорної масті), порконіми *Нахле́бнік*, *Шахто́р* (з чорними плямами), кунікулоніми *Ба́бочка* (біла шерсть з чорними плямками), *Краса́віца* та ін.

Досить часто та сама кличка належить різним видам тварин, створюючи своєрідні омоніми, пор.: ваконім, кінонім, феліонім і гіпонім *Бе́лка* (подібний на білку); гіпонім, кінонім, феліонім, кунікулонім *Ри́жик*; ваконім, гіпонім, кінонім, феліонім, капронім, порконім, орнітонім, морська свинка *Ма́шка*; ваконім, гіпонім, феліонім, кінонім, порконім, півень, папуга, хом'як, черепаха, змія *Со́ня* та ін.

На звучання деяких українських лексем, спільних для двох східнослов'янських мов, вплинула російська фонетика, пор.: ваконіми *Гвоздьо́ка* (червоної масті), *Партіза́нка*, *Се́рка* (сірого кольору), гіпоніми *Бе́лаш* (білої масті), *Йо́жик*, *Се́рий*, кіноніми *А́стра*, *Атама́н*, *Ба́рсік*, *Бе́лий*, *Мали́нка*, *Сне́жка*, феліоніми *Банді́т*, *Ба́нтік*, *Діка́р*, *Діре́ктор*, *Жемчу́жинка*, *Карті́на*, *Тьо́ща*, папуга *Лімо́нчик* та ін.

2. Для найменування домашніх тварин нерідко вживають російські власні особові імена та їхні варіанти: кінонім *Нікі́та*, ваконіми *А́нька*, *Ве́рка*, *Надю́ша*, бики *Гаврю́ша* і *Кірю́ша*, гіпоніми *Альо́нка*, *Аню́тка*, *Гандру́шка*, *Да́ша*, *Ле́на*, *Па́шка*, овіолонім *Бо́ря*, феліоніми *Артьо́м*, *Артьо́мка*, *Воло́дік*, *Дані́л*, *Да́шка*, *Ксю́ша*, *Ма́ксік*, *Машу́тка*, *Сіро́жа*, порконіми *Бо́рька* і *Мар'я́ша*, півень *Степа́шка*, хом'як *Лари́ска*.

Виявлено досить велику групу росізмів з російськими словотворчими суфіксами, що додані як до апелятивів, так і до онімів зі спільними для східнослов'янських мов основами, пор.: ваконіми *Голубі́шка*, *Красну́шка*, *Мали́шка*, кіноніми *Ба́ксік*, *Бо́сік*, *Валю́ша*, *Драко́ша*, *Ма́лік*, *Мохна́тік*, феліоніми *Ба́бнік* (ніколи не буває вдома), *Макаро́ша*, порконім *Вітьо́к*, курка *Молоду́шка*, кунікулоніми *Мама́ша* (вигодовує багато кролят), *Кроля́ша* та ін.; пор. ваконім *Зор'о́на*.

Частина таких зоонімів зазнає українського впливу – літературного або діалектного, напр.: ваконіми *Гвоздьо́ка*, гіпоніми *Скоросні́й*, *Гандру́шка*, *Огоньо́к*, кінонім *Храмі́й*, теля *Носке́*, феліонім *Матр'о́шка* та ін.

II. На другому місці серед запозичень англіцизми та американізми. Тут теж виділяємо дві групи.

1. Апелятиви, що стали онімами: кіноніми *Ві́кінг*, *Бой* ('хлопець'), *Блек* ('чорний'), *Джас*, *Дог* ('собака'), *Да́ун* (виконує команду «донизу»), *До́лар*, *Кімбо* (коричневої масті), *Ла́кі* ('щасливий'), *Спот* (плямистої масті, з англ. 'пляма'), *Френд* ('друг'), гіпонім *Спі́рім* ('дух'), феліонім *Уа́йт* (білої масті), черепаха *Цент* (бо маленька), папуга *Кей́т* та ін.

2. Англійські антропоніми, що перейшли в розряд кличок: кінонім *Га́рольд*, морська свинка *Га́ррі*, хом'як *Рі́чард*, феліонім *Оліве́р* і т.д. Про поширеність цих запозичень свідчать такі дані: у словнику вміщено 179 кличок із початковою літерою *д* (Д), серед них із початковим звуком [ʒ = дж] –

46, зокрема антропоніми *Джа́ні, Джек, Дже́ксон, Дже́рі, Дже́сік, Джеф, Джим, Джі́мі, Джі́на, Джон, Джу́ля, Джульба́рс, Джулье́тта, Джу́на*, а також колишні апелятиви *Джас, Джентельме́н, Джип* та ін.

III. У середині минулого століття апелятиви польського походження в західнополіських говірках були на другому місці після росізмів, а вже на початку нинішнього століття їх «обігнали» англіцизми та американізми. Серед зоонімів полонізми значно поступаються і перед запозиченнями з іспанської та португальської мов – результат впливу «мільних» опер, якими заповнений телеефір.

Засвідчено лише декілька польських апелятивів, пор.: кіноніми *Заце́нтій* і *Зло́тік*, мисливський пес *Бу́дзік*; значно більше використано польських варіантів імен: феліоніми *Ка́ся, Ка́ська, Ма́рик, Марці́н, Мі́цек*, гіпонім *Ю́зік*.

IV. Германізми (нечастотні). З апелятивів походять такі клички: гіпонім *Шульс* (в упряжі ліворуч), кіноніми *Вельт* (собака німецької породи, 'світ'), *Ка́йзер* і *Шварц* ('чорний'). Німецькі антропоніми стали твірною основою кінонімів *Вольф, Го́фман, Фріц, Шмі́т* та феліонімів *Вальдема́р, Ганс* і *Фрі́дріх*.

V. Лексеми французького походження (нечастотні), зокрема відапелятивні клички: кіноніми *Шанс* (у хазяїна часто гинули собаки), *Шансо́н*, індик *Ше́ф* (нікого не допускає на подвір'я), від антропонімів постали ваконім *Жа́нна*, кіноніми *Люсі́, Жаклі́н*, півень *Жак* (поводиться, як француз), феліонім *Жа́нна*.

VI. Грецизми, перейняті переважно з грецької міфології: кіноніми *Вене́ра* (народжена в День космонавтики), *Ге́ра, Зевс, Це́рбер*, гіпоніми *Аполон, Пегас, Андроме́да, Вене́ра*, феліонім *Кацюра́ніс*.

VII. По декілька запозичень з інших мов: з італійської – кінонім *Капучі́но*, гусак *Кваранті́ньо*, щур *Ла́ціо*, порконім *Поваро́тті* (великий, огрядний), з іспанської – феліонім *Луїс*, півень *Пе́дро* (господаря звати Петром), з білоруської – гіпонім *Сябро́* (куплений у Білорусії) та ін.

VIII. Крім запозичень з європейських мов, трапляються лексеми (переважно оніми), перейняті від азіатів, пор.: гіпоніми *Ібрагі́м, Махме́т, Мура́т, Муслі́м*, кіноніми *Гі́та, Са́ід, Мустафа́, Кунду́з* (хазяїн служив в афганському місті з такою назвою), *Са́ра, Шайта́н, Шамі́ль*, порконіми *Зі́та, Махму́д*, феліоніми *Земфі́ра, Каміка́дзе, Мо́шко, Сале́м*, капронім *Му́рза*, овіонім *Сулейма́н* та ін.

Висновки. Як бачимо, кількісно нові зооніми значно переважають над традиційними. Так, на 198 сторінці словника подано 18 кличок, перерахуємо їх – *Пончі́то, По́нька, Попелі́ста, Попелю́шка, По́пил, Попиля́ста, Попі́чка, Попко́рм, Попо́в, Попригу́нчик, Поросі́нка, Пороше́нко, Порш, Посиду́ха, Пота́п, Поту́жний, Походе́ща, Поцілу́йко*, з них жодної традиційної, а 15 вживані лише в одному населеному пункті. Перевага ж традиційних кличок над новоствореними в тому, що їх уживають у багатьох населених пунктах, а нові в декількох або тільки в одному і

переважно одним господарем, пор. давні традиційні: ваконім *Ліса* вживаний у 78 населених пунктах (ще деривати *Ліска* – у 131, *Лисуня* – у 3, *Лисо́ха*, *Лису́ха*, *Лису́ля* – в одному), кіноніми *Бровко́* – у 26 населених пунктах (ще *Бро́вчик* у 7), *Жук* у 196 (ще такі деривати: *Жу́чка* в 191, *Жу́чик* у 22, *Жука́* в одному), феліонім *Му́рчик* уживаний у 271 населеному пункті, *Му́рка* – в 177 (ще похідні: *Мурко́* – в 14, *Мурлі́ка* – у 3, *Муркоту́ля* і *Мурку́н* – у 2, *Муркі́т*, *Мурко́та*, *Муркоту́ха*, *Мурку́нчик*, *Му́рус*, *Мур-няв* – в одному) та ін.

І ще одна особливість традиційних кличок: лише ці оніми можуть переходити в апелятиви, набуваючи узагальнювального значення для того самого виду домашніх тварин (новоствореним цього не дано), пор.: *на́ші му́рки хва́йно ла́пають мише́й; ня́вчики лині́вийі, а му́рки не́; за га́вкотом жу́чиків* ни мо́на віспа́тиса.

Отож, аналіз кличок тварин відображає сучасні тенденції розвитку українського усного мовлення.

Список використаної літератури

1. Бучко Д. Словник української ономастичної термінології / Д. Бучко, Н. Ткачова. – Харків, 2012. – 256 с.
2. Словник зоонімів північно-західної України. А–Я / упоряд. Г. Л. Аркушин. – Луцьк, 2016. – 288 с.
3. Сюсько М. І. Взаємовідношення власних і загальних імен (зооніми і апелятиви) в українській мові / М. І. Сюсько. – Ужгород, 1985. – 57 с.
4. Шульгач В. Зоонім / В. Шульгач // Українська мова : енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова). М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр.енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 210.
5. Warchoń S. Słownik etymologiczno-motywacyjny słowiańskiej zoonimii ludowej / S. Warchoń. – T. I. – Lublin, 2007. – 303 s.

Аркушин Григорий. Современные клички животных иноязычного происхождения. На протяжении многих веков была сформирована большая группа традиционных кличек домашних животных (корова *Лыска*, конь *Гнидкó*, собака *Жу́чик* и др.), однако со второй половины XX века под воздействием художественной литературы, кино- и телефильмов біло образовано много новых зоонимов. Существует еще одна причина для их появления: современные имена новорожденным животным выбирают, как правило, представители младшего и самого молодого поколений, о чем свидетельствуют зоонимы, производящими основами которых стали жаргонизмы, ср.: собаки *Дружба́н*, *Ко́ра*, *Ту́па*, *Ша́вка*, *Ше́ва*, кот *Паха́н* (*его слушался даже пес*) и др.

Среди вновь созданных в Украине кличек значительный процент составляют слова иноязычного происхождения: из русского языка (клички коров *Апрéлька*, *Ку́кла*, *Неве́ста*), англицизмы и американизмы, для значительной части которых производящими основами стали собственные личные имена и их варианты (собаки *Бой*, *Блек*, *Дог*, *Френд*, фелионимы *Джек*, *Оливе́р*, *Джу́ля* и др.).

Ключевые слова: северо-западная Украина, клички животных, онимы, антропонимы, апелятивы.

Arkushyn Hryhoriy. Modern Animal Nicknames of Foreign Origin. The article considers modern tendencies in giving names to the domestic animals. The author claims that for centuries there has been generated a large group of traditional nicknames given to the

domestic animals (cow *Lyska*, horse *Gnidko*, dog *Zhuchyk* and others). But in the second half of the twentieth century under the influence of literature, cinema and television films there appeared many new zoonyms. Another reason for such modifications is the fact that modernized names of the newborn animals are usually chosen by representatives of the younger and the youngest generations, which is evidenced in quite specific zoonyms, in which slang words are used for the formation of the new names (cf.: dogs *Drushban*, *Cora*, *Tina*, *Shavka*, *Sheva*; cat – *Pakhan* (*even the dog obeys him*) and others). Among the newly created nicknames a significant percentage of words are of foreign origin, including rosiizmy (e.g. cow nicknames: *Aprielka*, *Kukla*, *Nieviesta*). Some animal nicknames are of English and American origin. In the majority of them nominative nouns and their derivatives are used as name-forming stems (dogs – *Boi*, *Blek*, *Dog*, *Frend*, phelihonyms *Dzhek*, *Oliver*, *Dzhulia* and others).

Key words: north-western Ukraine, nicknames of animals, honyms, anthroponyms, appellatives.

Стаття надійшла до редколегії 11.10.2016

ФУНКЦІЙНО-СТИЛЬОВА ГЕТЕРОГЕННІСТЬ ЕПІСТОЛЯРНИХ ТЕКСТІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті проаналізовано одну з найважливіших диференційних ознак будь-якого епістолярного тексту – функційно-стильову гетерогенність, що має найвиразнішу актуалізацію в листах Лесі Українки і визначає її індивідуальний стиль; окреслено основні мовні вияви гетерогенності та їх експлікацію в лексико-семантичній площині різних текстів; встановлено чинники, які позначилися на неоднорідності стильових елементів, представлених в епістолярних діалогах Лесі Українки з різними адресатами; основну увагу зосереджено на власне стильовому, жанровому та лексико-семантичному різновиді гетерогенності.

Ключові слова: гетерогенність, епістолярний текст, лист, текст, жанр, інтертекст.

Постановка наукової проблеми та її значення. Гетерогенність як лінгвістичну категорію здебільшого вивчають у зв'язку з проблемою гетерогенності тексту. А тому цілком передбачувано саме поняття *гетерогенного тексту* вважають одним із найактуальніших. Власне, воно, за твердженням Яна Галло, фокусує «проблему текстової неоднорідності, гібридності, яка простежується не тільки на рівні форми і змісту (семантична гетерогенність, представлена полікодовістю тексту), але і в рамках функційно-стилістичної гетерогенності, породженої контрастом смислових систем, що співіснують у дискурсному просторі тексту» [12, с. 1].

Гетерогенність текстів (і не лише вербальних, але й екстралінгвальних (наприклад, музичних творів, танців)), активна увага до вивчення якої (поряд із гетерогенністю в мові й дискурсі) спостережена в останні десятиліття [4; 5; 6; 7; 12; 13; 14; 16; 17; 20; 21; 24; 26; 27; 32; 34], має численні термінологічні визначення: *креолізований текст, супертекст, бімедіальний, полімедійний, мультимедійний текст, вербально-візуальний текст, полікодовий текст, контамінований текст, ізовербальний комплекс, інтерсеміотичний текст, лінгво-візуальний текст, ізоверб, відео-вербальний текст, семіотично ускладнений текст* тощо [12, с. 1–2]. Така багатовимірність найменувань зумовлена насамперед відмінностями аспектів дослідження гетерогенності різних типів тексту як комунікативної одиниці, яка «не обмежена мовною складовою» [12, с. 2], тобто не лише як власне лінгвістичної категорії. Це й зумовило щонайперше неоднаковий обсяг термінолексем, які її репрезентують. Принагідно зауважимо, що саме явище *гетерогенності* (чи звичніше – *неоднорідності / різнорідності*) в мові (на всіх її рівнях) існувало завжди й вивчалось раніше як *варіативність*, як *різноманітність* або як *синкретизм* [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві об'єктом вивчення явища гетерогенності найчастіше слугують різні типи текстів і дискурсів та способи взаємопроникнення чужорідних і власне авторських елементів на певних рівнях їх мовної організації (це, зокрема, праці О. В. Белоглазової [4, 5, 6], М. В. Беляєвої [7], Яна Галло [12, 13], С. Ю. Полуйкової [21], В. Є. Чернявської [29–31] тощо).

Гетерогенні елементи і особливості їх функціонування та індивідуального вияву в художніх текстах проаналізовано в низці праць і літературознавців, і мовознавців (наприклад: Н. Г. Горбунова (гетерогенність текстів Дж. Джойса) [14], С. О. Дячок (гетерогенний інтертекст у поезії Ліни Костенко) [16], З. М. Тимофєєва (лінгвістичні аспекти гетерогенності в художніх текстах В. В. Набокова) [24] тощо).

Дослідники гетерогенності тексту послідовно стверджують, що «будь-який текст – це полікодове утворення», однак найвиразніше, на їх переконання, «семантична гетерогенність представлена в художніх текстах» [13, с. 5]. Хоча ймовірно припустити, що ступінь гетерогенності і в інших текстах, зокрема, в релігійних, публіцистичних та епістолярних не поступається художнім. Це й визначає насамперед потребу розширення джерельної бази й урізноманітнення спектра подібних студій.

Мета статті – дослідити особливості гетерогенності в епістолярних текстах Лесі Українки й окреслити її основні функційно-стильові вияви.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Учені справедливо вважають, що будь-який вербальний текст – *гетерогенний* об'єкт із огляду на те, що він: 1) завжди організований ієрархічно, його структура складається з рівнів різної природи; 2) включає в себе знаки-індекси, знаки-символи, знаки-ікони (таблиці, схеми) і метазнаки [13, с. 2]. А отже, гетерогенність тексту визначають насамперед два чинники: 1) використання в тексті різних типів знаків; 2) закодованість у тексті як мінімум двох мов [13, с. 2]. Власне, ця подвійна закодованість тексту і є визначальною властивістю, бо в будь-якому тексті присутні два коди – мовний код і текстовий код, а кожен знак у тексті реалізує одночасно «два аспекти своєї семантики: значення і мовленнєвий смисл, що виявляється в цього знака лише в межах цього тексту» [13, с. 2]. Якщо ж усю «багатоманітність текстів розташувати на шкалі реалізації мовленнєвого смислу і системного значення знака» [12, с. 3], то до мовного полюса будуть наближатися офіційно-ділові й наукові тексти, а до текстового – художні, решта – розташовуватимуться між цими двома полюсами.

Епістолярний текст за такої диференціації матиме «серединний» статус із виразним тяжінням до текстового рівня. Водночас ступінь актуалізації й вияву функційно різнотекстових елементів у цьому типі текстів навряд чи можна вважати одновимірною стильовою величиною. Обсяг чужого (тобто невластивого насамперед функційно) текстового сегмента й міру його вияву визначатимуть насамперед фактор адресата й

фактор адресанта, що узвичаєно уможлиблюють гармонійність кожного епістолярного діалогу та його змістову зрівноваженість, а отже, й однозначність сприйняття актуалізованої в ньому інформації.

Варто чітко розмежовувати, на думку вчених, поняття *текстової гетерогенності*, *полідискурсності* та *інтердискурсності*. *Текстова гетерогенність* передбачає різні вияви неоднорідності, основними з-поміж яких, очевидно, можна вважати *функційну-стильову* та *структурно-семантичну*. *Полідискурсність* (передусім як ознаку художнього тексту) О. В. Белоглазова визначає як «переплетення різноманітних дискурсів в єдиний соціокультурно-зумовлений *полідискурс*, що відтворюється у відкритій множинності текстів, об'єднаних спільною сферою застосування і специфічною ідеологією» [5, с. 121–122]. Полідискурсність – завжди фактор складності в сприйнятті тексту читачем, власне, автор повинен брати до уваги особливості свого адресата, його здібності щодо декодування тексту. Прагнення до мінімізації складності й оптимізації сприйняття тексту призводить до переважної монодискурсності текстів для читачів-початківців, молодших дошкільнят. Водночас із подорослішанням адресата зростає і дискурсна гетерогенність [5, с. 124]. А отже, *полідискурсність*, на противагу *інтердискурсності* як *спонтанній та індивідуальній* рисі кожного окремого тексту, виявляє, на думку дослідниці, ознаки стійкого набору спеціальних дискурсів, наявність яких характеризує визначену множинність текстів [5, с. 122]. Полідискурс завжди представляє ядерну зону, яка відзначається соціокультурною зумовленістю, стабільною відтворюваністю (а отже, стійкістю) [5, с. 123], тобто вона позбавлена ознак градуальності. *Інтердискурсність* як щонайперша ознака будь-якого художнього тексту належить до його периферійної зони і є величиною непостійною, індивідуальною для кожного твору, залежною насамперед від віку «ідеального читача» (О. В. Белоглазова). Епістолярні тексти, комунікантами яких є такі довершені мовні особистості, як Леся Українка, навпаки, завжди тяжіють до інтердискурсності, яку й визначає передусім фактор адресанта.

Водночас, подібно до художніх текстів, *монодискурсність* епістолярних співвіднесена також і з віковими характеристиками, але не лише адресата, а насамперед адресанта, а також – із інтенцією автора, сформованою, зокрема, відповідно до його інтелектуально-когнітивного рівня. Варто нагадати хоча б дитячі листи Лесі Українки до родини Драгоманових, до бабусі Єлизавети. Скажімо, в одному з перших її епістолярних діалогів із Є. І. Драгомановою (14 січня 1881 року з Луцька) спостерігаємо передбачуваний пропозиційний вимір, експлікований вкрай вузькими тематичними блоками, що стосуються повсякденного побуту родини, навчання, розваг і найбільш виразних вражень юної адресантки. Нагадаємо фрагмент цього листа: «Милая бабушка, поздравляю Вас з праздником і дякую Вам за подарки. Из чулков на мене прийшлась всього одна пара, бо другі не налазять; тії смушки чорнії, що ви прислали, почали

облазить, бо, мабуть, були покрашені, то папа їх продав і купив замість тих другі, сиві, і зробив мені муфту і шапку. Лілі дали червоний шарф, а мені синій; Ліля дуже хвастає своїм шарфом і надіває його часто зверху шуби. У Лілі єсть біленька шапочка з пушком і біла муфта» [25, X, с. 11] (далі, покликаючись на це видання, зазначатимемо лише том і сторінку).

У перших листах Лесі Українки фіксуємо також надзвичайно зворушливі деталі родинного побуту Косачів та дитячих забав («Були у нас ужачі яйця; ми хотіли, щоб вони вивелись, та закопали в землю, та нічого не зробили» [X, с. 9] (початок літа 1876 року); «Миша колись нарисовував на стіні чорта та ще на дверях написав козячі різки і якесь лице. Ми все сидимо дома, а то, було, попросимо сала та й підшкваримо собі» [X, с. 9] (кінець 1876 року)), автохарактеристики поведінки («Мене презвали на Лесю» [X, с. 9] (кінець 1876 року); за спогадами сестри Ольги Косач-Кривинюк, «Лесю до 5-ти років звали Лосею, а тоді вона перейменувалася на Лесю, бо їй не подобалося ім'я Лося» (див. : [23, с. 42]) тощо.

Спостережено: монодискурсність у Лесиних листах із часом «згасає», а в деяких текстах зникає зовсім. І, навпаки, вияв полідискурсності не просто зростає, а набуває регулярних рис, що в поєднанні з іншими диференційними ознаками формують домінанти її епістолярного ідіостилю. Цей процес дискурсної динаміки епістолярних текстів Лесі Українки й розширення його спектра актуалізовано орієнтовно з 1887 року, щонайперше – в спілкуванні з братом Михайлом, пізніше – в діалогах із дядьком, Михайлом Драгомановим, з друзями, з сестрою Ольгою та мамою Ольгою Косач-Драгомановою. А отже, ступінь вияву полідискурсності значною мірою залежить від фактора адресата. Власне, він і визначає потенційність її актуалізації. Однак полідискурсність в епістолярії Лесі Українки суттєво поступається, на нашу думку, інтертекстуальності її листів. Можна висловити припущення, що саме епістолярні тексти (і не лише Лесі Українки) внаслідок спонтанності комунікації як домінувальної ознаки цього типу текстів має потенційно найвищий ступінь реалізації інтертекстуальності, яку, незважаючи на різноманітність тлумачень, узвичаєно визначають як міжтекстову взаємодію, а тому будь-який інтертекст завжди передбачає наявність текстових діалогів.

Одним із перших найвиразніших (і кількісно найчастотніших) виявів інтертекстуальних елементів в епістолярії Лесі Українки справедливо вважати її лист до брата Михайла 8–10 грудня 1889 року з Колодяжного, в якому йдеться про видавничі плани «Плеяди» (і її особисті) щодо реалізації проекту перекладів світової класики, що налічує майже чотири десятки авторів, майже сто текстів. Цей справді інформативно вражаючий лист стверджує насамперед читацьку обізнаність та інтелектуальний рівень юної адресантки, яка, до того ж, зауважмо, освоїла цей чужомовний літературний вимір самотужки, без будь-яких вищих навчальних закладів.

Текстова гетерогенність епістолярних текстів Лесі Українки різновимірною й багатовекторною, а її експлікація може мати як

фрагментарний рівневий вияв (в одному з можливих мовних рівнів їх організації чи навіть кількох одразу), так і текстово зорієнтований та згармонізований. Однак як один із найсуттєвіших аспектів текстової гетерогенності правомірно, очевидно, вирізняти саме *функційну неоднорідність*. Власне вона передбачає синтез не менше двох функційно-стильових систем, які в сукупності утворюють одне структурне, смислове й функційне ціле, що забезпечує комплексний вплив на адресата.

Епістолярний текст як *власне лінгвістичний* (тобто *власне вербальний*, хоча, зауважмо, не позбавлений невербальних елементів, зокрема, авторських малюнків, як-от у листах Лесі Українки) виявляє *гетерогенність* насамперед у площині його найбільш увиразнених стильових складових, передусім, на тих рівнях мовної організації, котрі щонайперше слугують виявом функційно-різномірної інформації – на текстовому й лексичному, актуалізуючи ті елементи, первинне стильове значення яких має функційно-диференційний статус, а отже, співвіднесене з чітко окресленою функційною сферою.

Функційно-стильову гетерогенність тексту часто називають ще *гібридністю*, яка виявляється як на рівні форми, так і змісту [30, с. 8]. Зокрема, Є. Є. Анісімова кваліфікує її як здатність тексту «поєднувати в собі стилістично різномірні елементи, ознаки різних типів текстів» [1, с. 76]. До таких текстів, на її переконання, належать насамперед художні тексти, які мають елементи стилізації й пародіювання, або будь-які інші, що актуалізують чужий текст, насамперед для ілюстрації. В епістолярних текстах така зміна функційно-різномірних елементів здебільшого є виявом не стилізації, а специфікою мовної поведінки адресантів, зумовленої частково функційними домінантами епістолярії і щонайбільше – їхнім ідіостилем, що й визначає високий ступінь та частотність експлікації гетерогенних елементів.

Залежно від наявності / відсутності чужорідних функційних елементів усі тексти узвичаєно поділяють на закриті та відкриті. За цієї класифікації епістолярні тексти, разом із художніми, традиційно належатимуть до типово відкритих. Саме на наявності чужотекстових вкраплень чи на їх відсутності функційна стилістика створює також типологію текстів щодо їх відповідності / невідповідності певному зразку, тобто їх конвенційності й неконвенційності. Епістолярні тексти, маючи стереотипну структурну організацію, найвиразніше виявляють змістову й функційну неконвенційність.

Розглянемо детальніше основні способи вияву *текстової гетерогенності* в епістолярії Лесі Українки, тобто гетерогенності на рівні текстотвірних моделей, яка узвичаєно щодо текстів інших функційних стилів, на думку дослідників, полягає в *контамінації, змішуванні, гібридизації й монтажі текстових типів, текстотипів чи прототипів*. Принагідно зауважимо, що деякі вчені чітко розмежовують поняття *монтажу, змішування і руйнування текстотипу*. Ян Галло кваліфікує

текстову гетерогенність як «діалог текстового екземпляра з його конвенційною нормою», визначаючи його як «діалог текстотипів» [12].

Змішування текстових прототипів (*першотекстів*) завжди властиве таким комунікативним ситуаціям, коли «текст одного типологічного різновиду «схожий» на інший функційний стиль чи текстовий тип» [12], тобто тексти одного функційного різновиду чи жанру з'являються у вигляді іншого типу текстів. Такі тексти в мовному оформленні (в структурі, змістовому наповненні) виявляють ознаки кількох текстових моделей, а тому вони виникають як «жанрові гібриди» (Ян Галло), що мають відхилення від очікуваного стандарту.

Текстова стереотипність епістолярії (яка і становить одну з найвиразніших її стильових ознак), як відомо, сфокусована передусім на рівні структурування й типологічності архітектоніки та формі реалізації епістолярних діалогів (традиційно – прозовій). Про цю особливість, зокрема, йдеться і в заувазі-коментарі Лесі Українки (виразно-іронічний) щодо подовження тривалості часу доставки її кореспонденцій через цензуру (див. лист до сестри Ольги 19 березня 1913 року з Хельвана): *«Чого мій лист так довго блукав, трудно здумати. Видно, хтось інтересується листами з Єгипту, хоч би й від незнайомих, і стиль мій так йому сподобався, що він учився листа напам'ять, інакше міг би, прочитавши, переслати швидше (слід би мені писати листи віршами, бо то легше вивчити, ніж прозу). От, значиться, і пиши листи...»* [XII, с. 451].

А отже, зміна прозової форми листа на поетичну слугувала б безперечним індикатором зміни й змішування епістолярного та художнього стилів. Таку комунікативну ситуацію *функційного змішування* як елемент мовної гри спостерігаємо, наприклад, у її квітневому листі 1890 року з Колодяжного до брата Михайла, написаного в поетичній формі – всупереч очікуваній прозовій: *«Михайлику мій любий! / Я зважила собі / Сьогодні написати / У віршах лист тобі. / Перо й чорнило маю, / Натхнення лиш нема! / А надо мною муза / Стоїть, як стовп, німа...»* [див. детальніше: [X, с. 54–58]. У цьому листі, зауважмо, навіть датування має віршову форму: *«Которогось там марта / Я 90-й рік! / Сьогодні дням і числам / Я загубила лік»* [X, с. 54].

Непоодиноким, хоч і непродуктивним для творення епістолярних текстів Лесі Українки, можна вважати також властивий для її листовної комунікації загалом прийом *монтажу* власних і чужих епістолярних текстів (класичний вияв актуалізації «*тексту в тексті*» (Ю. Лотман)), як-от лист 17 грудня 1891 року з Колодяжного до Михайла Павлика, в якому йдеться про «історію переселення на Сибір» (*«Хоч звістка може здатись запізненою, се писано 1 жовтня ст. ст., але треба згадати, що листи з тих сторін не так-то хутко доходять. Власне, то був тоді самий гарячий час для переселенців, що після нещасливих жнив полетіли у вирій. Ось і розповідь: «...Ось картини з нашого життя...»* [X, с. 120]).

Нерідко вона вдається також до опосередкованого цитування чужих листів. Іноді така актуалізація чужого тексту є єдиною фіксацією хоча б його фрагментів (за відсутності доцентрової епістолярії, основна частина її, як відомо, втрачена). А тому деякі листи Лесі Українки слугують джерелом часткової «мозаїчної» реконструкції її епістолярних діалогів із різними адресатами, як-от опосередкована експлікація одного з листів Ольги Кобилянської в кореспонденції до матері 27 січня 1903 року з Сан-Ремо: *«Писала мені Кобилянська, що її болить, чому, власне, з України так вдарено на неї. Вона Україну любить і сподівалася звідти ліпшого слова. Пише, що мала від Миші листа, що глибоко її зрушив; дякує „сестрам-українкам” за привіт, тільки не знає, до кого особисто з подякою вдатись; каже, що матиме собі за велику честь, коли ти обізвешся про неї в літературі; пише, що німці соціал-демократи дуже прихильні до неї, не у гнів будь добродію Єфремову! Так-то!»* [XII, с. 33]. Пор. із листом до Михайла Павлика (17 квітня 1903 р. Сан-Ремо), який, за Лесиним твердженням, прийняв «дражливо» її попередню епістолу (*«Проти Вас же я нічого не маю і ні в чому Вас не винувачу, і яке б там не було Ваше **«шість» до людей», то до мене маєте те «шість», що мене глибоко болить найменша прикрість, яку я коли, хоч і несвідомо, могла заподіяти Вам»*** [XII, с. 67]). Такі інтертексти мають здебільшого оцінювальні характеристики, що стосуються її листів, поведінки, відображають різність її поглядів і адресатів на певні події, явища тощо.

Встановлено: актуалізація окремих слів, фраз із чужих листів (найчастіше – з попередніх епістолярних текстів), здебільшого – з кола її адресатів і їх пряме та опосередковане цитування в діалогах з певним адресатом має постійний і регулярний вияв у її епістолярії й належить до диференційних індивідуально-стильових ознак, напр.: *«Не обіцяю Вам, любя пані, „гримати” на Вас, бо раз, що не буде за що (так я думаю), а друге – гримання не в моїм характері, та коли мене побачите, то самі скажете, що воно мені не до лиця»* [XI, с. 117] (графічно вирізнена авторкою лексема слугує індикатором її «чужорідності» й приналежності до іншого епістолярного тексту, в якому вона входила, ймовірно, до складу прохального виразу).

Особливо часто Леся Українка вдається в листах до експлікації фрагментів розмовного спілкування родини (і її власного з нею), дружнього середовища, особистих подорожніх вражень про різні мовленнєві ситуації тощо. Класичним взірцем такої текстової взаємодії можна вважати її лист 13, 14 січня 1903 року з Сан-Ремо до Івана Франка, в якому вона переказує свою суперечку з Трушем і Ганкевичем про доцільність його «універсальності». До речі, такі епістолярні фрагменти створюють можливості для мозаїчної реконструкції мовної парадигми усного мовлення українців кінця XIX – поч. XX ст. і можуть слугувати об'єктом спеціального вивчення.

До найчастотніших виявів власне функційної гетерогенності листів Лесі Українки, за нашими спостереженнями, належать: 1) *стильово дифе-*

ренційована (або власне стильова – функційно-стильова та експресивна), 2) жанрова і 3) лексико-семантична неоднорідність, які мають в епістолярії Лесі Українки в основному фрагментарний і контекстно зумовлений вимір.

Зауважмо, що формування парадигми стильової різноманітності епістолярних діалогів мало цілий ряд окреслених самою авторкою передумов, як мовних, так і позамовних. Власне мовні визначалися насамперед традиційними регламентаціями творення цього типу текстів, які адресантка мала враховувати ще до початку їх створення. Не менш суттєвим можна вважати також узвичаєний для неї спосіб викладу інформації, що і формував домінанти її індивідуального стилю. До позамовних здебільшого належали чинники, що визначали своєрідність побуту, ситуації, в яких перебувала адресантка в час створення епістоли. Вони й визначали тематичний вектор діалогу. Зокрема, в листі 10 вересня 1895 року з Колодяжного до сестри Ольги вона пише лише про різні побутові проблеми, а тому й кваліфікує його як *господарський*: «Прости, що лист такий сухий, „*хозяйственный*”. Що ж робить, перший раз в житті беру на себе роль євангельської Марфи, тоді як перше скоріш наближалась до Марії, отже, й мова у мене відповідна новій ролі» [X, с. 321]. Скажімо, тема 'здоров'я' (у листі до матері 10–11 квітня 1910 року з Хельвана («Тепер ще **друга тема**, мало чим приємніша: моє здоров'я. Щось таки з ним нема справжнього ладу» [XII, с. 307]) цілком прогнозовано передбачала використання медичної термінології та лексики: *ін'єкції туберкуліну, препарат «endotin», нормальна температура, сірчані купелі, курс* тощо. Отже, Леся Українка нерідко сама визначала й експлікувала тематичний різновид листовної комунікації, налаштовуючи адресата заздалегідь на її функційну «інакшість». Власне, обраний авторкою тематичний вектор програмував її мовну поведінку, передбачаючи водночас і певну стилістичну модель його вербальної реалізації.

Неоднорідність *функційного* виміру її епістолярних текстів, щонайперше – функційну варіантність окремих їхніх фрагментів, засвідчують непоодинокі автокоментарі самої адресантки про стильовий різновид певного листа (зауважмо: йдеться про авторські самовизначення їхнього функційно-стильового статусу, який формується передусім залежно від тематичного спрямування, що цілком правомірно знаходить вияв у актуалізації різних стилістичних засобів певного функційного стилю).

Найвиразніше функційну різноманітність листів відтворює синтагматика автохарактеристик Лесі Українки щодо опорної лексеми *лист*, фіксованої неодноразово з атрибутивами *діловий / неділовий*, напр. : «Прости, на сей раз **лист буде „діловий”**» [X, с. 389]; «Все-таки зверни увагу на мій „**діловий**” лист і відпиши мені скоріше, бо слід же мені щось відповісти людині, що так дбає про розповсюдження (от іще слово!) моєї слави – а врешті, може, й неслави, – хто знає..» [X, с. 391]; «Чом ти не відповідаєш на мій „**діловий**” лист?» [X, с. 400]; «Ще треба два **ділові** листи

от зараз написати та ще бігти по деякі орудки на місто...» [XI, с. 201]; «А тепер хтось скінчить, бо ще мусить один **діловий** лист написати зараз, хоч і втомлений вже» [XI, с. 347]; «...аж нічим зайнятись не можна було, ледве-ледве що пару **ділових** листів написалося» [XII, с. 46]; «Зробіте мені ласку, передавши йому мого листа, бо я щось сумніваюсь, чи добре то на отель адресувати «по нонешнім времена», – лист **діловий** і спішніш» [XII, с. 51]; «До того ж всі зимові місяці я, власне, найменше старалась писати до близьких людей і обмежувалась переважно **діловою** перепискою, бо, знаючи, що всі мої близькі люди нервові або життям пригнічені, я не хотіла журиги їх, а веселого мало могла написати» [XII, с. 52].

Привертає увагу і її коментар у листі до матері 22 жовтня 1911 року з Цулукідзе про те, що написання ділових листів до родини було для неї особливо обтяжливе: «...чогось мені всякі „ділові“ листи і розмови, надто з близькою родиною, завжди тяжкі і навіть вадять на здоров'я» [XII, с. 367] (ймовірно, тому, що такі листи стосувалося таких не бажаних для неї грошових проблем).

Зауважмо, що Леся Українка чітко диференціювала стильову різнорідність *приватних листів* і *власне ділових*. Водночас варто розрізняти стиль її ділових кореспонденцій і певні ознаки ділового викладу інформації в дружніх («дружеских») листах. А тому поява стилістично неправомірних, функційно невластивих (а отже, ненормативних) елементів ділових кореспонденцій у приватних – як чужорідних цьому різновиду комунікації – здебільшого й набувала в її автокоментарях графічних «лапкових» маркерів. Саме вони й слугують своєрідним індикатором функційної різнорідності тих чи тих мовних одиниць у конкретному епістолярному тексті. Про диференційність і стильову варіантність таких листів стверджує також Лесина мрія мати двох секретарів для написання цих стилістично відмінних текстів, про що вона пише (з притаманними їй стилю жартівливістю та іронічністю) до двоюрідної сестри Лідії Драгоманової-Шишманової 10–11 грудня 1899 року з Києва: «Очевидно, «человек, который работает», не повинен зовсім *писать листів сам, а держать два секретаря, одного для ділових, другого для дружеских і родственных листів, от Ваня має такого секретаря в твоїй особі, а я надіюсь, що, може, колись, як вийду заміж, то мій чоловік буде секретарствовать у мене, ну, а тим часом „не надеюсь ни на князи, ни на сыны человеческие“ і пишу все, що треба, сама або мовчу і з серцем сокрушенным читаю філіппіки розгніваних приятелів і родичів, повторяючи кожний раз „теа culpra!“*» [XI, с. 153].

Несхожість між цими двома різновидами епістолярного спілкування, за твердженням Лесі Українки, полягає й у самому процесі їх написання. У листі 10 листопада 1910 року з Кутаїсі до Михайла Кривинюка Леся Українка зізнавалася, що створення ділових і неділових листів вимагало від неї різних зусиль (очевидно, зважаючи насамперед і на різний ступінь стереотипності перших (тобто певну механічність їх написання), і на

необхідність творчих та особливих емоційних зусиль щодо других). Імовірно, саме потреба менших емоційних зусиль (унаслідок стереотипності ділових кореспонденцій) уможливлювала їх написання навіть у часи її фізичної недуги: *«Скажіть мамі, якщо вона в Києві – нічого про неї не знаю – і хто ще з наших в Києві є, що я хутко їм напишу, а тепер не можу – ледве діловий спішний лист наскребла, бо дуже ослабла»* [XII, с. 319]. Щоправда, для написання неділових листів вона потребувала іноді, за її зізнанням, не так фізичної, як моральної енергії, тобто відповідної налаштованості: *«...та й сам хтось не мав моральної енергії (хоч сила фізична була) до писання неділових листів»* [XII, с. 45].

Щоправда, наявність стилістично чужорідних елементів у листах Лесі Українки навряд чи завжди правомірно сприймати як свідому й цілеспрямовану функційну змішуваність чи функційне порушення, тобто стилізацію. Такі явища, за твердженням самої авторки, мають стереотипізований характер в її індивідуальному епістолярному стилі, тобто належать не до факультативних, а радше – до типологічних виявів. Йдеться, зокрема, про прийом рубрикації епістолярних текстів, який загалом, як відомо, не властивий епістолярному функційному виміру, а радше – науковому чи офіційно-діловому. У листі до Гната Хоткевича 9 березня 1907 року Леся Українка, зокрема, зауважує, що в неї це такий «фасон», тобто спосіб писання, елемент індивідуального стилю: *«Ітак, товаришу милий, „мир миром“, хоч ми й не сварились (принаймні се на мою думку так). Для вящого миру я Вам напишу кілька більш „стилістичних“ ніж речевих поправок, які, сподіваюсь, ні Вам, ні мені нервів не роздратують. Перш усього, ніколи не придавайте великої ваги „пунктам“ (1), (2), (3) і т. п.) в моїх листах бо се такий мій façon d'écrire (спосіб писання (франц.)) і нічого спільного з жадними ультиматумами не має, а частіше служить тільки для впорядкування моїх власних розтріпаних думок»* [XII, с. 192–193]. До речі, саме така стильова манера викладу інформації видалася Гнатові Хоткевичу виявом категоричності спілкування й свідченням порушення етики листовної комунікації. До того ж цей Лесин лист адресат сприйняв як жанрову заміну й був кваліфікований ним як ультиматум чи обвинувальна промова (*«Про „ультиматуми“ Ви говорите, запевне, тому, що під впливом моєї „серйозності“ взяли мій лист аж трагічно, але він все-таки елемента трагедії в собі не має. Бачте, мені здався ультиматумом (ну, і то не безповоротним) той Ваш „жарт“ у листі до Шури, через який і „сыр-бор загорелся“, то і лист мій треба розуміти скоріш як „защитительную речь“ (сі ж „речи“ не раз і в різкій формі викладаються, ніж моя), а не як „обвинительный акт“»* [XII, с. 193]), домінувальними ознаками яких виступають, зокрема, текстова структурованість і підкреслена логічність викладу інформації, які увиразнюють і посилюють імперативність мовлення. Власне це й спонукало Лесю Українку до поширених коментарів і пояснень щодо такого індивідуального способу висловлення думки в її листах: *«Таким способом можу Вам по всім*

пунктам нумерованим відповісти – далєбі, **я нічого злого в нумерації не бачу!** Адже і поети часом нумерують свої строфи, їй-богу!

1. Було б чудно думати, що від мого листа щось могло б змінитися в наших товариських відносинах.

2. Я теж не сердилась на Вас, але з а В а с мені не раз було досадно, і мені, звісно, здавалось, що на то є поважні причини.

3. Я замало (може) думала над Вашим листом, а Ви над моїм зате занадто багато, чим і пояснюється Ваш пункт –

4. на який я не хочу відповідати, бо він направлений „мимо Сидора в стєну”, то нехай коли-небудь та «стіна» і відповідь Вам, а я тут ні при чому (тепер уже Ви будете сердитись, але я не боюся!).

5. Признаю за Вами право жарту нині, і прісно, і во-віки-віків і прошу вже більш ніяких „сочинений” з поводу „того” мого листа не писати, бо „різностороннє освітлення” Вам все одно не вдасться – у Вас не публіцистичний талан, а мене на запорожця однаково не переробите, через те буде краще, коли „без поводу” напишете мені, як Вам живеться і т. п., і взагалі про що хочете, то мені се буде далеко цікавіше» [XII, с. 194].

Однак власне такий спосіб викладу інформації в епістолярних текстах Лєсі Українки не поодинокий. Подібну стильову манєру спостережено і в листі до матері 23 березня 1898 року з Ялти зі своєрідним графічним маркуванням структурних частин, пор. : «П[ан] Дєрижанов чоґось-то не рішився писать тобі сам, що, може, тобі се здасться чудно або, може, навіть налякає, і просить мене передать тобі „своїми словами” те, що він збирався писать. / 1°. Він уважає, що досі занадто багато звертали лікарі увагу на мою ногу і занадто мало, до крайності мало, на мої нерви. / 2°....» [XI, с. 31].

Узвичаєність (і нормативність для її ідіостилю) такого викладу інформації в листуванні з мамою зумовлена, ймовірно, маминим побажанням писати «фактичні» (тобто наповнені фактами) листи. Однією з передумов можна вважати також і епістолярну манєру Олєни Пчілки писати листи до доньки з численними запитаннями (про що зазначає сама Лєся). Це й зумовило частотну появу прийому рубрикації в їхніх діалогах, пор.: «Щодо аналогії з папою і тобою, то тут аналогія неповна. Бо 1) що можна действительному статскому советнику, того не можна титулярному, та ще й „помощнику”; 2) з твоїх творів тільки одно «Орлове гніздо» по сюжету схоже з сим твором, але ж воно досі не надруковане і не-відомо, який би воно зробило ефект свого часу; 3) тоді не було судових процесів літературних, не було, значить, огласки, а відомо, що і тут часто „свет не карает преступлений, но тайны требует для них”; 4) „бывали хуже времена, но не было подлей”» [XII, с. 427].

Подібне структурування тексту спостережено також і в листі 21 жовтня 1899 року до сестри Ольги («Ти мені нагадуєш, що я обіцяла нічого не робить цілий сей рік, але ж 1 – «нічого» не слід в сьому випадку розуміти абсолютно, 2 – се не завжди від себе залежить і 3 – «добрими замірами

вимощене пекло», *се трошки цинічно, але зате правда*» [XII, с. 146]) та до брата Михайла 25 лютого 1891 року з Відня (див.: т. X, с. 69–70).

У листі до Івана Франка 26 травня 1892 року з Колодяжного, що повністю побудований також за принципом структурування змістових блоків, Леся Українка так пояснює свій спосіб викладу інформації: *«Добре, що можу відповідати по номерах, так буде більше з толком, бо він в моїх листах не завжди є»* [X, с. 135].

Крім фрагментарної актуалізації диференційних елементів наукового стилю в текстовій організації листовних текстів, Леся Українка вдавалася найчастіше до прийому стилізації (здебільшого – спонтанного, рідше – цілеспрямованого) ділового стилю. Найвиразнішими ознаками такої взаємодії виявляється лексична площа й тематична зорієнтованість тексту.

Зокрема, в листі 4 січня 1912 року з Цулукидзе до Ф. П. Петруненка вона не лише послуговується улюбленим прийомом викладу інформації, властивим науковому та офіційно-діловому стилям, а й використовує найменування одного зі стереотипних реквізитів тексту протоколу: *«Ви і мама даремне так „драматично” віднесли до мого проекту про ті переклади, бо 1) я всіх київських чуток не знаю, 2) не дуже й збиралась сама з тими добродіями в спілку йти, а думала урвати з них „хоть шерсти клок”, а втім, Ви маєте... І цур їм навіки, перейдім „до порядку денного”»* [XII, с. 381–382].

Не менш стилістично увиразнена й продуктивно зрезалізована в листах Лесі Українки «присутність» елементів релігійного стилю, передусім, різнорідних біблеїзмів – від окремих власних назв, стилістично маркованих найменувань – до афоризмів, напр.: *«Скажи Вані (чоловікові Лідії Драгоманової-Шишманової. – С. Б.), що коли він не слухатиме добрих людей і не перестане бути таким *rongeur de vieux bouquins* (пожирачем старих книг (франц.)), то я явлюсь у Софію *und wenn er ist nicht willig so brauch ich Gewalt!* (І коли він не схоче, я застосую силу (нім.)). Зроблю грандіозне *autodafé* (аутодафе (франц.)) і навіть „Ленору” не пощаджу (примітка Лесі Українки: Ще проект помсти: продати його бібліотеку і за виручку тобі велосипед купити і устроїть перед домом плац для football і lawn-tennis!!!) – **страшний господь Адонай у гніві своєму, і пророки його не знають милосердя!** / *Ось йому моє сестринське наставленіє, і „да пребудет мир в доме вашем”»* [X, с. 353]. Як бачимо, в цитованому фрагменті вжито не лише функційно диференційовані найменування – *господь, Адонай, гнів, пророки, милосердя*, а й виразно стилізоване завершальне висловлення, основу якого становить старослов'янізм *наставленіє* і узвичаєна для релігійного стилю формула вітання-благословення *да пребудет мир в доме вашем*, запозичена з тексту Євангелія від Матвея (10: 12) і традиційна для мовної поведінки християн (пор. його український варіант: *«Входячи ж у дім, вітайте його, кажучи:**

Мир дому цьому!») (детальніше про використання біблеїзмів у листах Лесі Українки йдеться в наших попередніх статтях [9; 10]).

До узвичаєних функційних експлікацій у листах Лесі Українки належить і використання різноманітних *розмовних* елементів. Власне, такі елементи у функційно-стильовій площині епістолярних текстів, всупереч поширеному і в сучасних мовознавчих працях твердженню про те, що епістолярія є лише писемною формою розмовної мови (щоправда, іноді такі зауваги все ж таки обмежені «епістолярною утилітарно-побутовою практикою» [11, с. 23], а отже, не проєктовані на всю епістолярну спадщину), вважаємо, що принаймні для епістолярної мовотворчості Лесі Українки вони є лише одним із можливих виявів функційної гетерогенності, а не органічною її стильовою ознакою, тим паче – розрізнявальних. Розмовні елементи в її листуванні, подібно до «книжних стилів спілкування – художнього, публіцистичного, почасти – наукового та офіційно-ділового» [11, с. 24], набувають статусу функційно-розмовних, увиразнюючи й диференціюючи її ідіостиль емоційно й експресивно, завжди створюючи певний стильовий реєстр.

Насамперед варто виокремити продуктивне вживання питальних речень, які до того ж стверджують діалогічний (хоч і своєрідний) вимір епістолярного тексту (на противагу узвичаєному серед мовознавців погляду на нього як монологічну форму комунікації). Важливою визначальною ознакою епістолярії Лесі Українки можна вважати актуалізацію таких речень не в завершальній частині (що властиво є традиційною ознакою структурно-семантичної організації епістолярних текстів загалом), а на початку, напр. : «*Чого Ви се так на мене напались? Далебі, не по правді Ви вчинили!*» [X, с. 141] (до М. П. Драгоманова, 22 грудня 1892 р. Колодяжне); «*Що з Вами? Чи Ви живі, чи здорові? Чи, може, яка „лютая змія“ похапала Ваші листи на дорозі? Чи, може, Вам „не було охоти й потреби писати“, як мовляв один мій товариш після трьохмісячної перерви кореспонденції*» [X, с. 126] (до М. І. Павлика, перша половина січня 1892 р. Колодяжне). Такий початок комунікації характерний передусім для безпосередніх розмовних діалогів.

Одним із типових і регулярних виявів розмовності епістолярного ідіостилу Лесі Українки можна вважати також функціонування численних вигуків, що відтворюють цілий спектр її різнорідних емоційних станів (напр.: «*Ой, спішусь, вже пізно, здається, на пошту! / Паси, паси, паси па!*» [XI, с. 243]; «*Тепер вернімось „з форуму додому“. Писати про себе? Про ногу?! Ох-х-х!...*» [XI, с. 401]; «*Ох, яке воно холодне, сее schwarz auf weiss! нема тону, нема жесту, нема мовчання*» [XI, с. 267]; «*Ей, приїздить, панно Ольго, знов до мене, та будемо собі знов szare godziny (сутінки (польськ.)) справляти! і чай будемо пити „не отвратительный“, і Гріга гратимем, і я Вам страшні драми та дикі фантазії розповідатиму, та й залетимо обидві ins Blaue hinein! (в голубу далечінь! (нім.))*» [XI, с. 143]); «*Та ще наша поліська зима, мокра та льодовита – ой-ой, боюся!...*» [X, с. 102].

Часто в її листах експліковано ті вигуківі одиниці, що належать сьогодні до архаїки українського усного мовлення і майже не вживані в сучасному, наприклад: «**От би славно було!!..**» [XI, с. 325]; «**Ой боже!** якби-то, напр[иклад], д. Павлик знав, що я хвалю Вас за німеччину і запрошую до російщини, – то б то сварився!» [XI, с. 118]; «Ей, та вже недаремне ті галичани, що приїздили „шукати жінки собі“ на Україні, стали з тим своїм сватанням „притчею во языцех“! У нас хіба капелюхи так вибирають, а не жінок. І то ж приїздили не які-небудь, а поступовці... **Цур їм**, аж говорити не хочеться!» [XI, с. 119].

Розмовний колорит завжди актуалізує й стилістично маркує стереотипний для розмовно-побутового спілкування українців (і, зауважмо, частотний в Лесиній епістолярії) полісемантичний вигук ну («**Ну**, але ж правда, що ти і Лілея ще й навіть лілейная, се дуже важно і поважно!» [X, с. 236]; «**Ну**, будь здорова, любая, милая, золотая Лілія!» [XII, с. 416]; «**Ну**, до побачення!» [X, с. 265]. У текстах Лесі Українки він слугує найчастіше індикатором завершення епістолярного діалогу або зміни його тематичного вектора (див. про особливості його функціонування й семантичні вияви в українській мові в статті Ф. С. Бацевича [3]).

Зосібна варто виокремити один із улюблених Лесиних вигуків *гай-гай*, семантика якого здебільшого відтворювала її емоційні стани суму, печалі та смутку, напр.: «А мої незчисленні „теми“ – **гай-гай**, що з ними, бідними сиротами, буде?» [X, с. 59]; «(Таких віршів маю близько десятка. **Гай-гай**, тем багато, а часу так мало!)» [X, с. 59]; «Я ще ні разу не була у гаю. **Гай-гай!..**» [X, с. 69]; «Шкода, коли ти не приїдеш на різдво до мене! Ми б разом послушали еолову арфу перед університетом, подивились би на страшні тополі, і я б знову подумала, що мені вісімнадцять літ, що ми живемо на Тарасівській, де у мене на столику проліски стоять, у хаті рожево світло, а в серці провесна... **Гай-гай**, яка старовина!..» [X, с. 187].

Вирізняють епістолярний стильовий діапазон Лесі Українки і традиційні як для розмовного, так і для уснопоетичного мовлення українців вигуківі конструкції на зразок *Ой доленько*, *Моя ж ти долею*, *Лишенько* (напр. : «**Ой доленько**, вже друга година ночі, а завтра треба рано вставати!» [X, с. 267]; «**Моя ж ти долею темнейка!**» [X, с. 142]; «„**Ой, моя долею!**“! Що з мене далі буде!..» [X, с. 163]; «...коли се біжить щось по коридору, як підкований кінь, найшвидшим галопом і просто аж креше підлогу – цок, гуп, цок, гуп! **Лишенько** – хата розвалиться! Питаю: хто се біз? Herr Assistent (пан асистент (нім.)) Ну-ну...» [XI, с. 89]).

Художній текст в її епістолярії актуалізовано спорадично через експлікацію власних поетичних текстів (див., зокрема, лист до брата Михайла 30 травня 1890 року з Колодяжного), а найчастіше – насамперед через використання численних образних одиниць (одна із домінант її епістолярного стилю і мовомислення загалом, про що вона сама зізнавалася в листі 2 січня 1892 року з Колодяжного до Михайла Драгоманова: «...я не вмю думати без образів» [X, с. 125]) і різні інтертекстуальні вияви.

Зауважмо, однак, що інтертекст (*інтекст*) в епістолярії Лесі Українки як найвагоміша диференційна ознака індивідуального ідіостилю різнотипний за: 1) *джерелами* (це – **функційно неоднорідні елементи** з української та інших мов, представлені одиницями різних мовних рівнів і гетерогенні граматично – окремі *слова*, *словосполучення* та *речення*, експліковані рідною мовою чи однією з чужих, які знала адресатка); 2) *фактором авторства* (найчастіше – це її адресати – родина й друзі, а також відомі особистості – письменники, історичні діячі тощо).

Увиразнює функційно-стильову гетерогенність епістолярних текстів Лесі Українки і різнорідність актуалізованих експресивних стилів. Саме на неоднорідності *експресивного* виміру багатьох епістолярних текстів (власних і чужих) й особистих уподобаннях щодо деяких із них вона неодноразово звертає увагу своїх адресатів, вирізняючи цю стильову ознаку як *тон* (тобто, *тональність* мовлення) – *echt ritterlich* (наскрізь рицарський (нім.)) [XII, с. 28], *спокійний*, *«рицарський»* [XII, с. 29], *докторальний* [X, с. 353], *високий* [XII, с. 66], *неподобний* [XII, с. 102], *гречний* [X, с. 414], *гречний*, *коректний* [XII, с. 47], *категоричний* [XI, с. 115], *гіркий і зовсім уже не празниковий* [XII, с. 222], *холодний* [XI, с. 211], *сердито-саркастичний* [XI, с. 232], *нервовий* [XI, с. 300], *тон римського авгура* [X, с. 292], *об'єктивний* [XII, с. 25], *призвоїто-бойовий* [XII, с. 40], *делікатний* [XII, с. 51], *церемонний* (*peu sociable et prude* (малотовариський і лицемірно скромний (франц.))) [XII, с. 298], *хвалебний* [XII, с. 298], *карикатурний* [XII, с. 447], *moll* (мінорний тон (франц.)) [XII, с. 461] тощо, які стверджують її тяжіння до високого й шляхетного виміру спілкування й поведінки. Щоправда, тональність («усвідомлена (інтенціонально-вольова) або неусвідомлена (позаінтенціональна) емоційно-аксіологічна і змістово-інформативна організація мовного матеріалу (у його динамічному вияві), за допомогою якої адресант формує повідомлення, мовленнєвий акт певної ілюкції, що впливає на адресата, а іноді й на ситуацію спілкування») [2, с. 239]) в епістолярному тексті позбавлена вияву таких її складових, як інтонація, темп мовлення, гучність, тембр, паузація, а тому реалізується, передусім, завдяки лексико-семантичним та синтаксичним засобам.

Важливі для правомірності тверджень про *жанрову гетерогенність* її епістолярії визначення самої адресантки щодо основних способів експлікації тих чи тих жанрів (свідомих і мимовільних), передусім – частотні самохарактеристики Лесі Українки жанрових ознак різних листовних текстів, їх порівняння з певним жанром іншого функційного стилю. Зокрема, в листі до Ольги Кобилянської 30 січня, 3 лютого 1900 р. з Києва вона зауважувала: «Чи хто Вам пише такі листи, як я? Певне, ні, бо я вже прославилась далеко своїми листами, що в них ніколи нема того, що треба. Мама не раз сміється, що я пишу їх, певне, з високості неба чи з дна моря, але не з цього світу. Часами вони **подібні до рецензій**, як от і сей: спочатку література, потім музика, а щоб докінчити рубрику, уміщу і

драму» [XI, с. 162]. Лист 15 липня 1895 року з Софії до Михайла Павлика Леся Українка порівнювала з *протоколом* («*Не дивуйтесь, що мій лист такий діловий, **мов протокол**, се єдиний спосіб тепер писати листи, а то є риск не дописати ніяк*» [X, с. 308]. Як промову вона визначила лист до брата Михайла 25 лютого 1891 року з Відня: «*„Usque tandem, Catilina!..“ (доки будеш, Катіліно (лат.) etc., – можеш ти мені зукнути, стративши всяку терпеливість при читанні моєї **harangue** (промова (франц.))*» [X, с. 71].

У листі до Михайла Драгоманова 2 січня 1892 року з Колодяжного вона називає свій лист *хартією*: «*Та вже колись приїду, то до всього допитаюсь! Таки, видно, інакше не буде, а то що з того, що я розвалю листа, наче Велику **хартію**, – однаково ні до чого толком не допитаюсь, бракує „епістолярного таланту“! Однак, якщо Вам мої хартії справляють яку приємність, то писатиму частіше*» [X, с. 126]. «Велика хартія» (Велика хартія вольностей), як відомо, це конституційна основа прав англійців, котру ухвалив англійський король Іоанн Безземельний 15 червня 1215 року на вимогу повсталі аристократії. Її статті обмежували владу короля на користь феодалів і зобов'язували його дотримуватися законів.

Кваліфікація епістоли 28 листопада 1897 року з Ялти до сестри Ольги як *статті* має, очевидно, на увазі їхню спільну диференційну ознаку з науковим текстом, пов'язану зі значним обсягом, тобто насамперед зі структурними параметрами, а не власне стилістичними домінантами: «*Аже ж се **справжня стаття**. Я почала писать в 6-й годині, а тепер вже, слава богу, 10-а, пора і честь знать*» [X, с. 409].

Іноді листи, що мають здебільшого подієво-інформаційний характер, Леся Українка жартома називає *хронікою*, зазначаючи, що цей функційний вимір дається їй особливо важко: «*Здається, більш нічого, уваги достойного, і, нарешті, ти знаєш, що з мене поганий хронікер, кажуть, ніби се шанс, що може зато вийти добрий поет, я себе тим і потішаю*» [XI, с. 146].

В епістолярному діалозі з сестрою Ольгою (10 січня 1902 року з Сан-Ремо) один із попередніх листів до родини вона називає *універсалом*, підкреслюючи його основну розрізнявальну ознаку – множинність адресатів («*Хотіла я тобі написати другого дня після написання „універсалу“ до всіх вас, але залінувалась і не написала*» [XI, с. 310]). Подібні епістолярні тексти авторка кваліфікувала ще синонімічним найменуванням – *колективне посланіє* [XI, с. 296].

Неодноразова також поява номінації *бюлетень* («*От і весь мій **бюлетень**, та вже й спати пора*» [X, с. 364]; «*От тобі й весь **бюлетень** ясної пані*» [XI, с. 226]) мотивована специфікою основного тематичного вектора листів – 'здоров'я'.

Така жанрова різноманітність листів Лесі Українки зумовлена не лише їх змістовою неоднорідністю, а насамперед актуалізацією відповідних стильових і стилістичних ознак. Кожне з таких авторських самовизначень їх жанрового статусу є водночас додатковим аргументом функційної окремішності й своєрідності епістолярних текстів загалом.

Однак найчастіше епістолярну гетерогенність текстів Лесі Українки формує *лексико-семантична неоднорідність*, що значною мірою представлена інформацією, яка належить іншим авторам (тобто *інтертекстова*), експлікована здебільшого у вигляді опосередкованого чи безпосереднього цитування, алюзій та ремінісценцій. Своєрідність епістолярного інтертексту полягає в тому, що до його джерел, крім узвичаєних в інших функційних сферах (*тексти різних функційних стилів – власне українські й чужомовні, уснопоетичні твори, фразеологізми, афористика*), належать також персоналії родинного й дружнього середовища адресантів. Але це вже тема іншого дослідження.

Висновки й перспективи дослідження проблеми. А отже, гетерогенність можна вважати визначальною диференційною рисою епістолярії Лесі Українки. Домінантну позицію з-поміж актуалізованих її різновидів (текстова, власне стильова, жанрова й лексико-семантична) має функційно-стильова різноманітність, експлікована на різних рівнях мовної організації. Актуалізація стилістично маркованих елементів інших функційних стилів в епістолярних текстах Лесі Українки належить до виразних ознак її індивідуального стилю. Перспективу подальшого вивчення проблеми гетерогенності вбачаємо у вивченні інтертекстуальних виявів її листів і в компаративних студіях її експлікації в українській епістолярії XIX–XXI століть.

Список використаної літератури

1. Анисимова Е. Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов) / Е. Е. Анисимова // Вопросы языкознания. – 1992. – № 1. – С. 71–79.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
3. Бацевич Ф. С. Коммуникативні особливості вигуку НУ в сучасному українському мовленні / Ф. Бацевич // Дивослово. – 2008. – № 6. – С. 31–33.
4. Белоглазова Е. В. Детская художественная литература в аспекте полидискурсивности / Е. В. Белоглазова // Стереотипность и творчество в тексте: сб. науч. трудов. – Пермь, 2006. – С. 205–212.
5. Белоглазова Е. В. Интердискурс и полидискурс / Е. В. Белоглазова // Стил. – 2008. – С. 121–129.
6. Белоглазова Е. В. Полидискурсивность как адресато-обусловленная характеристика текста / Е. В. Белоглазова // Сибирский филологический журнал. – Вып. 2. – 2009. – С. 187–194.
7. Беляева М. В. Паратакис и гипотакис в синтаксисе устного дискурса с позиций гетерогенности / М. В. Беляева // Вестник Московского городского педагогического университета. – Серия «Филология. Теория языка. Языковое образование». – 2013. – № 1 (11). – С. 14–19.
8. Богдан С. К. Родинне спілкування Косачів : Етикетні стереотипи в епістолярних текстах / С. К. Богдан // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки; упоряд. Н. Стащенко. – Луцьк, 2006. – Т. 3. – С. 46–61.
9. Богдан С. Святе Письмо як інтекст в епістолярних текстах Лесі Українки / Світлана Богдан // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – Вип. 659 : Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – С. 23–27.

10. Богдан С. Біблеїзми в системі епістолярного автопортретування Лесі Українки / Світлана Богдан // Волинь філологічна: текст і контекст. – 2014. – Вип. 17. – С. 15–36.
11. Библик С. Диференційні ознаки розмовно-побутового стилю літературної мови / Світлана Библик // Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 22–31.
12. Галло Ян. Гетерогенность текста как лингвистическая проблема [Електронний ресурс] / Ян Галло // Jazyk a kultura. – 2013. – číslo 15. – Режим доступу: http://www.ff.unipo.sk/jak/15_2013/gallo.pdf (15.10.2016).
13. Галло Ян. К проблематике семантической гетерогенности текста / Ян Галло // OPERA SLAVICA. – XXIII. – 2013, 2. – S. 1–6.
14. Горбунова Н. Г. Гетерогенность текста Дж. Джойса: о механизмах связности в «бессвязном» тексте / Н. Г. Горбунова // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2007. – С. 85–91.
15. Денисова Г. В. В мире интертекста: язык, память, перевод / Г. В. Денисова. – М. : Азбуковник, 2003. – 298 с.
16. Дячок С. О. Джерела та функції гетерогенного інтертексту в поезії Ліни Костенко [Електронний ресурс] / С. О. Дячок // Філологічні студії: зб. наук праць. – 2015. – Вип. 4. – С. 91–93. – Режим доступу: <http://studiap.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/118#.WE2hgUfznRJ> (10.10.2016).
17. Ищук М. А. Гетерогенный текст: функции его составляющих / М. А. Ищук // Вестник ТвГУ. – Серия : Филология. – Вып. «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2008. – №13. – С. 176–182.
18. Ищук М. А. Специфика понимания иноязычного гетерогенного текста по специальности: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: специальность: 10.02.19 (теория языка) / М. А. Ищук. – Тверь, 2009. – 19 с.
19. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість / М. Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2009. – 584 с.
20. Литвиненко Т. Е. Интертекст и его лингвистические основы (на материале латиноамериканских художественных текстов) : дисс. ... докт. филол. наук: специальность: 10.02.05 (романские языки); 10.02.19 (теория языка) / Литвиненко Татьяна Евгеньевна. – Иркутск, 2008. – 380 с.
21. Полуйкова С. Ю. Жанровая гетерогенность в прагматическом аспекте / С. Ю. Полуйкова // Омский научный вестник. – 2012. – № 4 (111). – С. 179–182.
22. Сонин А. Г. Экспериментальное исследование поликодовых текстов: основные направления / А. Г. Сонин // Вопросы языкознания. – 2005. – №6. – С. 115–123.
23. Спогади про Лесю Українку. – К. : Дніпро, 1971. – 483 с.
24. Тимофеева З. М. Лингвистические особенности гетерогенного художественного текста: (Языковые средства выражения русского национального колорита в англоязычных произведениях В. В. Набокова): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: специальность: 10.02.04 (германские языки)/ З. М. Тимофеева. – СПб., 1996. – 19 с.
25. Українка Леся. Зібрання творів: у 12 т. – К. : Наук. думка, 1975–1979. – Т. X. – 542 с.; Т. XI. – 478 с.; Т. XII. – 694 с.
26. Чаплевич Э. Литература как гетерогенное явление: (к постановке проблемы) / Э. Чаплевич // Вестник Московского ун-та. – Серия 9: Филология. – 1996. – № 4. – С. 125–132.
27. Чернов Г. В. К вопросу о гетерогенности компонентов функциональной системы / Г. В. Чернов // Сборник научных трудов. – М., 1987. – Вып. 295. – С. 17–26.
28. Чернявская В. Е. Текст как интердискурсивное событие / В. Е. Чернявская // Текст – Дискурс – Стил. – СПб., 2004. – С. 33–41.

29. Чернявская В. Е. Открытый текст и открытый дискурс: интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность / В. Е. Чернявская // Стил-6. – Белград, 2007. – С. 11–26.

30. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность: учеб. пособие / В. Е. Чернявская. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 245 с.

31. Чернявская В. Е. Поликодовое пространство текста: лингвосомиотическая парадигма языкознания / В. Е. Чернявская // Язык в парадигмах гуманитарного знания: XXI век: сб. научн. ст. / С.-Петерб. гос. ун-т экономики и финансов, Ереван. гос. лингв. ун-т им. В. Я. Брюсова; под общ. ред. В. Я. Чернявской, С. Т. Золяна. – СПб., 2009. – С. 23–37.

Богдан С. Функціонально-стилева гетерогенність епістолярних текстів Леси Українки. В статті проаналізований один із важливих диференціальних признаков епістолярного тексту – функціонально-стилева гетерогенність, найбільш повно актуалізована в листах Леси Українки і визначаюча її індивідуальний стиль; досліджені її основні функціональні прояви і їх експлікація в лексико-семантичній площині цього типу текстів (к ним належать прежде всего різні елементи наукового, ділового, релігійного, розмовного і художественного стилів); встановлені фактори, впливаючі на неоднорідність стилевих елементів, представлених в епістолярних діалогах з різними адресатами і самі типові прояви текстової різноманітності, які формують своєобразність індивідуальної інтердискурсивності її писем; головне уваження зосереджено на експлікації власне стилевих, жанрових і лексико-семантичних різноманітностей гетерогенності.

Ключові слова: гетерогенність, епістолярний текст, лист, текст, жанр, інтертекст.

Bohdan Svitlana. Functional-stylistic Heterogeneity of Lesia Ukrainka's Epistolary Texts. The article highlights the issue of functional-stylistic heterogeneity and considers it as one of the most important differentiating features of epistolary text. The author argues that functional-stylistic heterogeneity is most clearly actualized in the Lesia Ukrainka's letters and determines the uniqueness of her individual style. The study reveals main functional manifestations of heterogeneity and its explication in the lexical-semantic domain of this type of texts which include, first of all, various elements of scientific, business, religious, colloquial and artistic discourse. The emphasis is laid on the factors that influence the heterogeneity of the stylistic elements reflected in epistolary dialogues of the poetess with different addressees and on the typical manifestations of text inhomogeneity which determine the peculiarity of the individual interdiscursiveness of Lesia Ukrainka's letters. The author concentrates on the explication of the actual stylistic, genre and lexical-semantic varieties of heterogeneity.

Key words: heterogeneity, epistolary text, letter, text, genre, intertextuality.

Стаття надійшла до редколегії 29.09.2016

ДІАЛЕКТНА СПЕЦИФІКА ОНІМНОГО ПРОСТОРУ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ

У статті на матеріалі уснопоетичних текстів із Західного Полісся та сучасних діалектних даних детально проаналізовано говіркову специфіку онімів як структурних елементів мови фольклору на фонетичному, морфологічному та словотвірному рівнях. Установлено, що зафіксовані в західнополіських народнопоетичних текстах власні назви зберігають живомовні особливості тієї місцевості, де вони побутують. Основним підґрунтям для такого висновку стала наявність відповідних апелятивних форм у відтвореному в текстографічних збірниках Г. Л. Аркушина зв'язному мовленні поліщуків.

Ключові слова: говірки, оніми, варіанти імен, фольклорні тексти, Західне Полісся.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження ономастичної парадигми лише в контексті словотвору або поетики не дає повноти уявлення про функціонування власних назв у текстах фольклору. Закоріненість онімної системи в питоме діалектне оточення, безперечно, актуалізує докладне прочитання фольклорних текстів із погляду вияву в них говіркових ознак на різних мовних рівнях. Територіальна специфіка мови народнопоетичної творчості, на переконання А. П. Євгенєвої, виявляється «в деталях, що дають більше свободи для внесення місцевого колориту, конкретного живого побуту, а разом з тим ширше, глибше захоплюють лексику тієї чи іншої говірки. Жива деталь, конкретна риса, <...> особливість предмета міняються в залежності від часу, обставин, середовища, тому в змалюванні їх ширше використовується своя, місцева, діалектна лексика» [13, с. 12]. Невід'ємною частиною лексичного рівня говірок став онімний пласт найменувань, які «для повноцінного мовного спілкування в даній місцевості є такими ж необхідними, як і апелятивна лексика цього говору» [43, с. 51]. «Ономастикон певного фольклорного твору – це майже щоразу новий, співзвучний часові та діалектному середовищу набір імен» [25, с. 9], – констатувала Н. О. Колесник.

Мета дослідження – виокремити й систематизувати в зафіксованих у фольклорних текстах онімах діалектні риси на рівні фонетики, словотвору та словозміни. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких конкретних **завдань**: а) опрацювати західнополіські фольклорні тексти з метою виявлення діалектних особливостей онімного простору; б) систематизувати засвідчені одиниці народнопоетичної системи найменувань; в) для встановлення ступеня зв'язку народнопоетичного та говіркового мовлення зіставити онімний репертуар фольклорних текстів із апелятивними свідченнями (паралелі взято переважно з текстографічних збірників Г. Л. Аркушина «Голоси з Підляшшя» [2], «Голоси з Волинського

Полісся» [3], «Голоси з Берестейщини» [4]); г) обґрунтувати надійність і перспективність фольклору як бази для діалектологічних студій.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Фонетичне оформлення народнорозмовних варіантів власних назв, зафіксованих у західнополіському фольклорі, демонструє низку говіркових рис, які властиві мовленню поліщуків. Варіативність в онімах рефлексів давнього *о в новозакритих складах продиктована найхарактернішою ознакою північноукраїнського наріччя, де реалізація континуантів аналізованого етимологічного вокала послідовно залежить від наголошуваності: *Прокуп* [5, с. 72], *Прокоп* [16, с. 60], з *Єкувка* [5, с. 205], *Йакуу* [1, с. 60], *Антуон* [39, с. 268], *Antuon* [49, с. 44], *Рыгуор* [50, с. 143], з *Pudlasza* [49, с. 24], в *Луховуй загати* [16, с. 48], в *Януовци* [17, с. 16], через *Орхуовське* [17, с. 44], пор.: «*Ой вибудували дві церковки ясни – а в нашу Януовци дві дівчини красни*» [17, с. 16], «*Antuon kozu wede – koza puožkatu grebe*» [49, с. 44], пор. відповідники-апелятиви: *покойни* [3, с. 189], *к концу* [2, с. 419], *вин* [3, с. 303], *пист* [3, с. 281], *периг* [3, с. 223], *ку^онь* [2, с. 191], *на сту^ол* [2, с. 257], *вувсом* [3, с. 199], *муст* [4, с. 191].

У кількох випадках відображено властиве волинськополіським говіркам «укання» – процес заступлення ненаголошеного [о] звуком [у]: *Буриса* [1, с. 16], *Гуликс'ій* [1, с. 14], *с Туп'іл'на* [1, с. 35], *кіриз Смуляреце* [34, с. 79], *на Смулярах* [34, с. 82], пор.: «*Гуликс'ій – йачм'ін' с'ій*» [1, с. 14], «*Вой як зійшло, зійшло тре зуронькі ясных, на наших Смулярах тре дивонькі красних*» [34, с. 82], пор. також апелятиви з текстографічних збірників Г. Л. Аркушина: *забуліла* [3, с. 341], *пу дурози* [3, с. 321], *пулутна* [3, с. 351], *угонь* [4, с. 273].

Гіперичний розвиток *о → і або и маніфестовано в топонімі в *Пычяев* [37, с. 213], *с Пічяева* [37, с. 214], пор.: «*З града Збаража в Пычяев прышлы, много народу хрыстіян нашлы*» [37, с. 213], пор. *мніго* [4, с. 107].

В ойконімі з *Королювки* [16, с. 26] засвідчено відмінну від літературної мови еволюцію наголошеного етимологічного *е, зокрема його розвиток в [у], пор.: «*Я сваха з Королювки приїхала на спробувки, дивчіт пробувати, чи варт їм сира дати*» [16, с. 26], пор. форми, відзначені в підляських говірках: *моюй систри* [2, с. 289], *в сям* [2, с. 211], *кліщелювци* [2, с. 291].

Фонетичну гіперкорекцію вимови ненаголошеного [а] як [о] відзначено в зафіксованих у текстах із Берестейщини особових іменах: *Доньлко* [7, с. 99], *Ондрыєја* [42, с. 15], пор.: «*Уіхавъ Доньлко въ тестевъ дворъ*» [7, с. 99].

Велика кількість структур маніфестує позиційні варіанти сучасних голосних, зокрема представлено заступлення ненаголошеного [е] внаслідок розширення і обниження артикуляції звуком [а]: *Саварине* [1, с. 161], *Гарасиме* [11, с. 215], *Narasyme* [48, с. 16], у *Віфлаїмі* [16, с. 86], пор.: «*Ој, ну chody koło wody, pysznu Narasyme. Ој, ну luby bohattyji – puchaj ona zhine*» [48, с. 16]; підвищення артикуляції [е] до [и] у ненаголошеній позиції: *Оликс'ій* [1, с. 14], *Катырына* [22, с. 498], *уд Фидота* [5, с. 205], *Пантылій* [23, с. 166],

у *Омыляна* [22, с. 511], *Тутяночка* [34, с. 37], *Миланка* [5, с. 7], подібно в ойконімічних номенах із суфіксом *-ев-*: *коло Гошыва* [22, с. 514], з *Грушива* [5, с. 39], пор.: «*Як я була молодая, шэ й хорошая, доганялы мынэ хлопці коло Гошыва*» [22, с. 514]; підвищення та звуження мовцями будь-якого [е] до [і] після [й]: *Йівдоха-попирдоха* [1, с. 138], *Йівдук'іа, на Йівдоки* [1, с. 14], у *Кыйіві* [37, с. 243], у *Віфлаїмі* [16, с. 86], пор.: «*Йівдук'іа – бирис'а за к'іа*» [1, с. 14]; заступлення ненаголошеного голосного [е] лабіалізованим [о]: в *Почайові* [24, с. 47], до *Кийова* [15, с. 13], пор.: «*Язык і до Кийова заведе*» [15, с. 13]; обниження наголошеного [и] до [е]: до *Дметра* [1, с. 24], *Соловено, Василено* [10, с. 304], *Васелько* [34, с. 77], пор.: «*Те, Соловено, те, Василено, те, Петре-рідний брате, поможи міні з (ім'я) переполохі зганяти*» [10, с. 304]; підвищення і звуження артикуляції наголошеного [а] після м'якого консонанта до [е]: на *Єкувка, з Єкувка* [5, с. 205], *Л'е* [1, с. 19]. Чимало паралелей виявлено серед апелятивів: *шецькі* [3, с. 133], *декує, спеть* [3, с. 257], *хлібену* [3, с. 219], *не куплею* [3, с. 145], *бадиллем* [4, с. 211], *ійця, ійце* [2, с. 221], в *пониділок* [2, с. 257], *пшиницю* [2, с. 269], *нидальоко* [2, с. 187], *хварма* [3, с. 137], *пáрши, кишанэ, тибá, овац* [21, с. 123], *васною, валікі* [21, с. 127].

Фольклорні тексти засвідчують побутування закономірнішої з історичного погляду фонетичної структури ойконіма *Брест*: *Бересто* [17, с. 25], до *Берестя* [11, с. 182], пор.: «*Славное місто Бересто, ой рано, рано, Бересто, а найславнейши Ломази, а наши Жуки сто рази*» [17, с. 25].

Периферійний статус губної фонемі [ф] пояснюється значним репертуаром субститутів, зокрема [т]: *Гольгота* [16, с. 86], на *Вартломія, Вартломій* [20, с. 30]; [х]: *над Віхліємом* [14, с. 86]; [хв]: *Дорохвейку* [7, с. 105], *Хведор* [1, с. 25], *Хведóру* [1, с. 31], *Chweder* [46, с. 100], для *Хведирки* [41, с. 32], *Хведорця* [41, с. 292], пор.: «*Якъ зъ мэнэ да вѣнчикъ знялы, да женишку Дорохвейку на голову далы*» [7, с. 105], пор. фіксації Г. Л. Аркушина: *тухлі* [4, с. 127], *торх* [3, с. 107], *хварма* [3, с. 137], *хвайно* [4, с. 235].

На тлі словоформ зі стверділими приголосними перед *і виявлено варіанти *М'ікола* [1, с. 11], *Ним'ідору* [1, с. 31], *Васіль* [24, с. 23], пор.: «*Там пан же Васіль коня сєдлає, ой сятый вечор, сяте Рожество*» [24, с. 23], пор. із говірок Західного Полісся: *рузбіта* [2, с. 151], *вітягали* [3, с. 35], *вмірає* [2, с. 103]. М'якість шиплячих у наголошених складах перед а – диференційна ознака говірок Дрогичинського та Кобринського районів Брестської області [44, с. 702]: *с Пічяєва* [37, с. 214], пор.: «*С Пічяєва втыкають, нывольнікув оставляють, Марійіна сыла всіх победіла*» [37, с. 214], пор. фіксації з берестейської говірки с. Симоновичі: *чясць, чясом* [21, с. 117].

Ствердіння [ц'] вплинуло на оформлення різних відмінкових структур антропонімів та географічних номенів із основою на свистячий: до *Тростянца* [1, с. 69], до *Корца* [32, с. 39], *Грыца* [7, с. 83], пор.: «*Да наварим варенічков повкорца, да повезем продавати до Корца*» [32, с. 39], пор. словоформи із зв'язних текстів: *хлопци* [3, с. 305], *танци* [4, с. 19], *удовица* [4, с. 233]. В окремих випадках зауважено наслідки депалаталізації консонантів перед наголошеними рефlekсами *ё: *Гандрий* [1, с. 25],

Матвийку [1, с. 139], Оріешкувське [39, с. 152], пор.: «Заплач, Матвийку, – дам копийку» [1, с. 139], пор. народнорозмовні вияви: суситка [2, с. 215], в недилу [3, с. 359].

Інформаційний потенціал залученої для дослідження фольклорної текстографії дозволяє виділити чимало випадків комбінаторних звукових змін. Трансформації внаслідок регресивної дистантної дисиміляції за способом творення [д...т] > [г...т] зазнала структура офіційного антропоніма Дмитро: ду Гмитра, після Гмитра [1, с. 24], пор.: «Ду Гмитра д'івка йак тил'а, то луч пиriskочу, а посл'а Гмитра – а-кац!, бо впаду» [1, с. 24]. За даними АУМ, така зміна в західнополіських говірках ситуативна: [г]л'а, [г]митро, [г]митер [6, к. № 90]. В антропонімах Василейку [11, с. 220], Марусейка [11, с. 44], Настусийку [41, с. 54] вбачаємо регресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [н'к] > [йк]: пор.: «Ой Василю, Василейку, милий мій Василю! Купи мені коралики на білу ю шию» [11, с. 220]. В АУМ відзначено активність на Поліссі формантів -ейк-, -ойк-: ле'ге[й]к'ий, 'тоно[й]кий, 'соне[й]к'о [6, к. № 163].

Пропріальні іменники часто ускладнені поширеними в ареалі Західного Полісся протетичними приголосними: [г] (Берестейщина, Підляшшя, центральна і східна частини Волинської області): Гантося, в Гантосі [40, с. 76], Голічка [22, с. 506], Гантона [35, с. 241], Гантка [16, с. 50], в Гамэрыцы, з Гамэрыкы [22, с. 510], Гандрей [24, с. 105], Гандроси, Гандрея [1, с. 13], Голекс'ій, Гуликс'ій [1, с. 14], Гандр'ій [1, с. 25], Гул'ано [1, с. 55], з Горіхова [16, с. 22], з-за Гуманю [18, с. 25], навіть [г]: гант'ін [1, с. 137]; [в] (захід і північ Волинського Полісся): Вольгочка [36, с. 128], Вольга [24, с. 25], [й] (спорадично в усіх частинах Західного Полісся): до Юлянки, Юлянушка [34, с. 173], Йівана [11, с. 252], Їванка [34, с. 169], Ядамко [16, с. 40], Їрод [16, с. 92], [н] (виняткові фіксації в мовленні окремих діалектоносіїв): Нандрію [20, с. 30], пор.: «Трэба кынську сылу маты й по-собаччы спаты, тоды будыш в Гамэрыцы пару цэнтыв маты» [22, с. 510], «Сороки, ворони – то хочуть летіти, а Павлусьо та Гантося – то рідніі діти» [40, с. 76]. Такі утворення відомі всім західнополіським говіркам: гузлики [3, с. 393], гім'є [3, с. 359], гіншу [2, с. 27], на гулицу [2, с. 145], гозиро [4, с. 191], водежу [3, с. 103].

Зв'язок із територіальними апелятивними виявами з наслідками афери́зи демонструють структури Лексій [39, с. 79], Мельку [40, с. 71], 'Суса Христа [30, с. 66], з 'Сусом [41, с. 315], сьватая 'Лля [24, с. 26], Лья [23, с. 164], после Л':е, Л':а [1, с. 19], Ляша «Ілля» [22, с. 508], Стахій [7, с. 167], пор.: «Козачейку Мельку, коли любиш чорні гочі, – люби мене всейку» [40, с. 71], «Сухій Стахій, да по хатэ скаче (Вѣникъ)» [7, с. 167], пор. з живомовними свідченнями: сторийа [3, с. 51], селєдци [2, с. 61], дна (корова) [2, с. 205]. Проміжну стадію афери́зи [о] → [ў] → [в] затримано в антропонімній формі: на ўликс'іа [1, с. 14]. Гіперичне усічення початкового етимологічного приголосного як наслідок відштовхування мовців від форм із протезою виявлено в словоформах до Рыгора [22, с. 511],

на *Рігора* [27, с. 160], *Ригоре* [5, с. 205], *Рыгуор* [50, с. 143], *Ордані* [37, с. 214], на *Ордані* [12, с. 77; 24, с. 33]. Зафіксовано випадок утрати початкового складу: з *Русалыма* «з Єрусалима» [37, с. 202], пор.: «*Йихала Хыма з Русалима старэю конякыю, слабэю тарахтякыю*» [37, с. 202]. Наслідки синкопи – усічення одиничного звуку або звукосполуки в середині слова – зауважено у власних назвах: до *Ковля* [11, с. 172], до *Хома* «до Холма» [17, с. 12], через *Орхуовське* [17, с. 44], до *Йурйа* [1, с. 16], два *Юрйі*, *Хартын* [23, с. 159], пор.: «*Два Юрйі, обадва дурні: одын – холодный, другой – голодный*» [23, с. 159], зіставте з паралелями серед загальних назв: *моричь* [3, с. 347], з *дерва* [3, с. 341]. У результаті апокопи оніми репрезентовані варіантами на зразок: *Пантылій* [23, с. 166], *Гантося* [40, с. 76], пор.: «*Сякий-такий Пантылій – такы будэ высылій*» [23, с. 166].

Форми на *Всіянській гурі* (Сіон – священний пагорб в південно-західній частині Єрусалима) [10, с. 296], *понад Сіянською горою* [5, с. 209] ілюструють появу неетимологічного приголосного. Розвиток інтерконсонантного вокала простежено в онімах до *Димитра* [1, с. 23], *Варава*, на *Варавару* [1, с. 11], на *Димійана* [1, с. 24], пор.: «*Х'ітра Варава* *н'іч ув'ірвала, а дн'а доточила*» [1, с. 11]. Такі структури в записах мовлення поліщуків зафіксовано в загальних назвах: *мотоцикел* [3, с. 321], *спеціальни* [2, с. 215], *восок* [2, с. 247].

Спорадично трапляються варіанти імен, запозичені з інших мов, зокрема польської: *Янульо* > пор. пол. *Jan*, *Касюня* > пол. *Kasia*, *Kas'ka* [16, с. 106], з *Марисьою* > *Marysia* [16, с. 109], *Ян* > пол. *Jan* [34, с. 122], *Міхал* > пол. *Michał* [11, с. 224], російської: *Симйонуша* > рос. *Семён* [41, с. 43], пор.: «*Ой їхала, їхала, сподобала Міхала*» [11, с. 224].

Специфіка оформлення частини онімів пов'язана з особливостями словотвірної системи говірок. Властиві, за спостереженнями дослідника іменного словотвору західнополіського діалекту Г. Л. Аркушина, любешівсько-ратнівським та любомльським, а також говіркам Дрогичинського та Іванівського районів Брестської області апелятиви на позначення осіб обох статей за кровними та родинними зв'язками із суфіксом *-ухн-* стали моделлю для творення засвідчених у фольклорних текстах із Рівненщини та Підляшшя варіантів жіночих імен: *Зосюхна* [24, с. 24], *Галюхна* [24, с. 32], *Ганнухну* [24, с. 86], *Валюхна* [24, с. 100], *Наппишна* [45, с. 171], пор.: «*Пуйдеш коні займати, то й Ганнухну побачиш. А що будеш хваліти, а Ганнухну любити*» [24, с. 86]. У діалектографічних описах західнополіського діалекту приклади апелятивів узяті з фольклору: *матухно* [24, с. 19], *дохна* [Ноб, с. 65], *смэртухно* [7, с. 118], *дѣдухно* [7, с. 40], *батюхну* [7, с. 38].

У говірковому мовленні побутує неофіційний чоловічий антропонім з твірною основою *Василь* зі зменшено-пестливими відтінком у значенні, для творення якого використано суфікси *-ин-а*, *-ин-к-а*: *Васылына* [37, с. 213], *Василинко* [26, с. 308], *Василину* [26, с. 227], *Василино* [40, с. 125], пор.: «*Зачув тое Васылына, що й дівчына говорила*» [37, с. 213].

Власні назви акумулюють основні тенденції, притаманні мовленню поліщуків на морфологічному рівні. Набуття відмінного від літературної мови роду помічено в народних назвах свят, що можна інтерпретувати власне ритмічними міркуваннями: *Микола забила кола, Микола дн'є доточила, Сава приписала* [1, с. 11], *прийшло Спаса* [1, с. 20], *святуй Мыколы* [38, с. 377], *святэй Николэньки* [33, с. 334], *святая Илля* [33, с. 348], *до сьватей Іллі, сьватая 'Лля* [24, с. 26], *до святой Іллі* [24, с. 27], *над Василю* [24, с. 45], *сьвата Ілля* [24, с. 47], пор.: «*Варвара заварыла, а Мыкола загвоздыла*» [23, с. 158], «*Всі святи сидять да й рахуюцца, рахувалися до святой Іллі*» [24, с. 27].

Закінчення місцевого відмінка ойконіма у *Ноблє* [30, с. 16] позначене локальними особливостями рефлексії **ě*, пор.: «*Ой у Ноблє да на гулиці, гой, ой у Ноблє да на гулиці ішли радом коровайниці*» [30, с. 16]. У засвідченій відмінковій позиції в іменниках мішаної груп спостережено етимологічно виправданий суфікс -*ев-* та закінчення -*и* як типовий для говірок Західного Полісся рефлекс ненаголошеного **ě*: в *Думашеві* [1, с. 31], в *Любишеві* [9, с. 47], пор. із субстантивом м'якої групи: в *платтєві* [3, с. 94]. У процесі уніфікації за моделлю відповідних форм іменників із твердими приголосними основи постали структури кличного відмінка *Миколає* [24, с. 53], *Ілля* [24, с. 18], пор.: «*Ходи, Ілля, погуляєм*» [24, с. 53].

Суфікс -*ен'-*, приєднуючись до твірної основи субстантивованого давнього короткого прикметника *Ратне*, вплинув на родову диференціацію деривата з середнього роду на чоловічий, пор.: «*Ми в Ратень не ходили, ми труб не купили. Віте справили труби – ревіте на всі губи*» [11, с. 138]. Очевидно, похідні на зразок *Ратень*, *Любовинь* зазнали впливу дериваційної моделі на -*ин'*, пор. народнорозмовні: *Дáтинь* (пор. зміну акцентуаційного типу офіційного номена *Датінь*), *Кóбринь*, пор. у ширшому контексті: «*Нема батюшки вдома, поїхав до Любовня*» [11, с. 120].

Розгалужену систему флексійних формантів репрезентують говіркові вияви онімів жіночого роду. Релевантне для говірок описуваного ареалу вторинне пом'якшення у сполуках **кы*, **хы* представлене власними назвами з основою на кінцевий задньоязиковий із флексією -*і* замість нормативної -*и*: з *Оликі* [8, с. 47], *до Хотемкі* [34, с. 78], *од Ганкі* [20, с. 30], *до Наталкі* [8, с. 107], пор.: «*А той гребенець з Оликі, росчесе косоньку на вікі*» [8, с. 47], пор. живомовні свідчення: *до голєкі* [3, с. 101], *кусок дороги* [4, с. 289]. У зв'язку з типовим для фонетичної системи західнополіських говірок розвитком **ě* → [и] в ненаголошеній позиції діалектні форми онімів давального-місцевого відмінків однини позначені особливою продуктивністю флексії -*и*: *Наталочци* [35, с. 211], у *Варшави* [11, с. 184], у *Рудци* [29, с. 176], *по Варшави* [16, с. 53], в *Гамэрыцы* [22, с. 510], у *Янівци* [17, с. 16], в *Польщи* [18, с. 27], в *Любельщизни* [18, с. 6], в *Амерусу* [47, с. 55], пор.: «*Куди їдеш, Семене, по дівки, не досягай нагайкою винки, не для тебе у Янівци дівки*» [17, с. 16], пор. апелятиви: *на подушци* [2, с. 215], в *хати* [4, с. 227], *жинци* [3, с. 103], *на гулиці* [4, с. 233], в *сажавци* [3, с. 51]. За схемою

твердого різновиду оформлено в орудному відмінку жіночі антропоніми *Антосьою* [16, с. 107], з *Марисьою* [16, с. 109], пор.: «*А в другу неділю зробив з Марисьою весіле*» [16, с. 109], пор. фіксації з текстографічних збірників Г. Л. Аркушина: *с кутьою* [3, с. 285], *шуфльою* [2, с. 417], *земльою* [2, с. 305].

Відповідно до давнього закінчення **-ъје* в називному-знахідному відмінках однини субстантивів середнього роду давніх **-jǫ-*основ простежено історично закономірні форми *Межилистє* [18, с. 8], *Підлясє* [19, с. 38], пор.: «*Може, згадаєш наше Підлясє, село тихеньке під ліском*» [19, с. 38], пор. з народнорозмовної традиції поліщуків: *на спомаганє* [2, с. 253], *по зіллє* [4, с. 63]. Фольклорні свідчення вказують на збереження в ойконічних формах середнього роду родового відмінка однини *с Туп'іл'на* [1, с. 35], з *Ратня* [11, с. 147] історичних флексій *-а*, *-я* колишніх коротких прикметників, пор.: «*Ни бири ж'інки с Туп'іл'на, а кубили з Жалубува*» [1, с. 35], «*Наша сваха з Ратня хорошая, вдатна, з хорошеньким сином, з білим сиром*» [11, с. 147]. Архаїчні флексії зберігають говіркові вияви ойконімів прикметникового типу місцевого відмінка однини: *в Ратні* [11, с. 147], *в Ратни* [11, с. 148], *у Колодяжни* [31, с. 32], пор.: «*Ми в Ратни не бували, калачів не купляли*» [11, с. 148]. Закінчення місцевого відмінка *-у* в ойконімах *в Заболоттю* [18, с. 19], *на Подляшю* [18, с. 7], *в Залєсєю* [17, с. 18], *на Пудляшу* [28, с. 45] могло постати за аналогією до форм давального відмінка однини цих субстантивів або внаслідок індукції відповідних форм колишніх **-j-*основ пор.: «*В Заболоттю у садочку колихала дівчинонька сина й дочку*» [18, с. 19], пор. народнорозмовне: *у полю* [2, с. 442].

Місцевий відмінок ойконіма *Славатичі* в результаті аналогічного вирівнювання за зразком давніх **-j-*основ оформлений за допомогою закінчення *-ох*: *в Славатичох* [16, с. 19], пор.: «*Ой не ржіте, сивиї кони, не ржіте, бо ми вас напасем в Славатичох на жити*» [16, с. 19], пор. живомовні субстантивні вияви: *на вичорницьох* [3, с. 255], *в дверух* [2, с. 401].

У досліджуваних текстах відбито функціонування повних стягнених форм ад'ектонімів називного-знахідного відмінків множини з флексією *-и*: *Нінини леке* [10, с. 312], *люхотски*, *глушицьки* [24, с. 75], *зарічнянськи вулички* [24, с. 95], пор.: «*Ой летіли гуси чорніє да чубатіє. Глушицьки дівчата – нехороши, череватіє*» [24, с. 75]. Такі ж структури спостережено в записах зв'язного мовлення поліщуків: *сорочьки довги* [3, с. 23], *найліпши дівчата*, *хлопци найздоровіши* [4, с. 235].

Висновки та перспективи досліджень. Отже, варіативність пропріальних назв на діалектному рівні тісно пов'язана з низкою системних рис західнополіських говірок, підтверджених сучасними діалектографічними працями: специфікою рефлексії давніх голосних, появою протетичних та епентетичних звуків, дисимілятивними процесами, особливостями формотворення іменників, дериваційним потенціалом західнополіського говору тощо. Зіставлення репертуару власних назв із

релевантними рисами місцевих говірок підтвердило гіпотезу про цінність і надійність фольклорних текстів як діалектографічних джерел.

Подальше дослідження фольклорних текстів глибше розкриє характер співвідношення мови фольклору і діалектної мови на матеріалі західнополіського діалекту української мови.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав : Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині / Г. Аркушин. – Люблін–Луцьк : Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2003. – 177 с.
2. Аркушин Г. Голоси з Підляшшя : тексти / Григорій Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2007. – 534 с.
3. Аркушин Г. Голоси з Волинського Полісся (Тексти) / Григорій Аркушин. – Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2010. – 542 с.
4. Аркушин Г. Л. Голоси з Берестейщини (Тексти) / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2012. – 536 с.
5. Аркушин Г. Л. «Всього на світі хватає» (фольклор, звичаї та обряди Західного Полісся у діалектологічних записах) / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 212 с.
6. Атлас української мови : у 3 т. / ред. кол. : І. Г. Матвіяс, Я. В. Закревська та ін. – К.: Наук. думка, 1988. – Т. 2 : Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – 407 к.
7. Булгаковский Д. Г. Пинчуки. Этнографический сборникъ. Пѣсни, загадки, пословицы, обряды, примѣты, предрасудки, повѣрья, суевѣрья и местный словарь / Булгаковский Д. Г. – СПб, 1890. – Т. XIII. – Вып. 3. – 202 с.
8. Весільні обряди Рівненщини. Фольклорно-етнографічні записи XIX–поч. XX ст. – Рівне : Волинські обереги, 2004. – 140 с.
9. Ворокомлівське весілля у запису Лукаша Назарчука. – Луцьк, 2006. – 68 с.
10. Гунчик І. Із okazіонально-обрядового фольклору Західного Полісся. Лікувально-профілактична сфера / Ігор Гунчик // Вісник Львівського університету. Серія : філологічна. – Львів, 2003. – Вип. 31. – С. 292–312.
11. Денисюк І. О. Пісні з-над берегів Турського озера / І. О. Денисюк. – Луцьк : Надстир'я, 2004. – 256 с.
12. Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся. – Рівне, 2003. – Вип. III. – 136 с.
13. Евгеньева А. П. Очерки по языку русской устной поэзии в записях XVII–XX вв.: [монография] / А. П. Евгеньева. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1963. – 348 с.
14. Західне Полісся : історія та культура. Науковий збірник. Матеріали краєзнавчих конференцій, присвячених 35-річчю Сарненського історико-етнографічного музею та 100-річчю від дня народження письменника Б. Шведа / Редактор-упорядник Алла Українець. – Рівне : Видавець О. Зень, 2009. – Вип. III. – 160 с.
15. Ігнатюк І. Прислов'я, приказки і загадки / І. Ігнатюк. – Люблін, [б.в.]. – 19 с.
16. Ігнатюк І. Обрядові письні з Подляшшя. Весільні письні / І. Ігнатюк. – Люблін, 1982. – 170 с.
17. Ігнатюк І. Подляські веснянки / І. Ігнатюк. – Люблін, 1982. – 62 с.
18. Ігнатюк І. Народні письні з Подляшшя. Балади й гістори́чні письні / І. Ігнатюк. – Лаймен, 1984. – 36 с.
19. Ігнатюк І. Народні письні з Подляшшя. Любовні письні / І. Ігнатюк. – Лаймен, 1985. – 69 с.
20. Ігнатюк І. Фольклорні записи з Підляшшя / І. Ігнатюк. – Люблін, 2005. – 76 с.
21. Клімчук Ф.Д. Гаворкі Заходняга Палесся : фанетычны нарыс / Фёдар Данілавіч Клімчук. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 128 с.

22. Клімчук Ф. «А в нашого свата... (прыпывки з вёскі Сіманавічы Брэсцкай вобласці)» / Фёдар Клімчук // Діалектологічні студії. З : Збірник пам'яті Я. Закревської. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 494–516.
23. Клімчук Ф. Прыказкі, прымаўкі з вескі Сіманавічы Драгічынскага раёна / Фёдар Клімчук // Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні. – Мінск : Беларуская навука, 2014. – Вып. 3. – С. 157–168.
24. Ковальчук В. П. Народна музика Рівненського Полісся : Обрядові пісні. – 2-е вид. / В. П. Ковальчук; заг. ред. Ю. П. Рибак. – Рівне : НУВГП, 2009. – 188 с.
25. Колесник Н. С. Особові імена в українських народних обрядових піснях : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. С. Колесник. – Тернопіль, 1998. – 22 с.
26. Мелодії древнього Нобеля / Записи, транскрипція і впорядкування Р. В. Цапун. – Рівне : Перспектива, 2003. – 128 с.
27. Мойсієнко В. Поліські замовляння / В. Мойсієнко // Древляни: Збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю. – Львів, 1996. – Вип. 1. – С. 121–165.
28. Патеюк М. Пісні / Микола Патеюк // Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшся. – 1996. – № 4–5 (26–27). – С. 45.
29. Пісні Волині й Полісся / упоряд. О. І. Коменда. – Луцьк, 2015. – 214 с.
30. Пісні з Волині / упоряд. О. Ф. Ошуркевич. – К. : Музична Україна, 1970. – 332 с.
31. Пісні з Колодязна. Фольклорний збірник / Записи, упоряд. і прим. О. Ошуркевича. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 152 с.
32. Пісні села Погоріловка / Записи, транскрипція і впорядкування Т. В. Гнатюк. – Рівне, 2003. – 130 с.
33. Полесские заговоры (в записях 1970-1990 гг.) / Сост., подготовка текстов и коммент. Т. А. Агапкиной, Е. Е. Левкиевской, А. Л. Топоркова. – М. : Индрик, 2003. – 752 с.
34. Поліська дома: Вип. 2: Весна / Зібрав, упорядкував та прокоментував Віктор Давидюк. – Рівне : Волинські обереги, 2003. – 176 с.
35. Поліська дома. – Вип. 3: Літо / Зібрав, упорядкував та прокоментував Віктор Давидюк. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. – 404 с.
36. Семенюк Л. Народна обрядова творчість Шацького поозер'я : монографія / Л. Семенюк. – Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2012. – 200 с.
37. Славянский и балканский фольклор: Генезис. Архаика. Традиции. – М. : Наука, 1978. – 268 с.
38. Славянский и балканский фольклор: Этнолингвистическое изучение Полесья. – М. : Индрик, 1995. – 400 с.
39. Традиційні пісні українців Північного Підляшся / упорядкув., вступ. ст. і нотні транскрипції Л. Лукашенко. – Львів : Камула, 2006. – 308 с.
40. Українка Леся. Зібрання творів : у 12-ти т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. 9. : Записи народної творчості. Пісні, записані з голосу Лесі Українки. – 429 с.
41. Цехміструк Ю. Народні пісні Волині : Фонографічні записи 1936-1937 років / Ю. Цехміструк; заг. ред. Б. Луканюка. – Львів ; Рівне, 2006. – 480 с.
42. Чы я в лузі не каліна : pieśni białoruskiej wsi Husaki. – Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach, 2013. – 20 с.
43. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: Вступ та імена / Чучка П. П. – Ужгород : УЖДУ, 1970. – 103 с.
44. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов. – Харків : Акта, 2002. – 1054 с.
45. Kolberg O. Dzieła wszystkie / O. Kolberg. – Kraków : Polskie Wydawnictwo Muzyczne ; [Warszawa] : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1968. – Т. 52 : Białoruś – Polesie. – 571 s.
46. Kolberg O. Dzieła wszystkie / O. Kolberg. – Kraków : Polskie Wydawnictwo Muzyczne ; [Warszawa] : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1964. – Т. 36 : Wołyń. – 450 s.

47. Kondarewicz J. Pieśni Polesia : na Ziemi Lubuskiej w świetle zbiorów własnych / Jan Kondarewicz. – Lublin-Brześć : Fundacja Pomocy Szkołom Polskim na Wschodzie im. Tadeusza Goniewicza, 2011. – 132 s.

48. Repertuar zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. – Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 1994. – Zesz. 2. – 116 s.

49. Repertuar zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. – Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 2003. – Zesz. 4. – 161 s.

50. Śpiewnik podlaski. I / pod red. Doroteusza Fionika. – Bielsk-Podlaski : Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej, 1998. – 154 s.

Грицевич Юрий. Диалектная специфика онимного пространства западнополесских фольклорных текстов. Противопоставление онимов и апеллятивов – универсальный признак каждого языка. Укоренение онимической системы в исконное диалектное окружение, безусловно, актуализирует подробное прочтение фольклорных текстов с точки зрения проявления в них диалектных признаков на разных языковых уровнях. В статье на материале устнопоэтических текстов из Западного Полесья и современных диалектологических данных детально проанализирован диалектная специфика онимов как структурных элементов языка фольклора на фонетическом, морфологическом и словообразовательном уровнях. Вариативность проприальных названий на диалектном уровне тесно связана со спецификой рефлексии древних гласных, появлением протетических и эпентетических звуков, диссимиляционными процессами, особенностями формообразования существительных, деривационным потенциалом западнополесского говора и тому подобное. Установлено, что зафиксированные в западнополесских народнопоэтических текстах имена собственные сохраняют народноразговорные особенности той местности, где они бытуют. Главным основанием для такого вывода стало наличие соответствующих апеллятивных форм в воссозданной в текстографических сборниках Г. Л. Аркушина связной речи полещуков.

Ключевые слова: диалекты, онимы, варианты имен, фольклорные тексты, Западное Полесье.

Hrytsevyh Yurii. Dialectal Specifics of Onomastic Space of the Western Polissian Folklore Texts. The article highlights the issue of opposing appellatives and onyms, which is a universal feature of every language. Onyms system rootedness into the dialect environment definitely actualizes accurate reading of folklore texts aimed at revealing in them the dialectal features at different linguistic levels. The article deals with the detailed analysis of dialectal specificity of onyms as structural elements of folk language at the phonetic, morphological and derivational levels. The analysis has been focused on the materials of epic oral poetic texts of Western Polissia and modern dialectological data. It has been revealed that proper names fixed in western Polissian folk texts retain the language features of the locality where they are prevalent. The key findings of the research provide grounds to draw the conclusion that the variability of proprial lexica at dialect level is closely connected with the specifics of reflexation of the old vowels, the emergence of prothetic and epenthetic sounds, dissimilative processes, peculiarities of noun forms formation, derivational potential of western Polissian patois and other factors. The conclusion is confirmed by the presence of the appropriate appellative forms in the coherent speech of Polishchuks reproduced graphically in the texts compiled by H. L. Arkushyn in his collections.

Key words: dialects, onyms, names options, folklore texts, Western Polissia.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2016

УДК 811.161.2'282.3(477.8)

Юрій Громик

ВІДОБРАЖЕННЯ СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКОЇ ГОВІРКИ В РОМАНІ-ГРИЗАЙЛІ МИКОЛИ ЗАКУСИЛА «НОРИНЧАНКА І ПТАХ»

Проаналізовано специфіку відображення рис середньополіської говірки в романі-гризайлі Миколи Закусила «Норинчанка і птах», зокрема доречність запропонованих автором графічних та орфографічних новацій, послідовність відтворення діалектних особливостей, з'ясовано місце говіркових елементів у структурі художнього тексту.

Ключові слова: середньополіська говірка, діалектизм, художній текст, роман-гризайль, М. Закусило.

Постановка наукової проблеми та аналіз попередніх досліджень.

Художня мова Миколи Закусила, насичена архаїчною «деревлянською» говіркою, вже була об'єктом наукового опрацювання. Два тексти цього автора – романи «Грамотка скорблячих» та «Книга пророків» – опрацював А. Ю. Яворський, який у дисертаційній праці простежив різноманітні релевантні риси середньополіського діалекту [3, с. 10–12], а в публікаціях на матеріалі цих самих творів прокоментував говіркові явища лексичного [4] і синтаксичного [5] рівнів.

2015 року з'явилася книга-триптих Миколи Закусила «Норинчанка і птах» [1], де вміщено однойменний роман-гризайль, який побачив світ уперше. Цей текст ще не став об'єктом прискіпливого лінгвостилістичного та діалектологічного вивчення, хоча містить для таких студій цікавий і перспективний, а почасти суперечливий матеріал.

Якщо, за спостереженнями А. Ю. Яворського, в романах «Грамотка скорблячих» та «Книга пророків» «поліські лінгвальні елементи фонетичного, морфологічного та синтаксичного рівнів М. Закусило використовує в основному в мовленні персонажів, а також в авторських роздумах і спогадах», «натомість лексичні діалектизми, окрім того, досить часто трапляються й у звичайному авторському тексті» [4, с. 145] (тобто йдеться про традиційне використання діалектизмів із певною стилістичною метою), то роман-гризайль «Норинчанка і птах» представлено двома окремими варіантами. Один сам автор називає «Непорочним текстом», схожим «мовбито на первісний твір-діалект» [1, с. 6], інший же іменує «Сучасним текстом», тобто подає переклад українською літературною мовою з використанням лише небагатьох діалектизмів. Власне кажучи, саме з огляду на таку організацію твору письменник використав жанрове визначення роман-гризайль, сам же витлумачивши мистецький термін *гризайль* – «живопис виконаний двома кольорами» [1, с. 6].

Мета статті – проаналізувати своєрідність відображення рис середньополіської говірки в романі-гризайлі Миколи Закусила «Норинчанка і птах», зокрема з'ясувати доцільність запропонованих автором графічно-орфографічних новацій та простежити послідовність відтворення діалектних особливостей.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Книгу розпочато розділом «Безумне сподівання (Коментарі до перекладу-реставрації роману-гризайля “Норинчанка і птах”». Цей фрагмент заслуговує особливої уваги: тут Микола Закусилло у властивій йому метафорично-міфологічній манері розкриває механізм «народження» твору і пояснює, чому називає його «перекладом-реставрацією». Шматки цього тексту начебто привиділись авторові в снах як листи, які писав йому покійний хуторянин із прізвиськом Птах: «...Сей чоловік снівся мені справжнім птахом, який писав (!) мені листи (!?) вирваним із себе золотим пером... Писав, очевидно, кров'ю, що капала з його рани, бо ж яке чорнило могло бути у птаха... Ті листи-сни, власне, писані на пергаменті тексти, я запам'ятав, а згодом ті “клапти” ... спробував відтворити власноруч» [1, с. 6]. Оцей відреставрований «споглядальником-автором» текст і названо «непорочним», первинним за походженням. «Сучасний текст», поданий літературною мовою, вторинний; це вже витвір «автора-перекладача». Отже, як зауважив письменник, у такий спосіб перед читачем постала «цілісна картина-полотно, що нагадуватиме “живопис” давнього періоду» [1, с. 7].

Очевидно, сам автор основним й особливо цінним вважає «непорочний», «автентичний» текст: саме він, за задумом, відображає розбуджений генетичний код, «архетипове буття» [1, с. 10]. У такий спосіб «підсвідомо ми прокинулися на рятування свого резервату (“тилу”) – “деревлянської культури”, яка ніколи не була агресивною, бо “жила” в лісах-болотах і “годувала” себе сама», а нині «попросилася “вибухом”» [1, с. 10], щоб зберегти, ствердити самотність і самодостатність традиційного поліського всесвіту, який виріс із деревлянської спадщини.

Основний же спосіб творення «автентичного» тексту – це «полешукова мова» [1, с. 11]. Намагання досягти максимально точного її відображення в художньому тексті спонукало автора до пошуку відповідних засобів. У зв'язку з цим М. Закусилло критикує тих мовознавців, перекладачів, упорядників, які намагаються «вдосконалювати» (цей процес названо «причісування гребінкою» [1, с. 11]) старі тексти відповідно до норм чинного правопису й усталеної літературної традиції, сам же декларує «сміливий спротив осмітненню сучасному» і приступає до твору, «мовби до хворого, котрому вкрай необхідно здійснити операцію, аби надати свіжого струменевого повітря-світла в присліпуваті очі» [1, с. 11].

Для творення «автентичного» тексту, найперше для максимально точного відображення звукового ладу «полешукової мови», на думку М. Закусила, потрібно переглянути навіть традиційні графіку й орфографію: «Народну вимову не слід ігнорувати, її варто підживити, що

надасть мові наших пращурів-норинчанців неспотвореної справдешності, точності, стрункості» [1, с. 13]. Відповідно до особливостей поліської говірки автор, наприклад, пропонує вживати диграф *уо* на позначення відповідного дифтонга, не використовувати *ѳ* там, де «упродовж віків полешукова мова вперто чинила і чинить йому давезно-первісний опір»: *хвартух, кухвайка, хверма* (але відображати цей звук там, де він виник природно – через комбінаторні зміни: *хфуранка, хфуортка*) [1, с. 13]; за традицією народного мовлення радить використовувати сполучення «*і + голосна йотована*» у випадках на зразок *патрійархальний, парохвійальний*, писати *-цькі, -цця* замість *-ський, -тсья*. Якщо такі пропозиції справді спрямовані на відтворення специфіки говірки, а отже, заперечень, у принципі, не викликають, то дискусійними видаються рекомендації писати сполучення літер *йа, йу, йе, йі* замість традиційних *я, ю, є, ї* після голосних та на початку слова, увести диграфи на зразок *ьі* (замість *і* після м'якого приголосного), *ьа* (замість *я* після м'якого консонанта), *шч* (замість *щ*) тощо. Автор наполягає, що такі графічні новації «*дух полє(ьє)шуцький* відбивають стовідсотково – це поза всяким сумнівом» [1, с. 13], більше того, «*така вимога – писати по-народньому – має знайти ширше територіальне застосування, насамперед у “хатах-читальнях” далеких хуторів і сёл, у кльубах, самодійальних гуртках, де вивчаюцця народні сьпіви, приказки, прислів'я, звичайі, обр'яди, етнокультура, релігійа тощо. Словом, скроузь, скроузь, де відбуваєцця гармонійа мовленнєвого (у полешуков – вигуджувального) й писального слова, гармонійа, шчо одповідає духові нашої живої мови*» [1, с. 13]. Важко зрозуміти доцільність такої графічно-орфографічної реформи, адже художня література ілюструє значний досвід передачі народного мовлення засобами традиційної графіки. Варто розуміти, що літери української абетки, звичайно, не гарантують максимально точної фіксації всіх нюансів говірки, але художній текст такого завдання й не має; цю функцію здатна виконати хіба що фонетична транскрипція (вона ж доречна в діалектографічній праці, але навіть елементи її навряд чи виправдані в художньому творі).

Якщо пригадати, що автор декларує максимально точне відтворення в «Непорочному тексті» живого поліського мовлення, яке й так непідготовленому читачеві видається екзотичним, а почасти важким для розуміння, то запропоновані графічні й орфографічні нововведення на тлі нечленованості тексту на речення й відсутності всіх розділових знаків, окрім трьох крапок тільки в кінці великих за обсягом логічно завершених фрагментів, на жаль, ускладнюють сприйняття твору, створюють враження штучного «язичія», а то й спотвореного чи беззмістовного мовлення, як-от: «*Луомачье клуочье куошчы куорчы шпакы біедни двуор вздрьела гуодочки чуйавши крилуниху шо гнаувса дурень скільачі утром пльедньачі мучайа бездонной шчелы згусточки шкребучи гулькали мильярдами поохвормитись живуотину вусльед куовзльатину землю де*

честь веілика да й мисьіа рабу земному тута цебер віна випіт за цууу руозпуклу дьеуственость да й вгамувать своуе начало йек планета здвигнулас вивальуучі Предка шуоб пригрьев...» [1, с. 16]. Зміст цього фрагмента можна збагнути хіба що з його варіанта в «Сучасному тексті», де, до речі, яскраво представлено визначальні особливості творчої манери М. Закусила – метафоричність, міфологічність, вкраплення розмовної й діалектної лексики та авторських неологізмів, стилізованих то під говірку, то під церковнослов'янську мову, ускладнений синтаксис: «Трухле галуззя, гниле клоччя, непролазні куші, порослі корчі, в яких ховаються шпаки, – все це одразу ж за подвір'ям унизку города, а в дворі немає нічого, одна лише бідність, в якій раптом почула крилуниху, за котрою гнався дурень-вітер, скиглячи раннім ранком, неначе пліднив її, вимучуючи в бездонній щілині, – і все те видавалося немов попечені згусточки, що шкребли нутро десь усередині, вигулькую чи мільярдами створінь, надаючи сформуватися в таку ж саму тваринку, – і тільки доокіл ця сквозька тягла земля, де, власне, велика чеснота та й місія рабу земному випити цебер вина за цю розпуклу невинність та й вгамувати свій початок, в якому – крізь віки й тисячоліття – планета мовби зрушилася, явивши вочевидь старезного Предка, щоби пригрів усе живе в цій холодній порожнечі...» [1, с. 36].

Певні застереження виникають і стосовно твердження автора про те, що «Непорочний текст» максимально точно й послідовно відображає специфіку поліського мовлення. Так, виразні фонетичні особливості середньополіського говору в «Непорочному тексті» справді позначено, проте не завжди точно й послідовно; часом виникає враження штучності начебто відтворюваних діалектних форм. Наприклад, автор передає варіативність рефлексії давнього *ѣ, зокрема в наголошеній позиції – дифтонг [іє] чи монофтонг [е] / [е]: *бідни, жаліев, вуслъед, дьеуственость, пригрьев, моцньей, тьело, льесом, хтьели, йев, до лъекара, съветом, безмерно, кметка, безценни* [1, с. 16], *несподъеванку, чуоловйеком, не встерпъев, злодъейські, вмейе* [1, с. 17], *съвет, заветне, мйесце, вйечне, бйелом, зогрета, съветы* [1, с. 18], *зьверски, рипйела, гудъели, дъве речки* [1, с. 19], *вйетер* [1, с. 21], *мньесец, мйетили* [1, с. 21], *не мньейеш* [1, с. 22], *довйерчиво* [1, с. 24], *розумньейа, пйевньа* [1, с. 25], *месностьу, месни* [1, с. 26], *звіерйе* [1, с. 30], у дієслівних формах чоловічого роду – [о]: *бйог* [1, с. 31], *не видъов* [1, с. 19], *ревйов* [1, с. 20], хоч і *ревйев* [1, с. 22], *вільоз* [1, с. 23]; у позиції без наголосу – [е], рідше [е], [и]: *месцам, одвечайе, од хлева до хлева, безценъ* [1, с. 16], *вбегатиме, пувведра, смийалос* [1, с. 18], *бйежит* [1, с. 29], *вбегайучи, хлевов* [1, с. 19], *неуспевав, пуднимай* [1, с. 21], *белок* [1, с. 23], *хльеву, стъена* [1, с. 31]. Перед указаними наголошеними рефлексамі, як помітно, відображено ще й різну якість попередніх губних, зокрема то збереження їхньої м'якої вимови: *бідни*, то звичайне ствердіння: *съвет, съветом, дъве, зьверски, безмерно, кметка, вмейе, заветне, месностьу, месни*, то депалаталізацію з розвитком додаткової артикуляції [й]: *чуоловйеком, не встерпъев, вйечне, бйелом, бйежит, рипйела, вйетер, довйерчиво, пйевньа*, причому

результатом ствердіння носового губного є то [й], то [н']: *мйесце, мйетили, мньесец, не мньейеш, розумньейа*. Сумнівно сподіватися на аж таке розмаїття рефлексів *ѣ та наслідків ствердіння попередніх губних в одній конкретній говірці, а тим паче у формах того самого слова чи в споріднених словах (як-от: *вмейе – не мньейеш; мйесце – месность, месни; бйежит – вбегайучи; звіерйе – зьверски; од хлева до хлева – хльеву*); письменник хіба що намагається відтворити специфіку різних говіркових груп Полісся, але в межах одного тексту з конкретною (хай і художньою) локалізацією доцільність творення такого аж надто узагальненого образу поліської говірки дискусійна.

Такий самий висновок можна зробити шляхом аналізу рефлексів інших давніх голосних. На місці *е перед історично м'яким приголосним у закритому складі маніфестовано під наголосом дифтонг [іє]: *джмиель* [1, с. 18], монофтонг [е] / [ʼе]: *шчель, сем* [1, с. 23], *пйеч* [1, с. 18], *пйерйе* [1, с. 21] (дві останні форми ілюструють появу [й] як результат депалаталізації губного), в ненаголошеній позиції – [е]: *припечку* [1, с. 19]. Перед історично твердим приголосним відповідно до *е в наголошеному та переднаголошеному закритому складі представлено [уо], [о]: *жуонки, жуонок, жуоноцтво* [1, с. 16], *приньос* [1, с. 21], *ньос* [1, с. 31], *льог* [1, с. 33].

Специфіка рефлексії *о в нових закритих складах полягає в появі дифтонга [уо], монофтонгів [о], рідко [у] під наголосом, а через тенденцію до вирівнювання звукового складу кореневих морфем – і в переднаголошених складах: *двуор, муоцно, моцно, козлов, баранов, куолках, пуойде, од вукна до вуокна, спудньіцу* [1, с. 16], *буольш* [1, с. 17], *пуозно, скуончица, вуоск, безконечни* [1, с. 18], *нуоч, бесплуодники, пувведра, костьма, пудньат* [1, с. 19], *пуднимай* [1, с. 21], *не муог* [1, с. 26], *буоль* [1, с. 32]; у післянаголошених складах – [о]: *дьеуственость, нерозумность* [1, с. 16], *коханость, ровность* [1, с. 18], *широчезность* [1, с. 19], *жсьажкость* [1, с. 28]. Крім того, буквосполучення уо, часом оу, які можуть позначати дифтонги на місці *о в нових закритих складах, дуже часто використано й у нетипових позиціях, як-от: *луомаччье, ключчье, куошчы, куорчы, живуотину, руозпуклу, своуйе, шуоб, пуочало, буолота, уозера, двоух, тубе, пруюпивали, гуорбах* [1, с. 16], *буочки, муозок, поуставльав, дуобрі, муона, слуово, куожна, спуоміни, дуорога* [1, с. 17], *пуосуд, муонашка, буоїса, уорган* [1, с. 18], *суон, куоси* [1, с. 19], *коубіли, боулота, поувзуче, коуровойу, хоудит, вуода* [1, с. 29] (загалом можна говорити про дивну тенденцію до написання то уо, то оу на місці очікуваного о). Сумнівно, що в цих випадках (у відкритих складах чи на місці давнього *ѣ) поліщуки вимовляють дифтонг: у діалектографічних працях таке явище в цих словоформах не зафіксовано, отже, подібні фонетичні варіанти – ніяк не вмотивовані авторські новотвори (не відображають середньополіську вимову й написання *грім, скілько* – очікувано *гром, сколько* або *груом, скуолько*).

У словоформах *веілика, куаменьуках, всео, вжуо, шуоби, миене, сиебе, гнауvsа, каушльанути, трео* [1, с. 16], *знаула, тиебе, тиейе* [1, с. 17], *меісни, ждаула, наузад, жиене* [1, с. 19], *заукопат* [1, с. 20], *меішечок* [1, с. 21],

мієньє, дауси, стаурого, таунцовав [1, с. 22], *веіликенне, греібтиса, теіличка* [1, с. 25], *впеуред, саумца* [1, с. 26] звукове значення голосних диграфів загалом важко зрозуміти: умов для дифтонгічної вимови тут нема, в діалектографічних працях такі факти відсутні. Очевидно, що подібні варіанти (особливо за умови їх нагнітання) тільки ускладнюють сприйняття тексту, викликають враження його штучності.

У випадку рефлексів **i*, **u* спостережено непослідовність відображення специфіки говірки. Збереження **i* та процес **u > [i]* найчастіше після губних зауважено в словоформах *віна, випіт, обступівши, прибілас, купіла, мучіца, напасты́ха, нувіна, зробіт, спудны́цу, переманы́ла, зубі, кумі, біком, відайушчійсьа, бістро-бістро, вігон* [1, с. 16], *зробі, йапеты́тно, грамамі, спінивса, лубів, вітнула, спітала, травіла, умірав, пришчіки, спуоміни* [1, с. 17], *пуовторілоса, чістенька* [1, с. 18], *вісоко* [1, с. 20], *біка до коубіли* [1, с. 29], але таке явище відсутнє, хоч і очікуване, у випадках *поохвормитись, здвигнулас, вивальуйучі, вивергайа, пруюпили, пруюпивали, свинопас, любив, висуне, нувина, вишли, скуотину, нугами, руками, жердинах, свиней* [1, с. 16], *просив, стоятиме* [1, с. 17], *вилами* [1, с. 19] тощо. Розвиток **du, *ku, *xu > [g'i], [k'i], [x'i]* відображено також непослідовно: *шпакы́, згусточкы́, хітайеца, хільа, ракі, але береги* [1, с. 16], *клеккы́, кінула, але буочки, могилы́, пришчіки* [1, с. 17], *ракы́, але зьверски, всьадки, присьадки, речки, бесплоудники* [1, с. 19], *таких* [1, с. 21].

Більш послідовно й однозначно передано хіба що рефлексіацію ненаголошеного **e > [e]*: *лекавса, дивеца, мньесец* [1, с. 27], *лекайу, лекавши* [1, с. 28], *припаметь* [1, с. 29], *хвалеца* [1, с. 30]; ствердіння свистячого (а також стягнення африката) у структурі зворотних дієслів: *гнаувса, здвигнулас, сунуло, ложеца, хітайеца, сплетайуца, здимайуца, стульайуца, взубраласа* [1, с. 16], *догадкувалас, пудлешчувалис, одкрийеца, набралися, ды́ваца* [1, с. 17], а також [ц'] у випадках на зразок *вконец* [1, с. 30], *йанголицу* [1, с. 32]; заступлення [a] > [e] після [й]: *йек, до йезика, Ёрило, Ёрилиха* [1, с. 16], *йекісьа, йекбі* [1, с. 22], хоча *йазики* [1, с. 24]; прогресивну асиміляцію у словоформах *мньасо* [1, с. 27], *мньасне* [1, с. 32].

Натомість можна констатувати відсутність єдиного принципу відображення вимови [ф] навіть у формах того самого слова: *хворму* [1, с. 28] – *формі* [1, с. 27], непослідовність позначення м'якості шиплячих: *жъажкость, чыйе* [1, с. 28], *кушчь, кушчъово* [1, с. 27], *йдучы* [1, с. 29], але *чимхучь, йарчуки, здичавйелийе* [1, с. 31] тощо.

М. Закусило передає також різні фонетичні скорочення та стягнення: *птом, хтьели, станны́, тгдье, ка, суобенно, тре, сла тье, заре, пдумало* [1, с. 16], *кспериментов* [1, с. 17], *дудом, кротко, токо, рдъугойу, ды́отски* [1, с. 18], *дньекуйеца, петы́тно, съекомых, бгом* [1, с. 19], *пчудица, пшов, ничо, пчула* [1, с. 20], *ктивность, дловльуй, пйехала* [1, с. 21], *бладайушче, ктивни, торитет* [1, с. 23], *кшели* [1, с. 24], *нтъересу* [1, с. 27], *дказуйуца, съонешну, не двечайа, ды́ночества, стоту, бманьуйе* [1, с. 28], *йка-ниєбудь* [1, с. 30] тощо, хоча природність варіантів зі зредукованим непочатковим голосним у першому

складі на зразок *птом, тгдье, пдумало, рдъугойу, пчудица, пшов, пчула, пйехала, кшели* з огляду на відсутність діалектографічних фіксацій сумнівна.

Більш послідовно відображено особливості середньополіської говірки на морфологічному рівні. Фіксовано, наприклад, архаїчні флексії у формах іменників середнього роду давнього **-jō*-різновиду: *луомаччье, клуоччье* [1, с. 16], *печатльенье, хвільованье, подейкуванье* [1, с. 18], *житьтьє* [1, с. 20], *коханье* [1, с. 23]; усічені форми прикметників чоловічого роду: *бїедни двуор* [1, с. 16], *перві раз* [1, с. 18], *кликун небесни* [1, с. 28]; нестягнені форми родових займенників та прикметників: *цыйє вуорота* [1, с. 19], *цейє пекло* [1, с. 32], *гарнийє лъуцкійє погоничі, кинутийє ангельські птахи гнанийє* [1, с. 19], *вуони байдужийє* [1, с. 32]; інфінітиви з відкритими основами на *-т*: *випіт, вздушит, повернут, ждат, передат, розказат, жит* [1, с. 17]; зумовлені аналогією дієслівні форми теперішнього часу на зразок *гледьу* [1, с. 18], *дивйу* [1, с. 20], *гуоворе* [1, с. 18], *робе, губе, трате, ходе, зире* [1, с. 29], а також усічені *видивльа, смика, втека* [1, с. 27], *позьеха, вигина, хапа* [1, с. 28]; архаїчні структури прислівників *покуль, одкуль, отсьуль* [1, с. 17], *одтуль* [1, с. 31] тощо. Щоправда, діалектографічні джерела не підтверджують наявності у середньополіському говорі займенникової форми в словосполученні *лубів йейа* [1, с. 17], прислівників на зразок *кгда* [1, с. 21], *нікогдиножди* [1, с. 18] тощо.

Висновки та перспективи дослідження. Роман-гризайль «Норинчанка і птах», а саме «Непорочний текст», – однозначно цікавий авторський експеримент зі створення «олітературненого» діалекту [с. 146], тобто художнього тексту, який цілком орієнтовано не на літературний стандарт, а на говіркове мовлення.

Проте прискіпливий аналіз «Непорочного тексту» дає підстави стверджувати, що поліське мовлення, особливо на фонетичному рівні, М. Закусило відображає не цілком послідовно. Письменник, окрім того, не стилізує текст під якусь одну конкретну говірку, а радше створює надто узагальнений художній образ середньополіського діалекту, нагнітаючи елементи з різних говіркових груп правобережного Полісся (часом ці явища в одній говірці просто не могли б співіснувати). Деякі начебто північноукраїнські варіанти слів насправді витворено фантазією автора.

Новації на рівні графіки й орфографії за умови відсутності пунктуаційного оформлення і членування тексту на речення створюють враження штучного «язичія», подекуди унеможливлюють сприйняття і розуміння змісту написаного.

Цікавий і перспективний для лінгвостилістичного дослідження матеріал містить інший розділ книги «Норинчанка і птах» – «Сучасний текст», де виразно виявлено визначальні риси творчої манери Миколи Закусила, зокрема метафоричність, міфологічність. Цю проблему буде опрацьовано в наступних публікаціях.

1. Закусило М. Норинчанка і птах : книга-триптих / М. Закусило. – Чернівці : Букрек, 2015. – 136 с.
2. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 822 с.
3. Яворський А. Ю. Актуалізація поліських говорів у сучасному художньому тексті : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01 / А. Ю. Яворський. – Луцьк, 2015. – 20 с.
4. Яворський А. Ю. Поліська лексика в романах Миколи Закусила: архаїзми, запозичення / А. Ю. Яворський // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. пр. / ред. кол. : Ю. П. Бойко, О. В. Ємець, Л. І. Белєхова та ін. – Хмельницький : ХНУ, 2015. – Вип. 8. – С. 142–145.
5. Яворський А. Ю. Синтаксичні особливості середньополіської говірки у творах Миколи Закусила та Олександра Кулеша / А. Ю. Яворський // Мова та література у полікультурному просторі : матеріали міжнародної науково-практичної конференції : м. Львів, 13–14 лютого 2015 р. – Львів : ГО «Наукова філологічна організація “ЛОГОС”», 2015. – С. 81–83.

Громик Юрий. Отображение среднеполесского говора в романе Николая Закусило «Норинчанка и птица». Анализируется специфика отражения среднеполесского говора в новом романе Николая Закусило, в частности уместность графических и орфографических нововведений. Прослеживается последовательность воспроизведения диалектных особенностей и их место в структуре художественного текста. Произведение можно считать интересным экспериментом по использованию диалекта в функции литературного языка. Вместе с тем полесскую речь, особенно на фонетическом уровне, М. Закусило отражает непоследовательно, накапливая элементы из разных говоров правобережного Полесья. Критически оцениваются нововведения на уровне графики и орфографии. В условиях отсутствия пунктуационного оформления и членения текста на предложения графический эксперимент создает впечатление искусственности, порой затрудняет восприятие и понимание содержания произведения.

Ключевые слова: среднеполесский говор, диалектизм, художественный текст, роман-гризайль, Николай Закусило.

Hromyk Yurii. Reflection of Middle-Polissian Dialect in the Novel «Norynchanka and a Bird» by Mykola Zakusylo. The article provides comments on the specifics of presenting the middle-Polissian dialect in the new novel by Mykola Zakusylo. The emphasis is laid on the appropriateness of graphic and orthographic innovations. This study seeks out to identify the consistency of reproducing dialectal peculiarities and determines the place of dialectal elements in the structure of an artistic text. The author argues that the novel can be regarded as an interesting experiment on the use of dialect in the function of literary language. However Polissian colloquial language features, especially at the phonetic level, are reflected by M. Zakusylo inconsistently, since he accumulates elements from different dialects of the right-bank Polissia. The innovations at the level of graphics and spelling are critically analyzed and evaluated in the article. The author of the article claims that in the absence of punctuation marks and lack of clarity in the division of the text into sentences, graphic experiment makes an impression of artificiality, sometimes complicating perception and understanding of the content of the novel.

Key words: middle-Polissian dialect, dialecticism, artistic text, novel-grisaille, Mykola Zakusylo.

Стаття надійшла до редколегії 11.09.2016

УДК 81'373.2

Тетяна Громко

ВАКОНІМИ СЕЛА ПІЩАНИЙ БРІД ДОБРОВЕЛИЧКІВСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті подано говірковий матеріал однієї з груп онімної лексики села Піщаний Брід. Ваконіми класифіковані за мотиваційною специфікою номінації: зовнішніми особливостями тварини, її норовом та поведінкою, періодом народження, ставленням власника до неї тощо. З'ясовано, що клички бикам і коровам можуть надавати господарі та інші люди, пов'язані з доглядом за ними, а також встановлені оніми, які змінювалися від народження тварини упродовж всього її життя. Серед проаналізованих ваконімів виділені ті, твірною основою яких стали людські імена, прізвища, патроніми, прізвиська, у них є і вказівка на національність господарів, однак найчастіше вживаними виявилися клички, що вказують на масть, норов та характер тварин.

Ключові слова: методика вивчення говорів, говірка, діалектне явище, ваконім, словник говірки.

Постановка наукової проблеми та її значення. Говіркова лексика – один із найбільш різноаспектних об'єктів дослідження в мовознавстві. Її вивчення дає змогу отримати цінну інформацію як мовного, так і позамовного характеру, тому в наш час українські науковці активно працюють над збиранням та аналізом говіркової лексики різних регіонів України. У цьому напрямку вже багато зроблено, однак і на сьогодні є чимало областей, мовознавче дослідження яких тільки розпочинається. До них, зокрема, належить і Кіровоградщина. Саме ці факти переконують в актуальності таких студій.

Предметом нашого вивчення стали клички корів, тобто ваконіми, села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області. З наукової точки зору говірка цього села поки що детально не досліджена, хоча знаходиться на перетині подільського говору південно-західного наріччя і степового говору південно-східного. Такі дослідження кличок корів окремих говірок, зокрема південно-східної частини України, відсутні, – виняток становлять говірки Волинської, Рівненської, Львівської, Тернопільської та Хмельницької областей, матеріал з яких поданий у «Словнику зоонімів північно-західної України», що упорядкував Г. Аркушин [3].

У процесі усвідомлення людиною навколишнього світу відбувається формування й розвиток лексичного складу мови. На це впливають не тільки лінгвістичні фактори, а й національно-культурна мотивація. Виявлення номінативного потенціалу мовних одиниць, визначення їх

семантичних функцій дає змогу концептуалізувати аналіз інформації про світ у свідомості носіїв певної культури.

Надаючи клички тварині, люди часто керуються асоціативними зв'язками, що відображають подібність певних рис тварини з якостями явищ чи понять, які оточують її в повсякденному житті або в ірреальних ситуаціях.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У вітчизняній лінгвістиці, за винятком лексикографічного опису в словнику Г. Аркушина [2], ваконами не були аналізовані ні з етнографічного, ні з лінгвістичного поглядів.

Мета і завдання статті. Оскільки ваконами як окремий прошарок лексики ще не були предметом спеціального комплексного аналізу, то це й свідчить про актуальність дослідження хоча б на матеріалі однієї говірки. Мета нашої розвідки полягає у вивченні особливостей номінації та чинників культурної мотивації ваконів, а також у виявленні специфіки їх функціонування у місцевому мовленні села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Для реалізації мети автором статті була розроблена програма збирання цієї онімної лексики і підготовлений питальник, за яким зафіксовані та скласифіковані клички корів. Особливість цього питальника в тому, що, по-перше, з'ясовані назви всіх відомих у межах села кличок корів і биків, для чого були передбачені такі питання: «Чому саме так назвали свою корову?», «Як ви на неї ще кажете?», «Що в неї особливого, своєрідного?». Крім цього, окремі запитання були задані людям, які доглядають за коровами, – ветеринарам, дояркам, чередникам тощо. По-друге, для вивчення динаміки номінації також запитували про колишні клички, відомі їм: «Які клички корів були у вашій сім'ї?». Респонденти не подавали розширеної родовідної інформації, однак поодинокі особливості простежуються: [Ўнас ўс'і ко'рови / прам цв'ітами називали / і'К'в'ітка / і'Во'лошка / і'Кра'сол'ка / і'Аїстра //]; [ко'рова / це кор'милиц'а / ми'ж ўс'іг'да / помним / йак нас у'бат'к'ів / шестеро було / і'благада'р'а / наш'ї ко'ров'і / ўво'їну / вижили // то'го ї з'вали Кор'милиц'а / Мамка //]; [у'й'а'ком / м'іс'ац'і / родиц'а / так'і'звем / Йан'вар'ка / Ф'іу'рал'ка / І'йул'ка / так / йакос' придум'л'али //]; [а'наш д'ід / то'пр'ам ў'са'райі вику'лупуваў на'ст'і'н'і / йак ко'рову з'вали / і'й'і'ї ти'л'ат / бо'й'х'же'ж і'прода'вали ўже з'і'м'ям / ну'а'там / у'же ч'і'переназивали / ч'і'йак].

Вибір онімів має особливості номінації та словотворення. Відомо, що у повсякденному житті кличка в основному виконує роль слова-прикликання, тому кличкою могло бути будь-яке слово, подекуди ніби нічим не пов'язане із коровою. Здебільшого клички коровам і бикам пропонують самі господарі при народженні тварин, хоча трапляються найменування, дані іншими людьми, зокрема пастухами, сусідами, ветеринарами та ін.

Отже, із зібраного нами матеріалу насамперед виділені оніми, мотивовані **мастю тварини**: біла – *Белка, Біла, Білий, Білосніжка, Білявка, Білянка, Сива, Снежка*; чорна – *Галка, Ночка, Циган, Циганка, Циганочка, Чернуха, Чорнуха, Чернушка, Чорна, Чорний, Чорнявий*; руда – *Вишня, Каштанка, Квасоля, Лиска, Лисуня* ([ц'в'етом йак'ли'сиц'а //]); темно-коричнева – *Каштанка, Шиколатка, Калина* ([цв'ет у'нейі / йак'о'то ка'лина у'же дос'тигла //]).

Окремі розрізнявальні ознаки зовнішності тварин мотивовані такими назвами: *Зірка, Зорька, Лиса, Лиска, Лисуня* (світла пляма на лобі), *Мілка* (плями подібні до плям корови з реклами відомого бренду шоколадних виробів), *Пеструшка, Рижка, Рижик, Рябіна, Рябка, Рябуха, Рябушка, Ряба, Рябий, Сорока* (ряба, плямиста), *Чирва* (пляма на лобі у вигляді сердечка).

Захоплення **господарів зовнішністю своїх тварин** передають вторинні номени: корови *Красавка, Красулька, Крася, Кукла, Принцеса, Зірочка, Сонечко*; бики *Красавчик, Красунчик*. Назви биків *Бичок, Бугай* можна трактувати як нульову номінацію ([бич'к'іу'нас / і'не'нази'вали // а'так бу'ло / би'чок та'ї'би'чок // бо'ми'ж рос'тили йіх'л'іто / у'се'л'іто т'а'галис' / а'то'д'і зда'вали у'заготс'кот / на'м'н'асо // а'от ко'рови з'вали і'Ж'данка / і'Най'да / і'Бог'данка //]).

Досить велика група назв, набута вже в дорослому віці тварин, характеризує їх **за норовом та поведінкою**: бик *Бодя*, корови *Боксьорка, Брикуха, Буйна, Бистра, Гуляща, Зорька, Каламутка, Колотуха, Командірка, Ласка, Ласунка, Лизуха, Люта, Мамка, Мазуха, Молочна, Мунька, Пальма, Приблуда, Пулімьотка, Пугана, Рання, Спокойна, Слатьона, Шкода*. Звертають на себе увагу пари утворень бик – корова: *Буян – Буянова, Дикий – Дика* (у селі існує традиція називати такі пари подібними за структурою і семантикою кличками), пор. також оригінальну кличку корови *Шука-Бика*. Деякі корови мають по дві клички – внутріродову і загальноовживану, пор.: [та'йа на'н'у'дома / 'кажу'Л'ал'ка / а'так йі'йі зват' Бе'резка / бо'у'март'і най'ш'лас'//], [ми'бич'ка / наз'вали'Жи'н'іх / а'те'пер'кажут'Мах'но / бо'дур'ній на'ха'ракт'ір //].

Невелика група кличок мотивована **соматичними особливостями тварин**: бики *Буц* (у місцевому мовленні буц 'здоровань'), *Кроха, Малий* ([там'та'кі'й ма'лій / шо'йел'і в'д'вер'і про'ходе //]), корови *Бокаста, Довгорога, Довгохвоста, Куцохвоста, Малютка, Рогата, Шута*.

Серед ваконімів виділяються номени, мотивовані лексемами природничо-географічної сфери, що характеризують тварин через порівняння, пор., рослини > корови: *Айстра, Волошка, Березка, Калинка, Роза, Ромашка, Рослинка*; птахи > корови: *Голубка, Галка, Журавка, Зозуля, Ластівка, Ласточка, Чайка*; річки > корови: *Волга, Дунайка* тощо.

Оригінальні ваконіми, що опосередковано вказують на день чи місяць **народження**: корови *Березка, Берізка* (народжені у березні), *Верба*,

Веснянка, Іва (народилися на Вербному тижні), *Іюлька, Іюнька, Квітка, Липка* (народжені в червні–липні), *Люта, Майка, Неделька, Олімпіада* (народилася, коли було відкриття олімпійських ігор), *Побєда, Сирена, Сніжинка, Субота, Травка* (народжена у травні); бики *Август, Ноябрик, Лютий*.

Окремі ваконами вживаються як указівки на **місце народження** тварин: бики *Шевченковський* (за назвою колишнього колективного господарства імені Шевченка), *Першотравеньовський* (за назвою колективного господарства «Перше Травня»), *Побєдовський* (за назвою колективного господарства «Перемога»), *Гнатівський* (за населеним пунктом Гнатівка), *Дарєловський* (за назвою частини села Дарєловка), *Крикунський* (< с. Крикунка), *Любомирський* (< с. Любомирка), корова *Путівська* (за назвою колишнього колективного господарства «Шлях до комунізму»; цю частину села місцеві жителі й досі називають *Путь* або *Путя*).

Виявлено досить велику групу ваконімів, твірними основами яких були **людські імена**, характерні для місцевого іменника: корови *Анютка, Аська, Ася, Барбара, Дашка, Дінка, Дуня, Дуся, Зойка, Зоряна, Ірма, Катруся, Лада, Маргаріта, Манька, Маня, Марта, Марушка, Маруся, Марфа, Марфуша, Мартоня, Маса, Машка, Мілка, Нюрка, Полянка* («бо Поля, Поліна»), *Слава, Славка, Сонька, Тася, Тереза, Фрося, Юлька, Явдоха*; бики *Борька, Васька, Гаврило, Гавруша, Гнат, Івасик, Мартин, Петро, Сєня, Федя, Яшка*.

Крім таких офіційних власних особових імен та їхніх варіантів, виявлені оніми, запозичені переважно з кіно- та телефільмів: *Аврора, Берта, Венера, Гюрем, Джульєта, Долі, Дюймовочка, Ізаура, Кармен, Кармеліта, Тарзан, Робін, Родріго, Родя, Руфі* та ін.

Оскільки корови в господарстві можуть виявляти одну поведінку, а в череді іншу, замолоду характер був один, а пізніше змінився, то й серед корів виникають своєрідні прізвиська, які упродовж життя тварини можуть змінюватися. Наприклад, зафіксовано таке пояснення господині про перейменування корови: [наша ко/рова ро/дилас' у/л'утому / то/го ми наз/вали й/її /Л'утка // а/то/д'ї йа / йак/ди/вилас' сир'ї/ал про/Карме/л'їту / ну/о/то / ци/ганс'киї / то/так й/її і/р'їшила наз/ват' – Карме/л'їта // а/м'її /Ван'а с'м'їйец'а / та/каже / бо/корме нас у/с'їх /з'їму і /л'їто / то/то/го і/Корме/л'їта //].

Інші клички коровам дають пастухи (в місцевому мовленні – *чередники*). Вони знають кожного господаря і характер кожної корови, тому тваринам самі придумують клички, які зовсім відрізняються від тих, якими «нарекли» хазяї. Зауважимо, що така кличка може бути «одноразовою», адже «*пастухом можна і один раз побуть*». Однак наявність одного й того ж вакона від різних чередників швидше показує модель номінації (напр., структурне вираження подібними суфіксами -к(а), -ш(а), -івськ(а), -их(а)). Але, за нашими спостереженнями, утворення з подібними суфіксами серед антропонімів села Піщаний Брід трапляються дуже рідко. Порівняйте назви корів, зафіксовані від пастухів (*чередників*):

– **похідні від прізвищ господарів**: корови *Авекінша* (від прізвища *Авекин*), *Андрійчучка* (< *Андрійчук*), *Белішка* (< *Беліхов*), *Біжанівська*, *Біжанка* (< *Біжан*), *Біляковша* (< *Біляков*), *Болтянова* (< *Болтян*), *Волійчачка* (< *Волійчак*), *Гордієнчиха* (< *Гордієнко*), *Кудря* (від однойменного прізвища), *Ласточкіна* (від прізвища *Ласточкін*), *Машковська* (< *Машковський*), *Москаленківська* (< *Москаленко*), *Паламарьша* (< *Паламар*), *Сагайдачкина*, *Сагайдачка* (< *Сагайдак*), *Сніжковша* (< *Сніжков*), *Следиша* (< *Следь*), *Тіройка* (< *Тірой*), *Шилючка* (< *Шилюк*);

– **похідні від імен господарів**: корови *Алкина* (від імені *Алка*), *Асіна* (< *Ася*), *Дусіна*, *Дуся* (< *Дуся*), *Марусіна* (< *Маруся*), *Таська*, *Таськіна* (від імені *Таїсія*);

– **утворення від прізвиськ господарів**: корови *Апрелькіна*, *Апрелька* (від прізвиська жінки *Апрелька*), *Нюткіна* (< *Нютка*);

– **уживані й аналітичні назви**: бик *Кольки Біжана* (від імені та прізвища господаря *Миколи Біжана*), бик *Микола Лукич* (за іменем і патронімом господаря), корова *Ваньки Біжана* (власник *Іван Біжан*).

Чередники, йменуючи корову, також звертали увагу на:

– **національність господарів**: корови *Молдованка* і *Циганка*;

– **на рід діяльності господаря** та ін.: корови *Головиха* (господар голова колективного господарства), *Враховська* (подружжя лікарів), пор. корова *Веруючих* (господарі – члени протестантської релігійної течії).

Дещо по-іншому іменували корів на фермах великих господарств, пор. такий текстографічний запис: [та^ашо там / к^алич^аки// ^айх хот^а пош^ач^аі^атат^а / ^аможна //от / ^айа ^айс^ау сво^айу жиз^ан^а / ^асорок два ^агода / ^айкол^агосп^аі ро^абила // <...> при^айде було на^ачал^аство / з^ара^айона / і^ат^аребу^ае / з^аначит^а / та^акиї жур^анал ко^ароў // ^аа^анас ^айх / ^ат^аіки ферм дв^аі^анац^аат^а / і^ай^акажн^аі^а / по^ач^аі^атир^аіста ко^ароў / би^ак^аіў штук дв^аац^аат^а / ^анетел^аі / тил^аата / го^алоў дв^аі ^атис^аач^аі // ^аа^айа у^ач^аоч^аіком ро^абила / ^апо^аінст^аруц^аі^аі / ^акажна ко^арова ^амала ^аім^аа / ну^ак^аличку // де^айх с^ак^аіки ^айс^аат^а ? // д^аі^аучата / ну^адо^айарки мо^айі / на^аферм^аі / нег^арамотн^аі // а ^айа^акос^а придум^ал^аайут^а / ну^ашос^а ^абачат^а ^айних о^асобин^ае / то^аЗор^ака / бо на^алоб^аі ^абі^але п^аят^ано / то^аБу^айна / бо^абі^ае^ац^аа / то^аЦи^аганка / бо^ачорна // ^атак ^айс^ано^айном ^айс^аі к^арасн^аі / ну^абор^адов^аі бу^али // ^апросто два ^ачорн^аі би^аки бу^али / то^амог^али ^ачорн^аі тил^аата бут^а // то^айа о^аце ^аход^ау з^азошитом / пи^атайу / ^аак^аво^ани ^айа^аку нази^авайут^а / ^апишу / ну^аштук ^адес^аат^а із^аста // ^ато^ад^аі / ^аак ро^абит^а ? // ^апишу са^ама // як^ас^ааду бу^ало пи^асат^а / ^ажур^анал // ^аже придум^ал^аайу-придум^ал^аайу / бо^ад^ала на^ачал^аства т^ареба ^айс^аим ко^аровам к^алички // ^ана^ачал^аник бу^ало ше^ай чи^атайе / ^асе пери^ачитуйе // ^акаже / Тереш^акова / ^аето хо^ароша к^аличка // назо^айоте т^аел^аонкоў ^аПаша Ан^аг^аел^аіна / Ул^айана Г^аромова // ^айа // ну / ^айа з^анайу / хто це та^ак^аі // ^але ^адумайу / це^аж ко^арова // ос^ай^анас бу^ала Іл^ачучка ^аОл^аа / передо^ава до^айарка // то^ашо / ко^арову значит^а ^аОл^аа Іл^ачук нази^ават^а ? // то^аж^аінка /

!Ол'а/ а'то / ко'рова // во'на шо / ко'рова йа'кас'?// во'на'ж л'у'дина // ст'ран:о !йакос'// <...> от / шоб'то'б'і тої жур'нал най'ти // дес'же'ж заб'рали / ў'ар'х'іў // то там !тис'ач'і к'личок // і'це'ж ни'!т'іки ў'нас // це'ў'у'с'іх кол'госпах / ў'у'с'іх !селах та'ке було //] (Записано 2000 року у с. Піщаний Брі́д від Сагайдак Лідії Петрівни, 1936 р.н.). Ця розповідь пояснює, чому народні зооніми, зокрема клички корів, відрізняються від «фермівських».

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, реєстр ваконімів засвідчує особливості, різну їхню мотивацію, найчастіше зумовлену зовнішніми особливостями тварини, її поведінкою. Часом народження та ставленням власника до неї. Перспективу роботи щодо збирання та дослідження місцевої діалектної зоонімної лексики вбачаємо у створенні хоча б фрагмента словника говірки села Піщаний Брі́д Добровеличківського району Кіровоградської області.

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.
2. Словник зоонімів північно-західної України. А–Я / упоряд. Г. Л. Аркушин. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2016. – 288 с.
3. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Харків : Ранок-НТ, 2012. – 256 с.

Громко Татьяна. Ваконимы села Песчаный Брод Добровеличковского района Кировоградской области. В статье проанализирована одна тематическая группа онимной лексики говора села Песчаный Брод Добровеличковского района Кировоградской области. Ваконимы классифицированы по мотивационным особенностям номинации: внешними данными животного, его норовом и поведением, периодом рождения, отношением владельца к ней и тому подобное. Клички быкам и коровам могут давать хозяева и другие люди, связанные с уходом за ними. Кроме того, установлены онимы, которые изменялись от рождения животного на протяжении всей его жизни. Среди проанализированных ваконимов выделены те, у которых производящей основой стали личные имена, фамилии, патронимы и прозвища людей. У некоторых кличек имеется указание на национальность хозяев, охарактеризованы норы и характер животных и т.п.

Ключевые слова: методика изучения говоров, говор, диалектное явление, ваконим, словарь говора.

Hromko Tetiana. Vaconyms of the Village Pishchanyi Brid of the Dobrovelychkivskiy District, Kirovograd Region. The article considers the dialectal material presenting a group of onymic vocabulary, defined as vaconyms (the case study of the vaconyms of the village Pishchanyi Brid, Dobrovelychkivskiy district, Kirovograd region). The vaconyms are classified according to the specific motivational peculiarities and tendencies of giving names to animals. The author suggests classification of these tendencies according to the external/appearance features of an animal, its behavior and temper, the period of birth, the owner's attitude to the animal and other criteria. It has been revealed that in the majority of cases the names to the bulls and cows are given by their owners and other people caring for them. The study identified the onyms that have been changing since the birth and throughout

the animal's life. Among the analyzed vaconyms there have been selected those which were created on the basis of human names, surnames, patronymics, nicknames. The author claims that some of the vaconyms indicate even to the nationality of their owners, but those indicating color, temper and nature of animals are the most frequently met.

Key words: methods of studying dialects, dialect, dialectal phenomenon, vaconym, dictionary of dialects.

Стаття надійшла до редколегії 02.10.2016

СЛОВОЗМІНА ІМЕННИКІВ СЕРЕДНЬОГО РОДУ, ОФОРМЛЕНИХ ЗА ЗРАЗКОМ СУБСТАНТИВІВ ДАВНІХ *-ǫ-, *-jǫ-ОСНОВ, У ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ І СУМІЖНИХ ГОВІРКАХ

На матеріалі західнополіських і суміжних говірок проаналізовано словозміну іменників середнього роду, оформлених за зразком субстантивів давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ. З'ясовано чинники впливу на існування діалектних відмінностей у досліджуваній формотвірній системі. Встановлено, що специфіку діалектної парадигми аналізованих іменників визначають інтенсивні процеси інноваційного характеру, зокрема типові для говірок фонетичні закономірності та граматична аналогія. Вказано на продуктивність фонетично видозмінених давніх флексій субстантивів колишніх *-ǫ-, *-jǫ-основ.

Ключові слова: говірка, словозміна, іменник, відмінок, флексія, граматична аналогія, фонетична інновація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Витворення сучасної української системи відмінювання іменників пов'язане зі складним процесом перерозподілу давніх основ у зв'язку зі зміною критеріїв розрізнення словозмінних типів. Диференціація субстантивів за родовою ознакою та уніфікація відмінкових закінчень у межах нових парадигм сприяли трансформуванню шести давньоукраїнських типів відмінювання в чотири сучасні відміни [2, с. 57], словоформи яких в обох мовних системах (і літературній, і діалектній) позначені, однак, наслідками активної взаємодії колишніх основ у процесі становлення словозмінних норм. Народнорозмовна традиція нерідко засвідчує більшу супроти літературної норми варіантність флексійних формантів з огляду на активні фонетико-аналогійні процеси в діалектному формотворенні. Вивчення специфіки зближення відмінкових форм іменників одного роду, але різних давніх основ, установлення причин флексійної варіантності в іменниковій парадигмі кожного українського діалекту необхідне для найповнішого з'ясування всіх деталей процесу формування української субстантивної словозміни.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Представити діалектну словозміну як систему з можливістю вивчення напрямів та наслідків взаємодії давніх основ субстантивів, диференційованих за родовою ознакою, дозволяє наддіалектна інваріантна модель формотворення іменників, апробована на відповідному діалектному матеріалі М. І. Зубрицькою (бойківські говірки) [11], Л. В. Рябець (говірки центральнополісько-середньонадніпрянської суміжності) [15], К. Д. Глуховцевою (східнословобожанські говірки) [4]. Системний підхід до аналізу субстантивної словозміни західнополіських і суміжних говірок дав

змогу репрезентувати специфіку окремих словозмінних типів іменників цього ареалу у спеціальних наших розвідках [7; 8; 9; 10].

Мета дослідження – на матеріалі західнополіських і суміжних говірок проаналізувати флексійну систему іменників середнього роду, оформлених за зразком давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ. Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких **завдань**: у спонтанному діалектному мовленні поліщуків простежити і максимально повно зафіксувати відмінкові форми зазначених субстантивів; прокоментувати чинники впливу на існування діалектних відмінностей у досліджуваній формотвірній системі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Іменники середнього роду колишніх вокалічних *-ǫ-, *-jǫ-основ, а також основ на приголосний *-s-, які, «втративши (за винятком окремих форм множини) характерний суфікс -es, повністю злилися з *-ǫ-основами» [1, с. 64], увійшли до сучасної другої відміни. Діалектний фактаж дає змогу згрупувати аналізовані субстантиви в чотири словозмінні типи, зокрема іменники з твердим нешиплячим приголосним основи та закінченням -o, субстантиви з основою на м'який кінцевий консонант і флексією -e, іменники з шиплячим приголосним основи та закінченням -e, фонетично видозмінені в українській мові субстантиви *-jǫ-основ із колишньою флексією -иє (-ьє) < *-ьје. Предмет аналізу в пропонованому дослідженні – іменники середнього роду із закінченнями -o та -e.

За живомовними свідченнями, аналізовані субстантиви в називному та знахідному відмінках однини, як правило, зберігають флексії відповідних форм іменників давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ: *бúде богáте тóйе се"лó, се"лó ни палі"ели, такóйе тонáн'ке полотнó, то такá зимл'á ни до робóти / корчú / болóто, йіднé йіцé с'óд'н'а, то все колхóзне пóле стáло, сóнце пичé стрáшно / а мýсиш робíєти*. У говірках східної діалектної зони досліджуваної території фіксовані форми іменника *поле*, що, ймовірно, свідчать про збереження історичної м'якості кінцевого приголосного основи перед [e] під впливом форм інших відмінків, як-от: *поля, полю, в полі*, пор.: *в когó пóл'е / то булó багáто синокóсу, сáме основнé ёто пóл'е, забíл'і свóго брáта за пóл'е*. Відмінності у формотворенні аналізованих відмінкових позицій, пов'язані з фонетичними закономірностями діалектного мовлення, простежено в говірці с. Велимче Рт., пор. форми іменника *жито*: *зишлі"с'а ба"бí"е таї ві"єжали йійі жí"ето // лижí"ет' усéйке жí"ето на помéти / а жí"ето" перш чí"есте"йе такé бу́ло // прийíхала ма́ти таї ка́же / от жí"ето" véжали / щоб же ж дав биг погóду / ну вже присóхло вонó однёйó сторонóйю / о"берну́ли на дру́гу стóрону / йак ве́йшла хма́ре / йак упарíшчит' дошч / ту́йу пом'ít' / те́йе жí"ета уплискáв / каласкі"е до тогó в зéмн'у вби"єв / шо страх*.

У родовому відмінку однини іменники середнього роду в більшості західнополіських говірок зберігають успадковані від відповідних

відмінкових форм субстантивів давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ закінчення -а, -'а: *пи́ривѣсла робі́ели ж:у́ета, до силá пйет' к'іло́митрув ішлі́е, до с'όго л'і́та ше в свої́ хати сид'і́ла, приї́хав с пол'а / бўл'бу обору́вав, приї́шли́е н'і́мци / то вже ма́ло м'іс'ц'а в сил'і́ було́; пор. також свої́а сорό́чка / ка́жут' / блі́е́кше до т'і́ла, так і рос:трил'ѣли ўό́го кала то́го дѣ́рва. Специфіку говірок східної діалектної зони досліджуваного ареалу визначають форми родового відмінка однини іменників історично м'якого різновиду з депалаталізованим свистячим у кінці основи, пор.: *заї́шла в ха́ту / с'і́ла кал'а окѣ́нца, до се́рца дої́шло і вмер, л'удѣ́й зогна́л'і до ўедно́ м'і́сца, ни до́бра́тис' до то́го кубѣ́лца; пор. також фіксації Ю. В. Громика в говірці с. Липне Ківерцівського району, розташованій в ареалі середньополісько-західнополіського пограниччя: *се́рца, со́нца, мн'і́сца, зук'ѣ́нца, видѣ́рца, ўайца́, ди́ривца́ [5, с. 108]. Словоформа ўі́ц'ѣ́ (ж'ѣ́дного ўі́ц'ѣ́ с'од'н'е, шо с то́го ўі́дного ўі́ц'ѣ́ / хоч би дво́́йе), виявлена в говірках центральної, північно-західної та західної діалектних зон обстеженої території, очевидно, засвідчує наслідки підвищення і звуження вимови наголошеного [а] після м'якого приголосного.***

Форми давального відмінка однини, «спеціалізованого на вираженні семантико-синтаксичної функції адресата дії» [3, с. 106], у діалектній парадигмі іменників середнього роду (назв неістот) представлені спорадично. Західнополіська народнорозмовна традиція в аналізованій відмінковій позиції зберігає флексії відповідних виявів субстантивів давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ, пор.: *чи́риз те н'і́ме"ц' нийа́кого ври́да ни дав се"лу́, шо то́му пол'у́ за рік зро́биш / ни ві́робиш так ху́тко ўе.*

В орудному відмінку однини в більшості говірок послідовно фіксовано розрізнення іменників із кінцевим твердим приголосним основи на -ом та м'яким і шиплячим (історично теж м'яким) на -ем: *ше ї́ фу́рууу визлі́ нас ц'і́лим се"ло́м, с'і́ном кормі́ели кон'ѣ́ / корό́ву, накрі́ейіс' ти́ем ра́динце́м чи чи́ем і до́бре було́, ше ўі́це́м пома́жиш ті́ейі́ пиро́г'ѣ́ / запи́куц'а́ / жо́втийк'і́ / хо́роши. Ненаголошена флексія -ем нерідко позначена наслідками підвищення і звуження артикуляції [е]: *та́м за ўа́нц'овим по́ле"м зра́зу на́ше було́, ото́ вже по́ле"м на́граді́ев / ўі́дні́е бу́рйані́е, ле́д' с то́го л'і́са ві́бравс' / до́бре шо со́нце було́ / то за со́нце"м, вже з м'і́сцим по́ра опри́д'ілі́етис'а. В окремих говірках східної діалектної зони досліджуваного ареалу орудний відмінок однини іменника *поле́* представлений формою зі збереженням [л'] перед закінченням -ем, пор.: *брига́д'ір то то́ї / ко́торі́й по́л'ем за́н'іма́вс'а, хло́пци ви́бі́ра́л'і де́вча́т с по́л'ем о́но́, іде́ш по́л'ем / л'у́боу́та. Більшу частотність флексії -ом на діалектному ґрунті зумовлює граматична аналогія, наслідки дії якої в окремих шацьких та берестейських говірках – вирівнювання форм субстантивів м'якої групи за моделлю твердого типу відмінювання, пор.: *ко́ліес' диві́елис'а шо́б с по́л'ом бу́ла́ д'і́вка, шо́с' с:ѣ́рц'ом в ўейі́ ни́до́бре.****

Розгалужена флексійна система характеризує формотворення місцевого відмінка однини іменників середнього роду в західнополіських і

суміжних говірках (див. карти 32а, 32б атласу автора [6]). У говірках південної діалектної зони та окремих говіркових групах східної частини обстеженої території фіксовано закріплені літературною нормою словоформи із закінченням *-і*, яке субстантиви з кінцевим м'яким приголосним основи, ймовірно, перейняли від форм твердої групи з «фонетично зміненою давньою флексією **ě*, що була властива первісно іменникам з основами на **-ǫ-*» [12, с. 97–98]: *в се^лі́ йїдну́ ж'інку ра́нили, йа з ма́мою в жи́ет'і но́чоува́ла / а та́то в ха́т'і сам, шо в тим бо́лоти зна́йдиш, сама́ всталас'а / а ше зима́ / то ці́лими д'н'еми в:окн'і сижу́, в се^лі́ старе́ чи мале́ / а вс'і жнут на по́лі, ста́вл'у в тако́му м'іс'ці́ / шоб зна́ла / ту́йу во́ду св'ачо́ну, за́вше на со́нці́ присушу́ на радн'і́ тї́ейі́ йа́блика / і ше в п'і́ч на тро́х'і*.

Велику продуктивність при формотворенні місцевого відмінка однини іменників середнього роду в говірках досліджуваного ареалу виявляє закінчення *-и*, яке можемо кваліфікувати як наслідок характерної для північноукраїнських говорів рефлексії ненаголошеного **ě* [14, с. 59]: *ка́жут' / руса́лк'і в жи́ети сид'е́т' і ла́кайут', хто на вирит'єни́ / хто на ко́воротку / пр'є́ли, мучи́ели йуго́ в о́зечи, за́вше на бо́лоти ла́та́т' цви́ла; пор. також в де́реви ти жу́кі, живо́го м'іс'ці́а ни бу́ло на т'і́ли / так побі́ели ми́цно, кажу́ все йї́й / та́то на не́би / ба́чит' і оберига́йе те^чбе́*. Живомовні свідчення вказують на активність форм із ненаголошеною флексією *-и* в місцевому відмінку однини субстантивів давніх вокалічних **-jǫ-*основ, пор. словоформи іменника *поле*: *со́нце за́йде / а ми ше на по́ли, у по́ли то^дд'і вс'є́йк'і бу́ліе, ти^е сиб'і́ хаз'айова́в на св'є́му по́ли / нихто́ д'і́ла до тиб'є́ ни мав, пришлі́е дудо́м у жо́втни́у / то ше зби́ж сто́йа́ла на по́ли, на по́ли ни ле́хка робо́та, робо́ти бу́ло на по́ли мо́ре, в ме^чне́ бу́ла зако́пана скрі́ч'на та́ка з оде́жойу на по́ли / і вона́ оста́лас'а; пор. також формотворення субстантивів з основою на свистячий і вібрант: на с'о́му м'ісци́ то́же вс'а симн'а́ ві́егибла, т'е́шко на се́рци, вит'ага́йім ти коно́пли з водо́й і су́шим на со́нці, бу́ла рика́ / шо во́лни йшли́е / йак де в мо́ри*. Про визначальний вплив флексії *-и* на діалектне формотворення місцевого відмінка однини іменників середнього роду свідчать фіксації Ю. В. Громика в поліській говірці: *в кр'ісли, на том сло́ви, на бу́лоти, в с'і́ни, на ку́ліни, в ку́рити, на вди́йа́ли, в ца́рстви, на ку́л'єси, на пу́ліни, на де́рви, в го́ци, в ку́хри, в жи́ти, на вирт'о́ни, в го́зири, пу хадз'а́йстви, в по́ли, на мо́ри, в го́ри, в се́рци, на со́нці, на мн'ісци, в гук'є́нци та ін.* [5, с. 108].

Виразну діалектну специфіку в оформленні аналізованої відмінкової позиції субстантивів середнього роду виявляють говірки східної частини обстеженої території, пор.: *вона́ в дру́гом сел'е́ жила́, ва́рта ход'і́ла по сел'е́, на окн'е́ положи́ла*. Закінчення *-е* можемо розглядати як рефлекс **ě* в наголошеній позиції [14, с. 59].

Розрізнені говіркові групи в межах досліджуваного ареалу утворюють словоформи із закінченням *-ови* як фонетичним відповідником «флексії давального відмінка однини іменників давніх вокалічних **-ǫ-*

основ, що прийняла на себе згодом і функції місцевого відмінка однини» [12, с. 98], пор.: *в жієтови цвиту́т', с'в'атну́йу одéжу в кúхрови скла́дали, на зал'ізкови кла́дуть' огóн', купáлис'а в:óзирови зáвше, л'ітом ча́сто ми хаз'а́йін на с'інови спав / надворі́, ото вре́дне сві́ен'а / всі́й'е ї́дло в корі́єтови, ц'іли ден' сто́йали в то́му боло́тови, мо́же йа́кійс' хво́роб ста́ти в тибé на т'ілови*. Закінчення -ов'і в досліджуваних говірках фіксоване зрідка: *тре зна́ти де лицé / де ві́єворот на то́му полотно́в'і, в жлу́ктов'і пра́ли / таке́ бу́ло жлу́кто*. Спорадично за зразком твердого типу відмінювання уніфіковані відмінкові вияви іменників м'якого різновиду, пор.: *на со́нц'ови кла́дуть' йа́блука / трóшк'і ха́й приві́янут', одра́зу на по́л'ови об:ивáли тій́и конóпл'і*. Зважаючи на особливості вокалізму окремих говіркових груп досліджуваного ареалу, флексія -ови під впливом підвищення та звуження вимови ненаголошеного [о] може бути представлена модифікатором -о́ви / -уви: *одна́ машкара́ гудé на жієто́'ви, в с'іно́'ви пуд обра́зами ста́вл'али ту м'і́еску с кут'о́йу, ко́ліе ни за́йду́е / то по́вно ла́хув на лі́ж'куви, на со́н'ц'уви суші́ли*. Із позиційними змінами голосного [о] в закінченні -ови пов'язуємо флексійний варіант, фіксований у мовленні жительки с. Велимче Рт.: *по тим жі́єтави збига́йе / і в сирéдину вода́ ни захо́дит' в ко́пу*.

Серед діалектних виявів місцевого відмінка однини субстантивів середнього роду зауважено словоформи із закінченням -у, що може засвідчувати наслідки дії внутрішньої або ж зовнішньої аналогії [1, с. 74]. Флексія -у вживана передусім після м'якого кінцевого приголосного основи, пор.: *на по́л'у скла́дали / шоб онó просхлó, так на по́л'у і пропа́ла та зби́ж, йа на по́л'у за колхо́зу робі́ела / ланко́вийу була́, йі́ла пирі́ей то́й шо в по́л'у, йі́х там на м'і́с'ц'у ї́ закопа́ли / ти́ех л'удéї́, на тим м'і́с'ц'у це́рква була́, йа ни по́мн'у / шоб на со́нц'у суші́ела / тико в пичі́*. Меншу частотність аналізоване закінчення виявляє в місцевому відмінку однини іменників твердого типу відмінювання. Словоформи із закінченням -у спорадично фіксовані тільки в конструкціях «прийменник по + іменник», пор.: *не ході́те по жі́ту / там русáлка злóвет, по жі́ту чи по йако́му гоу́рóду хо́д'ат', по боло́ту ростé кл'у́ква, хо́дит' по се́л'у бе́з то́лку, чо́го по то́му де́риву ла́зити*.

Живомовні свідчення вказують на можливість варіантної реалізації місцевого відмінка однини субстантивів середнього роду в окремо взятій говірці, пор.: *русáлк'і / то ко́ліес' ка́зали / шо тико в жі́єти ба́чили / то дитéї́ л'а́кали / шоб ни ході́ели / бо хо́д'ат' / то кв'і́ти рвут' там в жі́єтови* (Брі́дки Ст.), *на по́л'і ше ї́ л'он с'і́йали, посóхне на по́ли да ї́ везлі́ в клу́н'у* (Полиці́ Вл.), пор. також: *по жі́єтови там скри́з' / по по́л'у / так старі́е л'у́диє ка́жут' / оті́ейі д'і́ти вме́рлийі хо́д'ат' / то русáлк'і ка́жут'* (Обени́жі Тр.).

Форм кличного відмінка однини в західнополіській парадигмі іменників середнього роду не зафіксовано. «Ці субстантиви не виражають

істот і в мові, крім випадків персоніфікації, функції звертання не виконують» [13, с. 119–120].

У називному та знахідному відмінках множини аналізовані іменники в говірках досліджуваного ареалу мають форми на -а, -'а відповідно до флексій субстантивів середнього роду давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ: *б'їдни сѣла / шо ї казати, о би в мине тійї о́кна мал'єн'кийї / на три шїбочки, снара́ди ле"т'їли чириз возѣра с'удá ї тудá і ничо́го, снува́ли на гру́бше тако́йе полотно́ / на ру́една, вз'ала́ к'їслого молока́ да со́ди / росколоти́ла / мук'ї тудá / ше йак ѿе йа́йца / їднѣ йа́йце, одні́е бурйані́е круго́м / йак то пол'а биз хаз'а́йїна*. Говірки східної частини обстеженої території вирізняють словоформи з депалаталізованим кінцевим [ц'] субстантивної основи, пор.: *і в цибу́лнику йа́йца кра́с'ат / кра́сни вихо́д'ат йа́йца, хл'їб / йа́йца / ма́сло / все н'їмца́м од:ава́ли, вун знав грибнѣ́е м'їсца́, ѿе так'ї кубѣ́лца*.

У сполученнях із числівником *дві* (за аналогією також *три*, *штїри*) іменники середнього роду нерідко виступають у давніх дуальних формах, пор.: *триѣ сил'ї в їдні́м колго́спи було́, на дв'ї сил'ї тої сп'їв чу́ти, штїѣри ц'єх сил'ї то гет забра́ли, лас'т'ц'ївк'ѣ в хлив'ї ѿе / аж триѣ гнїзд'ї, зо́ дв'ї в'їдр'ї ма́ку ма́йу, хатї малѣн'к'ї / на триѣ око́ничк'ї / а с'їмйá то ве"лі́ка, такіѣ́йї звича́йни хатині́е булі́е на триѣ в'їкн'ї, дв'ї чи триѣ йї́ц'ї розбї́єш тудї́*.

Субстантиви *плече*, *око* в називному та знахідному відмінках множини, крім закінчення -'ї, що «є залишком форм називного відмінка двоїни іменників колишніх *-ǫ-основ» [13, с. 124], фіксовані з флексією -и через ствердіння шиплячого в більшості обстежених говірок, пор.: *аж плѣ́чи од тиѣх клў́нкув забол'їли, ре́бен'а на плѣ́чи да ї пошо́в, набирѣ́м бухáнок в мишо́к / да за плѣ́чи / да нисѣ́мо, нийáк на во́чи ни ба́чу, ни чита́йу / о́чи бол'ѣ́т'.*

Кілька флексійних варіантів визначають специфіку формотворення родового відмінка множини іменників середнього роду в західнополіських і суміжних говірках. Народнорозмовна традиція нерідко зберігає словоформи з нульовим закінченням відповідно до форм давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ після занепаду редукованих -ѣ, -ѣ [12, с. 103–104], пор.: *в мине рушник'їв було́ богáто / радѣ́н рабѣ́х / шо то ткут', дв'їна́цїт' с'їл було́ пуд те́йо гм'їнойо, мо сто в'їд'ор води́е нисла́ з рик'ѣ, приї́хали вже до ха́ти / ни було́ ни о́кон / ни двирѣ́ї, назбира́ймо ї́ому ша́нку їйї́ец' / і вин нам пил'ї́кайе / і тан'ц'у́ймо, кў́рочка знисла́ де́с'їт' їйї́ец' і с'ї́ла / і ві́сидила де́с'їт' курч'ѣ́ток; пор. також форми з основою на депалаталізований кінцевий [ц']: нима́ їйї́ец за́ра нийáк, пйат' м'їсц було́*.

Діалектну специфіку творення родового відмінка множини субстантивів середнього роду зрідка визначають словоформи, позначені локальними особливостями рефлексії етимологічного голосного у флексії *-овѣ́, первісно характерній для відповідної відмінкової позиції іменників з основами на *-й-, щоправда, уже з XI ст. фіксованій у словоформах субстантивів чоловічого роду давніх *-ǫ-основ [1, с. 81], пор.: *в мине о́нде кала ба́л'ка дво́йе гн'ї́здув* (Мизове Ст.), *тод'ї ще тиѣх ко́лєсу́у ни*

було (Піщане К-К.), пор. також: *типér просів ни с'ійут' / а тод'і і просо с'ійали / і грэчку* (Лапні Квл.), *а воуніе пушліе бліеш:уї л'іса так скраіу житіів* (Піщане К-К.).

Серед діалектних виявів аналізованої відмінкової позиції в говірках східної частини досліджуваного ареалу простежено словоформи із закінченням *-еї* як видозміною флексії *-ьи* (< **-ьї*) родового відмінка множини іменників давніх вокалічних **-ї*-основ [1, с. 82], пор.: *на робóту с:элеї ходіли* (Озеро Вл.), *одийáleї не було / то rádна тkáли* (Полиці Вл.), пор. також, імовірно, фонетично зумовлений флексійний варіант *-уї*: *мнóго с'óлиї попаліли в:уїну* (Жидче Пн.).

Специфіку формотворення давального, орудного й місцевого відмінків множини в іменниковій парадигмі сучасної української літературної мови та більшості досліджуваних говірок визначають флексії *-ам* (*-'ам*), *-ами* (*-'ами*), *-ах* (*-'ах*), які сягають давніх закінчень відповідних відмінкових позицій субстантивів колишніх **-ā*-, **-jā*-основ [1, с. 76], пор.: *ничóго ни зроби́елос'а ти́ем óкнам / довизлі́е, пол'ám удобрéн'і́е тре / так ни бóде тоб'і́ роді́е ти те пóле, вйáзáли тй́е ми пи́ривéслами сно́пкй́е тй́еї, за колхóзними пол'áми тої л'іс одра́зу, ше нам хўжиї в л'іси було́ / йак вам по сéлах, йак жни́вá / то всéїк'і гет в пол'áх / і малі́е / і старі́е*. На більшу супроти літературної норми розгалуженість флексійної системи в діалектному мовленні впливають інтенсивні процеси інноваційного характеру, зокрема типові для говірок фонетичні закономірності, пор. позначені підвищенням і звуженням вимови наголошеного флексійного [а] після м'якого кінцевого основи [л'] форми множини іменника *поле* в говірках центральної, північної та північно-західної діалектних зон досліджуваної території: *шо ти́ем пол'ém робі́ети / так'е зарóсли, отó пол'э́ми награді́ев колхóз / тико ма́к'і ї обла́вато́к, за на́шими пол'э́ми і синок'і́с одра́зу, у пол'эх хуторá булі́е, воуні́е ма́ли по пол'эх шо йі́сти*. У говірках східної частини обстеженого ареалу субстантиви з основою на кінцевий [ц'] оформлені за схемою твердої групи через депалаталізацію свистячого, пор. фіксації Ю. В. Громика: *мисца́м, гук'э́нцáм, йáйцáм; мисца́ми, гук'э́нцами, йáйцами; на мисца́х, в гук'э́нцах, в йáйцах* [5, с. 108].

Говірки східної діалектної зони досліджуваної території вирізняють форми орудного відмінка множини аналізованих іменників із кінцевим [і] після губного у флексії, пор.: *ра́днам'і накривáл'іс, ни раз хлóпци пуд óкнам'і*, пор. також форму зі стверділим [ц']: *м'ісца́м'і / йа зна́йу / ростé тої ада́мув ко́рен'і*.

Західнополіська народнорозмовна традиція зрідка зберігає залишки давніх дуальних форм орудного відмінка субстантивів середнього роду, як-от: *ішóв шоб хучі́ пол'э́ма* (Старовойтове Лбм.), *за колгóзними пол'э́ма* (Губин Лк.). Одним зі сприятливих чинників поширення форм орудного відмінка колишньої двоїни з фонетично видозміненим закінченням *-'ема* після м'якого приголосного І. Г. Матвіяс вважає подібність чи навіть тотожність із формами на зразок *очі́ма, плечі́ма, двері́ма* [13, с. 141], які в

діалектному мовленні фіксовані із флексією *-и^ема*, пор.: *замáзана та тóрба за пличи́^ема, за пличи́^ема сýниш, шо вонó зна́йе / лу́пайе очи́^ема йак барáн*.

У говірках центральної, північної та північно-західної діалектних зон описуваного ареалу простежено форми місцевого відмінка множини іменників із закінченням *-’ох* після м’якого або шиплячого (історично теж м’якого) кінцевого приголосного основи: *вже три^е нид’іли сиди́^ет’ на тих йáйц’ох, в двóх м’іс’ц’ох по́ле бу́ло, жи́ела на по́л’ох і все робі́ела, но́симо на плéчох от ск’ёрти солóму і дайéмо корова́м, чут’ ни пуд жи́ета нисé на плéчох / нима́ чи́ем привизти́^е*. Очевидно, «зазначена флексія становить фонетичний розвиток закінчення субстантивів колишніх **-й-основ -ъхъ*, вона виявилася впливовою й охопила іменники різних основ, тому що підтримувалася аналогією до форм давального відмінка множини на *-ом*» [13, с. 142].

Висновки й перспективи дослідження. За живомовними свідченнями, основу діалектної парадигми іменників середнього роду творять словоформи з фонетично видозміненими давніми закінченнями субстантивів колишніх **-ǫ-*, **-jǫ-*основ. Флексійну варіантність у системі іменникової словозміни визначають інтенсивні процеси інноваційного характеру, передусім, типові для західнополіських і суміжних говірок фонетичні закономірності: специфіка рефlekсації давніх та позиційні варіанти сучасних голосних, а також депалаталізація приголосних. Важливий внутрішньомовний чинник існування діалектних відмінностей у досліджуваній формотвірній системі – граматична аналогія: внутрішні взаємовпливи іменників давніх **-ǫ-* та **-jǫ-*основ, а також уніфікація відмінкових форм аналізованих субстантивів за моделлю інших словозмінних типів.

Перспективу дослідження вбачаємо в потребі проаналізувати специфіку формотворення іменників середнього роду давніх **-jǫ-*основ на **-ьје* в західнополіських та суміжних говірках.

Список умовних скорочень

Волинська область: К-К. – Камінь-Каширський, Квл. – Ковельський, Квр. – Ківерцівський, Лбм. – Любомльський, Лк. – Локачинський, Рт. – Ратнівський, Ст. – Старовижівський, Тр. – Турійський.

Рівненська область: Вл. – Володимирецький.

Брестська область (Республіка Білорусь): Пн. – Пінський

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обл. вид-во, 1960. – 416 с.
2. Бекаш Н. Зовнішня та внутрішня аналогія в українській мові / Н. Бекаш // Вісник Львівського ун-ту. – Львів, 2004. – Вип. 34, Ч. 1. – С. 56–62.
3. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.
4. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 592 с.

5. Громик Ю. В. Словозміна іменників у поліській говірці села Липне / Ю. В. Громик // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис / [гол. ред. І. Коцан, С. Радчук]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – Ч. 10. – С. 104–110.
6. Зінчук Р. С. Атлас словозміни іменників у західнополіських говірках / Р. С. Зінчук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 164 с.
7. Зінчук Р. С. Словозміна іменника мати в західнополіських говірках / Р. С. Зінчук // Волинь філологічна : текст і контекст / Західнополіські говірки в просторі та часі : зб. наук. пр. / [упор. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк, 2010. – Вип. 9. – С. 48–56.
8. Зінчук Р. С. Словозміна іменників жіночого роду, оформлених за зразком колишніх *-ї-основ, у західнополіських та суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Волинь-Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіональних проблем / [ред. В. Мойсієнко, В. Єршов]. – Житомир, 2010. – Вип. 22. – Т. II. – С. 79–88.
9. Зінчук Р. С. Словозміна іменників середнього роду, оформлених за зразком давнього консонантного типу на *-t-, у західнополіських та суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Волинь філологічна : текст і контекст / Актуальні проблеми сучасного мовознавства : зб. наук. пр. / [упор. І. П. Левчук]. – Луцьк, 2012. – Вип. 14. – С. 49–57.
10. Зінчук Р. С. Формотворення іменника кінь у західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 370–376.
11. Зубрицька М. І. Бойківська іменникова словозміна : автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / М. І. Зубрицька. – К., 1992. – 19 с.
12. Історія української мови. Морфологія / [упор. С. П. Самійленко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.
13. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / І. Г. Матвіяс. – К.: Рад. школа, 1974. – 184 с.
14. Назарова Т. В. Іменникові *ё-закінчення в північноукраїнських говорах / Т. В. Назарова // Українська діалектологія і ономастика : зб. ст. – К. : Наук. думка, 1964. – С. 50–63.
15. Рябець Л. В. Словозміна іменника в говірках центральноподільсько-середньонадніпрянської суміжності : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. В. Рябець. – К., 1999. – 16 с.

Зинчук Руслана. Словоизменение существительных среднего рода, оформленных по образцу субстантивов древних *-ѣ-, *-јѣ-основ, в западнорусском и смежных говорах. На матеріалі западнорусського і смежних говорів проаналізовано словоизменение существительных среднего рода, оформленных по образцу субстантивов древних *-ѣ-, *-јѣ-основ. Выяснены факторы влияния на существование диалектных отличий в исследуемой системе флексии. Установлено, что специфику диалектной парадигмы анализируемых существительных определяют интенсивные процессы инновационного характера, в частности типичные для описываемого ареала фонетические закономерности и грамматическая аналогия. Показана достаточно высокая продуктивность фонетически видоизмененных древних флексий субстантивов бывших *-ѣ-, *-јѣ-основ. Как выразительные морфологические архаизмы трактованы остатки дуальных форм в именительном и винительном падежах множественного числа существительных среднего рода. Приведены примеры вариантной реализации конкретного окончания в отдельно взятом говоре, что может свидетельствовать об открытом до сих пор процессе становления диалектных норм в системе словоизменения.

Ключевые слова: говор, словоизменение, имя существительное, падеж, флексия, грамматическая аналогия, фонетическая инновация.

Zinchuk Ruslana. Inflexions of Neuter Nouns Formed According to the Model of Old Substantives with *-ǫ-, *-jǫ-stems in Western Polissian and Related Dialects. The article highlights the peculiarities of inflection of neuter gender nouns formed on the model of the old substantives with *-ǫ-, *-jǫ-stems. The emphasis is laid on the factors affecting the existence of dialect differences in the inflectional system under the analysis. The author argues the specifics of dialectal paradigm of the analyzed nouns and concludes that they are determined by the intensive processes of innovative character, including phonetic patterns typical for dialects and grammatical analogy. The study singles out the productivity of the phonetically modified old former inflections of the substantives with *-ǫ-, *-jǫ-stems. The remains of doubling plural forms of neuter nouns in the nominative and the accusative cases are interpreted as expressive/emphatic morphological archaisms. The illustrative examples of variant actualization of every specific ending in one dialect clearly testify that the process of establishing inflectional dialect standards is still in progress.

Key words: patois, form inflections, noun, case, flexion, grammatical analogy, phonetic innovation.

Стаття надійшла до редколегії 29.09.2016

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНІХ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕКСТІВ ОКСАНИ ЛУЩЕВСЬКОЇ

У статті висвітлено засоби і способи мовностилістичної реалізації змісту в художніх та літературознавчих текстах Оксани Луцевської. Запропоновано мовну характеристику творчої особистості авторки, у якій відзначено такі риси, як білінгвізм, мультикультуралізм, транскультурність, синтез різних світоглядних позицій, культурних, мистецьких та літературно-критичних практик.

Ключові слова: білінгвізм, лінгвоаналіз, література для дітей, мовна особистість, стиль.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема досліджень мови і стилю сучасних текстів привертає пильну увагу мовознавців. Найчастіше об'єктом лінгвостилістичного аналізу є художні твори, значно рідше предметом вивчення є мовні засоби та своєрідність їх відбору в наукових працях. Спорадично дослідники висвітлювали питання мови і стилю в українській літературі для дітей (Е. Огар, Н. Дзюбишина-Мельник, М. Білоусова, С. Вольштейн, О. Папуша), але в жодному випадку не йшлося про адресовані юним читачам тексти та їх дослідження в українській діаспорі. Цим продиктована актуальність обраної теми.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. З-поміж сучасних українських письменників, які сьогодні живуть і працюють у галузі літератури для дітей та юнацтва поза межами України, вирізняється творчість Оксани Луцевської. Письменниця навчалася в магістратурі Пенсильванського державного університету, в докторантурі Університету Джорджії (США).

У творчому доробку Оксани Луцевської – художні твори для дітей та юнацтва («Дивні химерики, або Таємниця старовинної скриньки», «Життя видатних дітей: Оксана Луцевська про Христофора Колумба, Джона Ньюбері, Чарльза Дарвіна, Дніпрову Чайку, Перл Сайденстрікер Бак», «Золоте колесо року», «Друзі за листуванням», «Найкращі друзі», «Інший дім», «Про кита», «Мені не потрапити до "Книги рекордів Гіннеса"», «Авіа, пташиний диспетчер», «Задзеркалля» та ін.), книжки-білінгви («Листи на війну. Діти пишуть солдатам / Letters to the War. Children Write to Soldiers», «Пан Коцький, Міра і море / Mr. Catsky, Mira, and the Sea»), літературознавчі праці, літературно-критичні розвідки, рецензії, відгуки на книжки, інтерв'ю та огляди, які й стали об'єктом нашого дослідження.

Мета розвідки – прослідкувати засоби і способи мовностилістичної реалізації змісту художніх та літературознавчих текстів Оксани Луцевської; визначити основні риси мовної особистості авторки.

Теоретико-методологічною базою дослідження стали праці з проблем лінгвоаналізу (Марії Крупи, Тетяни Єщенко, Ірини Кочан та ін.), мовної особистості (Юрія Караулова, Флорія Бацевича, Ірини Голубовської та ін.), вивчення та інтерпретації літератури для дітей та юнацтва (Емілії Огар, Наталії Дзюбишиної-Мельник, Володимира Чернишенка, Валентини Вздудьської та ін.).

Мовностилістичні особливості художніх творів Оксани Луцевської продиктовані, по-перше, **вимогами художнього стилю** як «особливого способу мислення, створення мовної картини світу», сукупності особливих зображувально-виражальних засобів; по-друге, **визначені фактором адресата**; по-третє, **зумовлені впливом чужорідного мовного середовища**. Мова творів художньої літератури для дітей та юнацтва значною мірою залежить від типу спілкування автора із читачами певної вікової категорії. Зважаючи на вікові особливості адресата та функціонально-комунікативну зорієнтованість книжки, письменник розгортає сюжет, порушує коло актуальних проблем, зображує персонажів, формує мовний рівень тексту. Мовознавці, зокрема Ф. Бацевич, неодноразово вказували на існування *«зв'язків між будовою мовленнєвих утворень і компонентами ситуації спілкування, перш за все суб'єктами комунікації, зв'язками між ними, їхніми когнітивними, психічними, соціальними, фізичними, ментальними та іншими характеристиками, інтенціями тощо»* [1, с. 8].

Орієнтуючись на вік адресата, залежно від якого і формується мовностилістичний реєстр тексту, художні твори письменниці можна поділити на кілька груп. Першу групу художніх творів Оксани Луцевської презентують книжки «Про Кита», «Втеча», «Вовчик-колядник», адресовані дітям молодшої та середньої дошкільної (3–7 років) групи.

Збірка коротких віршиків «Про Кита» розповідає дітям про кумедних мешканців моря (восьминіг, черепашатка, рибка-барабулька та інші). Алітерація у поєднанні з ігровою формою вірша забезпечує тексту виразний фонетичний малюнок, визначає функціонально-комунікативний характер. Мова поезій спрямована на розвагу і навчання дитини, на вироблення в неї відчуття слова і ритму: *Я знайду кита, / Тра-та-та, / Вхоплюсь за хвоста, / Тра-та-та, / Верхи на киті, / Тра-та-ті, / Попливу у води густі...* («Про Кита»).

Неологізми, пестливі слова, «неправильні слова», звуконаслідування, повтори, гра звуком – мовні засоби, за допомогою яких авторка вибудовує цікавий і зрозумілий дитині поетичний світ у поезіях «Хвилі», «Чайки», «Черепашенята», «Повітряний змій», «Краб» та ін., наприклад: *Білі баранці / в мене на руці – / цій і цій ...* («Хвилі»). Або такий приклад: *Черпаха-мама, / черпаха-тата / бідкаються: де ж це / черепашенята?* («Черепашенята»).

Емілія Огар переконана, що *«активне використання слів із зменшувально-пестливими суфіксами, майстерне їх обігрування у тексті створює довірливу атмосферу розмови з дитиною через літературний*

текст, бо відповідає звичному для неї повсякденному досвіду родинного спілкування» [12, с. 15].

Поезії збірки «Про Кита» не тільки естетичні, а й лінгводидактичні за своєю суттю, адже допомагають дорослим навчати дитину мови, сприяти формуванню її мовної (лексичної, фонетичної, граматичної) та мовленнєвої компетенцій (художньо-мовленнєвої, когнітивно-мовленнєвої, виразно емоційної) [1, с. 149–156].

«Вовчик-колядник» – це зворушлива історія про те, як у Святвечір малий, добрий і нехитрий вовчик іде до міста, щоб по-справжньому заколядувати. Там він зустрічає хлопчика, перебраного на вовка, з яким товаришує. Оксана Луцшевська спілкується з маленькими читачами, використовуючи загальновідомі для них лексеми, прості речення та діалоги.

Книжечка «Втеча» написана в межах проекту «Книготерапія», спрямованого на те, щоб допомогти дітям подолати певні страхи та адаптуватися в тому чи тому середовищі. Оксана Луцшевська звернула увагу на проблему страху дітей перед щепленнями і, використовуючи приклад головного героя, допомагає подолати цю фобію. У творі відтворено розмовну стихію дитини.

Твори О. Луцшевської для найменших читачів ще раз засвідчують, що специфічність мови літератури для дітей зумовлена віком читача-адресата. Чим менша дитина-читач, тим яскравіше виявлені своєрідні риси, за якими можна визначити, що твір написаний для дітей. Чим доросліший читач, тим менше специфічних рис, які відрізняють дитячу літературу від дорослої, мову літературного дискурсу, спрямованого на дітей, від мови загального літературного дискурсу.

Другу групу творів складають книги, адресовані читачам старшої дошкільної та молодшої шкільної групи (7–11 років). «Золоте колесо року» – збірка оповідань і казок, присвячених народному святковому циклу, який включає християнські свята – Різдво, Благовіщення, Великдень, Спаса, Покрову, Святого Миколая та ін. Від інших видань подібної тематики книжка відрізняється тим, що її героями є сучасні діти, котрі, як і читачі, мешкають здебільшого у великих містах. Твір містить багато фольклорних ремінісценцій. Наприклад, описуючи свято Теплого Олексі, авторка звертає увагу читачів на народні повір'я: *«коли риба-щука лід розбиває – зиму проганяє»*. Пізнавальний, повчальний і розважальний аспекти книжки рівнозначні. На мовному рівні маркерами дитинства виступають назви іграшок, дитяча мова, опис дитячих бажань та уявлень: *«Мишко додивлявся солодкий сон: Святий Миколай стояв над його будинком і сипав у комин ласощі, а Мишко ловив їх – то в полу, то в кишеню, то в пригорщу. Лагоминки падали, наче солодкий кольоровий сніг. Справжній солодощепад! Золотобокі волоські горішки, яскраві льодяники в пістрявих обгортках, жовтохвості цукрові півники, тягучі ароматні карамельки, шоколадний*

горошок із м'якими родзинками, пряники з малиновим варенням, печиво, посипане цукровою пудрою, вафлі з кремовою начинкою...

– Е-е-е-ех! – протягнув Мишко, протираючи очі від сну. – Лови, Вусатику! – хлопчик підкинув іграшкового песика до самісінької стелі, бо йому, Мишкові, здалося, що саме звідти мала б летіти цукерка».

Тематика українських звичаїв і традицій святкувань Різдва продовжена в різдвяному детективі «Дивні химерики, або таємниця старовинної скриньки». Валентина Вздутьська переконана, що ця книжка «занурює читача в романтизований автентичний колорит українського села: відірвана від світу й замечена снігом хатка, колядки, різдвяні обряди й традиції пробуджують в читачах дитячі спогади й зачарування традиційним українським Різдвом, знайоме якщо не з власного досвіду, то вже, напевно, з “Вечорів на хуторі біля Диканьки” Миколи Гоголя. Головна героїня – міська дівчинка Ляля, що приїхала з батьками до бабусі в село на свята. Разом із сільськими друзями вона намагається розкрити таємницю скриньки з химериками» [3].

Текст зацікавлює читачів динамічним, пригодницьким сюжетом, інтригує таємницями, приваблює образами дітей-персонажів, з якими діти-читачі можуть ототожнювати себе. Розповідь автора поєднується із діалогізованою мовою, що є органічною і відповідає ритміці усного мовлення. Мова твору вабить дитину-читача образністю, розмаїтістю неемоційної й емоційної, літературної і діалектної лексики. Набір мовностилістичних компонентів художніх творів значною мірою залежать від їхньої жанрової природи та типу нарації. Розвиток сюжету детективної повісті «Дивні химерики, або таємниця старовинної скриньки» вимагає використання лексичних одиниць відповідної семантики. Напружений емоційний стан дітей, моторошну атмосферу, у якій вони опиняються, авторка передає засобами синтаксису: переважно простих окличних і питальних речень.

Ознаки пригодницького жанру характерні для повісті «Сева і Ко». Головні герої – діти створюють власне шкільне детективне агентство і допомагають однокласникам вибратися з будь-якої халепи. Авторка показує спритного, дотепного, спостережливого та впертого Севу; вірного, доброго, задиркуватого Юрка, чарівну, самовпевнену, розумну і сміливу Ніну, акцентуючи на художніх деталях портретотворення, поведінці та мовній характеристиці персонажів. Кожен з них – мовець з характерним словниковим запасом, типовою побудовою, манерою та емоційним тоном висловлювання.

Специфічними рисами вирізняється мова біографічних оповідань із книжки «Оксана Луцевська про Христофора Колумба, Джона Ньюбері, Чарльза Дарвіна, Дніпрову Чайку, Перл Сайденстрікер Бак». Розповідаючи про дитинство цікавих видатних людей, письменниця використовує багату на тропи емоційну мову, поєднує реалістичне зображення дійсності з художньою вигадкою. Письменниця вміє бачити світ з точки зору дитини

будь-якого віку, говорити з нею її мовою, незважаючи на дистанцію. Як зауважує Емілія Огар, *«чим більшою є дистанція між комунікантами (автором і його читачем), тим потужнішим має бути арсенал засобів, які попереджають і усувають перешкоди у тексті як формі комунікації, стимулюють активну участь у ньому адресата»* [12, с. 11].

«Солька і кухар Тара-Пата» – цікава повість про пригоди та історію кухаря Тара-Пата, який працював у ресторані, а потім в одній заможній столичній родині. Він готував сніданки, обіди, вечері, родинні свята, а інколи навіть великі банкет. Розповідь насичена епізодами про складання меню та пригощання кухаря, а також про дітей і дорослих, які смакували його стравами. Повість супроводжують ілюстрації, рецепти 30 страв, а книжка містить сторінки для записування улюблених сімейних рецептів, правила сервірування столу і навіть дві закладки. Оксана Луцківська в цій книзі за допомогою образів та опису подій, мови і стилю, розкриття незвичної для дитячої літератури теми створює таку дійсність, яка збігається із світовідчуттям дитини. Когнітивну функцію реалізують лексеми зі сфери кулінарії, синонімічний ряд дієслів із різними семантичними відтінками на позначення дій кухаря: *«Усі ці роки він варив, смажив, тушкував. Маринував, шпигував, запікав. Колотив, місив, виліплював. Сушив, в'ялив, консервував. Перчив, солив, солодив. Різав, краяв, шаткував. Поливав сметаною, соусом, глазур'ю. Та робив іще багато-багато всього іншого. Себто на кухні пан Тара-Пата ніколи не покладав рук»*. Типовою рисою мови і стилю Оксани Луцківської є використання фразеологізмів, мовних формул. Це також ілюструє епізод, в якому згадуються похвали кухаря: *«Ніякий заморський бульйон не зрівняється з цією овочевою юшкою!», «Пальчики оближеш! Із чого ця смаження?», «Цей десерт – наравду всім десертам десерт!»* [10].

Динамічності розвитку сюжету додає вміння авторки емоційно розповідати, використовуючи слова з переносним значенням, синоніми з підкресленими смисловими відтінками, вигуки, а на рівні синтаксису – поєднуючи прості і складні, окличні і неокличні речення: *«Уперше в його житті сталася така халепа. Ніколи такого не було, щоб він спантеличився або знітився, коли треба приготувати чи подати страву. Він добре знав, як розробити меню: комбінації страв, сезонність, рекомендації щодо продуктів... Атож!»* [10].

Характерними мовними засобами портретотворення часто є епітети та порівняння, які, окрім основної функції означення, передають гумористичність образу: *«довгобразий, трохи схожий на огірок, кучерявий хазяйський синок Геня»*. Підкреслюючи характер персонажів, авторка наділяє їх конкретною мовною поведінкою. Наприклад, уявлення про батьків Гені, Сержа і Ліззі можна отримати вже з їх діалогу та звернення до кухаря: *«Це дуже важлива дата, top cher, – кивнув пан Серж. – Як нині пам'ятаю своїх десять років. Ми з батьком змайстрували самоката. Потім*

покликали сусідів, і я показав їм подарунок! Oh! Mon cher! Усі аж роти пороззявляли. Я той день усі свої подальші дні народження згадую...».

– Дурницю ти змолів, Серже! – позіхнула пані Ліззі. – Тепер самокатом нікого не здивуєш, скажи, Геніку? То має бути шикарне дитяче свято. Тож, прошу, пане Тара-Пато, подбайте, будь ласка, про неабияке меню. А ми вже подбаємо про розваги» [10].

Використання іншомовних слів мовою оригіналу як вигуків, а також невластиві українській мові форми імен героїв – ознака білінгвізму як однієї із рис мовного характеру творчості авторки і її стилю, манери письма.

Цікаві й оригінальні антропоніми (Геня, Солька, Тара-Пата) – один із мовних аспектів твору, який підкреслює його приналежність до літературного дискурсу, спрямованого на дитину-читача. Увага до назв персонажів присутня й в інших художніх творах Оксани Луцевської. Так, голуб із повісті «Авіа, пташиний диспетчер» має ім'я Авіа. Такий вибір зумовлений його вибором професії. Пізнавальність тексту доповнена розважальністю, яка досягається завдяки пафосним описам карколомних трюків, передачі газетних сенсацій, викриттів і відкриттів у телеєфірі.

Кожен із проаналізованих творів засвідчує таку ознаку мови літературного дискурсу Оксани Луцевської, як естетичність – обов'язкову складову стилю дитячої книжки. *«Під естетичністю твору, адресованого дітям, ми розуміємо простоту, виразність викладу, доступність використаних мовних засобів читачеві певного віку, їхню наочність і конкретність. Мовна структура дитячої книжки, з одного боку, повинна бути стислою, лаконічною, повно передавати зміст твору, а з іншого – максимально виразною, створювати систему уявлень та образів, апелювати як до логічного, так і до емоційного аспекту дитячого сприйняття, розвивати асоціативне мислення»* [12, с. 13].

Третю групу художніх творів О. Луцевської презентують книжки для дітей середньої шкільної (12–15 років) і старшої шкільної групи (від 15 до 18 років). А це повісті «Мені не потрапити до "Книги рекордів Гіннеса"», «Найкращі друзі», «Друзі за листуванням», «Інший дім», «Задзеркалля».

У збірці оповідань «Мені не потрапити до "Книги рекордів Гіннеса"» висвітлено стосунки дітей з батьками і друзями, проблеми співчуття і ворожості, перше кохання, шкільне життя і родинний побут. *«Будні героїв нагадують короткометражки. В них – довіра до світу, підняття власної самооцінки і завжди рух вперед»*. Читачі не просто отримують інформацію, а визначають своє ставлення до неї, відшукують близький і чужий досвід, намагаються знайти шляхи вирішення конфлікту і отримати відповіді на питання, які хвилюють. У оповіданнях «Чуєш, Тонько?», «Friends Forever», «Бінго» авторка розкриває теми та поведінку персонажів через лінгвостилістичні засоби гумору (зокрема фрейми, під якими розуміємо сюжетну ситуацію, сцену, рамку із відповідним добром, поєднанням і

використанням мовних структур). У мовній тканині тексту присутні англійські загальноновживані слова та відомі фрази.

У повістях «Найкращі друзі» та «Друзі за листуванням» Оксана Луцевська торкається проблем дорослішання, дитячих емоцій та переживань, показує стосунки дітей з різними ментальними світоглядами, поряд ставить культури й традиції різних народів. Спілкування (безпосереднє й у листах) української дівчинки Ксені з Еріком із-за океану, дружба з дітьми різних національностей в англomовному таборі змінюють її ставлення до себе і до світу, її погляди на культуру і духовний розвиток особистості. Письменниця показує, що процес мовної взаємодії тісно пов'язаний із культурними, історичними, соціальними, психологічними та іншими факторами, а взаємостосунки дітей у таборі висвітлює як модель мультикультуралізму – суспільного життя, яке полягає в співіснуванні в межах одного соціуму багатьох культур.

Два світи, дві культури, два простори – свій і чужий – основа повісті «Інший дім». У цьому творі мультикультуралізм як один із елементів художньої свідомості, мовної особистості письменниці доповнюють транскультурні інтенції.

У реалістичній повісті – проблема еміграції, самотійності і дорослішання дітей, їх стосунків з батьками. Авторка веде розповідь від імені дітей Полі й Артема, використовуючи щоденникову форму та сповідальну манеру письма. Вона розкриває внутрішній світ підлітків, їхні переживання та відчуття самотності через мову від першої особи. Такий мовний прийом – засіб інтимності, дружньої тональності спілкування, щирої виповідальності й довіри персонажа до читача-ровесника. У їх оповіді стилістично нейтральні засоби мови переплітаються із експресивними висловами, оцінками. Природна мова персонажа-дитини відповідає її психологічному стану і передається добором лексичних одиниць, порядком слів у реченнях, варіюванням різних типів речень за будовою.

В. Чернишенко у рецензії на повість зазначає: *«Мова дітей у діалогах сучасна і природна, а ось коли вони виступають нараторами – трохи інша, літературніша. Втім, це не викликає якогось відторгнення, бо ж те, як ми говоримо, і те, як для прикладу, пишемо щоденник – це трохи різні речі. Мова однозначно багатша і цікавіша, ніж у ранніх книгах авторки»* [14]. Типова для підлітків мовна поведінка підкреслює реалістичність образів головних героїв та правдивість розповіді.

Діти намагаються зрозуміти вчинок матері, яка виїхала до Америки, пояснити її вибір, але це зробити дуже складно. Вони розуміють, що *«мама змінилася в іншій країні. Мама змінилася в іншому домі»* [8, с. 39]. Письменниця надає топосам іншої країни, іншого міста, локусу іншого дому основного смислового навантаження у творі. Інший дім, дім іншого чоловіка, *«хатка, яку збудував собі Джекс»... збудував мамі Ед»* [8, с. 54] – такі варіанти тлумачення реального простору, місця, в якому перебуває мама

героїв, пропонує Поля. Топоси, локуси, описи краєвидів засвідчують, що Оксана Луцевська майстерно володіє виразально-зображувальними засобами мови.

Як визначила сама авторка, «Інший дім» – це повість про страх і сміливість, про поразки і перемоги, про турботи і радість, про складнощі вибору і легкість прощення. Усі ці переживання випадають на долю Полі і Артема, що стоять на порозі важливих життєвих змін. О. Луцевська торкнулася різних проблем, серед яких і проблема психологічного стану людини в певних обставинах, переживання перших романтичних стосунків, дорослішання; соціально-побутової складової життя і деградації людини (на прикладі батькового брата Степана), еміграції та її наслідків; любові до рідної землі та особистої свободи.

В одному із інтерв'ю на запитання «На що взорувалися, пишучи "Інший дім"?», О. Луцевська відповіла: *«Саме тоді я вивчала на одному з класів дитліту тексти для дітей про міграцію, репрезентацію іммігрантів як таку. Висновок: у книжках для дітей ми досі багато бачимо наративів із нещасними розбитими долями, і дуже мало книжок демонструють міграцію як вибір самої людини чи збіг певних обставин. Мало текстів, які висвітлюють сучасні та історичні транскультурні зв'язки, хоча вони, як ніколи, видимі на тлі теперішніх подій у світі. Це, ймовірно, і послугувало ключем для написання «Іншого дому». Цебто я не покладалася на якісь тексти, хоча мала начитку, а радше йшла супроти певних конструкцій»* [13].

Мовностилістичну реалізацію дихотомії «свій – чужий» (дім, країна, простір, родина) забезпечили яскраві образи, жанрово-стильові та мовні засоби на рівнях лексики, морфології, синтаксису.

Для маркування мови творів для підлітків авторка ефективно використала прийом стилізації розмовно-побутового стилю в монологах та діалогах, молодіжний сленг (*ми фанатіли від гри, телик, пацани, менти*), просторічну (*дурена, свинячі рила*) та згрубілу лексику (*лапище*), спрощені варіанти імен та прізвиськ (*Жека, Тьома, Юлька*), іронію, алегоричне мовлення, передачу вербальної та невербальної комунікативної поведінки головних героїв.

У повісті «Інший дім» заакцентовано на гендерному характері мовлення персонажів, що ілюструє порівняння фрагментів оповіді від Артема та Полі. За допомогою мови авторка тонко передає психологію та емоції головних героїв у конкретних ситуаціях.

Артем: *«Дійшовши до двору, про який розповіла Поля, я став біля першого будинку. На лавці сиділо двоє пацанів: товстий і білобрисий. Вони!!! Їх двоє – нічого, я їм покажу! Падлюки! Ви в мене відгребете! Чи, може, подзвонити комусь із пацанів? Федот жив десь неподалік. Та чи він допоможе? Через Аліну в нас із Федотом розпочалася війна. Напевно, краще діяти самому. «Я – один у полі воїн...» – іронічно посміхнувся собі...»* [8, с. 57]

Поля: *«Я крокувала повільно, роздивлялася людей, розквітлі дерева, вивіски на кіосках... Сонце лоскотало повіки, час до часу над кульбабками*

пролітали метелики. Щойно я підійшла до ятки, щоб купити сік, моє серце загупало, горло стиснуло. Неподалік майнули три смужки на шапці: червона, жовта, зелена. То був Макс! МАКС! Я боялася, що він зараз зникне, і я більше його не побачу. Мені хотілося гукнути його, вибігти йому назустріч. МАКС!» [8, с. 90].

Щоб передати настрій та емоційний стан героїні, експресію її мови (у цій ситуації внутрішнього мовлення) Оксана Луцевська використовує не тільки мовні, а й графічні засоби (великий шрифт).

Аналіз художніх текстів Оксани Луцевської дає уявлення про особливості мови і стилю авторки, способи мовної передачі експліцитного та імпліцитного смислів тексту, образотворення та характеротворення. Для повної характеристики мовної особистості письменниці потрібно розглянути й інші її тексти, які сукупно творять «дискурс особистості». Як зазначає С. В. Єрьоменко, «в рамках кожного окремого жанру проявляється лише частина спектру мовних навичок та вмінь людини. Для опису всього спектру необхідно вивчати мовленнєву діяльність особистості в досить великому наборі жанрів. Вже сам набір жанрів, якими володіє та користується людина, є однією з найважливіших характеристик її мовної особистості» [4, с. 36].

Книжки-білінгви, написані одночасно українською й англійською мовами («Листи на війну. Діти пишуть солдатам / Letters to the War. Children Write to Soldiers», «Пан Коцький, Міра і море / Mr. Catsky, Mira, and the Sea»), підтверджують, що білінгвізм – одна із визначальних мовних характеристик творчої особистості Оксани Луцевської. Для цих книг письменниця обирає теми, зрозумілі дітям і притаманні різним культурам. У книжці-картинці «Пан Коцький, Міра і море / Mr. Catsky, Mira, and the Sea» йдеться про загальнолюдські цінності: добра, дружби, чесності, правильного вибору в життєвих ситуаціях.

У книжці «Листи на війну. Діти пишуть солдатам / Letters to the War. Children Write to Soldiers» зібрано листи, написані українськими дітьми до солдатів у війні на сході України. Видання українською та англійською мовами задумане як посередник у діалозі між юними й дорослими читачами на теми миру, свободи, соціальної справедливості.

Оксана Луцевська також перекладає українські тексти англійською мовою. Уже видані книжки «Ріпка», «Рукавичка», «Зірки і макові зернята», казки із збірки «100 казок», оповідання Миколи Вінграновського «Гусенятко», текст про білого kota зі збірки «Казки П'ятинки» Дзвінки Матіяш та інші.

Письменниця вільно й досконало володіє українською й англійською мовами, а отже, є білінгвом. Американський лінгвіст У. Вайнрайх білінгвізмом (віл лат. *bi* «два» і *lingva* «мова»), або двомовністю, називає практику поперемінного використання двох мов, а тих, хто нею користується, визнає як двомовних осіб. Білінгвізм української письменниці нормований і розглядається як індивідуальна характеристика особистості;

він постав на основі засвоєння іншої (англійської) мови у процесі навчання і продовжує розвиватися. Вона живе в англomовному середовищі і перебуває в безпосередніх і перманентних міжмовних зв'язках, заснованих на постійному і тривалому спілкуванні з носіями іншої мови. Зрештою, для Оксани Луцевської англійська мова стає не іноземною, а другою мовою.

Про продуктивний білінгвізм як специфічну особливість творчого мислення і мовної реалізації ідей Оксани Луцевської свідчить і той факт, що художні твори для дітей і юнацтва вона пише українською мовою, а літературознавчі статті, розвідки – англійською. Дві мови по-різному використовуються залежно від ситуації спілкування, а у творчості авторки – залежно від стилю і жанру тексту. Як стверджують лінгвісти, «досвід, набутий із допомогою використання однієї мови, завжди різниться від досвіду, засвоєного шляхом використання іншої мови». Так, у процесі творення художнього тексту Оксана Луцевська послуговується українською мовою як основним засобом вербалізації ідей сюжетного розвитку, емоцій головних героїв тощо. Аналітичне осмислення літератури для дітей відбувається в межах літературознавчих знань, мовного і позамовного досвіду авторки, стимулюється мотивами її діяльності і ретранслюється англійською мовою. Англійська термінологія, дослідження англomовних науковців, англomовні теорії, книжки англійською мовою, які виступають об'єктом вивчення, – фактори, що впливають на вербальне мислення особистості, формування думок та їх передачу засобами мови. Навіть після перекладу літературознавчих розвідок українською, мовою оригіналу записані терміни, назви, мають місце нетипові для української мови словосполучення, принципи побудови синтаксичних одиниць, композиції та стильові риси тексту.

Для прикладу розглянемо статтю «Цензура в дитячій літературі: досвід США», у якій вміщено роздуми дослідниці над причинами заборон дитячих книжок у США. Структурно праця складається з кількох частин – відповідей на запитання, поставлених у заголовках. Авторка лише частково використовує загальну модель побудови наукового тексту [5, с. 114], що підтверджує початок статті – «констатація відомого або наявного» та вживання типових мовних формул: «Як свідчить статистика...», «За даними...». Наукового характеру додає праці «критичний аналіз відомого або наявного», який полягає в аналітичних роздумах Оксани Луцевської про причини заборони книг. Кожна з таких причин чітко аргументована і підтверджена коротким оглядом змісту та проблематики текстів, про які йдеться, а також описом ситуації, що склалася навколо книги.

Логічності викладу сприяє запропонований авторкою рейтинг підстав для заборон книг для дітей. *«У рейтингу підстав, через які та чи інша книжка впадає в немилість у окремих громадян США, за останні 20 років визначилися чотири незаперечні лідери. Почесне четверте місце посідає мотивація «жорстокість» <...> На третьому місці в рейтингу підстав для заборони книжок – «невідповідність» віковій групі» <...> На*

другому місці – «образливі висловлювання». Лідирує ж у скаргах наявність у книжках сцен, елементів чи образів сексуального плану». Незважаючи на емоційно-семантичне навантаження наведених синтаксичних конструкцій, вони виконують функцію розчленування інформації та частково відповідають рубрикації тексту. О. Луцевська використовує не властиві мові наукового тексту словосполучення та слова з непрямим значенням: «расова дискримінація» книжки, анекдотична природа заборони книжок, «культурні війни» і под.

Стаття О. Луцевської містить загальнонавчальну, загальнонаукову лексику і терміни, наукову фразеологію, цитати і посилання на думки інших дослідників, що свідчить про її науковість, однак є й інші особливості, які в стильовому плані виводять її за межі наукового дискурсу. Публіцистичність тексту забезпечують експресивний синтаксис з риторично-питальними реченнями, емоційність, виразність, образність висловлювань. На рівні лексики, граматики і синтаксису можна виокремити елементи, характерні для перекладеного з англійської мови, а не оригінального тексту українською. Вплив англійської мови на структуру і словник усного (інтерв'ю) і писемного (тексти) мовлення авторки очевидний.

Оскільки об'єктом дослідження не виступають англійські тексти О. Луцевської, то відкритим залишається питання інтерференції – взаємодії мовних елементів при двомовності, яка виникає у разі мовних контактів або у випадку індивідуального засвоєння нерідної мови; є відхиленням від норми й системи другої мови під впливом рідної.

З літературознавчих і літературно-критичних текстів через систему мовних і мовленнєвих експресивних засобів можна зробити висновки про позицію автора щодо предмета дослідження. Наприклад, *«Утім, справжні “священні війни” в США розпочинаються навколо тих чи тих книжок у жанрі фентезі чи містики, звинувачених в окультизмі ревнителів з окремих релігійних груп. Українські читачі добре пам'ятають резонанс у ЗМІ навколо подібних закидів убік “Гаррі Поттера”»*. Елементи зіставлення, порівняння досвіду США та України присутні майже в кожній розвідці О. Луцевської.

У центрі рецензій та оглядів – книги для дітей, творчість письменників, проблеми дитячого читання. Про найпопулярніші сучасні американські твори для дітей йдеться в матеріалах «Технологія vs. Книжка: експеримент Патрика Кармана», «Пронизлива реалістичність Лоїс Ловрі», про організацію дитячого читання у США – у статті «Не відвернути читача від книги...». На сьогодні згадані тексти не перекладені українською, тому уявлення про них складається виключно на основі інтерпретації Оксани Луцевської.

Розглядаючи книжки литовського казкаря та ілюстратора Кястутіса Каспаравічюса («Гармонія казок Кястутіса Каспаравічюса»), дослідниця опирається на результати досліджень американських науковців,

професорів університетів Девіда Левіса, Вільяма Моебіуса, активно послуговуючись їхньою теорією аналізу дитячих книг, мовною парадигмою термінів та наукової лексики. Така розвідка наближена швидше до наукової статті, аніж до критичної рецензії. Зовсім іншою тональністю позначена стаття «Єва Лепман: автобіографія місіонера дитячої літератури», в якій О. Луцевська із захопленням розповідає про Єву Лепман, одну із засновників Міжнародної юнацької бібліотеки в Мюнхені, провідного світового центру з вивчення дитячої літератури. Йдеться також про її книгу «Міст дитячих книжок: натхнення автобіографія видатної жінки», яка вийшла у Німеччині у 1954 році й досі популярна в цілому світі. У цій розвідці тісно переплетені елементи художнього і публіцистичного стилю.

Оксана Луцевська має своє бачення й оцінку прочитаних книг, які часто викликають резонанс серед інших критиків і читачів. Жваве обговорення і навіть дискусії спровокувала її рецензія на книжку З. Мілошевського «Зміїні гори» [9]. Схвальні відгуки отримали рецензії на книги Барбари Космовської, Марини Павленко, Олекси Білобродова, Ганни Черінь. Дослідниця висвітлює цікаві спостереження та робить ґрунтовні висновки, опираючись на сучасні тенденції, світові теорії і практики дослідження літератури для дітей.

Рецензії та відгуки на дитячі книжки окреслюють спосіб та особливості сприйняття і розуміння О. Луцевською різнотипних українських і англійських текстів. Вміння відчитувати мовні коди і пізнавати текстуальні смисли – складова мовної особистості. Ю. Караулов, під поняттям «мовна особистість» розуміє *«сукупність здібностей і характер людини, які обумовлюють створення та сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів), що різняться ступенем структурно-мовної складності, глибиною та точністю відображення дійсності, певним цільовим спрямуванням»* [6, с. 51].

Світоглядна позиція і мовна практика О. Луцевської засвідчують, окрім білінгвізму, ще дві ознаки мовної характеристики її творчої особистості – мультикультуралізм і транскультурність.

Особливості літератури для дітей, промоції і практики дитячого читання, вивчення творчості дитячих письменників постають у творчому дискурсі Оксани Луцевської на перетині національних культур, у смисловому полі яких вона перебуває. Мультикультуралізм як суспільне явище не тільки стає об'єктом зображення в її художніх текстах, а схвалене в книжках інших авторів. Аналізуючи повість Олекси Білобродова «На межі можливого», О. Луцевська зазначає, що повість *«спроможна навчити юнаків багатьом речам, а насамперед – культури інших народів та поваги до їхніх традицій та побуту»*.

Транскультурність як спосіб буття митця, ознака мовної особистості письменниці проявляється на рівні тематики і проблематики, аксіології і мовно-нарративних структур текстів, характеризується виходом за межі

національної культури, етнічної ідентичності, художньо-літературної традиції, мовних і ціннісних детермінацій.

Якщо концепція мультикультуралізму передбачає ціннісну рівність і самодостатність різних культур, то концепція транскультури передбачає їх відкритість і взаємодію. Тут діє принцип не диференціації, а інтерференції, «розсіювання» символічних значень одної культури в полі інших культур. Відбувається дифузія вихідних культурних ідентичностей індивіда в міру того, як індивід перетинає межі різних культур і асимілюється в них.

Осмислення мовної особистості письменниці в лінгвокультурологічному ракурсі ґрунтується на аналізі онтологічної взаємопов'язаної триєдності «мова – свідомість – культура». Написані тексти – матеріал, на основі якого здійснюється «реконструкція світобачення людини», репрезентується структура її мовної особистості, зокрема вербально-семантичний (носій мови володіє лінгвістичними одиницями; «словник + граматика»), лінгвокогнітивний (поняття, ідеї, концепти відображають ієрархію цінностей) та прагматичний (охоплює цілі, мотиви, інтереси, установки та інтенціональності) рівні [6, с. 67]. Цю структуру також допомагають зрозуміти висловлювання Оксани Луцевської, зафіксовані в інтерв'ю, в яких вона виступає в ролі респондента чи інтерв'юера. Мовлення в цьому жанрі відображає внутрішній світ респондента, слугує джерелом знань про нього (ставлення до дійсності, аксіологічні позиції, переконання та інтереси) і як про мовну особистість. З інтерв'ю дізнаємось про ставлення письменниці до мови, культури, дитячої літератури, читання і книговидання в Україні та світі. Вона розповіла й про адаптацію до нової країни, коли «спочатку нічого не пишеться, але згодом починаєш творити з новим диханням». Олена Кицан, досліджуючи українську літературу зарубіжжя, констатує: *«Ще одним позитивним моментом зміни місця проживання є почуття надлюбові до рідної мови, культури, літератури, яке за кордоном у кожної людини загострюється»* [7, с. 144].

З точки зору антропологічної лінгвістики творчість О. Луцевської є цікавим об'єктом для вивчення питання, як людина впливає на мову і як мова впливає на людину, її мислення, культуру особистості. У контексті розмови про мовну особистість О. Луцевської говоримо про білінгвізм, мультикультуралізм і транскультурність як ознаки і як послідовні етапи її формування у процесі щоденної мовленнєвої практики та творення текстів.

Отже, мовну особистість письменниці і дослідниці літератури для дітей Оксани Луцевської характеризують такі риси: естетичність, майстерне володіння мовностилістичними засобами мови в текстах різних функціональних стилів; вміння відчитувати мовні коди і текстуальні смисли; білінгвізм; мультикультуралізм; транскультурність; синтез різних світоглядних позицій, мистецьких і дослідницьких практик, які розширюють горизонти цілісної «картини світу» свідомості авторки і забезпечують повноцінну її репрезентацію в україномовній та англomовній, художній і науково-критичній творчості. Мовностилістична

палітра її творів залежить від їх жанрової природи і визначається фактором адресата. О. Луцевська не може абстрагуватися від того мовного середовища, в якому живе, над нею тяжіє паралельна система двох мовних кодів, що активно виявляється на мовностилістичному рівні її письма. Проникнення чужорідної мовної стихії спостерігається на рівні лексичної, синтаксичної, стильової систем, проявляється в екстраполяції тем і образів західної літератури для дітей та юнацтва, термінологічного апарату американських літературознавчих досліджень.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. Лінгвістична генетика: проблеми і перспективи: монографія / Ф. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2005 – 264 с.
2. Богуш А. Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгводидактична проблема / А. Богуш // Богуш А. Дошкільна лінгво дидактика. Хрестоматія / А. Богуш. – К.: Слово, 2005. – С. 149–156.
3. Вздутьська В. Проза тихого світла (дитячі книжки Оксани Луцевської) [Електронний ресурс] / Валентина Вздутьська. – Режим доступу: // <http://kazkarka.com/books/proza-tyhoho-svitla-dytyachi-knyzhky-oks.html> (12.08.2016)
4. Єрьоменко С. В. Напрями досліджень мовної особистості у сучасній лінгвістиці / С. В. Єрьоменко // Записки з романо-германської філології. – Вип. 2 (33). – 2014. – С. 33 – 37.
5. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібн. / Т. А. Єщенко. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
7. Кицан Олена. Опозиція «своє» / «чуже» в сучасній українській літературі зарубіжжя / Олена Кицан // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2014. – Вип. 60. Ч 1. – С. 139–146.
8. Луцевська О. Інший дім: повість / Оксана Луцевська. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2013. – 120 с.
9. Луцевська О. Казка про віру в себе [Електронний ресурс] / Оксана Луцевська. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2012/03/12/kazka-pro-viru-v-sebe> (17.09.2016).
10. Луцевська О. «Солька і кухар Тара-Пата»: повість / Оксана Луцевська, Лана Світанкова; худож. О. Гаврилова. – К.: Грані-Т, 2012. – 80 с.
11. «Мені не потрапити до «Книги рекордів Гіннеса»: про те, що ховається за маскою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bokmal.com.ua/books/meni-ne-potrapiuty-do-knigy-rekordiv> (18.09.2016).
12. Огар Е. Мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження / Емілія Огар // Вісник СумДУ. – № 3 (87). – 2006. – С. 10–17.
13. Оксана Луцевська про дитячу літературу, переклади та інше. Інтерв'ю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bokmal.com.ua/people/oksana-lushchevska-interview> (15.09.2016).
14. Чернишенко В. Інша книжка для підлітків [Електронний ресурс] / Володимир Чернишенко. – Режим доступу: <http://www.barabooka.com.ua/insha-knizhka-dlya-pidlitkiv/> (15.09.2016).

Качак Татьяна. Лингвостилистические особенности художественных и литературоведческих текстов Оксаны Луцевской. В статье освещены способы и средства лингвостилистических реализаций содержания в художественных и литературоведческих текстах Оксаны Луцевской. Творчество представительницы украинской диаспоры является интересным объектом для изучения вопроса как человек влияет на язык и как язык влияет на человека, его мышление, культуру личности. В процессе создания художественного текста Оксана Луцевская пользуется украинским языком как основным средством вербализации идей сюжетного развития, эмоций главных героев. Аналитическое осмысление литературы для детей происходит в пределах литературоведческих знаний, языкового и внеязыкового опыта автора, стимулируется мотивами ее деятельности и ретранслируется на английском языке. Языковую личность писательницы и исследовательницы литературы для детей Оксаны Луцевской характеризуют следующие черты: билингвизм, мультикультурализм, транскulturность, синтез различных мировоззренческих позиций, культурных, художественных и литературно-критических практик.

Ключевые слова: билингвизм, лингвоанализ, литература для детей, языковая личность, стиль.

Kachak Tetiana. Linguistic and Stylistic Features of Literary Works and Texts of Literary Criticism by Oksana Lushevskya. The article highlights the ways and means of implementing linguistic and stylistic content in the fiction and literary studies texts by Oksana Lushevskya. The creative heritage of the Ukrainian diaspora representatives is an interesting domain for revealing the issue of how a person affects the language and how language affects the individual, his/her thinking, mentality and inner culture. In the process of creating a literary text Oksana Lushevskya employs the Ukrainian language as the principal tool for verbalization of the plot ideas development and the emotions of the protagonists. Analytical interpretation of the literature for children is performed within the theoretical framework of literary criticism, linguistic and extra-linguistic experience of the author, stimulated by the motives of her activities and communicated in English. Linguistic personality of the writer and a researcher of the children's literature is characterized by the following features: bilingualism, multiculturalism, transculturalism, intercultural synthesis of various philosophical views, cultural, artistic and literary criticism practices.

Key words: bilingualism, linguistic analysis, literature for children, language personality, style.

Стаття надійшла до редколегії 25.10.2016

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ІНТИМІЗАЦІЇ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

В. Симоненко належить до поетів української лінгвокультури, який майстерно вербалізував категорію інтимізації, використовуючи традиційні (звертання, займенникові форми, фольклорні конструкції) й індивідуально-авторські мовні засоби, серед яких оксюморон, виражений системою моделей, а також прийом скупчення однотипних граматичних форм (насамперед компаративних конструкцій) у межах одного контексту. Ці форми вносять у поетичний текст систему прагматичних смислів, моделюють прагматичні ефекти.

Ключові слова: лінгвокультура, категорія інтимізації, традиційні й індивідуально-авторські засоби, оксюморон, скупчення граматичних форм, прагматичні смисли.

Постановка наукової проблеми та аналіз її дослідження. У руслі сучасної прагмалінгвістичної наукової парадигми знань актуальною вважається проблема дослідження категорії інтимізації, що приваблює увагу, зокрема, таких учених, як Т. Анохіна, І. Горбач, С. Данилюк, Т. Декшна, С. Денисова, М. Карпенко, А. Корольова, А. Палійчук, Н. Футурист, О. Яскевич та ін., які розвинули й поглибили опис зазначеної універсальної мовної категорії та проаналізували відповідні дискурсивні практики, що демонструють своєрідність моделювання категорії інтимізації.

Актуальною проблемою українського мовознавства залишається й проблема дослідження ідіостилів окремих письменників з метою виявлення особливостей їхньої майстерності, зокрема й щодо вербалізації категорії інтимізації. В. Симоненка номінують «інтимним поетом» (Р. Семків) української лінгвокультури. Це окреслення письменника вже наштовхує на думку, що в його текстах зазначена категорія своєрідно вербалізується.

Мета наукової розвідки – репрезентувати майстерність Василя Симоненка щодо вербалізації категорії інтимізації на основі аналізу його поетичних текстів [10].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Інтимізацію трактують як «код індивідуальної манери письменника», хоч при цьому її також інтерпретують насамперед як «стилістичний прийом, за допомогою якого автор зашифрував художню інформацію у зв'язку з естетичним наміром відтворити ефект емоційно-інтелектуального спілкування з читачем» [5, с. 9].

В. Симоненко як поет української культури, талановитий майстер слова інтуїтивно володів системою мовно-стилістичних засобів моделювання категорії інтимізації, вдало використовував відповідні

інтимізувальні стратегії і тактики, дотримуючись традицій української лінгвокультури, насамперед фольклорної, традицій розмовного мовлення українців, а також ідіостильових особливостей художнього дискурсу Тараса Шевченка, Івана Франка та інших класиків української літератури, що й робить його поетичний текст особливо близьким українському читачеві [7].

У поезії В. Симоненка простежуємо широкий вияв мовленнєвих засобів усної народної творчості, відповідну стилізацію під неї. М. Дмитренко називає народну словесну творчість «універсальним символно-ідеальним засобом формування духовного світу особистості, її морально-естетичного розвитку, психологічної самодостатності та суспільної стабільності» [3, с. 11]. Уважається, що пам'ять людини підсвідомо зберігає «вроджені інстинкти», а це виявляється передусім «у мисленні, різних сферах творчої діяльності людини та людської спільноти, зокрема у сфері мистецтва, духовного життя, традиційного етикету, обрядовості та ритуалі» [1, с. 20]. Усе це послідовно інтерпретується в поетичному дискурсі Василя Симоненка.

Яскравою ілюстрацією сказаного є вірш, названий «Пісенька» (у рукописі його номіновано «Жарт»): *Ой, дівчино, дівчино, / Не дивися скося – / Полюбив тебе давно / Та й люблю ще й досі. / Полюбив та й не сказав, / Може, побоявся, – / Під вікном твоїм стояв / Та й не дочекався. / Не виходила сама / Ти до мене з хати – / В мене ж смілості нема / І двох слів сказати.* Як бачимо, у цьому вірші фольклорний зачин, звертання, займенникові форми, низка часток, що підсилюють одна одну, виражаючи чуттєвість автора, його емоції. Тут і фольклорні вигуки, вставні слова розмовного стилю, повторення частки *не*, що омовлює жартівливе заперечення фактів.

Жартівливу тональність поетичного дискурсу В. Симоненка ілюструє й поезія «Дівочі жарти», що репрезентує фольклорну традицію. Вірш дуже коротенький: *Тільки вийду з хати я, / Він кричить: – Посватаю! / Головою похитну: – Будеш сватать не одну.* Як відомо, українському національному характеру властивий потяг до моделювання гумору. Прагнення до вербалізації жартів виявляється як у їхній повсякденній дискурсивній практиці, так і в поезії.

Мовленнєвий і літературний жанр жарту — характерна риса комунікації українців, що має вияв і в поезії В. Симоненка і навіть проєктована на його літературу для дітей, порівн.: *Загубив роззява м'яч, / Сів на горбку – і в плач, / Із очей на білі щоки / Так і ринули потоки: / – Де мій м'яч? Де мій м'яч? / Я не знаю, де мій м'яч?.. / Я не знаю, де мій м'яч!.. / І сміються Вітя й Слава: / – Ех ти, плакса! Ех, роззява! / Не ридай і не кричи – / Ти ж розсівся на м'ячі («Загубив роззява м'яч...»).*

Безпосередньо вже в назві віршів В. Симоненка наголошується на актуалізації відповідної фольклорної жанрової традиції, порівн.: «Переспів з народної», де використано народні образи, характерні

фольклорні мовні засоби, про які вже йшлося: *Гей, у лузі та й не перше літо / Вигляда некошена трава. / Гей, у полі та й не перше жито, / Та й не перше жито дозріва. / Не повернуть козаки з походу, / Не заграють сурми на зорі... / Будуть вік стояти біля броду / Посивілі верби-матері.*

Зразком стилізації народної пісні є поезія «Засівна», у якій також використано названі вище мовні засоби, а крім них, складні фольклорні дієслова-синоніми, характерні для українських народних обрядових пісень, з акцентуацією відповідних думок, що виявляється в текстових повторах, напр.: *Гей, послала нива / Чорне полотно. / Леться жовта злива – / Сіється зерно. / Сійся-родися, / Колосом розвийся, / Засівайся, ниво, / Людям на добро! / Хай у дні яснії / Зерно пророста, / Як мої надії, / Як мої літа. / Сійся-родися, / Колосом розвийся, / Засівайся щастям, / Ниво молода!*

Фольклорною стилізацією є й вірш «Ходить вітер п'яний і голосить», де також омовлюється низка інтимізувальних звертань, мають місце інтимізувальні повтори, риторичні питання, фольклорна тропіка, зокрема й модель творення типової фольклорної, можливо, дещо жартівливої, метонімії (*Що вам треба, золотисті коси? / Що вам треба, очі голубі?*), порівн.: *Ходить вітер п'яний і голосить / Між замерзлих кленів на горбі... / Що вам треба, золотисті коси? / Що вам треба, очі голубі? / Що ви в мене хочете спитати? / Я нікому правди не скажу – / Простирчу весь вечір біля хати / І додому спати побіжу. / Сиві хмари вітер в небі носить, / Сніг зриває, вие у трубі... / Що вам треба, золотисті коси? / Що вам треба, очі голубі?*

Прикладом зазначеного є й вірш «Гей, удар, музико», де простежуємо фольклорну вигуківу окличну інтонацію жартівливого характеру, просторічні імперативні дієслівні конструкції, короткі граматичні форми прикметників та стягнені форми інфінітива, характерні вигуки і частки: *Гей, удар, музико, / Добре врїж! / Гей, притупніть / Та пристукніть / Посильніш! / Хай підлога аж застогне, / Зарева. / Хай дівчина / По хатині / Попливе. / Хай очима усміхнеться – / Сподівайсь. / Грай, музико, / Бий, музико, / Заливайсь!*

Василь Симоненко розуміє, що український народ, незважаючи на посилену пропаганду атеїзму, глибоко релігійний, хоч змушений це приховувати. Він демонструє необхідність спілкування з Богом, пор.: *Три дівчата в церкві молять Бога: / «Змилуйся, порадуй, заступись» («Розірвалася хмара наді мною...»).*

У В. Симоненка, як і в Т. Шевченка, опoетизовано поняття думки, думи [6, с. 101–109]. Наголосимо, що поняття думки є важливим для людської онтології, воно специфічно співвідноситься в українському мовленні з поняттям дума. Як зауважують дослідники, «думка тим передусім і відрізняється від думи, що їй не властива епічна тривалість; вона «коротша» (ми вже й не помічаємо здрібнілої форми: дума – думка), якась наче куца, та головне – не передбачувана: здебільшого й ми не знаємо, чому в цю мить «скочили думкою» в той, а не в інший бік. Це тайна

підсвідомості...» [11, с. 24]. Для української лінгвокультури поняття думи і думки дуже важливі, оскільки жанр думи належить до специфічно українських фольклорних жанрів, і ця лексема має давню традицію використання з метою моделювання інтимізації ще в піснях кобзарів. Утім, зауважимо, що названий жанр був характерний і для польського фольклору, однак його немає в російській народній традиції.

Порівняймо зразки використання зазначених лексем у поетичному контексті В. Симоненка: *Думи невеселі, як осінні хмари, / Налягли на серце, в'ються в голові, / Обдають все тіло страхітливим жаром, / Закипілось горе у моїй крові. / Їх перебороти не хватає сили – / За роями нові родяться рої, / Та у власнім серці* вирив я могилу / *І у ній ховаю всі думки свої* («Думи невеселі, як осінні хмари...»), хоч весна приносить людям думки хороші, однак поетові вона дає тривоги, сум і біль розчарування («Прийшла весна»). Очевидно, йдеться не лише про пору року, але й про поступ України. Думка в поета набуває своєрідних епітетів: вона *дзвінка* («Дума про щастя»), *стомлена* («Некролог кукурудзяному качанові, що згинув на заготпункті»), а думи в нього *народні, віщі* («Прирученим патріотам»), *все в'ються думи в голові, А відігнать немає сили: вони непрохані прийшли, / Прийшли і спокій розтопили...* («А я ходжу, не знаю – чому...»).

Змодельована В. Симоненком думка *вовтузиться, мов квочка, в намаганні родить слова* («Говорю я з тобою мовчки...»). У цьому виразі вбачаємо суто український, але індивідуально-авторський національний образ вербалізації думки, змодельований на основі порівняння, яке малює перед очима українця зрозумілу йому й близьку картину. У цьому вислові поет наголошує на наявності безпосереднього зв'язку мови й мислення (йдеться про *намагання думки родить слова*) – це основний методологічний принцип сучасного мовознавства, вдало репрезентований крізь призму поетичного мислення.

Думки у В. Симоненка *сміються з своєї беззубості, оті прописні допотопні думки* («Говорю я з тобою мовчки...»), думка в нього *йде блискавицею* («Дума про щастя»), може *жєврїти* («Сумнів»), її можна *підняти й окрилити* («Повернення»). Поет уважає: *можна прострелити мозок, що думку народить, але думки ж не вбить!* («Як не крути...»), а в цих словах вже можна побачити крамолу, якої не помітили цензори. Образ думки вербалізовано в сильній позиції назви твору «**Між думками** зчинилися галас і бійки...». Це значить, що поетові думки — в стані руху, боротьби навіть з власним alter ego. Крім того, митець робить спробу відновити жанр української думи, створивши віршовану новелу «**Дума** про щастя».

Як бачимо, кордоцентрична мовна особистість Василя Симоненка як зразок вишуканої національної мовної особистості схильна до діалогу зі своєю совістю, репрезентує своєрідне сприйняття мислення через вербалізацію концептів *дума, думка*, що входять до національного фонду концептів української лінгвокультури.

Натурфілософія Василя Симоненка також базується на фольклорних образах, символах як флори, так і фауни, порівн.: *зелені дубки, верби довгополі, вербова гілка; стрункі тополі; тополі українські величаві; біла вишня; зелені трави; синє поле* та под. Поетові близька природа України, він її ще більше інтимізує також за допомогою присвійного займенника *мій*, порівн.: *Верби і тополі, діброви і гаї, / Стежка між нивами плідними, / Гордо я вас називаю – «мої», / Щиро вважаю вас рідними. / Ваша краса, ваша врода нерушена, / Ваше буяння, сади, / Владно ввійшли в моє серце зворушене / Та й залишилися в нім назавжди...* («Верби й тополі, діброви й гаї...»). Він використовує типові фольклорні образи, як-от: *ясні зорі, тихі води* («Де зараз ви, кати мого народу?»), *роси-росяниці* («Ю-виляємо»), *буйні вітри, сині моря, чисте поле* («Розірвалася хмара наді мною...») та ін. В. Симоненко «одомашнює» рідну йому природу, напр., «Надворі **ліс у жовтому халаті...**» (назва вірша).

Зауважимо, що прийом мовної гри нетиповий для поетичного мовлення В. Симоненка. Однак знаходимо яскравий зразок мовної гри з використанням графіки – це назва вірша «Ю-виляємо», де зіштовхуються лексичні значення слів *ювіляр* і *виляти*, що дає змогу створити сатиричний образ. Текст репрезентує окличну, спонукальну інтонацію, а його зміст – сатира на дійсність, що не втратила актуальності й сьогодні, порівн.: *Збіглись кури та індики, / Підняли страшний базар: / – Слава Півневі навіки! / Півень! / Півень! / Ювіляр! / Крекчуть селезні з заплави, / Гуси хлипають з Дніпра: / – Ювіляру вічна слава! / – Слава генію! / Ура! / І розчулено ридає / Із трибуни Горобець: / Рівних Півневі немає, / Півень – перший ваш співець! / Молодець! / Станьте птахи на коліна! / Заздріть Півневі, півні! / Він співає солов'їно / Голосні свої пісні. / Дай вам, Боже, стільки сили, / Щоб по разі на віку / Ви, як він, сказати зуміли / **Голосне, дзвінке, стокриле, / Граціозне, свіже, миле, / Дуже мужнє й дуже сміле, / Сонячне** / «Ку-ка-рі-ку!» / Це – пошана! Це – довір'я! / Це, – скажу вам, – ювілей! / Лоскитливі, наче пір'я, / Рвуться оди із грудей! / Ніби роси-росяниці, / Сльози капують з очей, / Мов навчилися ці птиці / **Ювілеїти** в людей.* Субстантивоване «Ку-ка-рі-ку!» іронічно означають аж дев'ять прикметників. Увагу привертають оказіональні слова – *ювілеїти* і, як зауважувалося, сама назва вірша «Ю-виляємо».

Отже, до змодельованих В. Симоненком прийомів актуалізації інтимізації, рис його ідіолекту відносимо **прийом скупчення форм однієї й тієї самої частини мови в межах одного контексту**, що привертає увагу читача, зокрема коли цими формами є компаратив.

Поезія «Найогидніші очі порожні...» побудована на актуалізації прикметників простої форми найвищого ступеня порівняння з префіксом *най-* і заперечних конструкцій з часткою *не*, що моделює своєрідне ствердження і протиставлення одночасно. Поет так указує на важливі факти, ознаки, поняття, об'єкти і суб'єкти довкілля, до речі, моделюючи й зрідка тавтологічні вирази, що належать до фольклорної традиції, порівн.:

Найогидніші очі порожні, / **Найгрізніше** мовчить гроза, / **Найнікчемніші** дурні вельможні, / **Найпідліша** брехлива сльоза. / **Найпрекрасніша** мати щаслива, / **Найсолодші** кохані вуста, / **Найчистіша** душа незрадлива, / **Найскладніша** людина проста. / Але правди в брехні **не** розмішуй, / **Не** ганьби все підряд без пуття, / Бо на світі **той наймудріший**, / Хто **найдужче** любить життя. Проте ця поезія просякнута оптимізмом, це своєрідний гімн життю. Цікавим є змодельований автором оксюморон: *найскладніша людина проста*. Останні рядки вірша – ще одна сентенція, створена митцем.

Згусток прикметникових форм (їх дев'ять у межах одного речення) спостерігаємо і в поезії «Світ який – мереживо казкове!», порівн.: *Світе мій, гучний, мільйоноокий, / Пристрасний, обурений, німий, / Ніжний, і ласкавий, і жорстокий, / Дай мені свій простір і неспокій, / Сонцем душу жадібну налий!*

Звичайно, використання слів, похідних від топоніма *Україна*, – також дієвий спосіб вираження інтимізації, оскільки для кожного справжнього українця це слово й похідні від нього є виразниками культурно значущого концепту. У Василя Симоненка кілька віршів мають назву (сильна позиція), куди входить прикметник *український* («Українська мелодія»; «Український Лев»). У текстовому просторі Симоненкової поезії цей прикметник, безперечно, використовується також досить часто, як і власна назва *Україна*.

Особливим засобом інтимізації у В.Симоненка вважаємо й пунктуацію. Вище наводилися вірші, у яких використано скупчення знаків оклику, знаків питання, трьох крапок, що моделюють відповідну прагматику. Наведемо ще одну ілюстрацію незвичного вживання розділових знаків у поєднанні (?!), що також привертає увагу читача, наштовхує на відповідні думки, допомагає дешифрувати поетичний текст, посилює його виразність. Це сатира «Кривий полозок»: *Дубець на полозка дивився довго скоса, / Коневі, знай, над вухом бубонів: / “Та задер він носа, / Зазнався й плювать на все хотів. / І як терпіти можеш отакого / Ще й разом з ним трудитися щодня?! / Знайди собі товариша прямого... / А цей, кривий, хіба тобі рівня?!” / І Кінь Дубця послухався-таки – / Рівненькі повставляв у сани полозки, / Запрігся сам – і “но!” в дорогу. / Та тільки сани з місця ні на крок. / І Кінь вже як не пнувся, а нічого / Не допоміг йому рівненький полозок. / Він носа в землю ткнув / І Коніку на лихо / Заснув собі в снігу, / Поскрипуючи тихо. / Говорять, Кінь із того часу вірить, / Що прямо́ту не можна / Сантиметром мірять.*

Крім відповідної пунктуації, що актуалізує питально-стверджувальну інтонацію тексту, у ньому чимало мовних одиниць, характерних для розмовного мовлення українців і для поетичного дискурсу В.Симоненка загалом, які також сприяють його інтимізації, – фразеологізми розмовного характеру (*бубоніти над вухом; задерти носа; плювати на все; з місця ні на крок; ткнути носа в землю*), вставні слова

(знай, на лихо) та інші характерні елементи розмовного дискурсу (частки собі, -таки, тільки, субстантивований вигук «но!»).

Розвиває В. Симоненко й традицію моделювання художнього протиставлення: контрасту, паралелізму, антитези, що, як відомо, були улюбленими прийомами іронічного І. Франка. Саме І. Франко рекомендує використовувати контраст передусім тоді, коли треба передати драматичні ситуації, різні афекти та пристрасті. Письменник радив переходити від «звичайних» до «незвичайних» асоціацій, проте вважав, що контрасти не повинні бути надто різкими і крикливими [8, с. 211–215]. Полюбляв прийом контрасту, який часто доводив до абсурду, моделюючи алогізми, й Степан Руданський, що він блискуче репрезентував у своїх співомовках [9, с. 71–102]: ці поетичні тексти стали також зразком моделювання інтимізованого тексту, оскільки названі поезії дуже близькі українському народові, адже в них зображена «мовна біографія України», вислови зі співомовок стали народними, крилатими.

До речі, І. Дзюба писав: **«Василь Симоненко – поет контрастів і моральних антитез.** Неспокій, тривога, бентега, поривання до мети – ось той душевний стан, що приносить йому задоволення, ось його норма. Звідси образи вітру, вогню, грому, бурі, зливи, завірюхи, взагалі шаленого оновлюючого руху – як маркери краси. Типова метафорика романтичного світосприйняття. І спокій, байдужість, рівновага, сірість, приземленість – як маркери некрасивого і морального несприйняття. Але ця контрастна картина буття спирається на світоглядну цілісність ліричного героя, визначеність його позиції в боротьбі» [2, с. 659].

Якщо І. Франка називають «поетом контрасту», то В. Симоненка, як видається, можна назвати «поетом оксюморону». Недаремно ілюстраціями до словникової статті «Оксюморон» в словнику А. Загнітка стали тексти саме В. Симоненка.

Чому В. Симоненко активно використовував оксюморон? Очевидно, тому, що дійсність радянської України була суперечливою й неоднозначною. За допомогою оксюморону легше вербалізувати довкілля. Читачі В. Симоненка відчували щирість письменника, його прагнення правдиво зобразити радянську дійсність, не приховуючи недоліків, а цензура, на щастя, не завжди могла побачити глибокий підтекст в оксюморонних виразах. Внутрішня форма слова *оксюморон* значить «дотепно-безглузде», тому саме ця фігура давала змогу змальовувати реальність дотепно, але при цьому й показати її безглуздя.

Асоціація за контрастом, протиставленням – це передусім психологічна основа існування антонімів, логічна – наявність протилежних та суперечливих понять, а оксюморон усе це вишукано поєднує. Механізм породження оксюморону пояснюється тим, що відбувається сполучення протилежних за змістом слів для зображення суперечності, складності відповідного поняття чи омовленого факту, номінованого об'єкта.

Оксюморон традиційно вважають різновидом абсурду, алогізму. У його основі – навмисне порушення логічного закону несуперечності, відповідно до якого судження і його заперечення, насамперед протилежна оцінка, не можуть бути одночасно істиною стосовно одного й того самого об'єкта. Порушення це, однак, суто формальне, оскільки оцінка в цьому разі моделюється на основі актуалізації різних параметрів. Фрази, що містять оксюморон, після осмислення вербалізованих фактів чи обставин, не здаються цілком алогічними.

Наголосимо, що оксюморон своєрідно репрезентується в низці назв віршів поета (сильна текстова позиція), загострюючи увагу читача на парадоксах дійсності, порівняймо такі назви: «Муза і редиска», «Міська русалка», «Розкішні трупи», «Веселий похорон».

А. Загнітко трактує оксюморон (орфографічний варіант – оксиморон) «як стилістичну фігуру, суттю якої постає створення нового поняття, уявлення через поєднання контрастних, непокєднуваних, семантично несумісних за значенням слів, таке поєднання продукує новий яскравий образ. «Несумісність» частин оксюморона є основою експресивного ефекту» [4, с. 325]. Ілюстраціями до цієї словникової статті в А. Загнітка стали, як зауважувалося, поетичні рядки Василя Симоненка, порівн.: *Йй-право, не страшно вмерти, а страшно мертвому жити* («Люди часто живіть після смерті») чи *Джерелом вдарить ніжність із грубості. Заворкують живі струмки* («Говорю я з тобою мовчки...»). Учений також наголошує, що «внаслідок поєднання двох антонімічних понять, двох слів, смисл яких суперечливий, утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект (*світла пітьма, суха вода, крижаний вогонь, солодка сіль* і под.)» [4, с. 325].

У В. Симоненка описаний вище механізм творення оксюморону виявляється в таких рядках: *Доки буде живить тебе дощ паперовий* («Дерев'яний ідол»); *І тому ця Марія / Чи Настя / Будить дзвоном дійниці село, / Щоб поменше / Важкого щастя / На радянській землі було* («Дума про щастя»). У цій функції виступає й неузгоджене означення: *Якщо ти буря без води...* («Спади мені дощем на груди...»).

Принцип семантичної несумісності своєрідно виражається серед предикатів у межах речення. Для ілюстрації цього положення А. Загнітко знову наводить приклад з поезії В. Симоненка – *Вріже дуба, а ходить і їсть*. Зразками, що ілюструють цей тип оксюморону, є й такі вислови поета: *Бо тебе я навіки втратив / Ще до того, як вперше стрів* (Ти не можеш мене покарати...); *І була із нами дівчина в машині, / Може, трохи гарна, але більше зла* («Посвята»); *Не було ще без печалі / Радощів ні в кого...* («Фокстрот»); *На світі безліч таких, як я, / Але я, йй-богу, один...* («Я...»); *дорога довга куцою була* («Посвята»), *Я вас любив і проклинав не раз...* («О, ці міста...»); *Чи не знаєш ти, лукава, чи не знаєш, клята: / На перині на пуховій твердо мені спати...* («Хлипання голоду»); *У розпачі*

кривила Єва рот, / Бо ще не знала ця наївна пара, / **Що то жорстока помста і покара / Дорожча всіх утрачених щедрот** («Покара») та ін.

Оксюморон може виражатися через тавтологічну конструкцію, напр.: Сам я сонний ходив землею, / Але ти, як весняний грім, / Стала совістю і душею, / **І щасливим нещастям** моїм («Тиша і грім»); А якщо **відкрию вже відкритє**, – Друзі! Ви підкажете мені... («Гей, нові Колумби й Магеллани...»).

Своєрідний оксюморон дешифруємо у виразах **Говорю я з тобою мовчки** («Говорю я з тобою мовчки...»); **Нащо правді словесна маска? / Ти мовчанням мені кричи** («Тиша і грім»); **В компліментах чують докори, / І нехай слова, немов замки, / Навіть почерк виразно говорить / Про твої приховні думки** (Фіалки); **Не вір мені, бо я брехать не вмію, / Не жди мене, бо я і так прийду...** («Не вір мені») та ін. Однак у цьому разі простежуємо не стільки формальне протиставлення, як протиставлення за смыслом.

Оксюморон – це суперечність, що виникає й одночасно розв'язується, однак за умови, коли людина виконує відповідну логічну операцію, трансформує вираз: бачить наявність заперечно-допустового значення після усвідомлення того, що характеризуються різні аспекти об'єкта, порівн.: **Ненаглядна, злюща, чудова, / Я без тебе не можу жити** («Є в коханні і будні, і свята»), тобто з одного боку, – **ненаглядна і чудова**, а з іншого, – **злюща**. Або: **Є в коханні і будні, і свята, / Є у нього і радість, і жаль...** («Є в коханні і будні, і свята»), тобто, з одного боку, **будні**, а з іншого – **свята** і т. д. Конструкція **Як ти дуба в собі поєднав і лозу...** («Дерев'яний ідол») пояснюється тим, що людина одночасно може бути і твердою, і гнучкою: все залежить від ситуації.

Структурні типи конструкцій, виявлені в поетичному дискурсивному просторі В. Симоненка, у яких реалізується оксюморон, ґрунтуються на:

1) підрядних зв'язках – а) узгодженні (моделюється контрастний епітет): **грізна любов; світла мука** (Любове грізна! Світла моя муко! / Комуністична радостє моя! / Бери мене! У материнські руки / Бери моє маленьке гнівне Я! – Земне тяжіння); б) керуванні: **вічна мудрість в паляниці** (Вічна мудрість простої людини / В паляниці звичайній живе... – Перший); **у палацах атомні опеньки** (У палацах пишних – не в печері – / Варвари з космічної доби / Мріють дати людству на вечерю / Атомні опеньки і гриби... – Варвари); **подвиг, обпечений ганьбою** (І подвиг твій, / Обпечений ганьбою, / Благословив розстріляний народ... – Одинокa матір); **радощі, народжені в проклятті** (Є радощі, народжені в проклятті... – Покара); **обікрасти любов'ю** (Хто тебе любов'ю обікраде, / Хто твої турботи обмине, / Хай того земне тяжіння зрадить / І з прокляттям безвість проковтне!... – Невже?); в) приляганні: **жахливо веселий** (І **жахливо веселий** вірш... – Дума про щастя);

2) сурядних зв'язках – **і смішно, і болісно** (Є ж мати, щоб могили доглядати. / **І смішно** з вас, **і болісно мені...** – Балакуни з блискучими очима!...), **вмираю і живу в твоєму імені** (Я тоді з твоїм ім'ям **вмираю / І**

в твоєму імені живу!... – Україні); *радію і сумую іменем твоїм* (Я тоді твоїм ім'ям радію / І сумую іменем твоїм... – Україні) та ін.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, оксюморон давав можливість поетові вербалізувати суперечливе. У Василя Симоненка оксюморонні формулювання перетворюються на стилетвірний чинник і певною мірою засіб інтимізації, оскільки, застосовуючи цю фігуру, він ставав ближчим читачеві, зрозумілішим, бо показував суперечливу дійсність, яку таким способом поет не сприймав, боровся своїм словом з недоліками, життєвими проблемами. Поет утверджував істину, однак таку, яка була неоднозначно суперечливою, парадоксальною, алогічною, інколи навіть абсурдною, але робив це митець, дотримуючись законів логіки, реалістично і правдиво. Він по-новаторськи, майстерно творив смисли за допомогою моделювання оксюморону.

Проаналізований матеріал засвідчує, що Василь Симоненко належить до поетів української лінгвокультури, котрий майстерно вербалізував категорію інтимізації, використовуючи як традиційні (звертання, займенникові форми, фольклорні конструкції), так й індивідуально-авторські мовні засоби, серед яких оксюморон, виражений системою моделей, а також прийом скупчення однотипних граматичних форм (насамперед компаративних конструкцій) у межах одного контексту. Ці форми вносять у поетичний текст систему прагматичних смислів, моделюють прагматичні ефекти, мовну гру, відображаючи своєрідне індивідуальне сприйняття світу. Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності дослідити інші засоби моделювання інтимізації в поетичному українському дискурсі загалом.

Список використаної літератури

1. Архетип // Українська фольклористика: словник-довідник / укл. і заг. ред. М. Чорнопиского. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 448 с.
2. Дзюба І. Більший за самого себе... // Симоненко Василь. Вибр. тв. / упор. А. Ткаченко, Д. Ткаченко. – 3-є вид., випр. – К. : Смолоскип, 2012. – С. 655–671.
3. Дмитренко М. Символи українського фольклору / М. Дмитренко. – К. : Сталь, 2011. – 342 с.
4. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : Поняття і терміни : у 4 т. / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – Т. 2. – 350 с.
5. Корольова А. В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті : [монографія] / А. В. Корольова. – К. : ВЦ КНЛУ, 2002. – 267 с.
6. Космеда Т. А. Его і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : [монографія] / Тетяна Анатоліївна Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012. – 372 с.
7. Космеда Т. Василь Симоненко – «інтимний поет»: ідіостильові засоби моделювання категорії інтимізації / Тетяна Космеда // Феномен креативності Василя Симоненка: літературознавчий та лінгвістичний аспекти: [монографія] / Анна Горнятко-Шумилович, Тетяна Космеда; за заг. ред. проф. Тетяни Космеди. – Познань : УАМ, 2016. – С. 137–224.

8. Космеда Т. А. Комунікативна компетенція Івана Франка : міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри : [монографія] / Тетяна Анатоліївна Космеда. – Львів : ПАІС, 2006. – 328 с.

9. Космеда Т. А. Степан Руданський : феномен моделювання «живого» мовлення українців : [монографія] / Т. А. Космеда, Т. Ф. Осіпова, Н. В. Піддубна; за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. – Харків-Познань-Дрогобич: Коло, 2015. – 312 с.

10. Симоненко В. Вибрані твори / В. Симоненко; упоряд. А. Ткаченко, Д. Ткаченко. – 3-є вид., випр. – К. : Смолоскип, 2015. – 852 с.

11. Содомора А. Наодинці зі словом : [монографія] / А. Содомора. – Львів : Літопис, 1999. – 475 с.

Космеда Татьяна. Индивидуально-авторские средства вербализации категории интимизации в поэтическом дискурсе Василия Симоненко. Актуальной проблемой украинского языкознания является исследование идиостилей отдельных писателей. В. Симоненко как поэт украинской лингвокультуры, которого называют «интимным поэтом» (Р. Семкив), мастерски вербализовал категорию интимизации, используя как традиционные (обращение, местоименные формы, фольклорные конструкции), так и индивидуально-авторские языковые средства, среди которых оксюморон, выраженный системой моделей, а также прием накопления однотипных грамматических форм (прежде всего компаративных конструкций) в пределах одного контекста. Эти формы вносят в поэтический текст систему прагматических смыслов, моделируют прагматические эффекты, языковую игру, отражая своеобразное индивидуальное восприятие мира. Интимизацию трактуем как прагматическую категорию, код индивидуальной манеры писателя, стилистический прием, при помощи которого автор воссоздает эстетику эмоционально-интеллектуального общения с читателем.

Ключевые слова: лингвокультура, категория интимизации, традиционные и индивидуально-авторские средства, оксюморон, накопление однотипных грамматических форм, прагматические смыслы.

Kosmeda Tetiana. Individual Author's Means of Intimization Concept Verbalization in V. Symonenko's Poetic Discourse. The article sheds light on the problem of writers' idio-style which is considered to be a hotly debated issue in modern Ukrainian linguistics. V. Symonenko, as a poet of the Ukrainian linguistic culture, has been recognized by many literary critics as «an intimate poet». The study argues that the poet is an unsurpassed master of using stylistic devices aimed at verbalization of the intimization concept – he combines both traditional (addresses, the pronoun forms, the folklore constructions) and his individual language means when creating his poetic images. Oxymoron, expressed by a system of models, is the most frequently used stylistic device. The use of one-type grammatical forms in one and the same context (mostly comparative constructions) is also considered to be one of such language expressive means. These language devices enrich a poetic text with the system of pragmatic meanings and model the pragmatic effects. The play on words, masterfully used by the poet, reflects his peculiar, unique individual perception of the world. In the article intimization is interpreted as a pragmatic category and is defined as a code of an individual manner of the writer, a stylistic device by means of which the author conveys the esthetics of the emotionally colored intellectual communication with a reader.

Key words: linguistic culture, intimization category, traditional and individual author's means, oxymoron, the use of grammar forms, pragmatic meanings.

Стаття надійшла до редколегії 02.10.2016

УДК 81'367'42:659.123=161.2

Оксана Кузьмич, Юлія Кондратюк

ТЕОРЕТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИСУ РЕКЛАМИ

Стаття присвячена висвітленню сучасного стану досліджень синтаксису рекламного тексту. Простежено історію вивчення синтаксису реклами на матеріалі української та іноземних мов. Проблему синтаксичного оформлення рекламних текстів розглянуто в комплексі з іншими питаннями мовної організації української реклами.

Ключові слова: стиль, синтаксис реклами, функція реклами, рекламний текст, речення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Останнім часом реклама все частіше стає предметом вивчення окремих наук, а також предметом міждисциплінарних досліджень. Рекламний текст із його вираженою прагматичною спрямованістю є одним із найскладніших об'єктів для лінгвістичного опису. У зв'язку з розвитком рекламних технологій зростає інтерес до особливостей мови як засобу впливу. Мові реклами в цілому та текстів реклами зокрема приділяється велика увага.

Аналіз досліджень проблеми. Лінгвістичні дослідження реклами проводяться в декількох аспектах:

1) загальна характеристика семантико-стилістичних рис рекламних текстів (О. В. Анопіна, О. В. Бакалінський, О. А. Волкова, Н. В. Давиденко, Т. Г. Добросклонська, І. Б. Іванова, Ф. Джефкінс, І. Я. Імшинецька, Н. Л. Коваленко, М. М. Кохтєв, О. В. Медведєва, А. І. Радуга, А. В. Сажина);

2) дослідження певного аспекту реклами: прагмалінгвістичного (Ю. В. Булик, Н. В. Васюкова, М. Л. Крамаренко, Ю. Б. Корнєва, Т. М. Лівшиць, Н. С. Лиса, І. П. Мойсеєнко, Ю. В. Сильвестров, Е. С. Тернер, Дж. Н. Ліч); психолінгвістичного (В. В. Зірка, О. Є. Корнілова, М. М. Кохтєв, Т. М. Лівшиць, Е. Макгрегор, Ю. О. Сорокін, Є. Ф. Тарасов); когнітивного (О. В. Анопіна, Н. Л. Волкогон, Ю. В. Кривобок, Ю. Б. Корнєва, В. І. Охріменко, В. В. Самаріна, Т. В. Смирнова, О. Є. Ткачук-Мірошніченко, І. М. Шукало);

3) аналіз рекламних текстів на різних мовних рівнях: фонетичному (О. А. Ксензенко, І. О. Лисичкіна); лексичному (Ван Цзюньбо, О. О. Васильєва, Ю. А. Грушевська, Л. А. Дядечко, І. Б. Іванова, О. І. Зелінська, О. П. Михайлович, І. М. Мозова, С. В. Насаткіна, О. М. Олексюк, І. О. Соколова, С. А. Федорець); словотвірному (М. М. Кохтєв, Н. Ф. Непийвода); морфологічному (О. І. Зелінська, В. В. Зірка, Є. П. Ісакова); лінгвосеміотичному (О. В. Андерсон, О. В. Дєдова, Т. В. Крутько);

4) рекламний текст у структурі маркетингової діяльності (У. Ф. Аренс, К. Л. Бове, А. Д. Джулер, Б. Л. Дрюніані, М. О. Кіца, Ф. Котлер, А. Кромптон, Х. З. Махмудов, Д. Огілві, С. В. Трухімович);

5) порівняльні дослідження мови української та іншомовної реклами, проблеми перекладу рекламних текстів (Ю. В. Вокалюк, Н. Л. Волкогон, Т. А. Декшна, О. Ю. Дубенко, С. М. Кудиба, О. В. Лещенко, Р. С. Строчковська, Л. Д. Чернюх та ін.).

Більшість досліджень синтаксису реклами здійснювалися на матеріалі англійських (Н. С. Лиса [13], Л. М. Киричук [6], А. В. Прокопенко, Н. С. Рева [14], І. В. Городецька [4], С. К. Топачевський [15]), іспанських (Н. Л. Волкогон [2]), німецьких (О. В. Лещенко [11]), російських (Н. Л. Коваленко [9], Т. Н. Лівшиць [12]), словацьких (Л. Д. Хода [17]) і французьких (Ю. Б. Корнева [10]) рекламних текстів.

Структурний, семантичний і почасти стилістичний аспекти українського синтаксису рекламного тексту представлені поодинокими дослідженнями. Це, зокрема, праці О. Ю. Арешенкової, С. В. Гузенко, О. І. Зелінської, Є. С. Коваленко, Є. С. Тюфкій.

Мета статті – аналіз мовознавчих праць, присвячених вивченню синтаксису українського рекламного тексту. Завдання полягає у висвітленні сучасного стану досліджень синтаксису рекламних текстів і зосередженні уваги на перспективах окресленої проблематики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Реклама перебуває на перехресті таких дисциплін, як маркетинг і лінгвістика: маркетинг, будучи замовником, ініціює створення рекламного тексту, а лінгвістика надає цілий комплекс засобів для досягнення поставленої мети. Лексика, яку фахівці обирають для створення рекламних текстів, безумовно, дуже важлива для впливу на споживача. Однак те, як організований текст, а простіше кажучи, які синтаксичні конструкції в ньому використовуються, також відіграє важливу роль. Тому дослідження синтаксичного рівня рекламного тексту є перспективним і водночас недостатньо вивченим аспектом лінгвістичних студій.

Попри те, що синтаксичні особливості рекламних текстів неодноразово ставали об'єктом вивчення вітчизняних і зарубіжних мовознавців, аналіз українських рекламних текстів, зокрема стилістичний аспект, залишається недостатньо висвітленим у науковій літературі. Розглянемо деякі дослідження синтаксису української реклами останніх років більш детально.

Предметом наукової уваги О. Ю. Арешенкової стали комунікативно-прагматичні та стилістичні параметри рекламного тексту. Так, у системі функційних стилів текстам реклами вона надає статус окремого рекламного підстилю інформаційного стилю [1, с. 34]. Дослідниця визначає вплив реклами на адресата як характерну комунікативно-прагматичну ознаку реклами, аналізує прямий і прихований вплив на реципієнта. О. Ю. Арешенкова досліджує засоби вираження апелятивної функції, розглядає мовний вплив як частину мовленнєвої комунікації та виявляє засоби прямого і прихованого (маніпулятивного) мовного впливу [1, с. 67–68]; вивчає функційно-семантичні категорії реалізації комерційної настанови (адресацію та акцентуацію), зазначаючи, що адресацію в

текстах реклами копірайтери реалізують переважно спонукальними реченнями, незначною є частка питальних, бажальних і вокативних речень [1, с. 90]. Переважно через спонукальні речення реалізується прагматична настанова рекламного звернення. А використання означено-особових речень є прийомом безпосередньої апеляції до реципієнта і практично універсальним засобом вираження адресації.

Спираючись на різні класифікації лінгвістів, О. Ю. Арешенкова запропонувала спеціальну типологію невласне-питальних речень, притаманних текстам реклами (починаючи від найуживаніших): 1) акцентувальні; 2) оцінні; 3) спонукальні; 4) емоційні; 5) риторичні [1, с. 94–95].

С. В. Гузенко зазначає, що «у зв'язку з розвитком функціонально-комунікативної лінгвістики рекламу аналізують як дискурс» [3, с. 7]. Витлумачуючи поняття «дискурс», дослідниця надає перевагу «широкому» підходу, який поєднує формальне і функційне трактування цього поняття у двох аспектах: у мовленні і в тексті. Власне синтаксичну організацію речень досліджує за такими напрямками: співвіднесеність формально-граматичної структури речення і прагматичної мети адресанта (ілокутивної сили висловлення); реалізація проблеми експресивності в реченнєвих структурах; функціонування формально-граматичних компонентів у реченнях рекламних текстів.

У своїй роботі С. В. Гузенко виокремлює рекламні тексти інформативного, сугестивного та маніпулятивного типів [3, с. 9], зосереджується на особливих граматичних текстотвірних зв'язках, що сприяють увиразненню, динамічності рекламного повідомлення: використання неповноти синтаксичних конструкцій, структур «запитання-відповідь».

Дослідниця зазначає, що рекламний текст має креолізований характер плану вираження. «Взаємодіючи з вербальними знаками, іконічні знаки в мовному контексті замінюють окремі слова (члени речення), частини речення, частини тексту» [3, с. 9]. С. В. Гузенко висновкує, що таким чином у рекламному тексті «поєднуються різні семантичні коди, збільшується експресивність, зростає напруга викладу, створюється образність» [3, с. 9].

Цілісність рекламних текстів на семантико-синтаксичному рівні формують своєрідні семантико-синтаксичні внутрішньотекстові відношення, найуживанішими з поміж яких є супровідні, менш поширені в рекламних текстах з'єднувальні. Супровідні та з'єднувальні відношення між реченнями рекламних текстів, на думку дослідниці, логізують виклад, а «семантика мовних одиниць надає емоційності, створює ефект „мовної гри“» [3, с. 13].

Об'єктом дослідження С. В. Гузенко в рекламних текстах різних типів були також констатииви, директиви, комісиви та їх реалізація за допомогою неповних, еліптичних речень, парцельованих структур, лексичного наповнення та порядку слів у двоскладних реченнях, односкладних

означено-особових реченнях та ін. Також дослідниця аналізує функціонування та граматичну вербалізацію компонентів простих речень у рекламних текстах [3, с. 16-17].

О. І. Зелінська розглядає синтаксичну організацію рекламного тексту як один із рівнів функціонування мовних одиниць реклами, поруч із фонетичним, графічним, лексичним, морфологічним. На синтаксичному рівні рекламного тексту дослідниця відзначає «вживання переважно простих, помірно поширених речень, еліптичних побудов, парцельованих конструкцій, стандартизованих елементів, характерних для мови реклами словосполучень» [5, с. 14].

У рекламних текстах використовуються різні за модальністю речення, але, як зазначає О. І. Зелінська, особливо помітні спонукальні побудови, оскільки категорія спонукальності є наскрізною і важливою для реклами. Питальні речення в рекламі часто виконують функцію текстоорганізації, створюють ілюзію безпосереднього спілкування адресата й адресанта. Дослідниця вказує на тенденцію до використання вставних конструкцій, які поживляють виклад, спрямовують увагу читача, спонукають продовжити читання.

О. І. Зелінська зазначає, що основними рисами мови рекламного оголошення є загальнодоступність, соціально спрямована і позитивно забарвлена експресивність. Тому, на її думку, мова і стиль викладу кожного рекламного звернення підпорядковані основній ідеї і мають комунікативно-спонукальний характер [5, с. 15]. «Головним засобом створення конкурентоздатної рекламної продукції виступає мова» [5, с. 15].

Є. С. Коваленко аналізує просте речення, зазначаючи, що «абсолютна перевага простих речень у рекламних текстах пов'язана з їхньою динамічністю, експресивністю, невеликою довжиною та необхідністю швидко та результативно сприйматися споживачами, а також із впливом розмовного мовлення» [7, с. 283].

Дослідниця аналізує різні типи речень в україномовній рекламі та їхній вплив на адресата. Наприклад, за типом модального значення в українській рекламі переважають стверджувальні розповідні неокличні речення, проте ефективним є використання спонукальних і питальних конструкцій. Імперативні речення створюють у читача враження належності до певної спільноти і тому здатні полегшити прийняття рішення. Вони здебільшого завершують текст і закликають до виконання пропонованої дії, тому часто утворюють слоган. Використання питальних речень пов'язане з контактовстановлювальними цілями рекламних текстів [7, с. 284].

Сутність реклами обумовлює провідну вимогу до складання рекламних текстів – максимальна кількість інформації і мінімальний обсяг тексту, а це можливе за умови використання текстового розширення, формального ускладнення [7, с. 286].

На основі аналізу типології простого речення на рівні українського рекламного тексту Є. С. Коваленко відтворює «ідеальну» продуктивну модель: «просте, членоване, розповідне, стверджувальне, неокличне, односкладне буттєве номінативне, поширене, неускладнене речення зі всіма матеріально вираженими членами (повне)» [7, с. 287].

Є. С. Тюфкій здійснила системний і комплексний аналіз типології структурних типів синтаксичних конструкцій у рекламних текстах. На його основі за кількісними показниками встановила продуктивні/непродуктивні моделі для кожного композиційного елемента рекламного тексту, а також з'ясувала прагматичну інтенцію тієї чи тієї синтаксичної конструкції в рекламі [16]. Значну увагу вона приділяє опису конструкцій експресивного синтаксису (парцеляції, сегментації, приєднування тощо) із з'ясуванням їхнього функційного навантаження в рекламі. Як результат семантико-синтаксичного аналізу українських рекламних текстів дослідниця подає перелік фреймових структур, які організовують семантичний простір рекламних текстів різних груп товарів і послуг [16, с. 14].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у дослідженнях українських рекламних текстів проблема синтаксичного оформлення і стильового навантаження синтаксичних одиниць розглядається побіжно, у комплексі з іншими питаннями мовної організації української реклами. Мова реклами потребує постійного вивчення, оскільки наше життя, суспільство й мова перебувають у безперервному русі і розвитку. Таким чином, назріває необхідність здійснення всебічного комплексного та системного аналізу різнотипних синтаксичних конструкцій в українських рекламних текстах як важливого засобу впливу на споживача, формування естетичних смаків і суспільної думки.

Список використаної літератури

1. Арешенкова О. Ю. Комунікативно-прагматичні та стилістичні параметри рекламного тексту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. Ю. Арешенкова. – Кривий Ріг, 2016. – 230 с.
2. Волкогон Н. Л. Іспаномовний рекламний дискурс і його відтворення українською мовою : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Н. Л. Волкогон. – К., 2002. – 19 с.
3. Гузенко С. В. Синтаксис рекламного дискурсу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / С. В. Гузенко. – К., 2010. – 20 с.
4. Городецька І. В. Англійськомовний рекламний текст косметичних засобів: структура, семантика, прагматика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. В. Городецька. – Чернівці, 2016. – 20 с.
5. Зелінська О. І. Лінгвальна характеристика українського рекламного тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. І. Зелінська. – Харків, 2002. – 17 с.
6. Киричук Л. М. Прагмасемантичні особливості категорії оцінки в рекламному тексті (на матеріалі реклами журналу «Time») : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Л. М. Киричук. – Луцьк, 1999. – 186 с.

7. Коваленко Є. Типологія речення в українських рекламних текстах / Є. Коваленко // Лінгвістичні студії. Збірник наукових праць. – Випуск 16. – 2008. – С. 282–287.
8. Коваленко Є. С. Рекламний текст як основна одиниця рекламної комунікації: особливості лінгвістичного аналізу / Є. С. Коваленко // Філологія: збірник праць. – К. : 2009. – С. 250–256.
9. Коваленко Н. Л. Лінгвістична позначеність слогана в структурі рекламного тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Н. Л. Коваленко. – Дніпропетровськ, 2006. – 17 с.
10. Корнєва Ю. Б. Комунікативно-прагматичні та структурно-семантичні особливості мови сучасної французької реклами : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Ю. Б. Корнєва. – К., 1998. – 16 с.
11. Лещенко О. В. Неповні речення в українських та німецьких слоганах (на матеріалі реклами фінансових, страхових і консалтингових установ) / О. В. Лещенко // Філологічні трактати. – Том 5. – 2013. – С. 50–55.
12. Лившиц Т. Н. Реклама в прагмалінгвістическом аспекте / Т. Н. Лившиц. – Таганрог, 1999. – 212 с.
13. Лиса Н. С. Структурні та лінгвопрагматичні особливості рекламного знака (на матеріалі англомовної реклами) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. С. Лиса. – Львів, 2003. – 18 с.
14. Прокопенко А. В. Синтаксична будова англомовної журнальної реклами косметики для жінок / А. В. Прокопенко, Н. С. Рева // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія : Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / [гол. ред. Н.Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2014. – Вип. 19. – С. 69–73.
15. Топачевський С. К. Еліпсис як прояв етикетної компресованості синтаксичної будови англомовного рекламного тексту / С. К. Топачевський // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Випуск 48. – 2009. – С. 215–220.
16. Тюфкій Є. С. Синтаксис української реклами: структурна та семантична типологія : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Є. С. Тюфкій. – Д., 2012. – 20 с.
17. Хода Л. Д. Прості синтаксичні конструкції у словацьких рекламних текстах / Л. Д. Хода // Компаративні дослідження слов'янських мов і культур. – 2014. – Випуск 26. – С. 111–118.

Кузьмич Оксана. Кондратюк Юлия. Теоретический взгляд на стилевые особенности синтаксиса рекламы. Стаття посвящена анализу современного состояния исследований синтаксиса рекламного текста на материале украинского и иностранных языков. Проблема синтаксического оформления украинских рекламных текстов и, в частности, стилистической загрузки отдельных синтаксических единиц рассматривается лишь вскользь, в комплексе с другими вопросами языковой организации украинской рекламы. Между тем разнотипные синтаксические конструкции языка рекламы являются важнейшим средством влияния на потребителя, формирования эстетического вкуса и общественного мнения.

Ключевые слова: стиль, синтаксис рекламы, функция рекламы, рекламный текст, предложение.

Kuzmych Oksana, Kondratiuk Yulia. The Syntax Characteristics of Advertising Text: Theoretical Aspect. The article reveals the main trends in modern research of advertising text syntax. The study of this aspect of advertising text has been done on the materials from Ukrainian and foreign sources. The emphasis is laid on the comprehensive

analysis of researches dealing with the issues of the Ukrainian advertisement text peculiarities. The problem of syntactic organization of advertising texts is considered in correlation with the other linguistic issues of Ukrainian advertising discourse.

Key words: syntax of advertising, function of advertising, text advertising, sentence.

Стаття надійшла до редколегії 08.10.2016

УДК 51(092)(477.82):51:001.4

Світлана Локайчук, Ольга Кудісова

МАТЕМАТИЧНІ ТЕРМІНИ В ПРАЦЯХ АКАДЕМІКА МИХАЙЛА КРАВЧУКА

У статті розглянуто внесок академіка М. Кравчука у вироблення української математичної термінології періоду «українізації» початку ХХ ст. Проаналізовано терміни на позначення математичних понять, зафіксовані в науково-популярних працях ученого, виокремлено лексико-тематичні групи математичних термінів, схарактеризовано мовні особливості досліджуваної термінолексики, зразки і моделі, за якими створено назви наукових понять. Вказано на екстра- та інтралінгвальні чинники, що впливали на розвиток термінології в досліджуваний період.

Ключові слова: українська математична термінологія, термін, термінотворення, тематична група, термін-словосполучення, наукове поняття.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні актуальною є проблема унормування термінів з використанням досвіду і позитивних надбань учених різних поколінь. Не можна уявити шляхи розвитку української термінології без вивчення й аналізу практичних напрацювань її видатних носіїв, особливо періоду 20-х – початку 30-х років ХХ століття. Це був надзвичайно важливий етап формування більшості вітчизняних терміносистем, тому він давно привертає до себе увагу дослідників. У цей період значно активізувалися наукові дослідження в різних галузях, було зроблено відкриття світового рівня, зросла кількість наукових праць з техніки, математики, механіки, машинобудування та ін. Розвиткові наукової мови великою мірою сприяла українізація, розпочата 1923 року [1, с. 216]: навчальні установи переходили на українську мову викладання та потребували відповідних підручників, проводилася велика робота зі збирання, опрацювання і створення української наукової термінології, її граматичної та лексичної кодифікації.

Значний внесок у розвиток математичної науки й української математичної термінології зробив академік Михайло Пилипович Кравчук, котрий один із перших у Києві почав викладати українською мовою, видавав україномовні підручники, відстоював право на оприлюднення результатів своїх досліджень рідною мовою. У публікаціях науковець широко використовував власне українську лексику, яка набувала термінологічного значення. Проте мовознавчих праць, присвячених вивченню математичних термінів у науковому доробку М. Кравчука, поки що немає.

Аналіз досліджень цієї проблеми. До питань організації термінологічної та термінографічної роботи в період 20–30-х років ХХ століття зверталися Л. Симоненко, І. Кочан, Г. Наконечна, С. Артюх,

Л. Боярова, Я. Яремко, О. Кочерга та багато інших лінгвістів. Г. Наконечна у монографії «Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення» підкреслює, що особлива роль у формуванні української національної математичної термінології належить М. Кравчукові та М. Чайковському [8, с. 15]. Вони перші почали викладати математику українською мовою (М. Кравчук у Київському, М. Чайковський у Кам'янець-Подільському університетах). С. Богдан у статті «Михайло Кравчук – неповторна мовна особистість» чи не вперше в українській лінгвостилістиці звертає увагу на потребу аналізу текстів наукових праць видатного математика в контексті дослідження мовотворчості не лише майстрів художнього слова, а й відомих учених [2, с. 289].

Мета статті – аналіз українських математичних термінів початку ХХ ст. на матеріалі наукового доробку М. Кравчука, оприлюдненого нині [6]. Це особливо важливо, зважаючи на те, що впродовж майже 80-ти років його наукові праці, вилучені в середині 1930-х років органами НКВС, зберігалися з грифом «таємно» у спецховищах.

Відповідно до мети були поставлені такі завдання: 1) проаналізувати українські терміни в наукових працях Михайла Кравчука з погляду засад термінотворення, вироблених в Інституті Української Наукової Мови; 2) виокремити тематичні групи математичної термінології; 3) схарактеризувати мовні риси аналізованої термінологіки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Ціле покоління українців не знало імені Михайла Кравчука. В Україні праці вченого були знищені: їх спалювали у дворі Інституту математики, а в бібліотеках вилучали з фондів. Сьогодні відомо, що наукові відкриття вченого збагачували теорію алгебраїчних рівнянь і аналітичних функцій, теорію змінного дійсного та інтерполяції, диференціальних та інтегральних рівнянь, математичну статистику, різні розділи аналізу теорії чисел [3, с. 15]. Науковці всього світу послуговуються термінами, до складу яких входить прізвище нашого великого земляка, це *многочлени Кравчука, моменти Кравчука, формули Кравчука, осцилятори Кравчука*. Проте в Україні ми отримали можливість ознайомитися з текстами публікацій відомого академіка лише у 2000 році, коли було видано його деякі науково-популярні праці [6].

Михайло Пилипович Кравчук народився 27 вересня 1892 року в селі Човниця Ківерцівського району Волинської області. 1901 р. родина переїхала до Луцька, де він 1910 р. закінчив гімназію. Того самого року вступив на фізико-математичний факультет університету Святого Володимира в Києві. У той час там працювало чимало відомих математиків: Г. Пфейфер, Д. Граве, В. Єрмаков, Б. Букреев та ін. Професор Д. Граве вважав його одним із найталановитіших своїх учнів і залишив при університеті як стипендіата для підготовки до наукової та викладацької роботи.

З 1917 р. М. Кравчук став членом Українського наукового товариства у Києві, фізико-математичного товариства при Київському університеті,

співробітником Української академії наук. Крім багатьох наукових відкриттів у галузі математики і фізики, Михайло Пилипович чимало зусиль доклав до створення першого українсько-російського математичного словника 1926 року – був головою комісії, яка уклала цю лексикографічну працю, брав активну участь у редагуванні словникових статей.

Водночас великої ваги вчений надавав освіті, викладав різні курси математики у вищих навчальних закладах – першій та другій українських гімназіях, Українському народному університеті. Під час педагогічної роботи М. Кравчук на практиці побачив необхідність вироблення та впорядкування української математичної термінології. Це спонукало його до створення «Проекту алгебраїчної та геометричної термінології», який був опублікований 1917 р. у видавництві Товариства шкільної освіти.

1919 р. М. Кравчук літографським способом видав прочитаний ним в Українському народному університеті курс лекцій з геометрії, де використав уже усталені на той час українські терміни та запропонував нові назви наукових понять. Того самого року вийшов друком перекладений ним українською мовою підручник з геометрії А. Кисельова.

Аналіз наукових праць академіка показує його унікальний математичний талант, широту наукового кругозору, здатність всебічно аналізувати складні питання різних розділів математики, фізики. У період українізації в наукових колах панувала народницька традиція, яка полягала в намаганні наблизити науку до розуміння широких верств. На початку ХХ ст., зазначає І. Кочан, домінував педагогічний принцип зрозумілості й доступності [5, с. 159]. У зв'язку з цим, крім власне наукових вузькогалузевих досліджень, М. Кравчук публікував науково-популярні праці, в яких у доступній та зрозумілій формі викладав складні теоретичні питання. Об'єктом нашого дослідження були назви наукових понять у текстах «Простір, час, матерія», «Сучасний атомізм», «Вплив Ейлера на дальший розвиток математики» [6].

Відповідно до засад вироблення власної термінології, сформульованих працівниками Інституту Української Наукової Мови, назви спеціальних понять потрібно було створювати на національній основі і «використовувати лексичний матеріал мови та літературних джерел» [9, с. 121]. Підставою для такого твердження було усвідомлення того, що народна мова має достатньо розвинену систему засобів для обслуговування науки. Наприклад, у статті «Сучасний атомізм» привертають увагу українські терміни: **серце водневого атома** (сучасний термін *протон*) [6, с. 162], **атомове серце** (сучасн. *ядро атома*) [6, с. 161], **електромагнетне промінювання** (сучасн. *електромагнітне випромінювання*) [6, с. 161], **світляні хвилі** (сучасн. *світлові хвилі*) [6, с. 160], **теплові хитання атомів** (сучасн. *теплові коливання*) [6, с. 159]. Звичайно, ми аналізуємо мову цієї публікації з позицій ХХІ століття, порівнюємо із сучасними термінами, разом з тим отримуємо уявлення про те, якою могла

би бути українська математична термінологія сьогодні, якби проти неї не проводилися репресивні дії у 30-х роках минулого століття.

Вочевидь, визначити систему понять, які склалися в досліджуваній період, правильно їх класифікувати, встановити особливості термінотворення можна лише спостерігаючи за термінами, вивчаючи їх безпосереднє функціонування в природному для них оточенні, тобто в текстах [7, с. 97]. Як фахівець, що працював у галузі диференційних та інтегральних рівнянь, теорії множин, теорії функцій та вищої алгебри, теорії ортогональних поліномів, М. Кравчук досить часто використовує терміни зі стрижневим словом **теорія**: *Лоренцова електронна теорія електромагнетних явищ, теорія фукцій, теорія ймовірностей, Планкова квантова теорія, теорія енергетизму, аналітична теорія чисел, теорія квадратичних форм, теорія електромагнетних піль* (сучасне – *теорія електромагнітних полів*); *Борова теорія атома*, наприклад: «...серіальні формули звичайних спектрів дали головний матеріал для утворення Борової **теорії атома**» [6, с. 159] та інші.

Стрижнєве слово **закон** входить до складу термінів **закон інерції** (перший закон Ньютона), **розширений закон** заховання енергії; **закон** Ньютона, **Кеплерові закони** руху планет, **закон** Мозлі, наприклад: «**Закон** Мозлі знайдено вже за проводом цієї (Борової) теорії атома ...» [6, с. 159]; **закон** незмінності складу хемічних речовин, наприклад: «Звідси й випливає так званий **закон** незмінності складу хемічних речовин: усяка річовина (напр., вода), яким-би способом її не було утворено, завжди має в своєму складі ті самі елементи в цілком певнім сталім співвідношенні...» [6, с. 143].

Термін **формула** (лат. formula – образ, форма) у математиці, фізиці, інших науках має таку дефініцію: **формула** – сукупність величин, виражених числами та літерами і пов'язаних між собою за допомогою спеціальних знаків [10, с. 948]. Із цим словом зафіксовані терміносполуки *емпірична формула, Тейлорова формула, біноміальна формула, формула Ейлера, серіальні формули*.

Математичний термін **теорема** (грец. theōrēma – розгляд) – твердження, правильність якого встановлюється доведенням [10, с. 885] – також найчастіше входить до складу термінів-словосполучень: *Пітагорова теорема, теорема про загальне розвинення степенів двочлена, теорема додавання колових дуг* тощо.

Питомий український термін **рівняння** – рівність між двома функціями від однієї або кількох невідомих величин [11, VIII, с. 552] – увійшов до таких термінологічних словосполучень, як *алгебричні рівняння, нелінійні неозначені рівняння, рівняння з безліччю змінних, інтегральні рівняння*.

У наукових публікаціях М. Кравчука вирізняємо групу спеціальних назв, стрижневими словами яких є загальнонаукові терміни, тобто такі, що використовуються практично в усіх галузевих термінологіях, як-от: *система, концепція, принцип, функція, аналіз, гіпотеза* тощо. Однак у

складі термінів-словосполучень значення таких загальнонаукових термінів конкретизоване, наприклад: *Евклідова **система**, електрична **концепція** матерії* (концепція еквівалентності маси та енергії), *Масквел-Лоренцова **концепція**, **принцип** релятивності* (сучасн. *принцип відносності*), ***принцип** однаковості числа*, *Евклідов **принцип** ланцюгового дробу*, *Бергсоновий **аналіз***, *Діофантів нелінійний **аналіз***, *Ейлерова **функція**, трансцендентні **функції***.

Термін ***гіпотеза*** (грец. hypothesis – основа, припущення) – наукове положення, висновок, що пояснює певні явища дійсності на основі припущення [11, II, с. 73] – зафіксовано у складі словосполучень *атомічна **гіпотеза**, **гіпотеза** етеру* тощо. Найчастіше цей номен поєднується з присвійними прикметниками, утвореними від прізвища дослідника, який висловив те чи те припущення: *Проутова **гіпотеза**, Лоренцова **гіпотеза** вкорочення*, *Планкова **гіпотеза***, наприклад: «Безпосередні спроби перепускання електронних потоків через гази та металічні пари в інтенсивнім електричному полі теж досить добре підтверджують ***Планкову гіпотезу***» [6, с. 160].

Друга група термінів – це назви явищ, процесів, дій. На позначення дій та процесів використовували як дієслова, так і віддієслівні іменники з суфіксами -*нн(я)*, -*анн(я)*, -*енн(я)*, -*інн(я)*, -*ізаці(я)*, -*ці(я)*: *логарифмування рівності*, *Лоренцове **вкорочення** довжин*, *символічне **інтегрування** диференціальних рівнянь*, *Рентгенове **промінювання***, *диференціальне **числення***, *абсолютне **прискорення***, *світляні **тремтіння** електронів*, *Планків квант **діяння***, *Зомерфельдові **обчислення*** та інші.

В українській мові словотвірні типи з суфіксами -*анн(я)*, -*енн(я)*, -*інн(я)* належать до високопродуктивних. Деривати цих типів «становлять основну масу українських віддієслівних іменників із загальним значенням опредметненої дії (процесу)» [12, с. 68].

Словотвірне значення опредметненої дії передають суфікси іншомовного походження -*ці(я)*, -*аці(я)*, -*изаці(я)*, -*ізаці(я)*. Наприклад: ***йонізація*** – перетворення електрично нейтральних частинок середовища в електрично заряджені [11, IV, с. 44]: «*При **йонізації** (утворенні йонів) у газі, що наповнював це поле, спостерігалася коли-не-коли раптова зміна швидкості або й напрям руху крапельки*» [6, с. 148]; ***інтерференція*** – взаємне посилення або послаблення хвиль (світлових, звукових, електричних) під час накладання їх одна на одну [11, IV, с. 40]: ***інтерференція** світляних хвиль*; ***енергетизація** матерії*; ***релятивація** часу* (релятивний – сучасн. відносний) тощо.

Крім того, значення опредметненої дії мають деривати, утворені нульовою суфіксацією (переважно віддієслівні іменники чоловічого роду): зникливі ***прирости** раціональних функцій*, *граничні **переходи***, *рівниковий **обіг*** (сучасн. *екваторний обіг*), *просторовий **протяг*** (слово *протяг* утворене нульсуфіксацією від іменника *протяжність*).

Окрему тематичну групу становлять терміни на позначення величин. Ця група представлена термінами-словами та дво-, три-, чотирикомпонентними словосполученнями, наприклад: *щільність електричного заряду, поле тяжіння, атомічна структура, електричний тік, Ридбергова константа, Планків квант діяння, периферичні електрони, серце атома, додатний заряд, атомна вага*: «Точний розбір складу хемічних речовин супроводився визначенням **атомної ваги** елементів, тоб-то чисел пропорціональних масам їх атомів» [6, с. 143]. Терміни цієї тематичної групи (*коефіцієнт, величина, частота* тощо) утворюють також тематичні підгрупи.

У досліджуваних текстах терміни, що позначають властивість, утворені в основному додаванням до основ прикметників суфікса *-ість*, наприклад: **щільність енергії, одночасовість, однаковість** (*принцип однаковості числа*), **інтенсивність** промінювання, **абсолютність одночасності**, Ейлерова **тотожність**. Східнослов'янський суфікс *-ість*, поєднуючись з основами якісних та відносних прикметників, «творить іменники із значенням якості як предметно-абстрактного поняття, ознаки, абстрагованої від предмета» [4, с. 94].

Процес становлення норм наукової мови у 20–30-ті роки минулого століття відзначався тенденцією до відображення специфіки української мови, відбувався в напрямі усталення в ній морфологічних і синтаксичних структур, властивих загальнонаціональній українській мові. Найчастіше терміни утворювалися за допомогою питомих словотворчих засобів, наприклад: *добуток, косина* (сучасн. *діагональ*), *поперечник, додатній осередок атома, додільний, рівнобіжний, рівність, збіжність* (авторський переклад М. Кравчука рос. *сходимость*), *прямовісний, поземний, диференціальне числення, інтегральне числення* та інші. Деякі терміни – результат субстантивації: **атомові**, нескінченно **малі**, нескінченно **великі, змінні**, наприклад: *алгебричні функції двох змінних* [6, с. 106], *теорія функцій дійсного змінного* [6, с. 123]; **криві**, наприклад: *теорія поверхонь та просторових кривих* [6, с. 106], *Pearsonова теорія кривих розподілу* [6, с. 189].

Значну частину цих термінів, що мали виразні ознаки української мови, замінено іншими з різних мотивів (однією з причин була політична, наприклад, в Математичному бюлетені 1934 р. прямо заборонялися українські терміни), наприклад: **атомове серце** (сучасн. *ядро атома*), **подобина атома** (сучасн. *модель атома*), **осередок тяжіння** (сучасн. *центр тяжіння*), **прирости** функції, **світляні гасла** (сучасн. *світлові хвилі*), **рівник** (сучасн. *екватор*), **противний рух** (сучасн. *протилежний рух*), **прямовісна** площа (сучасн. *вертикальна площа*), **відосередні сили** (сучасн. *відцентрові сили*) та інші.

Деякі загальновідомі слова увійшли до окремих термінологій для позначення наукових понять внаслідок термінологізації. Зокрема, у досліджених нами текстах публікацій М. Кравчука термінологічного значення набули такі загальновживані слова, як *поле, сила, рух, хвиля, тіло*, наприклад: **поле тяжіння** (сучасн. *гравітаційне поле*), **електромагнетне**

поле, відосередні **сили** (сучасн. відцентрові сили), електромагнетні **сили**, **сили** інерції, Ньютонова **сила** всесвітнього тяжіння; матеріальні **рухи** (сучасн. механічні рухи), противний **рух** (сучасн. протилежний рух), простолійний одноманітний **рух**, етеровий опір **рухам** (сучасн. тертя ефіру); етерові **хвилі**, світляні **хвилі** (сучасн. світлові хвилі), **хвилі** середньої довжини; рухоме **тіло** та ін.

Спостережено активне утворення термінів-епонімів, до складу яких входять прізвиська винахідників: Проутова гіпотеза, Броунів рух, Круксові трубки, Мілікенновий метод, Томсонів спосіб, Рентгенів спектр, елементи Мозлі, Бальмерова серія спектральних ліній, Ридбергова константа, Борова теорія атома, Резерфордів метод сцинтиляцій, Лоренцова електронна теорія електромагнетних явищ, Зеєманів ефект, Планків квант діяння, Планкова константа, Планкова квантова теорія, Планкова гіпотеза, досліді Фізо.

Через хиткість термінологічних норм у науково-технічних текстах 20–30-х років паралельно вживалися прикметникові суфікси -ов-, -аль-, -ич-, -н-: циліндровий, квадратний, обертний, обертальний, переміщальний, циліндричний, алгебричний, квадратичний та інші.

І. Кочан звертає увагу на те, що для термінології того часу характерне «надання переваги формам першої відміни для іменників жіночого роду» [5, с. 102]. У зв'язку з цим фіксуємо модель атома, вертикаля, діагоналя, аналіза, метода, наприклад: «...залежність між **діагоналею** та рубами бруса» [6, с. 139], «**аналіза** промінної енергії» [6, с. 149], «Вільсонова **метода**» [6, с. 155].

Серед математичних термінів зафіксовані й номінації іншомовного походження, особливо ті, які використовувалися і в інших європейських мовах: електроліз, катод, антикатод, йонізація, ізотопи, сцинтиляція, електрони тощо. Проте на матеріалі текстів М. Кравчука в авторській редакції маємо можливість спостерігати фонетичні особливості передавання іншомовних слів в українській мові того часу – «у правописній одежі 1929 р.» [2, с. 292], наприклад: **діаметр**, світовий **етер**, **етеровий** опір **рухам** (сучасн. тертя ефіру), **Пітагорова** теорема, від'ємний **йон**, **йонізація** (утворення іонів), **матеріальні** тіла, **спеціальна** теорія відносности, **електромагнетна** картина світу, **хемічний** склад та інші. До багатьох іншомовних термінів часто подано національний відповідник: діагоналя – косина, коефіцієнт – сучинник, центр – осередок та ін.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, формування української математичної термінології у період 20-х – початку 30-х років ХХ століття було зумовлене екстра- та інтралінгвальними факторами, зокрема активізацією досліджень та здійсненням відкриттів світового рівня, піднесенням національного духу, розумінням того, що лексичний матеріал народної мови має цілковиту придатність для обслуговування потреб науки.

Математичні терміни в україномовних публікаціях академіка М. Кравчука, що працював у галузі теоретичної математики, відображають розгалужену систему понять. Назви теорій, законів, формул, теорем, гіпотез представлені термінами-словосполученнями та побудовані за моделями українського термінотворення. Переважно за допомогою питомих словотворчих засобів утворено терміни для позначення явищ, процесів, дій, властивостей, величин тощо. Частина спеціальних назв постала внаслідок термінологізації слів загальномовного словника.

Учений відстоював право творення термінів на власному мовному ґрунті, проводив значну роботу щодо перекладу іншомовних номінацій на українську мову. Вивчення й аналіз практичного позитивного досвіду М. Кравчука, який працював над виробленням української математичної термінології в період 20–30 років минулого століття, необхідні для подальшого унормування та кодифікації вітчизняної термінолексики.

Список використаної літератури

1. Артюх С. В. Питання формування термінології опору матеріалів у період 20–30-х років ХХ ст. / С. В. Артюх // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2014. – С. 210–218.
2. Богдан С. К. Михайло Кравчук – неповторна мовна особистість / С. К. Богдан // Бюлетень Західного наукового центру (2012–2013): до 95-річчя Національної академії наук України. – Львів : Вид-во «ПАІС Львів», 2013. – С. 289–296.
3. Вірченко Н. Корифей української математики / Ніна Вірченко // Аксіоми для нащадків / упор. О. Романчук. – Львів : Меморіал, 1992. – 544 с.
4. Ґрещук В. В. Дери́ваційна здатність прикметникових основ в утворенні українських іменників на -ість / В. В. Ґрещук // Питання словотвору / [за ред. І. І. Ковалика]. – К. : Вища школа, 1979. – С. 124–131.
5. Кочан І. М. Українські термінологічні словники 20-х років ХХ століття з позицій сьогодення / І. М. Кочан // Термінологічний вісник. – 2011. – № 1. – С. 156–162.
6. Кравчук М. П. Науково-популярні праці / М. П. Кравчук; уклад. Н. О. Вірченко. – К., 2000. – 232 с.
7. Локайчук С. Українські археологічні терміни в публікаціях 20–30-х років ХХ ст. / С. Локайчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Мовознавство. – Луцьк : СХУ ім. Лесі Українки, 2014. – С. 96–101.
8. Наконечна Г. В. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення / Г. В. Наконечна. – Львів : Кальварія, 1999. – 110 с.
9. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
10. Словник іншомовних слів / уклад. Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с. – (Бібліотека державного службовця).
11. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР; Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
12. Словотвір сучасної української літературної мови / [відп. ред. М. А. Жовтобрюх]. – К. : Наук. думка, 1979. – 407 с.

Локайчук Светлана, Кудисова Ольга. Математические термины в публикациях академика Михаила Кравчука. В статье рассмотрен вклад академика М. Кравчука в разработку украинской математической терминологии во время

«українізації» начала XX в., определены экстра- и интралингвальные факторы, которые влияли на развитие терминологии в исследуемый период. В результате анализа специальных названий для обозначения математических понятий в научно-популярных публикациях ученого выделены лексико-тематические группы математических терминов. Обращено внимание на языковые особенности исследуемой терминологии. Установлено, что математические термины в публикациях М. Кравчука отражают разветвленную систему понятий. Работая в области теоретической математики, ученый использовал названия теорий, законов, формул, теорем, гипотез, явлений, действий. Большинство из них созданы с помощью словообразовательных средств и моделей украинского языка, а также вследствие терминологизации слов общеязыкового словаря.

Ключевые слова: украинская математическая терминология, термин, терминообразование, тематическая группа, термин-словосочетание, научное понятие.

Lokaichuk Svitlana, Kudisova Olga. The Mathematical Terms in the Publications by Academician Mykhailo Kravchuk. The article highlights the contribution of Academician M. Kravchuk into the development of the Ukrainian mathematical terminology system created during the period of «Ukrainization» processes in the early twentieth century. The study highlights the (extra) intralinguistic factors that influenced the development of terminology in that period. The analysis of special lexicon used to describe mathematical concepts in scientific and popular scientific publications has provided opportunities to differentiate lexical-thematic groups of mathematical terms. Attention is drawn to the linguistic features of the terminology under the study. It has been revealed that the mathematical terms in the M. Kravchuk's publications reflect the complex system of concepts. Working in the field of the theoretical mathematics, the scientist used the terms from the theories, laws, formulas, theorems, hypotheses, phenomena in this field. The study shows that most of them have been created using the word building means and patterns of the Ukrainian language, and by terminologization of the basic vocabulary words.

Key words: Ukrainian mathematical terminology, term, terminology, thematic group, term-phrase, scientific concept.

Стаття надійшла до редколегії 14.09.2016

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У статті проаналізовано використання локусів на позначення об'єктів віртуального простору в сучасній українській мові; встановлено внутрішню лексико-семантичну диференціацію лексико-семантичного поля «віртуальний простір», що поділяється на лексико-семантичні групи: «віртуальний міфологічний простір», «віртуальний художній простір», «віртуальний внутрішній психологічний простір», «віртуальний оніричний простір», «віртуальний гральний простір», «віртуальний простір комп'ютерних технологій», виявлено специфіку функціонування локусів на позначення об'єктів віртуального простору в сучасній українській літературній мові, яка залежить від стилістики джерельної бази.

Ключові слова: лексична семантика, локус, лексико-семантична група, віртуальний простір.

Постановка наукової проблеми та її значення. Віртуальний світ – це особливий вид простору. Проблема вивчення лексики на позначення віртуальності все частіше порушують у сучасному мовознавстві [16; 22; 35]. Адже в житті людини ірреальність займає дедалі більше місця, тому в науковців з'являється значний інтерес до її всебічного дослідження. Особливістю цієї розвідки є погляд на номінації віртуального світу з позицій лексико-семантичної структури (семасіологічний підхід). У встановленні видів такого світу та в аналізі особливостей функціонування локусів (назв місця і простору) в сучасній українській літературній мові полягає актуальність та новизна цього дослідження.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У лінгвістиці проблему реалізації віртуальності в мові у когнітивному аспекті вивчали Н. Г. Брагіна, О. С. Колесник, Т. М. Нікульшина, Т. В. Цив'ян та ін. [16; 22; 35]. У дослідженнях цих лінгвістів висвітлено різні властивості зазначеного явища. На їх основі можемо робити узагальнення щодо специфіки віртуальності. Зокрема, це відсутність характеристик справжнього, матеріальності в сутності позначуваних об'єктів. Це світ, який існує у свідомості людини паралельно до вербалізованої дійсності, тісно з нею пов'язаний, у чомусь зумовлює її, і в принципово важливих рисах копіює її просторову структуру. Через нього людина намагається пізнати, освоїти, а іноді підкорити те, що не може зрозуміти через безпосередній контактний досвід. Віртуальний простір перетинається із об'єктивною реальністю в точці внутрішнього світу людини й тому абсолютно в усьому має антропоцентричний характер [36]. Непросто аналізувати увесь континуум лексики, яка його позначає, адже реєстр досліджуваних слів ніколи не буде повним, бо немає фактично меж людської фантазії, віри, світу почуттів, мрії, а отже – денотативної сфери,

що реалізується через лексикалізацію тих чи тих понять, образів. Хоча є ділянки уяви, в межах яких існує вже деяка усталеність останніх (наприклад, наука, міфи), проте процеси постійного розвитку не припиняються і тут: наука і релігійна свідомість не стоять на місці.

Отже, об'єктом дослідження є лексика на позначення віртуального простору (локуси) сучасної української літературної мови, а предметом – специфіка використання номінацій віртуального простору в сучасній українській літературній мові.

Мета і завдання статті. Фрагментарність досліджень лексики на позначення віртуального простору з позицій лексико-семантичної структури (семасіологічний підхід) зумовлює мету нашої розвідки – виявити особливості використання таких локусів залежно від виду віртуального простору, який вони репрезентують. Тому завданнями нашого розгляду стали: виявлення цих видів та вивчення специфіки вживання зазначених номінацій у сучасній українській літературній мові. Денотативна сфера віртуальності копіює з деякими доповненнями реальну дійсність і помножується на безмежну кількість індивідуальних та колективних бачень світу, внутрішніх світів людей, художніх, міфологічних, наукових реалій.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Основою для переосмислення й утворення номінацій віртуального простору є тенденція людської психіки добудовувати відсутні конструктивні елементи, знімати, поєднувати суперечності, перевертати, змішувати світи [16; 35]. Денотати є нереальними, а деталізація та специфікація такої лексики відбувається з опорою на досвід життя людей у реальному світі [16; 35]. На думку Т. В. Цив'ян, людина потребує постійного підтвердження для себе простору мовними засобами [35]. Таким чином, простота слів не означає простоту їх використання або простоту описуваних ситуацій. У лексиці можуть бути представлені випадки протиставлень, переходів між протиставленнями та зміни знаків «навпаки» [35, с. 17]. З викладеним вище пов'язана особливість номінацій віртуального простору – мати план вираження переважно як у назвах реальної дійсності (не обов'язково просторової), а план змісту змінювати відповідно до ідеї репрезентованої ірреальності (як і в більшості лексики на позначення віртуальності). Пам'ять, почуття, фантазія, сон, віра, гра, безперечно, не мають об'єктивної природи. Їх людина внутрішньо уявляє й образно осмислює як вмістилище, як субстанцію локалізації, хоч і не матеріальну, а ідеальну. Це підтверджують і літературні джерела, і мовна практика. Адже людина може блукати лабіринтами пам'яті, жити у світі почуттів, поринати у сон, жити в альтернативних світах, подорожувати в інших вимірах та ін. Людський розум має особливу властивість: створювати альтернативний до справжнього індивідуальний уявний простір – альтернативний світ, умовну ідеальність, де все відбувається за законами особи-творця. Межі

цього світу – межі уяви, а його центром, причиною, вмістилищем і наповненням є людина. А оскільки людина не може вигадати нічого кардинально нового й за основу своєї творчості та відкриттів бере вже отриманий життєвий досвід, то у створенні альтернативного (відповідно до своїх бажань) простору, вона використовує вже добре відомі їй його види. Внаслідок цього віртуальний вимір у принципових для людини рисах дублює простір дійсності з тією лише відмінністю, що уявні образи марковані суб'єктивним сприйняттям і запитамі своїх творців, а іноді – і реципієнтів. Метафора для творення описів ірреального світу та його номінацій стає головним інструментом.

Окремим видам віртуальності на матеріалі української та іноземних мов присвячено праці в рамках крослінгвістичних дисциплін [2; 4; 11; 14; 16; 32]. У них йдеться про міфологічний, казковий, фантастичний, художній, науковий, комп'ютерний, сну, почуттів, пам'яті ірреальний простір. Вважаємо за необхідне дещо узагальнити та розширити цей перелік (додати світ ігрової ірреальності, оскільки історично цей вид людської діяльності завжди був дуже важливим). Відповідно до видів реалізації ірреального світу в мові виокремлюємо такі лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ) локусів: «віртуальний міфологічний простір», «віртуальний художній простір», «віртуальний внутрішній психологічний простір», «віртуальний оніричний (сновидіння) простір», «віртуальний ігровий простір», «віртуальний простір комп'ютерних технологій»).

Локусам на позначення віртуального міфологічного простору властива певна усталеність денотатів. Простір у міфах та чарівних казках поділено на «цей» світ (земний, місце живих людей) та на «інший» світ, який, у свою чергу, диференційовано на світ межі (проміжний, медіальний) та «той» світ [11]. Головною особливістю ЛСГ «віртуальний міфологічний простір» є те, що в ній репрезентовано віртуальний простір відповідно до двох типів світогляду: народного (язичницького) та релігійного (християнського).

Локуси, що позначають *віртуальний міфологічний простір відповідно до народного світобачення, репрезентують* уявлення про світи: «цей» (у головних рисах тотожний дійсності [10; 25]), медіальний (відмежовує, охороняє від взаємопроникнення світ живих людей від світу неживих; організовує та впорядковує їх відповідно до меж, центрів та координат, може виступати як місце битви [10; 25]) та «той» (територія проживання неживих (померлих або ненароджених) чи тварин, яка характеризується як вічна, альтернативний людський світ, що за структурою нічим не відрізняється від світу живих, має свій центр та межі, неозначений об'єм та непевну локалізацію, але завжди зберігає в собі характеристику солярності [5; 10; 25]). Ці уявлення виразно позначені давнім загальноцивілізаційним шаманським зооморфним культом або впливом алегоричного антропоморфізуючого мислення (народні казки про тварин) [2; 25]. Саме таку репрезентацію поняття «віртуальний

міфологічний простір» спостерігаємо, зокрема, в українських народних казках та міфах. У семантиці лексичних одиниць на позначення «цього» світу простір реалізований або як фрагмент території, приміщення (**царство, двір** господаря, **хата**), або як цілий світ, що може бути побудований за різними моделями. Наприклад: «...із чаркою та піснями прощалася з цим світом» [15, с. 245], «... світ чотирикутний і плоский, подібний до кімнати, в якій звід – Небеса» [15, с. 35]. Локуси, що позначають медіальний казковий і міфологічний простір, – це назви частин території, приміщень, план змісту яких художньо й ритуально переосмислено. Це спостерігаємо на прикладі таких локусів: **поле** – «...можу я цю чужу землю одбити, дайте мені тільки двох козаків... Виїхав він з козаками в поле... Тільки ті поснули, біжить чужа земля» [21, с. 147], **хатка на курячій ніжці** – «На ніжці курячій стояла / То хатка дуже обветшала...» [17, с. 96] та ін.

Номінації «іншого», «того» казкового, міфологічного простору представлені як специфічними позначеннями певних віртуальних образів-місць, так і лексичними одиницями, що зазвичай називають об'єкти матеріальної просторової дійсності, які оточують людину в її житті. Це зумовлено загальною властивістю номінацій віртуальності до дублювання земної структури дійсності. Наприклад: **панство, десяте царство** – «Ідуть у інше панство, в десяте царство – аж три дороги» [13, с. 99], **схід, блаженна сторона, рай, ірій** – «...місце, звідки вранці виходило сонце, схід – це блаженна сторона, де вічна весна, вічне світло й тепло. Це Рай, це Ірій. Тут, на Сході, живуть і померлі, рахмани чи брахмани» [15, с. 27], **хатка луб'яна, крижана, хата, дім** – «Оселились ... Зайчик – в хатці луб'яній, А лисичка – в крижаній... Довелось тікати з дому Бідолашному звірку. А лисиця та хвостата Влізла в зайчикову хату... » [12, с. 263–265] та ін.

Таким чином, можемо поділити номінації, які передають народне (або язичницьке світобачення), на локуси, які позначають інший міфічний світ, і на ті, що називають казковий простір. Як бачимо з наведених прикладів, локуси, які позначають потойбічний світ за уявленнями, вираженими в українських казках та міфах, зазвичай не містять диференціації плану змісту на «добрий» і «поганий». Існує «той» простір на противагу «цьому». У межах семантики казкового, міфологічного простору більш властивим є розрізнення за ознакою віддаленості від мовця, ніж за аксіологічною характеристикою. Уявлення про цей вид простору, подібний до моделі земного, можуть демонструвати такі лексичні одиниці: **хата, панство** та ін. У наведених прикладах спостерігаємо образне переосмислення локусів на позначення матеріальної дійсності відповідно до специфіки опису ідеального світу. Явище метафоризації характерне для використання номінацій віртуального міфологічного простору.

Локуси, що позначають віртуальний простір відповідно до релігійного (християнського) світобачення, репрезентують уявлення про Рай (для Бога і праведників, переважно на небі), цей (земний, реальний,

нижній) світ та пекло (для грішників, ворогів Бога, підземний). Така культурна специфіка зумовлює структурування в досліджуваному фрагменті виразних синонімічних рядів, які протиставлені між собою відповідно до аксіологічної опозиції «добрий» / «поганий» та просторової сакралізованої опозиції «верх» / «низ» (напр., *Рай, небо, Царство Боже, світ праведників / пекло, безодня, царство темряви*). Вони мають високий ступінь образності, більшість із них утворено внаслідок метафоричних перенесень. Розглянемо приклади функціонування цих локусів у мові: **небо, шлях** – «По лезу свічки, прохачі, Ми вийдемо кудись у небо На шлях дитинних молитов» [36, с. 138], **рай, небо, пекло** – «Трохи пізніш позагробове царство було поділене на Рай для людей добрих, і на Пékло для злих. Рай знаходиться на Небі, а Пékло – під землею» [15, с. 243], **Царство** – «Ти пригадай мене в царстві своїм» [8, с. 25]. Медіальний християнський віртуальний простір репрезентовано словами **чистилище** «за католицьким віровченням місце, де перебувають душі після смерті до страшного суду» – «Тут нехай кожний ясно бачить, якщо хто не вірить у чистилище, що не даремно за померлих приносить молитви і жертви... А якщо молимося за померлих ... то мусимо вважати, що є ще інше місце – третє, між небом і пеклом, де душі бувають затриманими...» [24, с. 111] та **митарство** «місце на шляху на той світ, де демони за гріхи не пропускають душу далі, доки її не викуплять янголи добрими справами людини» – «Душа, коли возноситься на Небо, стрічає по дорозі багато перешкод, осібних застав, що звуться митарствами... Митарства – це митні застави, де грізними митниками стоять демони» [15, с. 261].

Розглянувши функціонування локусів на позначення віртуального міфологічного простору в текстах, спостерігаємо в їх семантиці реалізацію таких опозицій: «цей світ» / «той світ», «рідний простір» / «чужий простір», «простір добра» / «простір зла», «верх» / «низ», «простір живих» / «простір неживих», «близький» / «далекий». Опозиція «цей світ» / «той світ» корелює з протиставленням «свій простір» / «чужий простір». Це впливає зі змісту частин тексту, у яких свій простір сприймає мовець як близький, а інший – як далекий. Цій лексиці властивий високий ступінь метафоризації.

Віртуальний художній простір дедалі частіше стає предметом наукових розвідок у мовознавстві (переважно у крослінгвістичних дисциплінах та у стилістиці [22, с. 17; 14, с. 326]). Локуси на позначення художнього простору (творчої мрії) мають дуже широкий і дуже різний спектр семантичної образної диференціації. Характеризувати лексико-семантичну парадигму таких номінацій можливо тільки на рівні мовотворчості окремих авторів або окремих художніх творів. В інших випадках аналіз не буде конструктивним та системним. Наведемо приклади образного переосмислення просторової дійсності в таких локусах: **четвертий вимір** «...про що-небудь надчуттєве, невідне, містичне» [31, с. 319]; **контора, нора, барліг** – «Вовк пішов по службі вгору: Він глава контори, Що дає у лісі звірям Ордери на нори. Причвалав ведмідь

до нього... Підшукай барліг для мене...» [9, с. 228 – 229]; **болото, жаб'яче царство** – «Жаб'яче царство... І тепер у тім болоті Тиша й благодать. Цар новий горлянки добре вміє затикать» [9, с. 73]; **путь, планета, ларьок, міжпланетний простір, їдальня, лікарня з родильним відділом** – «Це ж іще як ніякої в путі тобі притичини не трапиться, не зачепишся там за якийся Волосожар... Коли по дорозі на Місяці, на Венері та на інших дрібніших планетах ларьок буде, тоді не так страшно... Перш ніж розпочинати рейси в міжпланетні простори й на різні планети, слід по суті: ... Позасновувати... Їдальні цербкоопівські... На Венері (до неї 112 день їхати) лікарню з родильним відділом, бо всяко в дорозі може бути...» [6, с. 222]; **асфальтована дорога, розбита дорога** – «Розмовляли дві дороги – Асфальтована й розбита» [9, с. 435]; **кленовий вирій** – «...Полинуть з вітром В кленовий вирій» [19, с. 480]. Тут виразно спостерігаємо, як використання локусів на позначення реального світу та локусів, що належать до термінології різних професій, у художньому тексті зумовлює зміну їх лексичних значень, а також появу в них аксіологічної та емоційної маркованості. Таким чином, у наведених прикладах у семантиці локусів на позначення художнього простору мають місце образні перенесення на основі зовнішньої або функціональної подібності. Різноманітність об'єктів цього простору, які репрезентовані аналізованими номінаціями, свідчить про динамічність продукування одиниць розглянутого лексичного складу (завдяки активності процесів метафоризації та метонімізації), а також про залежність структури цієї лексико-семантичної парадигми від характеру художньої текстуальної бази.

У сучасному мовознавстві внутрішній світ людини недостатньо вивчений. Він є множиною просторів [4, с. 103–109, 150–158] і досить багатогранний. Обставини, за яких почуття, пам'ять, розум, віра мають у мові просторову віртуальну природу, пояснюємо такою особливістю людського самопізнання, тобто власного «я» через своє оточення. Основним механізмом творення локусів на позначення внутрішньої психологічної віртуальності є метафоризація. Саме так створюється ефект присутності людського «Я» у внутрішньому світі, цей простір вербалізується та сприймається спільнотою, визнається наявним [4, с. 100–102]. Розглянемо приклади функціонування локусів на позначення внутрішнього світу людини в текстах: «Місце душі в тілі точно не окреслене, але найчастіше вказується, що душа знаходиться на шиї...» [15, с. 239]. Також внутрішній простір уявляють і дещо інакше. Наведемо приклади локусів на позначення його, а також деяких його частин (світів почуття, пам'яті, віри, інтелекту): **душа** – «Чимало людей на світі Зустріть довелося мені Прекрасних не зовнішнім цвітом, А тим, що в душі, в глибині» [9, с. 13]; **мікрокосм** – «Живу у своєму мікрокосмі, з котрого розгортається для мене все ширший та ширший овид» [29, с. 733]; **душа, зоряний світ, неоссяжність** – «...Не загасили сяйва мрій... в душі закоханий моїй... Яка величність і неоссяжність – Ця безліч зоряних світів!» [7, с. 61];

серце – «Господи, літа стебельце всели до самотніх душ... хай світить з-за темних круч довкола кожного серця віри твоєї обруч» [20, с. 73]. Таким чином, бачимо, що локусам на позначення віртуального внутрішнього світу притаманна образність, помножена на суб'єктивність сприйняття кожної окремої людини. Досліджена лексика різноманітно позначає як внутрішній світ людини в цілому, так і окремі уявлювані в рамках просторової категорії його прояви. Ця група локусів, так само як номінації художнього простору, має фактично необмежений набір конститuentів. Єдиним чинником, що задає деяку усталеність у лексиці на позначення внутрішнього світу, є зумовленість його архітекtonіки універсальними домінантними рисами будови психічного світу людини та встановленням на рівні колективного несвідомого кожного національного суспільства своїх просторових моделей внутрішнього та зовнішнього, ідеального та віртуального просторів.

Українські мовознавці переважно в рамках крослінгвістичних дисциплін підтверджують реалізацію наукової ірреальності в мові [14, с. 326; 22, с. 17]. Віртуальний науковий простір прив'язаний до досвіду пізнання реальних та віртуальних явищ людиною [3, с. 152 – 162]. Локусам, що його представляють, властива значна диференціація плану змісту згідно з галузями наукового знання, до яких вони належать. Найпоширенішими серед локусів на позначення наукового віртуального простору є ті, що репрезентують природничі та точні науки: фізику, географію, астрономію, математику, інформаційні технології, а також філософію. Наведемо приклади функціонування локусів на позначення віртуального простору: **екліптика** «велике коло небесної сфери, по якому відбувається видимий рух Сонця» – «Шлях видимого руху Сонця називається екліптикою» [28, с. 458]; **ефір** «повітряний простір, у якому поширюються радіохвилі» – «Радист передав в ефір позивні» [28, с. 493]; **площина** «поверхня, що має два виміри, так що пряма лінія, проведена через будь-які дві точки на ній, зливається з цією поверхнею» – «Площина, перпендикулярна до прямовисної лінії, називається горизонтальною площиною» [30, с. 594]. Поява цих локусів є наслідком тривалого процесу вивчення того чи того явища, проблеми, результатом творчої ментальної уяви, а не креативним сплеском емоційності чи хаотичного психологічного асоціювання людини. Цій лексиці властива також метафоричність, напр.: *мережа, сітка* (про Інтернет), *площина* (про галузь, сферу якоїсь діяльності, точку зору і под.).

Окремо виділяємо групу номінацій, пов'язаних з описом і сприйняттям сну як особливого віртуального простору – оніричного простору. Дуже докладно осмислив сутність простору сну Г. Башляр [3]. Світ снів, або оніричний простір, на його думку, у головних рисах відповідає загальній структурі простору. Його особливістю є трансформації, що виявляють цей простір як місце руху уяви. Він має свій центр та динамічність. Це простір нашого переживання, і кожна його

уявна подія чи елемент відбуваються із самою людиною й у людині. Людина є центром світу снів, у ній пробуджуються цілі світи. Його наповнення – синтез речей і самих людей [3, с. 357–360]. Таким чином, на нашу думку, сон – особливий сакральний інтимний світ, який стоїть між міфічним, внутрішнім, художнім (крізь сон людина відчиняє двері у трансцендентний, у внутрішній (інтимний, підсвідомий, несвідомий) світ себе і ситуації себе в чомусь, у світ пам'яті), у світ індивідуальної та культурної (колективної) метафори). Сон завжди розмитий і невизначений, передбачає багато видів сприйняття і трактувань, полісимволи, поліобрази, таємничість. Тому спостерігаємо або сакральне ставлення до нього, або не надавання цьому явищу особливої уваги. Цим також пояснюємо невелику кількість писемних фіксацій сну поза художньою літературою, опису простору, який у ньому відкривається. Через недостатню кількість такого матеріалу неможливо докладно й об'єктивно дослідити реалізацію в сучасній українській літературній мові оніричного простору.

Під час вивчення функціонування локусів на позначення цієї віртуальності, зважаючи на природу та специфіку явища сну та оніричного простору, спостерігаємо помірну усталеність семантики (через повторюваність образів-символів, які наповнюють її) та її непередбачувану різноманітність як результат довільного польоту фантазії, що зумовлює метафоричні, метонімічні переосмислення номінацій предметів, видів простору, уже відомих людині. Наприклад: **дорога у полі, земля** – «*А тут іще й сон: дорога у полі й місяць щербатий, що вже сумний, а що блідий... Немов покотився на землю. А я стою при дорозі, як тінь та самотня... Це ж батько наш, місяць отой, чує душенька – втече він, поко-о-титься, загине в доро-о-зі...*» [18, с. 103]; **вулиця, рідне місто, хата з забитими віконницями, хата, паркан, руїни, опалове небо, двір, пустирище** – «*Снилося, що землю їв на вулиці рідного міста... Замість хат і парканів – руїни... Опалове небо... Двір з розбитою білорогою тополею... Хата з забитими віконницями... Ридаючи, йшов десь пустирищами, ніс свій божевільний розпач руїнами... З опритомленням погас рух, умер відчай і вмерла думка*» [1, с. 234 – 235]; **той світ** («*Вірили, що на час сну душа кидає людину й ходить по тому світі, а там знають, щó з тобою станеться...*» [15, с. 226]). Отже, локуси на позначення оніричного простору репрезентовані номінаціями матеріальних просторових об'єктів. Проте їх семантика іноді зазнає перетворень через те, що позначуване може непередбачувано змінюватися під впливом психічного світу людини, невідомих сил буття відповідно до глибинних архетипів етносу. Це образи-символи, метафоричність яких не завжди легко простежити.

Віртуальний простір гри сьогодні привертає все більше увагу науковців. Адже це один з видів альтернативних світів, символічне поле, у якому людина здатна прожити певні етапи свого життя або конкретні ситуації. Гру спостерігаємо нині у психотерапевтичній практиці, дипломатії,

політиці, PR-технологіях, у суспільній практиці взаємодії людей та ін., і це знаходить вияв у сучасній українській літературній мові. Саме тому цей напрям наукових пошуків вважаємо надзвичайно цікавим та актуальним, особливо з погляду лексичної семасіології. Й. Гейзінга, який одним із перших фундаментально дослідив це явище, влучно підкреслив його соціальність і умовність, символічність та метафоричність, існування чітких правил (межі) [34]. У віртуальному просторі гри реалізується фантазія, покликання людини до творення та змін інших світів [34], персонажів певних ситуацій. А альтернативність та тяжіння до моделювання комфортного світу, до виправлення неприйняттого, його інтерпретація та осмислення – характеристики саме ірреальності [22]. Інша реальність або простір гри – це заздалегідь обмежена домовленими межами, відділена (відчужена) від реальності, замкнена, внутрішня особлива територія, наповнена самою грою з її учасниками, дією, правилами, ідеєю, що є особливими [33]. Причиною виникнення більшості з них є гра людини як вид діяльності, зокрема і культурної.

Локуси на позначення простору гри передають семантику умовної реальності у формальних рамках матеріальної. Розглянемо приклади їх функціонування. Номінації **дитячий майданчик** «...спеціально обладнане місце в саду, парку для дітей, де вони бавляться» [29, с. 598], **пісочниця** «загороджене місце у вигляді ящика з піском, у якому граються діти» [30, с. 545] та ін. репрезентують семантику частково віртуальних об'єктів у просторі дитячих ігор, наприклад: «Він зупинився біля дитячих майданчиків, повних дівчорі» [29, с. 598], «Є [у подвір'ї] спортивні та ігрові майданчики, басейни і пісочниці для малюків» [30, с. 545]. У локусах **корт** «майданчик для гри в теніс» [29, с. 301], **крокетний майданчик** «майданчик, призначений для гри в крокет» [29, с. 364] та ін. експлікована семантика простору спортивної гри. Ця віртуальність пов'язана з матеріальним світом умовністю правил гри, що на деякий час стає альтернативним простором існування для вболівальників та учасників (футбол, баскетбол, хокей, бокс та ін.), наприклад: «Тенісний kort заллятий сонячними променями. День для змагання був чудовий» [30, с. 301]. Слова **ігрище** «грище» [29, с. 9]; **луна-парк** «сад, парк з різними розвагами та видовищами» [30, с. 555] та ін. мають як узагальнену семантику умовного простору для гральних розваг, так і конкретизовану, наприклад: «На одшибі од села було ігрище, челядь гомоніла, співала, сміялась» [29, с. 9]. Найвиразніше семантика віртуального грального простору репрезентована в локусах на позначення простору комп'ютерної гри, наприклад: **сконструйований простір, всесвіт, простір, планета, континент** – «Комп'ютерні ігри – це не просто ще один вид діяльності, це діяльність конструювання світів. Конструювання світів є процесом творення образу світу в людській психіці. Всесвіт, планети, континенти, епохи, люди, різні істоти й техніка створюються, розвиваються та руйнуються. Щоб свідомість змогла охопити все це, всесвіт повинен бути згорнутий у

“сконструйований світ”» [34]; **об’єкт, підприємство, місто, країна, планета, планетна система** – «Симуляції (*Simulations*) містять у собі моделювання як відносно невеликих об’єктів..., так і більших (окремих підприємств, міст, країн, планет і цілих планетних систем)» [27] та ін. Внаслідок домінування в царині програмних продуктів, що використовують в Україні, здебільшого іноземних мов, вважаємо, що ця лексика (можливо, тимчасово) представлена надто вузько в українській мові. В іграх використовують назви вже існуючих видів простору з огляду на те, що користувачеві відомі значення цих слів. Вони переосмислюються в контексті ідеї тієї чи іншої гри, грального рельєфу, виду зображуваної субстанції. У таких іграх, як «ходилки», «стрілялки», «побудова власного світу», простір може бути як двовимірним, так і тривимірним. До цього слід додати, що комп’ютерну гру людина сприймає як єдину автономну парадигму в сукупності усіх її можливих рівнів, їх наповнення, ступеня складності, додаткових службових вікон, які можуть у ній бути подані у вигляді приміщення, якогось відкритого простору, інших видів просторової субстанції.

Таким чином, дослідивши функціонування локусів на позначення віртуального ігрового простору, спостерігаємо переосмислення функцій просторової денотативної дійсності в рамках лексики на позначення такого виду віртуальності, як гра. Їй притаманні характерні ознаки гри, виділені Й. Гейзінгою: умовність, символічність, відділення від буденного життя у просторі та часі, свій порядок, правила, що створюють ілюзію реальності уявного світу, тотальність, творчість, розважальність, маски, таємничість та залучення до себе «обраних осіб», боротьба за щось і уявлення чогось. Ці локуси диференційовані відповідно до видів ігор на дитячі, спортивні, розважальні, комп’ютерні. Лексика на позначення віртуального грального простору останнім часом активно розвивається завдяки постійній появі нових видів ігор на основі художніх сюжетів, нових видів спорту, нових комп’ютерних технологій та ін.

У нашому дослідженні виокремлюємо групу лексики на позначення віртуального простору комп’ютерних технологій [32]. Цей світ має гральний та комунікативний характер. Топографічність представлення інформації, що наповнює простір Інтернету, репрезентує властивість локусів, які його позначають, будує ірреальність за просторовими матрицями реальності. Наведемо приклади функціонування локусів на позначення віртуального простору комп’ютерних технологій у сучасній українській літературній мові: **віртуалля** – «Вже на цьому етапі батьки поміють, що дитина дедалі менше потребує “віртуалля”» [27]; **інтернет, мережа інтернет, інформаційна комп’ютерна мережа** «Інтернет, -у, інф. Всесвітня асоціація інформаційних комп’ютерних мереж, яка складається з різних комунікаційних мереж, об’єднаних у єдину логічну архітектуру» – «Головною особливістю фестивалю “Майбутнє України” стало

використання комп'ютерних технологій, які дозволили перенести звук і зображення в мережу Інтернет» [23, с. 92]; **інтернет-сторінка** «інтернет-сторінка, інф. Власна територія юридичної чи фізичної особи в Інтернеті» – «Вивчити розклад руху поїздів можна, скориставшись новою інтернет-сторінкою Укрзалізниці» [23, с. 94] та ін. У наведених прикладах бачимо, що локусам на позначення віртуального простору комп'ютерних технологій властиве переосмислення просторової денотативної дійсності, процеси неологізації, метафоризації, перетин з ЛСГ «Віртуальний простір гри» та ЛСГ, які представляють семантику реальної дійсності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, розглянувши функціонування локусів на позначення віртуального простору в сучасній українській літературній мові, відзначаємо залежність реєстру, семантики та диференціації цих лексичних одиниць від стилю текстів, у яких вони вживаються. Так, у структурі мікрополя «Віртуальний простір» виділяємо ЛСГ «Віртуальний міфологічний простір», «Віртуальний художній простір», «Віртуальний науковий простір», «Віртуальний внутрішній психологічний простір», «Віртуальний оніричний простір», «Віртуальний ігровий простір», «Віртуальний простір комп'ютерних технологій». У семантиці зазначених локусів репрезентовано особливий вид простору ідеальної, нематеріальної альтернативної суб'єктивної умовної субстанції, що має характеристики вмістилища та існує в уяві людини паралельно з вербалізованою дійсністю, тісно з нею пов'язаний, у чомусь зумовлює її, і у принципово важливих рисах копіює її просторову структуру. З дійсністю він перетинається в точці внутрішнього світу людини й тому є антропоцентричним. Локусам на позначення віртуального простору властива образність. У результаті процесів метафоризації, метонімізації лексичного складу сучасної української мови назви матеріальних просторових об'єктів набувають нового змісту згідно із задумом творця умовного уявлюваного світу. Локуси, що позначають цей умовний простір, не мають остаточно визначеної кількості, тому що постійні образні переосмислення денотативної сфери провокують активізацію семантичних дериваційних процесів у лексиці. Також цим лексичним одиницям притаманна зумовленість плану змісту суб'єктивним, синтагматичним та контекстуальним факторами, нестійкість семантики, залежність від ситуації вживання. Зокрема, згадана специфіка полягає в тому, що обмеженість джерельної бази дослідження певним колом творів (щодо стилю, авторства, хронології) є необхідною умовою здійснення докладного аналізу структури лексико-семантичних парадигм із семантикою віртуального простору.

Лексика на позначення ірреального простору активно розвивається та збагачує сучасну українську мову в нових історичних і суспільних умовах, а тому її дослідження є перспективним.

Список використаної літератури

1. Багрянний І. П. Тигролови: роман; Огненне коло: повість / Іван Багрянний. – К. : Укр. письменник, 1996. – 350 с.
2. Байбурин А. К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / А. К. Байбурин. – Л. : Изд-во «Наука», Ленинградское отделение, 1983. – 189 с.
3. Башляр Г. Избранное: Поэтика грёзы / Гастон Башляр; пер. с фр. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – 440 с.
4. Брагина Н. Г. Память в языке и культуре / Н. Г. Брагина. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 520 с.
5. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування / Георгій Булашев; [ред. Т. П. Гуменюк; пер. Ю. Буряк; худ. В. Гарбуз]. – К. : Довіра, 1992. – 414 с.
6. Вишня О. Земля – Місяць – Марс / Остап Вишня // Вишня Остап [(Губенко Павло Михайлович). Твори: в 4 т. / Редкол.: І. О. Дзеверін (голова) та ін.]. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 1 : Усмішки, фейлетони, гуморески, 1919 – 1925. – С. 221–223.
7. Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / Микола Вороний / [упоряд. і приміт. Т. І. Гундорової; автор вступ. ст. і ред. тому Г. Д. Верес]. – К. : Наук. думка, 1996. – 704 с.
8. Герасим'юк В. Марю лиш вогневим блискавки списом... / Василь Герасим'юк // Струни Вічності: [збірник християнської поезії] / [упоряд. Г. Кирієнко]. – Львів : Свічадо, 2008. – С. 24–25.
9. Глазовий П. П. Байкографія. – 3-є вид., доповн. / Павло Глазовий. – К. : ФОП Стебляк, 2008. – 492 с.
10. Дунаєвська Л. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій / Лідія Дунаєвська. – К., 1997. – 448 с.
11. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К. : Вид-во «Довіра», 2006. – 703 с.
12. Забіла Н. Зайчикова хата / Наталя Забіла // Українська дитяча література : Хрестоматія / [вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок]. – К. : Вища школа, 2002. – С. 263–266.
13. Іван Богданець // Семиліточка : [Укр. нар. казки у записах та публ. письменників XIX – поч. XX століття: для мол. та серед. шк. віку] / [упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської]; худ. К. О. Музика. – К. : Веселка, 1990. – С. 94–109.
14. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія / В. Л. Іващенко. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
15. Іларіон, Митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: монографія / Митрополит Іларіон. – К. : АТ «Обереги», 1991. – 424 с.
16. Колесник О. С. Лінгвосеміотика міфологічного простору : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.15 / Колесник Олександр Сергійович. – К., 2011. – 517 с.
17. Котляревський І. П. Енеїда / І. П. Котляревський // Котляревський І. П. Твори: у 2 т. – К. : Вид-во худ. літератури «Дніпро», 1969. – Т. 1. – С. 35–300.
18. Куліш М. П'єси / Микола Куліш. – К. : Наук. думка, 1998. – 304 с.
19. Лучук В. Кленовий вирій / Володимир Лучук // Українська дитяча література : хрестоматія / [вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 480.
20. Малкович І. З нічних молитов / Іван Малкович // Струни Вічності: збірник християнської поезії / [упоряд. Г. Кирієнко]. – Львів : Свічадо, 2008. – С. 73.
21. Нещасний Данило // Семиліточка : [Укр. нар. казки у записах та публ. письменників XIX – поч. XX століття: Для мол. та серед. шк. віку] / [упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської; худ. К. О. Музика]. – К. : Веселка, 1990. – С. 144–151.

22. Нікульшина Т. М. Ірреальність у лінгвокогнітивному просторі (на матеріалі англійської та української мов): дис. ... докт. філол. наук : 10.02.17 / Нікульшина Тетяна Миколаївна. – К., 2013. – 429 с.

23. Нові слова та значення : словник / Ін-т укр. мови НАН України ; [уклали: Л. В. Туровська, Л. М. Василькова]. – К. : Довіра, 2009. – 271 с.

24. Потій І. Унія греків з костюлом римським 1595 / Іпатій Потій // Українські гуманісти епохи Відродження : антологія : [у 2 ч.]. / [відп. ред. В. М. Нічик]. – К. : Наукова думка, Основи, 1995. – Ч. 2 – С. 101–130.

25. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / Проф. В. Я. Пропп. – Ленинград : Изд-во Ленинградского государственного ордена Ленина университета, 1946. – 340 с.

26. Пустовалова В. І. Лінгвокультурний код гри в українській культурі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / В. І. Пустовалова. – Харків, 2016. – 18 с.

27. Савченко В. Дюк Ньюкем чи Лара Крофт? [Електронний ресурс] / Валерія Савченко // Дзеркало тижня. Україна. – 2004. – № 50. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/dyuk_nyukem_chi_lara_kroft.html (03.09.2016).

28. Словник української мови : [в 11 т.] / [Ред. кол.: акад. І. К. Білодід (голова), к. філол. н. Л. С. Паламарчук (заст. голови), чл.-кор. АН УРСР Є. П. Кирилюк та ін.]. – К.: Наук. думка, 1971. – Т. 2 : Г – Ж / [Ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук]. – 550 с.

29. Словник української мови : [в 11 т.] / [Ред. кол.: акад. І. К. Білодід (голова), к. філол. н. Л. С. Паламарчук (заст. голови), чл.-кор. АН УРСР Є. П. Кирилюк та ін.]. – К.: Наук. думка, 1973. – Т. 4: І – М / [Ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко]. – 840 с.

30. Словник української мови : [в 11 т.] / [Ред. кол.: акад. І. К. Білодід (голова), к. філол. н. Л. С. Паламарчук (заст. голови), чл.-кор. АН УРСР Є. П. Кирилюк та ін.]. – К.: Наук. думка, 1975. – Т. 6: П – Поїти / [Ред. тому: А. В. Лагутіна, К. В. Ленень]. – 832 с.

31. Словник української мови : [в 11 т.] / [Ред. кол.: акад. І. К. Білодід (голова), доктор філол. н. Л. С. Паламарчук (заст. голови), чл.-кор. АН УРСР Є. П. Кирилюк та ін.]. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 11: Х – Ъ / [Ред. тому: С. І. Головащук]. – 699 с.

32. Таценко Н. В. Засоби реалізації мегаконцептів простір, час, інформація в сучасній англійській мові (на матеріалі інновацій віртуальної реальності) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. В. Таценко. – Харків, 2009. – 20 с.

33. Хейзинга Й. Homo Ludens; Статті по истории культуры / пер. с голл. Д. В. Сильвестрова / Йохан Хейзинга. – М. : Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с.

34. Церковний А. Формування навичок у просторі комп'ютерних ігор / А. Церковний // Соціальна психологія. – 2004. – № 3 (5). – С. 163–169.

35. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы. – Изд. 3-е, испр. / Т. В. Цивьян. – М. : КомКнига, 2006. – 280 с.

36. Шалак О. А потім дихати забудемо... / Оксана Шалак // Струни Вічності: [Збірник християнської поезії] / [упоряд. Г. Кирієнко]. – Львів : Свічадо, 2008. – С. 138.

Лутава Светлана. Функционирование лексики, означающей виртуальное пространство, в современном украинском литературном языке. В статті проаналізовано використання локусів, позначаючих об'єкти віртуального простору в сучасному українському мові; встановлено внутрішню лексико-семантичну диференціацію лексико-семантичного поля «виртуальне простір», яке поділяється на лексико-семантичні групи: «виртуальне міфологічне простір», «виртуальне художнє простір», «виртуальне внутрішнє психологічне простір», «виртуальне оніричне простір», «виртуальне ігрове простір», «виртуальне простір комп'ютерних технологій», встановлено специфіку функціонування локусів, позначаючих віртуальне простір в сучасному українському мові, яка залежить від

стилистики источников. Особое внимание обращено на факты образных переносов в семантике названий пространства зависимо от их использования в текстах разных стилей.

Ключевые слова: лексическая семантика, локус, лексико-семантическая группа, виртуальное пространство.

Lutava Svitlana. Functioning of the Lexical Units Denoting Virtual Space Notions in Modern Ukrainian Language. The article analyzes the loci-nominations used to describe objects of virtual space in modern Ukrainian language. It reveals and determines the internal lexical-semantic relationships and differentiation between them within the semantic field of «virtual space». The emphasis is laid on the classification of the lexical units which represent the following lexical-semantic groups: «Virtual mythological space», «Virtual artistic space», «Virtual inner psychological space», «virtual space of dreams», «virtual gaming space», «virtual space of computer technologies». The article reveals the functioning peculiarities of loci denoting objects of virtual space in modern Ukrainian literary language. It has been proved that these peculiarities depend on the style of the source they are used in. Special attention is paid to the facts of figurative transference of space names depending on their use in the texts of different styles.

Key words: lexical semantics, locus, lexical-semantic group, virtual space.

Стаття надійшла до редколегії 07.10.2016

УДК 81.161.2'373.612.2

Ольга Маленицька, Оксана Брюхова

ГРАМАТИЧНА СПЕЦИФІКА МЕТАФОР У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО «САД НЕТАНУЧИХ СКУЛЬПТУР»

У статті проаналізовано особливості використання метафор для створення художніх образів у збірці Ліни Костенко «Сад нетанучих скульптур» з позиції їх приналежності до лексико-граматичних класів. Представлено погляди вчених на сутність і різновиди метафори як виразового засобу мови, проведено аналіз морфологічних параметрів та особливостей функціонування зафіксованих метафоричних одиниць.

Ключові слова: метафора, метафоризація, троп, переносне значення, граматична форма, граматичне вираження, індивідуальний стиль.

Постановка наукової проблеми та її значення. Метафора як троп здавна привертала увагу фахівців різних галузей науки. Лінгвісти, літературознавці, філософи, логіки, намагаючись осмислити сутність і природу цього явища, висловлюють різні думки стосовно того, чим є метафора і що лежить в її основі, які функції вона виконує і в яких різновидах існує.

Метафоричність – одна з визначальних ознак ідіостилу письменника. У процесі створення художніх образів метафоризація постає не механічною заміною одного слова на інше, а складним багатоплановим утворенням нового світу образів, що розширює семантичні межі лексем і збагачує мову новими відтінками їх лексичного значення. Аналізуючи метафори поетичної збірки «Сад нетанучих скульптур», зробимо спробу простежити граматичні особливості створених метафоричних конструкцій як крок до пізнання особливостей індивідуального стилю Ліни Костенко.

Аналіз останніх досліджень проблеми. У контексті загальної проблеми дослідження метафорики в останні десятиліття вагомим внеском у її розв'язання стали праці, присвячені вивченню особливостей цього тропа в ідіостилі українських письменників, зокрема Богдана Ігоря Антонича (Н. Варич), Тодося Осьмачки (Н. Лисенко), Євгена Маланюка (О. Тищенко), Ігоря Калинця (Т. Кулініч), Бориса Олійника (О. Діброва), Івана Драча (Л. Тиха) та ін. Дослідники аналізують еволюцію й функціонування художньої метафори, лексико-семантичні особливості, морфологічну структуру, семантико-стилістичні типи та синтаксичне конструювання метафоричних сполук у текстах художнього, наукового та публіцистичного стилів (Т. Єщенко, Т. Кіс, Н. Кожевникова, Л. Кравець, Ю. Левін, Д. Лісничий, О. Тимченко, Л. Тиха та ін.). Непроминучий інтерес учених становлять поетичні метафори Ліни Костенко з погляду їх лексико-семантичного,

стилістичного та синтаксичного функціонування (Н. Ашиток, О. Башкирова, І. Дишлюк, Л. Пустовіт, Н. Слобода, О. Козлова, В. Шелест та ін.).

Мета і завдання статті. Цілісне уявлення про метафору як лінгвостильову домінанту ідіостилю Ліни Костенко неможливе, однак, без детального розгляду їх граматичної специфіки. Тому метою нашого дослідження стало вивчення морфологічних особливостей цього образотворчого засобу в поетичній збірці «Сад нетанучих скульптур», що дасть змогу простежити граматично-категоріальні уподобання письменниці, покладені нею в основу складних художньо-поетичних образів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Про увагу до метафори як складного й багатопланового явища свідчить та значна кількість дефініцій, що їх пропонують учені, серед яких Д. Ганич та І. Олійник [4, с. 125], С. Єрмоленко, С. Бибик, О. Тодор [6, с. 88], В. Святовець [13, с. 109], Л. Кравець [9, с. 32], О. Тараненко [15, с. 307] та інші [2; 10; 11; 13]. Починаючи від Арістотелевого тлумачення метафори як «перенесення зі зміною значення з роду на вид або з виду на вид, або з виду на рід, або за аналогією» [1, с. 7] до пропонованого Л. Кравець «використання мовного знака однієї концептуальної сфери на позначення іншої, яке зумовлене асоціаціями за подібністю чи контрастністю» [9, с. 32], простежуємо наріжне для всіх визначень поняття подібності. Не вдаючись до детального аналізу відомих науці дефініцій (що не є предметом нашого розгляду) і залишаючи за авторами право на власне трактування метафори, маємо, однак, зауважити, що в нашому пошуку керуватимемось визначенням, наведеним в енциклопедії «Українська мова», де метафора – це «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця» [15, с. 307].

Щодо різновидів метафори, то, на думку О. Діброви, сам процес метафоризації, що є нічим іншим як перенесенням ознак з одного предмета чи явища на інші, у результаті чого виникає новий понятійний образ, уже обумовлює два основних підходи до класифікації метафори – семантичний і структурно-граматичний [5, с. 35]. Цікаво, що в межах останнього вчені пропонують класифікувати метафори за приналежністю до того чи того мовного рівня (лексичні, граматичні тощо), за формою морфологічного вираження основного компонента (іменникові, прикметникові та ін.), за структурою (прості або однокомпонентні, складні чи багатокомпонентні), функцією, належністю до системи мови й мовлення, за семантикою, змістом, а також за входженням головного компонента метафори до певної лексико-тематичної групи [3; 4; 5; 7; 10; 11; 14]. За граматичними ознаками лексичні метафори О. Тараненко диференціює «за частинами мови (субстантивні, ад'єктивні та ін.) і синтаксичними особливостями (особливо для іменника, який може

вживатися у функції членів речення)», зокрема, за типами словосполучень і за типами синтаксично зв'язаного [15, с. 308].

Обираючи предметом нашої уваги морфологічний вияв головного компонента метафори, насамперед розглянемо їх частиномовний спектр у збірці Ліни Костенко «Сад нетанучих скульптур». Аналіз зафіксованих у досліджених текстах метафор з погляду їх приналежності до лексико-граматичного класу свідчить, що найчастіше поетеса вдається до дієслівної, іменникової та прикметникової метафорики.

Аналіз поетичних текстів збірки «Сад нетанучих скульптур» свідчить про достатньо часте звернення поетеси до метафоризації дії і стану, що можемо пояснити своєрідною семантичною відкритістю дієслова через абстрактність іменованої дії та його здатністю входити до складу численних синонімічних рядів і, відтак, розширювати можливості перенесення характеру дії з одного предмета на інший. Саме таку особливість дієслова підкреслює В. Русанівський, іменуючи її «способом подвоєного бачення світу», при якому «уявний образ, подібно до тіні, що окреслює на стіні контури певного предмета, в усьому повторює реальний світ» [12, с. 11].

Серед загальнодієслівних граматичних категорій, за якими було аналізовано зафіксовані в поезіях Ліни Костенко метафори, категорія перехідності / неперехідності, виду, особи та часу. І хоч, як відомо, сталих морфологічних ознак, які відрізняють перехідні дієслова від неперехідних, немає (що не дає підстав вважати категорію перехідності / неперехідності морфологічною), а диференціювання дієслів на перехідні та неперехідні здійснюється за синтаксичною ознакою, проте цю категорію традиційно розглядають і в морфології, оскільки вона характерна для класу дієслів. Показником перехідності вважають наявність при дієслові прямого додатка, на який і переходить номінована дія. Значна частина дієслівних метафор досліджених текстів представлена саме неперехідними дієсловами: *лежать* (береги), *підкрався* (листопад) *промчали* (роки), *пролітає* (час), *повзе* (дорога), *бігли*, *спотикалися* (хмари), *летить* (килим), *плачуть* (троянди), *засміється* (душа), *дивується* (трава), *вставали* (тумани), *хитнула* (доля), *зітхнула* (мишка), *проходила* (гроза), *вибрідав* (туман), *спотикалися* (хмари), *задубів* (ліс), *ніжилось* (латаття), *живе* (спомин), *сидить* (казка), *здивиться*, *марить* (душа) тощо. Для прикладу звернемося до тексту: *Суха, порепана дорога повзе, / Як спраглий крокодил* [8, с. 24]; *А хмари бігли, хмари бігли / І спотикалися об грім* [8, с. 11]; *Вже листопад підкрався з-за дубів...* [8, с. 28].

Перехідні дієслова-метафори в поезіях збірки «Сад нетанучих скульптур» поетеса використовує значно рідше, ніж неперехідні (*складала екзамен* (душа), *клеїть віконця* (літо), *знімає перуку* (гай), *кликala мене* (груша), *міряє коралі* (калина), *не ставила штамп* (біда) та ін.): *У груші був тоненький голосочок, / Вона в дитинство кликала мене* [8, с. 23]; *Непогашені марки – біда ще не ставила штамп* [8, с. 25].

Кожна дієслівна форма в певному контексті виражає значення або недоконаного, або доконаного виду. Дієслова-метафори недоконаного виду в тканині поетичного тексту фіксуємо частіше, ніж метафори у формі доконаного виду, оскільки це дає змогу авторці розгортати образні картини в реальному часі, акцентувати увагу на циклічності чи повторюваності дій та, уникаючи категоричної завершеності процесів, стимулювати асоціативне мислення читача, наприклад, *лежав* (час), *дивилося* (дитинство), *тремтіла* (річечка), *розмовляло* (літо), *плаче* (коник), *проходила* (гроза), *вибрідав* (туман), *бігли*, *спотикалися* (хмари), *гукала* (тиша), *жонглює* (будень), *двиготять* (кайдани), *ніжилось* (латаття), *живе* (спомин), *повзе* (дорога), *летить* (килим), *шепоче* (ліс), *стояла* (груша), *дивується* (трава), *вставали* (тумани), *пролітають* (віки) тощо, як-от у віршах: *Гроза погримувала грізно, були ми з нею тет-а-тет. / Тремтіла річечка рогізна, човни ховала в очерет* [8, с. 11]; *Він лікував годинники куповані. / Час зупинявся, цокав і кульгав* [8, с. 14].

Відповідно до видових ознак метафоризовані дієслова доконаного виду репрезентують дію в повному її виявленні, що набула свого завершення і є результативною: *наковтався* (комин), *торкнувся* (сон), *подивиться*, *здивиться*, *втомилась* (душа), *засклав* (мороз), *зомліла*, *забула* (верба), *засміялась* (провесінь), *сказав* (очима), *хитнула* (доля), *зітхнула* (мишка), *промчали* (роки), *підкрався* (листопад) тощо. До цієї граматичної форми, як переконують досліджені поезії, Ліна Костенко звертається з потреби досягнення бажаної викінченості чи константності поетичного образу, наприклад: *А вікна сплять, засклав мороз їм сльози. / У вирій полетіли рогаці. Дощу і снігу наковтався комин, / І тин упав, навіщо городить?* [8, с. 30]; *Тривожними уважними очима / Моя душа подивиться на все* [8, с. 35]; *Стара верба од старості зомліла, / Забула, що сказав їй водяник* [8, с. 60].

Відомо, що граматична категорія часу виражає часову співвідносність подій, які відбуваються в об'єктивній дійсності чи в уяві мовця. Аналіз часових характеристик дієслівних метафор збірки «Сад нетанучих скульптур» свідчить, що серед часових уподобань поетеси першість належить формі минулого часу, наприклад, *торкнувся* (сон), *засклав* (мороз), *задубів* (ліс), *засміялась* (провесінь), *хитнула* (доля), *втомилась* (душа), *забула* (верба), *розмовляло* (літо), *черкнула* (блискавка), *проходила* (гроза), *вибрідав* (туман), *ніжилось* (латаття), *бігли*, *спотикалися* (хмари). Часова форма, що дозволяє передати дію, здійснену до моменту мовлення, на наш погляд, також уможливорює згадану вище завершеність поетичного образу: *І засміялась провесінь: – Пора! –* [8, с. 7]; *Хай буде легко. Це був тільки сон, / Що ледь торкнувся пам'яті вустами* [8, с. 20].

Значення теперішнього часу полягає у вираженні часової ознаки дій, співвідносних з моментом мовлення, а тому Ліна Костенко в процесі метафоризації дієслів активно звертається й до цієї граматичної форми (*дихає* (груша), *жонглює* (будень), *живе* (спомин), *сидить* (казка), *летить*

(килим), *шепоче* (ліс), *дивується* (трава), *міряє* (калина), *клеїть* (літо), *ловить*, *доганя* (світ) і под.) Оскільки ж такі дієслівні метафори завжди недоконаного виду, то авторка оперує ними для створення образних картин, на тлі яких розгортаються події та свідками яких стає сам читач: *І держать небо на кремезних плечах / старі Атланти дужих яворів* [8, с. 106] або *Бори, діброви, несходимі пуці. / Очима світять сови невсипуці. / Шишки на тім'я кидають білиці <...> Деревя ходять. На пахущій глиці / лежить туман од дихання дерев* [8, с. 116]. Метафоричні образи у формі дієслів теперішнього часу в поетичних текстах Ліни Костенко виконують, окрім згаданої, ще й функцію залучення читача до процесу співпоглядання наведеної дії чи співпереживання з ліричним героєм твору. Наприклад: *Пролітають над нами віки, лихоліття і хмарки. / Я там теж пролітаю, я теж пролітаю там* [8, с. 25]; *Життя – це божевільне раллі, / Питаю в долі, а що далі?* [8, с. 32]; *Світ мене ловить, ловить ... доганя!* [8, с. 9]; – *Диви, дива! – дивується трава* [8, с. 9]; *Флоренції загрожує розруха, а він на карнавалах пропада!* [8, с. 150].

Метафори у формі дієслів майбутнього часу поетеса використовує поодинокі, поєднуючи їх в мовленні з формою теперішнього часу, як-от: *Душа задивиться в туман / І марить обрисами літа* [8, с. 19]. Цікаво, що всі метафоризовані дієслова майбутнього часу, власне, стосуються поняття «душа», яка *засміється, задивиться, подивиться*: *Нічого, каже, і на тому світі / Душа козацьким сміхом засміється, / А вороги хай думають, що грім* [8, с. 184]; *Тривожними уважними очима / Моя душа подивиться на все* [8, с. 35].

Категорія особи служить для вираження взаємозв'язку між суб'єктом дії та самою дією й нерозривно супроводжує категорію числа. Створюючи поетичні тексти, Ліни Костенко віддає перевагу дієслівним метафорам у формі третьої особи однини та множини (*підкрався* (листопад), *знімає* (гай), *ловить* (світ), *жонглює* (будень), *дихає* (груша), *живе* (спомин), *сидить* (казка), *клеїть* (літо), *плаче* (коник), *сплять* (вікна) тощо). Так поетесі вдається умовно поєднати ліричного героя з читачами, які не стільки є учасниками описаної дії, скільки її свідками, наприклад: *На конвертики хат / Літо клеїть віконце, як марки* [8, с. 25]; *Старенька груша дихає на пальці, / їй, певно, сняться повні жмені груш* [8, с. 30]; *Калина міряє коралі, / А ти летиш по магістралі* [8, с. 32].

У процесі пошуку вербальної моделі для найточнішого відтворення тонкої матерії художнього образу, що виник і живе у творчій уяві, Ліна Костенко майстерно оперує не тільки дієсловами, але й іменниками, навантажуючи їх свіжою семантикою й досягаючи завдяки цьому бажаної мовної реалізації. У назвах збірок «Річка Геракліта», «Мадонна перехресть» та віршах письменниці неодноразово натрапляємо саме на метафоричні конструкції іменникового типу: «Пелюстки старовинного романсу», «Акварелі дитинства», «Двори стоять у хуртовині айстр». Продовженням цього ряду слугує й назва досліджуваної збірки – «Сад нетанучих скульптур».

Досить поширеними серед іменникових метафор є конструкції з двох іменників, у яких метафоризована частина виражена формою родового відмінка, як-от: *А де ж мій сад божественних пісень?* [8, с. 9]; *Усмішкою дитячої фортуни / було для нас потрапити в той дім* [8, с. 13]. Щоправда, у науковому світі такі генітивні моделі трактують по-різному, називаючи їх як порівняннями (В. Григор'єв, М. Нікітіна, І. Качуровський, П. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк), так і метафорами (А. Анікіна, Н. Басіла, О. Бельський, О. Тараненко) [2; 3; 5; 11; 15]. Поділяючи думку останніх і кваліфікуючи такі іменникові конструкції з родовим відмінком як метафори, звернемо увагу на те, як поетеса розширює їх семантичне ядро, вводячи до складу залежні прикметники. Відтак, наприклад, метафоричний вираз *сад скульптур* перетворюється в новий свіжий образ – *сад нетанучих скульптур*, що і дав назву самій збірці.

До найважливіших граматичних ознак іменника належать категорії роду. Аналіз поезій Ліни Костенко, вміщених у збірці «Сад нетанучих скульптур», переконує в тяжінні автора до іменникових метафоричних конструкцій з лексемами чоловічого роду (*камертон природи, глобус капусти, голос криниці, спогад криниці, спогад вікна, спогад стежини, ґрунт поезії, зойк слова, конвертики хат, танець бджоли, кігтик клямки, сад божественних пісень* тощо): *Смуток нащадків – як танець бджоли, / Танець бджоли до безсмертного поля* [8, с. 8]; *Чи, може, це ввижається мені / Той несказаний камертон природи...* [8, с. 52].

Специфіка метафори як тропа полягає в тому, що вона у процесі перенесення ознак допускає зіставлення з предметом, явищем чи дією, ознаки яких використано для номінування нового художнього образу. «Таке приховане порівняння, – зауважує В. Святовець, – ґрунтується лише на здогаді, натяку на нього. <...> У метафорі тільки називається предмет, а його порівняння має відчуватися, вгадуватися з тексту» [13, с.109]. Цю особливість Ліна Костенко використовує як засіб долучення читача до активного розкодування створеного образу й забезпечення складного комплексу емоцій, серед яких переживання насолоди від «співтворчості» з поетом. Саме в такій ролі в поезіях аналізованої збірки бачимо іменникові метафори чоловічого роду, наприклад: *Опускаюсь на землю, / на сизий глобус капусти / На самісінький полюс, де ходє жук, як пінгвін* [8, с. 25].

Меншу вживаність у поетичних текстах Ліни Костенко мають метафори типу «іменник+іменник», що представлені жіночим родом (*магія ночі, канва історії, павутиночка ума, муза історії, пам'ять Дніпра, грива шелюги, річка Геракліта, хуртовина айстр, усмішка дитячої фортуни*), наприклад: *Чи, може, це приснилось нам / Купання в річці Геракліта ?* [8, с. 19]. Метафори з іменниками середнього роду не є властивими для мовного стилю Ліни Костенко, оскільки майже відсутні в мові аналізованих поезій. Одиначними зразками таких є метафоричні конструкції *склепіння печалі* та *обличчя свободи*, наведені в тексті: *Під склепінням печалі / Така хороша акустика. / Ледве-ледве торкнешся, а все*

вже гуде, як дзвін [8, с. 25]; *А грати, що ж / це канва історії, / Треба ж на чомусь вишити обличчя свободи* [8, с. 35].

З погляду властивої іменникам категорії числа, що реалізується в українській мові протиставленням форм однини й множини, спостерігаємо превалювання іменникових метафор, представлених однією (*камертон природи, магія ночі, обличчя свободи, павутиночка ума, муза історії, пам'ять Дніпра, склепіння печалі, голос криниці, спогад криниці, спогад вікна, спогад стежини, ґрунт поезії, зойк слова, конвертики хат, сад божественних пісень, кігтик клямки тощо*), як, наприклад, у тексті: *Вікна забиті, і висить замок – / Ржава сережка над кігтиком клямки* [8, с. 8]; *Спогад криниці і спогад вікна, / спогад стежини і дикої груші...* [8, с. 8]; *Це вже невидимі причали / в глибокій пам'яті Дніпра* [8, с. 24]. Цікаво, що поетеса, використовуючи граматичну форму однини, підкреслює одиничність певного об'єкта поетизації, винятковість створеного образу, тоді як форма множини виконує зовсім іншу функцію.

Прикладів іменникових метафоричних конструкцій у формі множини значно менше (*мантії дощу, туманності душі, косовиці смерті, руки шовковиць, обриси літа, крапель кроки, кучері сосни, пащі первісних печер*), проте вони необхідні авторці для надання поетичним образам типовості, наприклад: *І ті корчі, і те коріння, розмите повінню з весни, / І золотаве звечоріння в зелених кучерях сосни* [8, с. 24]; *Великі зорі в пам'яті планети / Холодні пащі первісних печер...* [8, с. 33]. Таке використання категорії числа в процесі метафоризації також можемо розглядати як одну з граматичних особливостей індивідуального мовлення письменниці.

Як бачимо, новизни й оригінальності іменникових конструкцій з метафоричним значенням Ліна Костенко досягає не через експериментально-новаторське вживання граматичних ознак іменника (на зразок зміни роду тощо), а завдяки майстерності використання реальних ресурсів української мови, через глибинне розуміння семантики слова й уміння переосмислювати явища навколишнього світу на основі прихованих аналогій. Створюючи свіжі образи, вона не лише естетично насичує поетичне мовлення, але й збагачує загальноновживану лексику новими семантичними відтінками.

Прикметникові метафори, зафіксовані в досліджених поезіях, хоч і поступаються в кількісному вимірі дієслівним та іменниковим, проте надзвичайно важливі для мовотворчості Ліни Костенко. Це своєрідна палітра, що допомагає авторці якнайдетальніше вимальовувати перед читачем художні образи. Розглядаючи метафоризацію ознак, маємо зауважити, що в метафоричному словосполученні прикметник виконує функцію метафоризуючого компонента. Аналіз конструкцій, зафіксованих у збірці «Сад нетанучих скульптур», переконує, що метафоризація прикметників не є самоціллю поетеси, але за їх допомогою авторці вдається змінювати семантику логічно пов'язаних із ними іменників, наприклад: *Виходжу в сад, він чорний і худий, / йому вже ані яблучко не*

сниться [8, с. 15]. Створення образу саду посередництвом прикметників *чорний* і *худий* передає семантичні відтінки таких ознак, як *зів'ялий*, *мертвий*. Як бачимо, через переосмислення прикметника якісна ознака слова, носія цієї ознаки (у нашому прикладі *сад*), набуває багатоаспектності, поглиблює асоціативні зв'язки. Подібну функцію виконують метафоризовані прикметники (*золотий*, *срібний*, *шовковий*, *липневий*, *прозорий*, *місячний*, *безсмертний*, *космічний*, *божевільний*, *чорноокий*, *осінній*, *плюшевий*, *реактивний*, *магічний*, *бурштиновий* та інші) у конструкціях *день золотий* (тобто сонячний, щасливий), *рожева й синя хуртовина* (радісно-піднесений стан героя), *сумна хуртовина* (смуток ліричного героя), *чорний день* (нешасний, сумний), *сивий сад* (поміrkований у вчинках через набутий досвід), *сивий спомин* (згадка про далеке минуле), *мармуровий дотик* (холодний, безжиттєвий), *біднесенький ліс* (зів'ялий), *палючий вітер* (нешадний, сильний) тощо. Для ілюстрації звернемося до тексту поезій: *Шовковий шум танечної ходи / Йому на згадку залишає осінь* [8, с. 15]; *Яка рожева й синя хуртовина* [8, с. 16]; *О синій день, о синій день, о синій!* [8, с. 17]; *Якісь красуні, всупереч вікам, / До нього йшли по місячній доріжці* [8, с. 21].

Джерелом метафоризації прикметників для поетеси слугують поняття фізичних ознак предметів і явищ (*штампований удав*, *сизий глобус*, *шовковий шум*, *непогашені марки*, *чорноокі вишні*, *осінні карнавали*, *палючий вітер*, *місячна доріжка*, *важка хода*, *космічний свист*), особливості психічних процесів, внутрішніх станів і їх зовнішніх виявів (*прозора душа*, *занедбані душі*, *нечуване терпіння*, *біднесенький ліс*, *пресвітлий*, *сивий-сивий спомин*, *безсмертний сенс*), назви дій (*танець бджоли*) тощо. Наприклад: *Живе в тій хаті сивий-сивий спомин, / улітку він під грушею сидить* [8, с. 30]; *Усе життя на рівні витривань / А час – він мудрий, фікції скасує* [8, с. 33].

Варто зазначити, що особливістю цього процесу в Ліни Костенко є своєрідна багатошаровість метафоризації – одна, на наш погляд, з визначальних ознак ідіостилю поетеси. Сутність такої багатошаровості полягає в тому, що при перенесенні ознаки метафоризована лексема набуває не одного, а багатьох значень водночас, відкриваючи в уяві читача багатокомпозиційний образ, як-от: *Там повен двір любистку, / цвітуть такі жоржини, / і вишні чорноокі стоять до холодів* [8, с. 27]. Метафорична конструкція «вишні чорноокі» («Українське альфреско») з'явилась, на перший погляд, як результат відомого процесу перенесення ознак через приховане зіставлення – вишні темні, тобто зчорнілі. Проте спостереження за семантикою виниклої метафори переконує, що за поверхневою схожістю до кольору очей стоїть складне семантичне нашарування. Традиційно складний прикметник *чорноокий* несе закріплене у фольклорному мовленні позитивне емоційне маркування. Пригадаймо, в народних піснях «чорноока дівчина» і «козак чорноокий» – це ознака особливої краси. Проте в даному контексті метафоричний образ глибоко

мінорний. Вишні *чорноокі*, бо ніким не зібрані, нікому не потрібні, покинуті, занедбані, забуті, знецінені в сучасному житті, як і самі герої. Чорний колір вишень не асоціюється із красою, бо висохлі на дереві й почорнілі вишні – це очі, зчорнілі й висохлі від смутку і чекання. Саме така метафорична багаточисельність (а вона підвладна далеко не кожному творцеві художнього тексту!) і справляє той властивий творам Ліни Костенко різновекторний образно-емоційний вплив на читача: спонукає до роздумів і розкодування символічного навантаження слів, створення зорових і слухових образів, викликає сплав емоцій, змушує до переосмислення власного досвіду й поведінки, що прийнято називати магією поезії і є свідченням надвисокого рівня майстерності автора.

Використання прикметників на позначення кольору – характерна особливість метафористики поетеси. Цікаво, що колірна гама поезії Ліни Костенко ощадлива і небагата, але, як переконує спостереження, психологізована, збагачена умовно-асоціативним змістом. Спостереження над трансформаціями лексико-семантичної структури кольористичних метафор дає підстави стверджувати, що за їх посередництвом Ліна Костенко створює образи, у яких колір не виконує номінативної функції, а слугує інструментом відтворення складних асоціативних картин, на зразок: *Цей білий світ – березова кора, / по чорних днях побілена десь звідтам* [8, с. 20]; *Зронило сонце буриштинову краплю* [8, с. 28]; *Біля білої вежі чорне дерево. Спи* [8, с. 51] тощо.

Особливо значущим у поетичному словнику Ліни Костенко є прикметник *золотий*, що його фіксуємо як у ролі якісного, так і відносного. Оперуючи граматичними формами роду, числа і відмінка, авторка метафоризує лексему, віддаючи перевагу асоціативним зв'язкам із кольором золота або загальним позитивним емоційно-оцінним змістом. Порівняймо: *Затінок, сутінок, день золотий* [8, с. 8]; *Вже листопад підкрався з-за дубів / і гай знімає золоту перуку* [8, с. 28]; *Може, й навік, але справа не в тому – / Тільки б не танув, як тінь на льоду, / той силует у вікні золотому!* [8, с. 50]; *Дорога і дорога лежить за гарбузами. / І хтось до когось їде тим шляхом золотим* [8, с. 27]. Метафоризований епітет *золотий*, *золота* перетворює поетичні образи *дня*, *перуки* і *шляху* на ключові в понятійній системі поезії, активізуючи цим мислення й творчу уяву читача, викликаючи у нього особливий емоційний відгук.

Зважаючи на те, поетеса використовує різні способи метафоризації прикметників, маємо, однак, зауважити, що в поезіях збірки «Сад нетанучих скульптур» превалюють два основних: навантаження зображуваного предмета чи явища невластивими ознаками або трансформація ознаки в якість виду відчуттів, наприклад: *Облиш мене. Твій дотик мармуровий / уже в мені не воскресить мене* [8, с. 157]; *Зронило сонце буриштинову краплю / і десь хихоче химеродь лісна...* [8, с. 28]. Використовуючи відносні прикметники для створення метафоричних образів, Ліна Костенко іноді вдається до незвичного для читача

семантичного поєднання, як-от: *З трави дививсь на скатерть-самобранку / промитих шин штампований удав* [8, с. 36]; *Час пролітає з реактивним свистом. / Жонглює будень святістю і свинством* [8, с. 9].

Висновки та перспективи дослідження. Розглядаючи метафоризацію не як вживання одного слова замість іншого, а як засіб утворення нового художнього змісту, можемо стверджувати, що метафора є основою кожної поезії, а, отже, й провідним інструментом Ліни Костенко у творенні багатого світу поетичних образів. Для досягнення бажаного впливу на читача, автор використовує різні форми граматичного вираження метафори, серед яких домінують неперехідні дієслова недоконаного виду минулого часу третьої особи однини та множини. Менш активно поетеса оперує іменниковими конструкціями (перевага за іменниками чоловічого роду у формі однини), а словник прикметникових метафор у збірці «Сад нетанучих скульптур» хоч і є кількісно найменшим, проте виконує важливу роль семантичного розширення іменникових метафоричних сполук. Використовуючи метафору для творення нової поетичної реальності, Ліна Костенко вдається до багаторівневої метафоризації, тобто поліметафоричності, досягаючи цим глибини й багатовимірності створених поетичних образів, їх естетичної насиченості, пропагуючи при цьому невичерпні можливості української мови.

Морфологічна своєрідність метафоричного світу Ліни Костенко – крок до пізнання індивідуального стилю поетеси. Перспективним у цьому плані бачимо вивчення порушеної проблеми з погляду синтаксичної організації метафорики, що дасть можливість глибшого проникнення в творчу лабораторію майстра слова й об'єктивної оцінки його внеску в розвиток української мови.

Список використаної літератури

1. Античні поетики. Аристотель. Поетика. Псевдо-Лонгін. Про високе. Горацій. Про мистецтво / Упоряд. М. Борецький, В. Зварич. – К.: Грамота, 2007. – 168 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд. М.: Едиториал РСС, 2004. – 576 с.
3. Блэк Макс. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры / пер. с англ., фр., нем., исп., польск., яз.; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 153-172.
4. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.
5. Діброва О. В. Метафора в поетичному мовленні Бориса Олійника: дис. канд. філолог. наук: 10.02.01 [Електронний ресурс] / О. В. Діброва. – Харків, 2016. – Режим доступу: nauka.hnpu.edu.ua/sites/default/files/Diser_foto/05/2016_2017/Dibrov/dis_dibrova.pdf (06.09.2016).
6. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
7. Козлова О. Структурно-семантичний аналіз метафор у поезії Ліни Костенко / О. Козлова // Українська мова і література в школі. – 2008. – № 6. – С. 34–40.

8. Костенко Л. Сад нетанучих скульптур / Ліна Костенко. – К. : Рад. письменник, 1987. – 207 с.
9. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. : монографія / Л. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 416с.
10. Літературознавча енциклопедія: у 2 томах. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2 – 624 с.
11. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. М. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
12. Русанівський В. М. Дієслово – Рух, дія, образ / В. М. Русанівський. – К., 1977. – 236 с.
13. Словник тропів і стилістичних фігур /авт.-уклад. В. Ф. Святовець. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 176 с.
14. Тимченко О. І. Персоніфікація та метафора як етапи еволюції мовної картини світу українських загадок [Електронний ресурс] / О. І. Тимченко // Наукові праці [Чорноморського державного університету ім. Петра Могили]. Серія: Філологія. Мовознавство. – 2009. – Т. 105, Вип. 92. – С. 128-132. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchdufm_2009_105_92_26.pdf (17.09.2016).
15. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.

Маленицкая Ольга, Брюхова Оксана. Грамматическая специфика метафор в поэтическом сборнике Лины Костенко «Сад нетающих скульптур». В статье рассмотрены особенности морфологического выражения метафоры в сборнике Лины Костенко «Сад нетающих скульптур» как одну из определяющих черт, свойственных индивидуальному стилю поэтессы. Исследуются сущность и классификация метафоры, систематизируются зафиксированные в сборнике метафоры по морфологическим показателям (глагольные, именные, адъективные). Также проведен анализ морфологических характеристик метафор и описаны особенности их функционирования. Сделан акцент на том, какие морфологические параметры позволяют автору достичь семантической многовекторности поэтического образа и максимального эстетического эффекта, какими способами усложняется метафорический образ и как это влияет на общее восприятие стиха. Основные выводы исследования наглядно демонстрируют, что используя метафоры в качестве стилистического средства для создания новой поэтической реальности, Лина Костенко прибегает к многоуровневой метафоризации, которая представлена полиметафорами, достигая при этом глубины и многомерности поэтических образов.

Ключевые слова: метафора, метафоризация, троп, переносное значение, индивидуальный стиль.

Malenytska Olha, Briukhova Oksana. Grammatical Specificity of Metaphors in the Poetic Collection by Lina Kostenko «Garden of Not Melting Sculptures». The article reveals peculiar features of the morphological expression of metaphor in Lina Kostenko's collection "Garden of Not Melting Sculptures", which is recognized to be one of the defining characteristic features of the individual style of the poetess. The article highlights the essence/nature and classification of the metaphors revealed in the book. The metaphors are systematized according to their morphological parameters (verbal, nominal, adjectival). The article reports on the results of the analysis of morphological characteristics of metaphors and describes the features of their functioning. The emphasis is laid on those morphological parameters which allow the author to achieve the maximum aesthetic effect. The study seeks to find out the expressive means by which the metaphorical image is emphasized and how this affects the overall perception of the verse. The key findings of the research clearly

demonstrate that using metaphor as a stylistic device of creating new poetic reality Lina Kostenko resorts to multilevel metaphorization represented by extended metaphors, achieving hereby the depth and multidimensionality of the poetic images.

Key words: metaphor, metaphorization, tropes, figurative meaning, individual style.

Стаття надійшла до редколегії 19.09.2016

СЛОВТВІР ВАРІАНТІВ ІМЕН В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті проаналізовано варіанти власних особових імен, вжиті в листах Лесі Українки до родини та друзів. Здійснено словотвірний аналіз цих варіантів імен. Встановлено, що більшість із них утворені в результаті суфіксації, доданої до повної та усіченої основи офіційних імен, а також унаслідок усічення та усічено-суфіксальних способів із їхніми різними комбінаціями. Крім цього, виявлено зросійщені назви. Зафіксовано одиничні варіанти, що належать конкретному носієві імені з найрізноманітнішими засобами вираження.

Ключові слова: власні імена, варіанти, епістолярна спадщина, словотворчі суфікси, словотвірний аналіз.

Постановка наукової проблеми та її значення. За останні десятиліття ономастичний простір схарактеризований у різних аспектах. Утверджено новий погляд на епістолярну спадщину українських письменників як джерелознавчий матеріал для вивчення мовної особистості письменника, історії літератури, розвитку мови, антропоніміки. Дуже цікава в цьому плані епістолярія геніальної Лесі Українки, що вміщена у трьох томах дванадцятитомного видання її творів [4; 5; 6].

Кореспонденція письменниці за своїм характером різноманітна. Через листи Леся Українка передавала настрої, які переживала в конкретний момент. Одні з них послідовно відтворюють певний період життя і творчості авторки, інші мають особистий характер, висвітлюють її побут, почуття. У листах вона підтримувала зв'язки не тільки з рідними, знайомими, друзями, а й з цілим літературним світом. І вивчення епістолярної спадщини великої поетеси не тільки важливе, але й потрібне, бо дає цікаві додаткові відомості не лише до біографії поетеси та літературної творчості, а й до іменника тих часів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У працях Г. Аврахової, О. Бабишкіної, Л. Міщенко, В. Святовця, у передмовах чи післямовах до видання листів письменниці, у наукових дослідженнях О. Шеви, В. Іваненка та ін. розглянуто життя і творчість поетеси на основі її листування.

Епістолярну комунікацію, зокрема, вербальні одиниці формул мовленнєвого екетету вивчали такі дослідники: С. Богдан, Е. Ветрова, Н. Журавльова, О. Красовська.

У статті «Варіанти імені, жартівливі прізвиська, псевдоніми та криптоніми Лесі Українки» [1] Г. Аркушин не тільки подав варіанти особових імен письменниці, а й її великої родини. Для цього автор використав як листи поетеси, уміщені в трьох томах дванадцятитомника,

так і листи родини та друзів до неї, а також спогади про нашу славетну землячку. Зокрема, встановлено, що старший брат Михайло мав такі наймення: *Михайлик, Михась, Миша, Мишолосіє, Мака, Маконька* та ін., брат Микола – *Миколічка, Микусь, Микунька, Кох, Кохія, Кохота, Кукота, Кухота* та ін., сестра Ольга – *Лідія, Ліль, Ліцик, Джімільда, Путільда* та ін., сестра Оксана – *Тамара, Таманя, Марочка, Ксанка, Ізидора – Дора, Доруня, Дроздик, Біла Гусь, Гусіца, Гусінька* та ін. Однак тут не схарактеризовано словотвір цих власних особових імен.

Отже, **мета дослідження** – словотвірний аналіз варіантів імен із групи родинно-побутової і дружньо-товариської кореспонденції Лесі Українки.

У зв'язку з визначеною метою поставлено **завдання**: виявити варіанти імен кінця 19 – початку 20 століть, що використані в епістолярії поетеси, та визначити їхні способи творення, звернувши увагу на загальноновживані та ідентифікаційні словотворчі засоби. Аналізуючи номени, проведено паралелі із сучасними варіантами імен, що побутують на Волинському Поліссі дотепер.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Один із найдавніших способів творення варіантів власних особових імен – це суфіксація, коли афікси додані до повного імені. Таке творення досить поширене у всіх регіонах України. І. Ковалик стверджує: «Основні тенденції в процесі творення здрібніло-пестливих форм особових імен в українській мові, як і в інослов'янських, виявляються переважно в явищах їх суфіксації [...], і набагато рідше виступає так званий регресивний спосіб словотворення» [2, с. 224]. Однак, як показав наш матеріал, найчастіше варіанти імен, фіксовані в листуванні письменниці, утворені усиченням із суфіксацією, коли скорочене ім'я самостійно існує.

Розглянемо варіанти імен, ужиті в листах письменниці до братів та сестер. Старшого брата *Михайла* Леся Українка називає повним ім'ям або його російським варіантом *Миша*. У листах згадано ще про одного *Михайла* – сина сестри Ольги, для іменування якого вжиті варіанти *Михайлик, Михалко, Михальо, Михальцьо, Михалятко, Михалюнку, Михайлуньо, Михалюньо, Михалютко*. У звертаннях до меншого брата *Миколи* використані варіанти *Миколічка, Миконька, Микунько, Микося, Микось*.

Отже, ці варіанти імен утворені за допомогою суфіксів *-ятк-о, -ик, -ичк-а, -к-о, -унь-о, -унк-у, -утк-о, -ць-о, -о* (суфікс-флексія), що додані до повної основи; до скорочених форм, які самостійно не вживані, – афікси *-оньк-а, -уньк-о, -уньк-а, -с-я, -сь*.

Старшу сестру Ольгу Леся Українка називає *Ольгою, Олею*, а також *Лілинятко, Лілієнька, Ліленько, Лілієнько, Лілечко, Ліцик, Ліцичок, Ліліціка, Лілічко, Лільчик*.

Варіанти від номена *Ліля* мають пестливий відтінок завдяки м'якому [л'], що повторюється в імені двічі. На Волинському Поліссі нами зафіксовано розмовно-побутовий варіант імені Оля – *Ляля*, утворений за допомогою редуплікації. Вважаємо, що в таких варіантах ужито звук [л']

для передачі більшої ніжності. Суфікс *-ік-а* привносить пейоративний відтінок у значення, а *-іц-* – так званий проміжний суфікс (Л. Кракалія указує на його молдовсько-румунське походження [3, с. 53]).

До сестри Оксани поетеса звертається *Оксанка, Оксаночка*, а також *Маруся, Марусечка, Марця*, що утворені від імені *Тамара*, яке було її найпершим нехрещеним ім'ям, пор.: «*Тамара має дуже багацько йменнів, але найбільш її звуть Марцею і Марусечкою*» [4, с. 13], «*Вчора охрестили Тамару, впрочім, вона тепер вже не Тамара, а Оксана...*» [4, с. 15].

Наймолодшу сестру Лесі Українки звали Ізидорою. У листах до матері та старшої сестри поетеса розпитує про неї, уживаючи усічені варіанти *Дора, Дорочка, Дориночка, Доруня, Дорушка*.

Отож, жіночі варіанти імен утворені від повних основ за допомогою суфіксів *-к-а, -очк-а* та скорочених з афіксами *-атк-о, -еньк-о, -єньк-а, -єньк-о, -ечк-а, -ечк-о, -ик, -ичок, -ік-а, -іц-а, -ічк-а, -очк-а, -ун-я, -ушк-а, -ус-я, -ц-я, -чик*.

У листуванні виявлено паралелі до чоловічих варіантів імен жителів Волинського Полісся: *Миша, Михайлик, Михальцьо, Михалятко* та жіночих: *Оля, Оксанка, Оксаночка*. До варіантів імені Ольги – *Ліцик, Ліцичок* – відсутні волинсько-поліські відповідники. Тамару також не іменують *Марусею, Марцею, Марусечкою*, тобто це власне косачівські варіанти.

Серед епістолярної спадщини Лесі Українки знаходимо багато листів до родин Драгоманових-Шимановських, Старицьких, Лисенків. Найчастіше вона листувалася з двоюрідними братами та сестрами. Тітку Олександру Косач-Шимановську вона називала *тьотя Саша*, Олександру Судовщикову-Косач, дружину Михайла, – *Шура*, Олександра Петровича Драгоманова – *дядя Саша*, Григорія Антоновича Косача – *дядя Гриша*, Аріадну Драгоманову – *Рада, Радочка*, Світозара Драгоманова – *Зорею, Зоркою*, Лідією Драгоманову-Шишманову – *Лідочкою*. Двоюрідних братів Павла, Юрія та Антона іменувала *Пашею, Пашкою, Юрком, Юрчиком, Тосею*, Дмитра, сина Лідії та Івана Шишманових, – *Мікою*.

У листуванні Леся Українка називала свого чоловіка Климентія Квітку *Кльонею*, а його сестру Марію – *Марусею*.

На Волинському Поліссі не зафіксовані імена *Рада* та *Святозар*, як і не виявлено паралелей у говірках до варіантів *Кльоня* < Климентій та *Міка* < Дмитро.

Подруг – Людмилу Михайлівну Старицьку-Черняхівську, Ірину Антонович, Галину, Катерину та Мар'яну Лисенків – письменниця іменувала відповідно *Людя, Людмилочка, Оріся, Галя, Галюнька, Катря* та *Муся*. Племінницю М. Лисенка називала *Наталочкою*, а Парасковію, племінницю Панаса Мирного, – *Пасею*.

У варіанті *Людя* відбулося пом'якшення твердих передньоязикових. На Волинському Поліссі нами теж зафіксовані такі варіанти: *Зіна* > *Зіня*, *Люда* > *Людя*, у яких, на думку респондентів, м'які приголосні творять «ласкавіші імена».

Племінницю Євгенію, дочку брата Михайла, називала *Іма*, *Імочка*, до яких в сучасному українському іменнику немає паралелей; близьку подругу, вчительку Марію Биковську, Леся Українка іменує *Манею* та *Марисею*, а подругу дитинства Варвару з Колодяжного – *Варкою*.

У листах письменниці знаходимо багато звертань до своїх товаришів: *Фотя*, *Гриць*, *Митька*, *Митько*, *Зіна*, *Ксеня*, *Кулина*, *Лисавета*, *Мотя*, *Ріточка*, *Соня*, *Фрося*. Саме до цих варіантів виявлено найбільше волинсько-поліських паралелей: *Гриць*, *Митько*, *Паша*, *Фотя*, *Юрко*, *Галя*, *Катря*, *Маруся* та ін.

Отже, чоловічі варіанти імен утворені здебільшого регресивними способами без суфіксації (*Зоря*, *Кльоня*, *Митя*, *Фотя*) або ж із додаванням суфіксів *-к-а*, *-к-о*, *-с-я*, *-ць*, *-чик* (*Зорка*, *Пашка*, *Юрко*, *Митька*, *Тося*, *Гриць*, *Юрчик*). До одного і того ж усіченого варіанта можуть бути додані різні афікси (*Дорочка*, *Доруня*; *Михайлик*, *Михальцьо*, *Михалятко*).

Жіночі варіанти утворені від повної основи з додаванням суфікса *-к-а* та *-очк-а*. Найчастіше фіксовані усічені варіанти із суфіксами або без них. Тут виявлено всі три види усічення: афери́зу – усічення початку імені, синкопу – усічення середини, апокопу – усічення кінця імені). Зокрема, за допомогою афери́зи постали шість варіантів: *Рада*, *Ксеня*, *Кулина*, *Лисавета*, *Ріточка*, *Фрося*; п'ять – за допомогою апокопи: *Галя*, *Зіна*, *Катря*, *Людя*, *Мотя*, які самостійно існують, а також варіанти за допомогою усічення з одночасним додаванням суфіксів *-ис-я*, *-к-а*, *-н-я*, *-ус-я* (*Марися*, *Варка*, *Маня*, *Соня*, *Ори́ся*, *Мару́ся*) і синкопу *Пася* (< Парасковія). Встановлено суфікси, додані до усічених імен, що реально існують у сучасному мовленні волинян та поліщуків: *-очк-а*, *-очк-о*, *-ун-я*, *-ушк-а*, *-юньк-а* (*Дорочка*, *Ріточка*, *Дору́ня*, *Дору́шка*, *Галю́нька*).

Висновки. За нашими спостереженнями, в листах Лесі Українки кількісно переважають жіночі варіанти імен над чоловічими. Виявлено 19 афіксів, за допомогою яких утворені чоловічі варіанти імен та 27 – жіночих. Одні суфікси беруть участь у різних видах словотворення, інші – в одному. І хоч більшість варіантів імен мають паралелі в сучасних волинсько-поліських говірках, однак деякі, очевидно, зовсім не були відомі поза родиною, – це *Ліцик* (< Ольга), *Дора*, *Дору́ня* (< Ізидора), *Міка* (< Дмитро) та *Іма* (< Євгенія).

Валентність твірних основ свідчить, що як чоловічі, так і жіночі імена можуть приєднувати майже однакову кількість суфіксів, зокрема афікси *-к-а*, *-с-я*, *-чик* (*Варка*, *Зорка*, *Пашка*, *Галю́нька*, *Митька*, *Микося*, *Ори́ся*, *Пася*, *Тося*, *Лільчик*, *Юрчик*).

Запозичення російських варіантів імен та додавання до них українських словотворчих суфіксів – активний засіб поповнення сучасного неофіційного іменника жителів Волинського Полісся. Таке явище було поширене і в побутовому спілкуванні родини Косачів – *Гри́ша*, *Па́шка*, *Са́ша*, *Шу́ра*.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Варіанти імені, жартівливі прізвиська, псевдоніми та криптоніми Лесі Українки / Г. Аркушин // Дивослово. – 1995. – №2. – С. 15–16.
2. Ковалик І. Словотвір особових імен в українській мові (здрібніло-пестливі утворення) / Іван Ковалик // Територіальні діалекти і власні назви. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 216–225.
3. Кракалія Л. В. До питання класифікації буковинських антропонімічних форм / Л. В. Кракалія // Мовознавство. – 1974. – № 2. – С. 53–58.
4. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 10 : Листи (1876 – 1897). – 542 с.
5. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 11 : Листи (1898 – 1902). – 478 с.
6. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1979. – Т. 12: Листи (1903 – 1913). – 694 с.

Нестерчук Оксана. Словообразование вариантов имен в эпистолярном наследии Леси Украинки. В статье проанализированы варианты имен, зафиксированных в письмах Леси Украинки членам семьи и друзьям. Осуществлён словообразовательный анализ вариантов имен, обнаружены варианты имен, образованных при помощи суффиксации от полной и усеченной основы, выявлены усечённые и усеченно-суффиксальные образования с их различными комбинациями. Кроме того, употребляются русифицированные названия *Гриша, Саша, Шура*.

По нашим наблюдениям, количественно преобладают женские варианты имен над мужскими, так как чаще всего переписка осуществлялась с женщинами. Обнаружено 18 аффиксов (*-атк-о, -ик, к-о, -унь-о, -унк-о, -утк-о, -о* и др.), с помощью которых образованы мужские варианты имен, и 26 – женских (*-к-а, -к-о, -очк-а, -очк-о, -уньк-а, -ис-я, -к-а, -н-я, -ус-я* и др.). Одни суффиксы участвуют в различных видах словообразования, другие – в одном. И хотя имена большей части совпадают с волынско-полесским именным словообразованием, однако он проявляет свою специфическую особенность. Разговорные названия *Мика* от Дмитрия и *Има* от Евгения, применяемые только в семейном кругу семьи Косачей, являются идентифицируемыми.

Валентность основ свидетельствует, что как мужские, так и женские имена могут присоединять почти одинаковое количество суффиксов, общими являются аффиксы *-к-а, -с-я, -чик*.

Ключевые слова: имена, варианты, эпистолярное наследие, словообразовательные суффиксы, словообразовательный анализ.

Nesterchuk Oksana. Variants of Proper Names in Epistolary Heritage of Lesia Ukrainka. This article analyzes the variants of proper names revealed in Lesia Ukrainka's letters to her family and friends. The emphasis is laid on word-building peculiarities of the names' variants that have emerged as a result of either suffixation of full and reduced stems of the official names or by reducing and reducing-suffixal way including their diverse combinations. The author also points to the cases of russified names variants like *Grysha, Sasha, Shura* occurring in the letters of Lesia Ukrainka.

According to the findings of this study, female proper names versions quantitatively dominate over the male names, since Lesia Ukrainka corresponded mostly with women. The study revealed 18 affixes (*-атк-о, -ик, -к-о, -унь-о, -унк-у, -утк-о, -о* and others), by which the male names are formed and 26 variants of female names (*-ка, -ко, -очка, -очко, -унька, -ис-я, -ня, -ус-я* and others). Some of the suffixes are involved in various types of word formation, others – just only in one. Although these proper names for the most part are of the same derivation as the Volyn-Polissian, they still manifest their specificity. The colloquial version *Mika* of the

name Dmytro or *Ima* from Eugeniia, used only in the family circle of the Kosachys, are classified as identifying suffixes. Both male and reduced female variants of names are formed by adding affixes *-ка, -ся, -чик*.

Key words: proper names, variants, epistolary heritage, derivational suffixes, word building analysis.

Стаття надійшла до редколегії 02.10.2016

УДК 811.161.2'282(477.86)

Любов Осташ, Роман Осташ

ЛЕКСИКА СЕЛА СТРИГАНЦІ ЯК ОБ'ЄКТ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ. К. 5 (КРОВ – КЬИЯХ)

У статті запропоновано нові підходи до лексикографічного опрацювання лексики сучасного мовлення мешканців одного села. Разом із апелятивною лексикою у словник введено й оніми (прізвища, вуличні прізвиська, мікротопоніми). Окрім фразеологізмів, подано також узвичаєні вислови. У кожній словниковій статті представлено максимальну кількість прикладів цитат із розмовного діалектного мовлення, особливо при тих значеннях, які можуть відрізнятися від значень даної лексеми в літературній мові.

Ключові слова: діалектологія, лексикографія, фразеологія, діалектне мовлення, говірка, село Стріганці.

Постановка наукової проблеми та її значення. Діалектне словникарство є перспективною ділянкою наукової роботи. Попри наявність солідно підготовлених лексикографічних праць, які були видані в різні роки, багато проблем залишаються невирішеними. Зокрема, неохопленими є чимало діалектних масивів, а також відсутнє теоретичне підґрунтя укладання діалектних словників, особливо тих, які стосуються лексикографічного опрацювання окремої говірки.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Традиція вивчати окремі говірки та подавати як додаток до публікацій різні за обсягом словники давня [див., напр.: 3; 4; 8; 9; 10; 13; 14; 16; 20]. О. Горбач уклав близько 20 діалектних словників, у тому числі таких, які стосуються мовлення мешканців деяких населених пунктів [див., напр.: 6]. Ця традиція продовжується й активно розвивається і в наші дні. В останні роки опубліковано низку словників, які віддзеркалюють мовлення носіїв певної говірки [1; 2; 7; 11; 15; 17; 18]. Ці лексикографічні праці мають різну структуру. Докладний аналіз праць, які висвітлюють специфічні особливості окремих говірок, здійснено у статті К. Глуховцевої «Говірка як об'єкт діалектологічних досліджень» [5]. Характеристика деяких діалектних словників, що стосуються лише одного чи кількох населених пунктів, міститься у статті Н. Хобзей «Сучасне українське діалектне словництво» [19].

Мета і завдання статті. Мета статті – запропонувати нові підходи до лексикографічного опрацювання лексики сучасного мовлення мешканців одного села. У зв'язку з поставленою метою визначено такі завдання: а) у межах кожної словникової статті подавати цитати із розмовного мовлення, які містять достатній для розуміння значення реєстрового слова контекст; б) разом із апелятивною лексикою у словник ввести й оніми: імена, прізвища, вуличні прізвиська, мікротопоніми; в) подавати у

словнику максимальну кількість місцевих фразеологізмів та узвичаєних висловів, детально розшифровуючи значення кожного із них.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Об'єктом дослідження обрано говірку села Стрігінці Тісменицького (діалектне стриганецьке – *Тисменецького*) району Івано-Франківської області. Говірка міститься на південному заході наддністрянського діалекту. Село розташоване в 30 км від обласного центру – міста Івано-Франківська (якщо їхати через *Рішнів, Клубівці, Тісменицю*). Вважають, що воно засноване у 1624 році. Село значиться на карті французького інженера-картографа Левассера де Боплана з 1650 року. Сусіднє село *Рішнів* – набагато давніше, у писемних пам'ятках згадується з 1387 року. Із Стриганцями сусідять також села *Дівге, Поберезжя* (діалектне стриганецьке – *Поберезжі*).

Структура словникової статті. Реєстрові слова подано великими літерами жирним шрифтом за українською абеткою. Після реєстрового слова у квадратних дужках наведено транскрипцію з обов'язковим позначенням наголосу та інших звукових особливостей лексеми. У мовленні стриганчан ненаголошений звук [e] звучить невиразно, часто наближаючись до [и] або [і]. Характерною особливістю говірки є те, що часто один і той самий мовець може вживати будь-яку із цих паралельних фонетичних форм. Тобто при вимові лексеми **селó** «вид населеного пункту» можливі такі фонетичні варіанти: **селó** [се^oло], **силó** [си^oло], **силó** [си^eло]. Із цієї ж причини, указуючи на середній рід у словникових статтях, присвячених прикметникам і дієприкметникам, зазначаємо (в ненаголошеній позиції) через скісну риску подвійну вимову, наприклад: «**ДОБРÉЗНИЙ** [доб^oрезній], **а, е/и**, прикм. 1. Дуже добрий за характером. 2. перен. (про їжу) дуже смачний». Детальніше варіанти **е/и** не розшифровуємо, хоча слід мати на увазі, що, окрім указаних, можливі ще проміжні варіанти: звук [e], наближений до [и], та звук [и], наближений до [e]. Знак наголосу в транскрипції ставимо перед наголошеним складом. Після квадратних дужок подано ремарки: для **іменника** – вказівка на закінчення родового відмінка однини, вказівка на рід (ч., ж., с., при іменникові спільного роду – *сп. р.*); для **дієслова** – вказівка на частиномовну належність слова та на вид (*док., недок.*); для **прикметника** – вказівка на частиномовну належність. Прикметники подано у формі чоловічого роду, після того через коми вказано закінчення жіночого та середнього родів; для **інших частин мови** – вказівка на частиномовну належність. Якщо слово багатозначне, викладено всі відомі авторам значення лексеми. Ці значення відокремлено арабськими цифрами. Омоніми подано в окремих статтях із числовим позначенням індексу справа. Якщо реєстровим словом є вуличне прізвище, то у словниковій статті вказуємо основні похідні форми прізвищ членів сім'ї, не розписуючи детально всі можливі варіанти антропонімоформул, у яких можуть уживатися ці основні форми. Докладніше про функціонування

вуличних прізвиськ у Стриганцях див. [12]. Всі умовні скорочення подано окремим списком.

К

КРОВ [кроў], **и, ж.** 1. Кров: *Він був собі розбів чолó, кров текла цюркóм.* ■ **кров з нóса** – конче; обов'язково: *Він то кров з нóса мýсит зробíти;* ■ **кров пúти** – (з кого і без додатка) знущатися з когось: *Він дýже в'їдаєсі в шкіру, як є п'яний, дýже кров п'є, так джóґає і джóґає* (тобто: допікає словами). 2. *перен.* Рідна особа, рідний нащадок: *Та він їх любíт: то йогó кров.*

КРО́КВА [к'роква], **и, ж., буд.** Кроква. Наз. *мн.* **крокві́.**

КРО́НА [к'рона], **и, ж.** (у дерева) крона: *Пóки то деревцé віросте, то кóло нéго трéба ходíти: підживльúти, гілкі обрізувати, крóну формувáти.*

КРОПÍВА [кро'пива], **и, ж.** 1. (назва рослини) кропива. 2. Гілка цієї рослини: а) *А вонá бíла дítей кропúвов, бо не слúхалисі;* б) (мама до неслухняної дитини) *Кропúва зáраз бúде в рúху «Якщо не перестанеш бешкетувати, зараз наб'ю гілкою кропиви».* Цей матеріально-речовинний іменник має форму множини **КРОПИВÍ** із значенням «густі зарослі кропиви»: (бабуся до трирічної онучки) *Не йди тудá, там кропиви́.*

КРОПИВ'Я́НКА [кропив'я́нка], **и, ж.** (птах родини кропив'янкових) кропив'я́нка.

КРОПÍТИ [кро'пити] *дієсл., недок.* Кропити; розпилюючи рідину, посипати щось. ■ **кропúти бúльбу (жу́ка)** розпилювати хімікати над кущами картоплі, щоб знищити колорадського жука: а) *А ти кропúла сво́ю бúльбу?* б) *Думала жу́ка кропúти, а то мо́кро.*

КРО́ПКА [к'ропка], **и, ж., лінгв., заст.** Крапка. Див. ще **КРА́ПКА.**

КРО́ПНУТИ [кропнути] *дієсл., док.* 1. Вдарити. 2. *перен.* Випити, хильнути.

КРУГЛЬÍК [круг'л'ик], **кругліка́, КРУГЛÉК** [круг'л'е'к], **кругліка́, ч.** Кругла, товста колода дерева, що має три і більше метрів. Див. ще **КЛЬОЦ.**

КРУГО́М [кру'гом] *присл.* Навколо, побіля: *Дощú не бúло, бо хма́ри обíйшли́ кругóм.*

КРУЖЕЛО́ [круже'ло], **а́, КРУЖИЛО́** [кружи'ло], **а́, с.** 1. Круг; щось кругле, у формі круга. 2. Круг людей: *Там стоя́ло кружелó бабів «там стояв круг жінок».*

КРУЖИЛО́ *див.* **КРУЖЕЛО́.**

КРУЗЬ [круз'] *прийм.* Крізь.

КРУТА́Р [кру'тар], **рý/рэ́, ч.** (хитра людина, яка вміє завжди знаходити вихід із скрутного становища) *круті́й.*

КРУТÍТИ [кру'тити] *дієсл., недок., ПОКРУТÍТИ [покру'тити] *док.* (робити яким-небудь механізмом кругові рухи) *крутити:* (набираючи воду з криниці) *Покруті́ ще трóхи ко́рбов, бо не досьúгну до ви́дрá.* ■ **крутúти пúсок (пúском)** а) вередувати; б) чванитися, заноситися перед іншими людьми; ■ **крутúти сві́том, як цу́ган со́нцем** – будучи у скрутній ситуації*

або матеріальній скруті, намагатися всілякими способами виправити становище. *Див. ще ПРИКРÚЧУВАТИ.*

КРÚЧІ [к'руч'і], **і, ж.** 1. Крутизна; крутий підйом на гору; крута гора. 2. Круговерть, вир. 3. *перен.* Заплутана ситуація, крутіж, плутанина.

КСЬОНДЗ [кс'ондМз], **а, ч.** Священик.

КСЬОНДЗЙСКО [кс'ондМзиско], **а, ч.** Співчутл. до **КСЬОНДЗ**.

КУБА́НКА [ку'банка], **и, ж.** Вид зимової шапки.

КУБАСА́ [куба'са], **у́**, рідше **КОВБАСА́** [коўба'са], **у́, ж.** Ковбаса. Якщо мова йде про велику кількість цього виробу або про різні сорти, то в мовленні може вживатися множина – **ковба́си**.

КУБАСЕ́НКА [куба'с'енка], **и, ж.** Вл. н.: інд. вул. прізвисько.

КУБУ́СЯК [ку'бус'ак], **а, ч.** Вл. н.: інд. і род. вул. прізвисько: *Кубу́сяк Миро́н*. Не збігається з прізвиськом. Дружина – **Кубу́сякова**, син – **Кубу́сяк**, **Кубу́сяків**, рід – **Кубу́сякові**.

КУВА́ТИ [ку'вати] *дієсл., недок.* (про зозулю) кувати. **■ кувати, як сів́а зозу́ля** – охоче все розповідати; розповідати всі таємниці.

КУГУ́Т ¹ [ку'гут], **а́, КОГУ́Т** ¹ [ко'гут], **а́, ч.** Півень: а) *Ма́ю два когуті́. Але не мі́ритсі між собо́в. Як одén хóче попарувати́ кúрку, то дру́гий йогó відганьйи, клюе́;* б) *Хтось на́шому когутóви перебу́в ла́нку;* в) *Та я кь́нула їсти семувó когутóви, а прибі́г ще оди́н.*

КУГУ́Т ² [ку'гут], **а, КОГУ́Т** ² [ко'гут], **а, ч.** Вл. н.: інд. і род. вул. прізвисько. Не збігається з прізвиськом. Дружина – **Когуті́ха, Кугуті́ха, Когутóва, Кугутóва**. Дочка або невістка – **Когутóва, Кугутóва**.

КУГУТЕ́ *див. КУГУТЬЙ*.

КУГУТЕ́ТКО *див. КУГУТЬЙТКО*.

КУГУ́ТИК [ку'гутик], **тика, КОГУ́ТИК** [ко'гутик], **тика, ч., зменш.пестл.** (маленький розміром або молодий півень) півник.

КУГУТІ́СКО [ку'гу'тиско], **а, КОГУТІ́СКО** [ко'гу'тиско], **а, ч.** 1. Великий розміром півень. 2. Згруб. до **КОГУ́Т** ¹. 3. Співчутл. до **КОГУ́Т** ¹: *Бідний когуті́ско ла́нку порáнив.*

КУГУТЯ́РА [ку'гу'т'ара], **и, КОГУТЯ́РА** [ко'гу'т'ара], **и, ч.** 1. (інколи – згруб.) великий, добре вгодований півень. 2. Згруб. до **КОГУ́Т** ¹.

КУГУТЬЙ́ [ку'гу'т'и], **тьу́ти, КУГУТЕ́** [ку'гу'т'еи], **тьє́ти, КОГУТЬЙ́** [ко'гу'т'и], **тьу́ти, КОГУТЕ́** [ко'гу'т'еи], **тьє́ти, с.** Молоденький когут, півник.

КУГУТЬЙ́ТКО [ку'гу'т'итко], **а, КУГУТЕ́ТКО** [ку'гу'т'еитко], **а, КОГУТЬЙ́ТКО** [ко'гу'т'итко], **а, КОГУТЕ́ТКО** [ко'гу'т'еитко], **а, с.** Співчутл., зменш.пестл. до **КОГУТЬЙ́**.

КУДА́ [ку'да] *присл.* Те саме, що **КУДІ́**: а) (із розмови двох стриганчан – чоловіка й жінки) *Куда? Йду до Но́вака, бо зломі́ло ми сі́ вче́ра кісе́, а ка́жут, що в не́го мо́жна купі́ти, бо він кісе́та ро́бит;* б) *Я вже поді́влюсі, кудá він мене́ запрова́дит.*

КУДА́СЬ [ку'дас'] *присл.* (невідомо куди) кудись: *Ти все му́сиш кудáсь запха́тисі.*

КУДІ [ку|ди] *присл.* Куди: *Ма́мо, куді́ ви да́ли куре́й? На підбо́к?* Див. ще **КУДА́**.

КУЗЕ́НКО [ку|зенко], **а**, ч. Вл. н.: **1.** Корінне стриганецьке прізвище: *Кузе́нко Іва́н. 2.* Вул. прізвисько. Дружина – **Кузе́нчиха**.

КУЗУНЧУКО́ВА [кузунчу|кова], **вої**, **ж.** Вл. н.: *інд.* вул. прізвисько: *Кузунчукóва На́сці*.

КУЗЬ [куз'], **і**, ч. Вл. н.: *інд.* і род. вул. прізвисько. Дружина – **Ку́зева**, рід – **Ку́зеві**. Їхній предок – **Стару́й Кузь**.

КУКУРІ́К [куку|р'ік], **а**, ч., *дит.* Півень, півник: *Там хо́дит кукурі́к.*

КУКУРУ́ДЗ [куку|рудМз], **а**, ч. Необлущений качан кукурудзи: *Я набра́ла по́вну, чу́бну милни́цю кукуру́дзів.*

КУКУРУ́ДЗА [куку|рудМза], **и**, **КУКУРУ́ЗА** [куку|руза], **и**, **ж.** **1.** (рослина) кукурудза: *Я посади́ла там кукуру́дзи, ду́мала, що вони́ заб'ю́т бурі́ні. ■ кукуру́за пряде́ (пріде́) кукурудза цвіте. 2.* (плід цієї рослини) кукурудза: *Не раз бу́ли до́брі кукуру́дзи, а се́го ро́ку вроди́ло саме́ па́рші. 3.* (зерна плоду) кукурудза. Див. ще **КУРУ́ЗА**.

КУКУРУДЗІ́НА [кукуру|дМзина], **и**, **ж.** **1.** Вижаті і зв'язані у снопи стовбури кукурудзи з листям. **2.** Стовбури кукурудзи з листям, але без качанів: *Світла́на таку́ кра́сну кукурудзі́ну тра́ктором на траву́ ско́сила, і ніхто́ не хо́че собі́ взь́яти.*

КУКУРУДЗО́К [кукуру|дзок], **дзка́**, ч. Зменш.-пестл. до **КУКУРУ́ДЗ**.

КУКУРУДЗЬІ́НКА [кукуру|дз'інка], **и**, **КУКУРУДЗЕ́НКА** [кукуру|дМз'єнка], **и**, **ж.** Кукурудзяне бадилля.

КУКУРУ́ЗА *див.* **КУКУРУ́ДЗА**.

КУЛА́ЙСТРА [ку|лайстра], **и**, **ж.** Перше молоко в корови після народження теляти; молозиво: *Зо дві видрі́ то́ї кула́йстри з коро́ви ві́йшло (після того, як корова вродила телятко).*

КУ́ЛІ [кул'і], **і**, **ж.** Куля. ♦ **гнати́ (пігна́ти), як ку́лі** – мчати дуже швидко, миттєво (з такою швидкістю, як куля): *Як впере́зів його́ по плеча́х, то він гно́в, як ку́лі.*

КУ́ЛКО [кулко], **а**, **с.** **1.** Круг, коло (із розташованих по колу людей). ■ **ста́ти в ку́лко** розташуватись, утворивши круг: *Ді́ти, ста́ньте в ку́лко! 2.* Металеve кільце. Див. ще **КО́ЛО**.

КУЛЬО́К [кул'лок], **лька́**, ч. Поліетиленова торбинка: *Не ма́ю кулькі́в дрібо́цьких. Наз. мн. кулькі́.*

КУ́ЛЬЧИК [кул'чик], **ка**, ч. (назва прикраси) сережка. *Мн. ку́льчики:* *Петро́ з тіжко́в бідо́в їй ски́нув ті ку́льчики «Петро з великими труднощами відчепив їй від вух ті сережки».*

КУЛЬЧИКО́ВАНА [кул'чи|кована], *дієприкм. ж., перен.* Про корову, у якої наявна вушна бирка з індивідуальним ідентифікаційним номером тварини: *Типе́р, як коро́ва не кульчи́кована, то й не при́ймут.*

КУМ [кум], **а**, ч. Кум.

КУМА́ [ку|ма], **и**, **ж.** Кума.

КУМГІР [кум'гир], **а**, ч. Вл. н.: **1.** Корінне стриганецьке прізвище. **2.** Інд. і род. вул. прізвисько. Дружина **Кумгирéва**, син – **Кумгúр**, **Кумгирів**. Рід, родина – **Кумгирéві**, **Кумгирі**.

КÚМИТИ [кумити] дієсл., *недок.* Іти до когось за кума або куму: *Я з Нádьов кúмив.*

КУНÁ [ку'на], **и**, *ж.* Куниця. Див. ще **КУНÍЦІ**.

КУНДЗУРÍ [кундМзу'р'і], **рív**, *мн.* Ганчір'я; щось подерте; (стосовно одягу) лахміття: *Він не бúде її тримáти в якіхось кундзурáх.*

КУНДÓСИТИ [кун'досити] дієсл., *недок.* Термосити; рвати на шматки: *Пес дóвго йогó кундóсив.*

КУНÍЦІ [ку'ниц'і], **і**, *ж.* Куниця. Див. ще **КУНÁ**.

КУНÍЦЬКИЙ [ку'н'іц'кий], **ого**, *прикм.* ч. Вл. н.: стриганецьке прізвище: *Я Маркá Кунíцького сват. Знáєте Маркá Кунíцького?*

КÚПА [купа], **и**, *ж.* **1.** Купа. **2.** *перен.* Велика кількість чого-небудь. **■ кúпа капарú** – дуже багато клопотів, сильна неприємна життєва ситуація (створена мовцеві кимось іншим); **■ кúпа чісú (рóків)** – багато років, багато часу; великий проміжок часу: (зустрілись два приятелі) – *Ой, як ми з тобóв давнó не вíділиси?! – Кúпа чісú!* **■ тримáтисі кúпи** – (про будівлю) не розвалюватися; (про речовину) не розріджуватися, не розм'якати: *То мúло дóбре тримáєсі кúпи* «це мило при використанні не розлазиться»; (про одяг) не розлазитися по швах; (про річ, предмет, фрукт, овоч, зерно і т. ін.) бути цілісним, бути не подрібненим, не розколотим на шматочки; (про людей) триматися гуртом, виконувати яку-небудь роботу не поодинці.

КУПÁТИ [куп'пати] дієсл., *недок.* (кого) купати: *Я вчéра купáла м дитíну.*

КУПÁТИСІ [куп'патис'і] дієсл., *недок.* Купатися. **■ купáтисі в дóбрах** – розкошувати.

КУПÉРА [куп'ера], **и**, *ж.* Велика купа чого-небудь.

КУПÉЦ [куп'пец], **купцý/купцé**, ч., Покупец: а) *Той купéц, хто грóші платíт, а не той, хто товáр оглídaє;* б) *Він гадóв, що на цей раз попрóдасць всі помíдори, áле купців булó дúже мáло;* в) *Не бúло купців на базарí. Бúльбу мúсила м вíддáти як задúрно.* Наз. *мн.* **кúпці**, **купці**.

КУП'ÉК *див.* **КУПÍЙК**.

КУПÍЙК [куп'пийк], **а**, **КУП'ÉК** [куп'пйе'к], **а**, ч. Маленька скирта із снопів. Див. ще **ОДÉНОК**.

КÚПКА [купка], **и**, *ж.* Зменш.пестл. до **КÚПА**.

КУПÓВАНЕ [куп'поване'], **ого** *субст. дієприкм., с.* Те, що купується, те, що не вирощене в домашньому господарстві: *Хоч прíкро з корóвов, áли купúти молока, сметáни, то на купóванім не вíжиєш.*

КÚПОЧКА [купочка], **и**, *ж.* Зменш.-пестл. до **КÚПКА**.

КУПУВÁТИ [купу'вати] дієсл., *недок.*, **КУПÍТИ** [куп'пити] *док.* Купувати: а) *Кúплю собі пацýтко, і вже є рóзвід головí;* б) *Купúв тáто пóлі, а бáба булá скупá, тай кáже до нас: Отó вже будéте петльóванчики íсти. Не*

разові, а петльовані; в) *Не знаю, кільки вона [м'ясорубка – Авт.] коштує, то її Гриць купів*; г) *Купіла м файну матерію, треба буде занести до кравця і шось собі вшити*; д) *Він мав багато грóший, але пішов на базар, купів одно, купів дру́ге, і незчу́всі, як грóші лиш мікнули*; е) (із пісні) *Лю́бів мене́ ві́тів (ві́тів) син, Хо́тів мене́ взяти, Купів мені новий серп: Хо́ді, міла, жа́ти. А я взя́ла новий серп, кінула за се́бе: Я не жа́ла в свого́ та́та І не бу́ду в те́бе*; є) *Ми бу́дем то купува́ли. ■ не ма́ла ба́ба кло́поту – купі́ла поро́ся* – про справу, яка викликала далші проблеми, при цьому мовець мав можливість цих проблем уникнути, якби не взявся до виконання цієї справи.

КУ́ПЧИК [купчик], **а**, ч. Суцвіття цибулі. *То сі саді́т цибу́лю вели́ку. На ні росту́т цибахі́ або стрі́вки, вонó росте́ догорі́, потóму пúкає, і на верху́ цибахá, або стрі́вки ві́росте та́кий кья́х, або кúпчик, або ші́шка, і він зацвité, і потóму там йи насі́ні, або зéрнітка чорне́нькі. Як вонó доспі́йи, то то насі́ні сійисі́ і вироста́йи з не́ї дрібо́нька цибулі.* Див. ще **КЪИ́ЯХ**, **ШІ́ШКА**.

КУПЧЬ́ЙК [куп'ч'ик], **купчі́ка**, **КУПЧЕ́К** [куп'ч'е'к], **купчі́ка**, ч. Велика купа скошеного (трави, бур'яну, сіна і т. ін.).

КУРБА́ТІ [кур'бат'і], **і**, с., збірн. Лахміття.

КУ́РВА [курва], **и**, **ж**. **1.** зруб. Жінка, схильна до розпусти, розпусниця. **2.** вульг. Лайливе прізвисько.

КУРВА́Р [кур'вар], **рý/рэ**, ч., зруб. Мужчина, схильний до розпусти, розпусник.

КУРВИ́НÉ див. **КУРВИ́НЬЙ**.

КУРВИ́НЬЙ [курви'н'и], **нью́ти**, **КУРВИ́НÉ** [курви'н'е'и], **не́ти**, с. Дівчина-підліток, схильна до розпусти.

КУРЕ́ВСЬКИЙ [ку'реўс'кий], **а**, **е/и**, прикм. **1.** Гулящий, розпутний. **2.** Який має нахил до розпусти: *Хто її́ мав бра́ти за жі́нку, коли́ вонó куре́вське?*

КУ́РИ [кури], **ей/ий**, **мн.** Кури: а) *Ма́мо, куді́ ви да́ли ку́рей? На підбо́к?* б) *Ві́жини ку́ри, бо гре́баютьсі́ в горóдчику.*

КУРИ́ВІЛНИЦІ́ [кури'в'ілниц'і], **і**, **ж**. Завірюха, заметіль.

КУ́РИВО [куриво], **а**, с. (те, що курять – тютюн, цигарки) куриво: *Куді́ їдеш? – В магази́н, за ку́ривом.*

КУРІ́СКА [кур'иска], **курі́ск**, **мн.** Кури: *Ті ку́рїска споко́ю не да́ють, все в горóд ла́зіт і ка́пу́сту нїщут.*

КУРІ́ТИ ¹ [кур'ити] дієсл., **недок.**, **ЗАКУРІ́ТИ** ¹ [закур'ити] **док.** Палити цигарку: (бабуся, хвалячи свого онука – молодого парубка) *Ба́хур фа́йний: не п'є, не ку́рит, спо́кійний.*

КУРІ́ТИ ² [кур'ити] дієсл., **недок.**, **ЗАКУРІ́ТИ** ² [закур'ити] **док.** (чим і без додатка) віяти снігом, сипати замети.

КУ́РІ [кур'і], **ку́ріти**, с. Курча. Наз. **мн.** **ку́ріта**. Див. ще **ЦЬ́ЙПІ**.

КУ́РІТИ [кур'іти] дієсл., **недок.** **1.** (про вогнище) ледве диміти. **2.** (про стіни, стелю приміщення) вкриватися сажено, кіптявою від густого диму. **3.** Вкриватися снігом під час хуртовини. Див. ще **ЗАКУ́РІТИ**, **ОБКУ́РІТИ**.

КУ́РІТИСІ [кур'ітис'і] дієсл., недок. (про вогнище) ледве димітисся. Див. ще **ЗАКУ́РІТИСІ**.

КУ́РІТКО [кур'ітко], а, с. Курчатко. Наз. мн. **ку́рітка**. Див. ще **ЦЬПІТКО**.

КУ́РІЧИЙ [кур'ічий], а, е/и, прикм. (який належить курці або стосується її) курячий.

КУ́РКА [курка], и, ж. Курка: *Як зробили вал [насипний вал для захисту від розливів ріки Дністер під час повеней – Авт.], то поляки ще якісь чьис забороньїли навіть фірами по нім їздити, абї вал до́бре всївсі. На́віть ку́рка якбу́ там збо́ку щось розгра́бала, то тре́ба було́ платіти вели́кий штра́ф.*

Наз. мн. **ку́ри**: а) *Пробі́ті ку́ри витрива́ліші від кармази́нів на всі́кі хворобі́;* б) *На́жені ку́ри, бо то́бі всю грю́дку розгра́бають;* в) *Ку́ри сі за́раз лі́ніт і то́му не несу́тсі.* ■ **шо ко́му, а слі́пі ку́рці про́со** – кожен говорить про те, що хвилює (цікавить) у цей момент саме його; кожного хвилюють передусім його власні проблеми.

КУРМАНІВКІ́ [курман'іў'ки], **во́к, КОРМАНІВКІ́** [курман'іў'ки], **во́к**, мн. Вл. н.: мікротопонім – назва поля і лісу, які розташовані на території с. Стриганці.

КУ́РНИК [курник], а, ч. **1.** Приміщення для курей, гусей, качок. Тепер – муроване, раніше – й дерев'яне. **2. заст.** Колгоспна птахоферма.

КУ́РОЧКА ¹ [курочка], и, ж. Зменш.пестл. до **КУ́РКА**.

КУ́РОЧКА ² [курочка], и, ж. Вл. н.: інд. і род. вул. прізвисько: *То Ма́рти Ку́рочки вну́к.*

КУ́РТІН [курт'ін], а, ч. Вл. н.: інд. і род. вул. прізвисько. Не збігається з прізвиськом. Дружина – **Ку́рті́ниха, Ку́рті́нова**, дочка – **Ку́рті́ниха, Ку́рті́нова**, син – **Ку́ртін, Ку́рті́нів, Ку́рті́новий**. Рід – **Ку́рті́н**.

КУ́РТІНІВ [курт'ін'іў] прикм., присв. Те саме, що **КУ́РТІ́НОВИЙ**.

КУ́РТІ́НОВИЙ [курт'іновий], а, е/и, прикм., присв. Який належить Куртінові або стосується його.

КУРУ́ЗА [куруза], и, ж., заст. Те саме, що **КУКУРУ́ДЗА**.

КУСА́ТИ [ку'сати] дієсл., недок., **ВКУ́СИТИ** [ўку'сити] дієсл., док. **1.** (про тварину, комаху, людину) (ранити) кусати: а) *Забері́ ді́ти до ха́ти, бо стра́шне ку́сають кома́рі;* б) *Ти на́шо дро́чишсі́ з псом? Вку́сит!* ■ Приказка: **Хвалі́ мене́, мій язю́чку (мо́я гу́бонько), бо ті́ вку́шу** – ірон. про іншу людину, яка любить вихвалитися або із самоіронією про себе: мовляв, не можу стриматися, щоб себе не похвалити. ■ **пу́сок не ку́сає** – жарт. придатне до їжі: *Ї́ж ка́шу, ка́ші пу́сок не ку́сає.* **2.** (про людину, тварину) (під час їжі) кусати (напр., шматок хліба). Див. ще **ПОКУ́САТИ**.

КУТІ́ЩІ [ку'тишч'і], **Куті́щ**, мн. Вл. н.: топонім (назва села в Івано-Франківській області), оф. Кутіще: *Я була́ в не́ї на висі́лю дру́жков. Ма́ла м дру́жбу з Куті́щ.*

КУ́ФЕР [куфе'р], **фра, КУ́ФИР** [куфи'р], **фра**, ч. Скриня з вигнутою вверху кришкою (віком) для зберігання одягу.

КУ́ФИР див. **КУ́ФЕР**

КУ́ХАР [кухар], **і**, ч. Кухар.

КУХАРУВА́ТИ [кухару'вати] дієсл., недок. **1.** Варити їсти, готувати страву. **2.** Працювати кухарем. Див. ще **ПРИКУХАРУВА́ТИ**.

КУХЕ́НКА [ку'х'енка], **и**, **ж.** (зменш.пестл. до **КУ́ХНІ**) кухонька.

КУ́ХНІ [кухн'і], **і**, **ж.** **1.** (кімната в будинку, у якій готують їжу) кухня. **2.** (окреме, муроване приміщення або вмуроване приміщення між стайнею і стодолю, у якому готують їсти) кухня: – *Де ти ключ лиши́ла? – Знадво́ру, на підвіко́ннику, ко́ло ку́хні.* ■ **лі́тна ку́хні** – (невелике окреме, муроване приміщення, у якому готують їсти. Інколи буває з додатковою кімнатою, у якій тимчасово, на час будівництва основного будинку, живуть, літня кухня).

КУЦА́К [ку'цак], **а́**, ч. Вл. н.: **1.** Те саме, що **Ку́ций**. Дружина – **Куца́чка**. **2.** Інколи згруб. до **Ку́ций**.

Ку́ций [куций] прикм. у ролі ім. Вл. н.: інд. і род. вул. прізвисько. Дружина – **Ку́ца**.

КУ́ЦІ [куц'і], **і**, **ж.**, дит. **1.** Свиня, свинка. **2.** пестл. або жарт. при називанні дитини: *Ти мо́я ку́ці.*

КУЧ [куч] виг. Уживають, щоб прогнати свиню.

КУ́ЧА [куча] виг. Те саме, що **КУЧ**.

КУ́ЧАР див. **КУ́ЧЕР**.

КУ́ЧЕР [куче'р], **а**, **КУ́ЧАР** [кучар], **а**, ч. Вл. н.: інд. і род. вул. прізвисько: *Окса́на Ку́чарова*. Дружина, дочка – **Ку́чарова**, **Ку́черова**, рід – **Ку́чарові**, **Ку́черові**.

КУЧМЕ́ЛА [кучме'ла] **ж.** Суміш неякісних зерен різних зернових культур.

КУ́ШТИ [куш'іти] дієсл., недок. **ПОКУ́ШТИ** [по'куш'іти] док. (що) (пробувати їжу на смак) куштувати: а) *Ану́, поку́шій зу́пу, чи вже гото́ва;* б) *Зварі́ла м борщ. Шось йому́ хибу́є. Бۇ́дете їсти – бў́дете ку́шити.* Див. ще **НАКУ́ШТИСІ**.

КУ́ШКА [кушка], **и**, **ж.** Дерев'яна посудина у вигляді ріжка, якуносять косарі за поясом і в якій зберігається брусок для мантачення коси.

КУШТУВА́ТИ [ку'шту'вати], **КОШТУВА́ТИ** [ко'шту'вати], дієсл., недок. **1.** (мати певну грошову вартість) коштувати: а) *А кі́лько кошту́є той свіди́р?* б) *Не зна́ю, кі́лько вона́ [м'ясорубка – Авт.] кошту́є, то її Гриць купі́в;* в) *Дава́й купі́м ту соробку, ві́диш, вона́ люкс на то́бі сиді́т. І ма́ло кошту́є. Як заду́рно;* г) *Орану́й вже кошту́є пі́тнаці́ть грі́вень за ар.* **2.** Витрачати кошти. ■ **дава́тисі коштува́ти** – мати великі фінансові чи матеріальні витрати: *Вону́ даю́тсі коштува́ти, а я шо – буду́ з них пода́тки збира́ти?*

КУЩ [кушч], **кущю́/кущю́́**, ч. Кущ.

КУ́ЩИК [кушчик], **а**, ч. Зменш.пестл. до **КУЩ**: *Лускавкі́ [сорт квасолі – Авт.] расту́т ку́щиками. Не в'єсі. Сорокате́нькі. Біле́ньке і похля́пане. Невелі́кі, подовгува́сті.*

КУЯТИ [ку'йати] дієсл., недок. **1.** Нудитися, куняти. **2.** Дрімати.

КШЕВА [к'шева], **вої**, ж. Вл. н.: інд. і род. вул. прізвисько: *Терліцьку Анну повуличному називають Кшева.*

КБИДАТИ [к'и'дати], дієсл., недок., **КБІНУТИ** [к'инути] док. Кидати: а) (із пісні) *Любів мене віїтів (вітів) син, Хотів мене взяти, Купів мені новий серп: Ході, мила, жати. А я взяла новий серп, кинула за себе: Я не жала в свого тата І не буду в тебе;* б) *Та я кинула їсти семувоб когутובи, а прибїг ще одін.* ■ **кбинути за драбуну; кбинути щось (шось) за драбуну** – перен. (перев. жарт.) будучи голодним, перекусити чим-небудь; будучи голодним, перекусити чим-небудь на ходу.

КБИДАТИСІ ¹ [к'и'датис'і] дієсл., недок. Те саме, що **КБИДАТИ**: *Ти чо кбидайишсі камінім? Ти шо – вкалічів на го́лову? «ти чому кидаєшся камінням? Ти що – здурів?».*

КБИДАТИСІ ² [к'и'датис'і] дієсл., недок., **КБІНУТИСІ** [к'инутис'і] док. (про дерева, кущі, рослини) засіватися самому, без людських зусиль: *На моїм городі матіна кбинуласі.*

КБИЗІЛ [к'и'зил], **у**, ч. **1.** (чагарникова рослина або деревце з жовтими квітками та їстівними ягодами) кизіл: *Дерен – то кбизіл. Але він росте в лісі.* **2.** збірн. (кислі ягоди цієї рослини переважно темно-червоного кольору) кизіл.

КБІЛАВИЙ [к'илавиї], **а, е/и**, прикм. Який має грижу.

КБІЛИ [к'или] мн. Грижа.

КБИЛІШОК [к'ил'ішок], **шка**, **КЕЛІШОК** [к'е'л'ішок], **шка**, ч. Скляночка місткістю 100 грамів (для горілки).

КБИП'ІТІТИ [к'ип'ітити] дієсл., недок. Кип'ятити: *Як зваріти цю фасолю, вона дуже сипка, і її беруть, толбчут, льют до того води, кбип'ітьїт.*

КБИПКАР [к'ип'кар], **р'у/р'е**, **КЕПКАР** [к'е'п'кар], **р'у/р'е**, ч. (той, хто насміхається, кепкує з когось) насмішник.

КБИПКУВАТИ [к'ипку'вати], **КЕПКУВАТИ** [к'е'пку'вати], дієсл., недок. (з кого) насміхатися (з кого); піджартовувати (над ким).

КБІРВАВИЙ [к'ир'вавиї], **а, е/и**, прикм. **1.** Кривавий. **2.** перен. Гірко зароблений, здобутий важкою працею.

КБИРВАВИТИСІ [к'ир'вав'итис'і] дієсл., недок. Стікати кров'ю. Див. ще **ЗАКБИРВАВИТИСІ, ОБКБИРВАВИТИСІ.**

КБИРВАВИЦІ [к'ир'вавиц'і], **і**, ж. **1.** Кровотеча внаслідок поранення, побоїв і т. ін. **2.** перен. Те, що зароблене дуже важкою працею: *То моя кирвавиці «це моє майно я заробив важкою працею».*

КБИРНІЦІ [к'ир'ниц'і], **і**, ж. Криниця, колодязь: *Моє видрó до кьирніці такé дуте, такé, як колісь дояркьї на фёрмі молоко носіли. Вонó з алюмінію.*

КБИРНИЧЕНЬКА [кирни'чен'ка], **и**, ж. пестл. до **КБИРНІЧКА.** Криниченька: (із пісні) *А вже з тої кьирничёньки орлі вóду п'ють, А вже*

мою дівчиноньку до шлюбу ведуть. Одén (і́дén) ведé за ручéньку, дру́гий – за рука́в, А мені сі́ сэрце кра́с: любі́в – та й не взяв.

КЫРНІЧКА [к'ир'ничка], **и, ж.** Зменш.пестл. до **КЫРНІЦІ**. Криничка.

КЫРТІНА [к'ир'тина], **и, КІРТІНА** [к'ір'тина], **и, КЕРТІНА** [к'є'р'тина], **и, ж.** Кріт.

КЫЇЦІ [к'иц'і], **і, ж., пестл.** (про кішку) киця: (у дитячій пісенці) *Пішла кы́ці по воді́цю Та й впáла в кы́рні́цю. А кіт хóдит та й завóдит: «Кы́цю мо́я, кыи́цю». Взъив кы́цю за ўхо Та й поклáв, де сýхо. Сиді́, кы́цю, тўта, А я вóзьму прўта. Іщé прўта не знайшóв, А вже кы́ці не видóв.* **■ бáвлена кы́ці** – дит. Домашня кішка (чи кіт), доглянута, не прибудна: (бабуся до трирічної онуки про кішку, яка підійшла до них) *Диві́сі, вона́ не бо́їці люде́й. Вона́ – бáвлена кы́ці.*

КЫЦУ́НЬКА [к'и'цун'ка], **и, КЕЦУ́НЬКА** [к'є'и'цун'ка], **и, ж., пестл.** Киценька.

КЫЦЬКЫЦЬКЫЦЬ [к'иц'.'к'иц'.'к'иц'] **виг.** Уживають, щоб підкликати kota чи кішку.

КЫШÉНІ [к'и'шен'і], **і, ж. 1.** (деталь одягу) кишенья. **2.** (деталь сумок, чемоданів та інших дорожніх речей) кишенья: *Ану́, тувó збо́ку диві́цьці, в кишéни.*

КЫШÉНЬКА [к'и'шен'ка], **и, ж.** Зменш.пестл. до **КИШÉНІ**.

КЫЯ́Х [к'и'ях], **а, ч.** Суцвіття цибулі: *То сі саді́т цибу́лю велі́ку. На ні росту́т цибахі́ або стрі́вки, вонó ростé догорі́, потóму пўкає́, і на верху́ цибахá, або стрі́вки ві́росте такі́й кы́ях, або кўпчик, або ші́шка, і він зацвité, і потóму там йи насі́ні, або зéрнітка чорненькі́. Як вонó доспі́йи, то то насі́ні сійисі́ і виростáйи з не́ї дрібóнька цибулі́. Див. ще **КЎПЧИК, ШІШКА.***

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Здійснене дослідження переконує в необхідності підготовки і видання сучасних словників діалектного мовлення мешканців окремого села. Мовний світ окремої говірки – це унікальне явище, яке розкривається власне у лексикографічних працях такого типу. Подібні словники дають змогу глибше проникнути в суть значення кожного слова та багатство його семантичних відтінків у різних ситуативних контекстах. У перспективі планується підготовка до публікації цього словника в повному обсязі.

Список умовних скорочень

Авт. – автори статті; **буд.** – будівельне; **виг.** – вигук; **вл. н.** – власна назва; **вул.** – вуличне; **вульг.** – вульгарне; **див.** – дивись; **дит.** – дитяче мовлення; **дієприкм.** – дієприкметник; **дієсл.** – дієслово; **док.** – доконаний вид; **ж.** – жіночий рід; **жарт.** – жартівливе; **заст.** – застаріле; **збірн.** – збірне; **згруб.** – згрубіле; **зменш.пестл.** – зменшувально-пестливе; **знач.** – значення; **ім.** – іменник; **інд.** – індивідуальне; **ірон.** – іронічно; **лінгв.** – лінгвістичне; **мн.** – множина; **наз.** – називний відмінок; **недок.** – недоконаний вид; **оф.** – офіційний варіант; **перев.** – переважно; **перен.** – переносне значення; **пестл.** – пестливе; **прийм.** – приємник; **прикм.** – прикметник; **присв.** – присв.

присвійний; **присл.** – прислівник; **род.** – родове; **розм.** – розмовний варіант імені; **с.** – середній рід; **сп. р.** – спільний рід; **співчутл.** – співчутливе; **субст.** – субстантивований; **ч.** – чоловічий рід; ♦ – фразеологічні одиниці; ■ – узвичаєні вислови.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Л. Силенська гуторка / Г. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 1996. – 168 с.
2. Астаф'єва М. М. Словник гуцульських говірок Річки та Яворова: у 4-х книгах / Марія Астаф'єва, Ганна Воронич. – К.; Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – Кн. 1. Скриптура перша: А–Ж. – 514 с.
3. Вербовий М. Спроба характеристики говірки села Лозоватка Криворізького району Дніпропетровської області / Микола Вербовий // *Ukrainistica*. Збірник наукових праць. – Кривий Ріг ; Краків, 2011. – Вип. 9. – С. 99–124.
4. Гладкий П. Говірка с. Нехворощі Андрушівського району Бердичівської округи (кол. Житомирського повіту) / П. Гладкий // *Український діалектологічний збірник* / ред. О.М. Синявський, А. Кримський. – К., 1929. – Кн. II. – С. 109–198.
5. Глуховцева К.Д. Говірка як об'єкт діалектологічних досліджень / Катерина Глуховцева // *Діалектологічні студії*. 4 : Школи, постаті, проблеми / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. – С. 262–274.
6. Горбач О. Південноволинська говірка й діалектний словник с. Ступно кол. пов. Здовбунів / О. Горбач. // О. Горбач. Зібрані статті. V. Діалектологія / О. Горбач. – Мюнхен, 1993. – С. 405–426.
7. Друль І. С. Словник говірки села Грабовець Стрийського району Львівської області (на правах рукопису) / І. С. Друль. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – 200 с.
8. Курило О. Фонетичні та деякі морфологічні особливості села Хоробричів давніше Городенського повіту, тепер Сновської округи на Чернігівщині / О. Курило. – К. : Всеукр. академія наук, 1924. – 111 с. – (Збірник історично-філологічного відділу ВУАН. Праці Етнографічної комісії ; Т. 21).
9. Лесюк М. П. Мовний світ галицького села (Ковалівка Коломийського району Івано-Франківської області) / Микола Лесюк. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2008. – 328 с.
10. Мельничук О. С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області) / О.С. Мельничук // *Лексикографічний бюлетень Інституту мовознавства АН УРСР*. – К., 1952. – Вип. 2. – С. 67–98.
11. Негрич М. Скарби гуцульського говору : Березові / Микола Негрич – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.
12. Остап Р. І. Із життя сучасних українських прізвищ. 3 / Роман Остап // *Діалектологічні студії*. 6: Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації / [відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. – С. 293–302.
13. Паламарчук Л. С. Словник специфічної лексики говірки села Мусявки (Вчорайшенського району, Житомирської області) / Л. С. Паламарчук // *Лексикографічний бюлетень Інституту мовознавства АН УРСР / АН УРСР ; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні*. – Вип. VI. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – С. 22–35.
14. Панькевич І. Говір села Руської, бувшого Марамороша в Румунії / І. Панькевич // *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді*. – Ужгород, 1934. – Т. 10.
15. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / І. В. Сабадош. – Ужгород : Ліра, 2008. – 480 с.
16. Свенціцький І. Бойківський говір с. Бітля / І. Свенціцький // *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. – Львів, 1913. – Т. CXIV. – Кн. II. – С. 116–153.

17. Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірки села Кишеньок Кобеляцького району Полтавської області / А.Т.Сизько // Методичні вказівки для вивчення курсу «Українська діалектологія». – Дніпропетровськ : ДДУ, 1981. – 44 с.

18. Турчин Є. Д. Словник села Тилич на Лемківщині / Євгенія Турчин. – Львів : Українська академія друкарства, 2011. – 384 с.

19. Хобзей Н. В. Сучасне українське діалектне словництво / Наталія Хобзей // Україна : культура, спадщина, національна свідомість, державність. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. – Вип. 15. – С. 819–826.

20. Czyżewski F. Słownictwo ludowe ukraińskiej gwary wsi Ochoża koło Chełma / Feliks Czyżewski, Michał Sajewicz // Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce / pod red. Feliksa Czyżewskiego, Michała Łesiowa. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1997. – S. 45–87.

Осташ Любовь, Осташ Роман. Лексика села Стриганцы как объект лексикографической обработки. К. 5 (КРОВ – КБИЯХ). В статье предложены новые подходы к лексикографической обработке лексики современной речи жителей одного села. Наряду с апеллятивной лексикой в словарь введены онимы (фамилии, уличные прозвища, микропонимы). Кроме фразеологизмов, помещаем также обиходные изречения. Объектом исследования избран говор села Стриганцы Тисменицкого района Ивано-Франковской области. Говор находится в юго-западной части надднестрянского диалекта. В статье разрабатывается пятая часть лексем, начинающихся на букву **К (КРОВ – КБИЯХ)**. В каждой словарной статье приведены все известные авторам значения лексемы и максимальное количество примеров цитат из разговорной диалектной речи, особенно при значениях, отличающихся от значений данной лексемы в литературном языке. Некоторые из лексем представляют значительный интерес для исследователей исторической грамматики украинского языка.

Ключевые слова: диалектология, лексикография, фразеология, диалектная речь, говор, село Стриганцы.

Ostash Liubov, Ostash Roman. Dialectal Words of Village Struhantsi as an Object of Lexicographical Processing: K.5 (КРОВ – КБИЯХ). The article offers new approaches to the lexicographical word processing. The object of the study is the village Struhantsi (Tysmenets district, Ivano-Frankivsk region) dialectal peculiarities. This dialect is spoken with some specifics by the residents in the south-west of Naddnistranshchyna. The bulk of the dictionary word stock, represented by appellative lexicon, is supplemented with a number of onyms (surnames, street nicknames, microtoponyms). Colloquial expressions are included into the dictionary alongside with the idiomatic ones. The article presents the fifth part of the selected lexicon – words that begin with the letter **K (КРОВ – КБИЯХ)**. Each dictionary entry lists all the lexeme meanings known to the authors, particularly those used in the meaning which is different from the literary variant. Some of the lexemes are of great interest for the researchers of the historical grammar of the Ukrainian language.

Key words: dialectology, lexicography, phraseology, dialectal speech, dialect, village Struhantsi.

Стаття надійшла до редколегії 16.09.2016

ЗАГАЛЬНІ ОСОБОВІ НАЗВИ У ТВОРАХ ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО

Пропонована стаття є спробою описати мовно-стильові особливості творів Івана Вишенського, зокрема такий фрагмент його мовотворчості, як апелятивні назви осіб. Іван Вишенський посідає важливе місце в історії української духовної культури. Творчість письменника-полеміста, визначного релігійного діяча – помітна сторінка і в історії української літературної мови. Поєднання традиційно-книжних і народнорозмовних елементів детермінувало специфіку ономазіологічної системи літературного доробку Івана Вишенського. Письменник використав усе багатство словотвору тогочасної української мови, активно утворював оказіональні мовні одиниці різних словотвірних моделей, уводив до словника своїх творів іншомовну лексику.

Ключові слова: діахронічний аспект, полемічний стиль, номінація, тематичні групи лексики, семантика, ономазіологія, деривація, словотвірні типи, словотвірні моделі, питомі лексичні одиниці, запозичення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження процесів мовної еволюції, зокрема в сенсі вияву художньо-виражальних можливостей слова, є актуальною гуманітарною проблемою, тому що в цілому стосується мови не лише як вияву духовності народу, а й її потенцій у відтворенні екстралінгвальної дійсності. Особливо важливим на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки є аналіз мовно-стильових особливостей творів давньої української літератури як важливого репрезентатора культури українців на різних історичних етапах. У цьому контексті необхідним є вивчення місця в історії національної культури Івана Вишенського, специфіки його творчого доробку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні характеристики життєвого шляху й творчого доробку Івана Вишенського знаходимо в наукових працях таких вчених, як І. Франко, П. Житецький, А. Кримський, В. Щурат, П. Яременко, О. Білецький, П. Білоус, М. Возняк, Г. Грабович, І. Єрьомін, П. Загайко, Л. Махновець, В. Микитась, І. Паславський, В. Пахаренко, С. Пінчук, С. Цимбалюк, В. Шевчук, Ф. Шолом та ін., проте синтезуюча праця, присвячена життєвому, громадянському, духовному, літературному подвигу громадянина й патріота, що служив Богові й Слову, що «розпікав людське сумління» (так емоційно схарактеризував його В. Шевчук) [16, с. 82], поки що відсутня. Потребує глибокого осмислення місце Івана Вишенського в історії української і навіть загальноєвропейської духовної культури, його роль в історії української літератури й літературної мови, специфіка його художньої й публіцистичної манери. Це й зумовлює актуальність статті, яка є спробою частково заповнити прогалини, що існують в опрацюванні духовної спадщини великого письменника, і

ставить за мету розглянути мовні особливості творчої манери Івана Вишенського, звернувши увагу на номінації осіб (НО) як одну з найпродуктивніших ономасіологічних категорій.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Становлення власне української літератури припадає на дуже складний етап занепаду могутності Київської Русі та її розпаду як державної й політичної єдності. Саме в цей час поступово усталюються і закріплюються основні риси української мови, що в XI ст. уже була сформована як лінгвосистема із уже стабільними своїми типологічними ознаками [11, с.122]. Із киеворуського періоду започатковується тяглість староукраїнської літературної мови, репрезентованої різними стилями й жанрами (конфесійним, художнім, діловим, науковим, літописним тощо).

Оригінальною сторінкою української культури загалом і української літератури зокрема є полемічно-публіцистична проза. Потужний спалах європейської церковної полеміки в християнстві спричинили Реформація та її продовження – протестантизм, зокрема лютеранство і кальвінізм. Незгоди в догматичних і канонічних питаннях поступово переросли в довготривалу боротьбу протестантизму з католицизмом, який був войовничою ідеологією феодалізму. Католицька церква на Реформацію відповіла контрреформацією, що й призвело до затяжних релігійних воєн впродовж XVI – XVII ст. Ідеї Реформації проникли також і в Україну та зумовили тут активізацію суспільно-політичного життя, появу публіцистичної (полемічної) літератури.

Особливе пожвавлення полемічної літератури XVI ст. відбулося внаслідок політичної Люблінської унії 1569 року та Брестської церковної унії 1596 року.

Унікальною сторінкою історії української духовності є творчість визначного українського полеміста Івана Вишенського. У текстах цього письменника, «попри церковно-релігійне й аскетично-моралізаторське спрямування автор постає як людина пристрасна, рішуча, з активною життєвою позицією» [13, с. 303]. Полемічна творчість Івана Вишенського становить неповторну сторінку в оцінці мовно-стильової виразності староукраїнської мови. Досконале володіння письменником багатим емоційно-змістовим потенціалом мови сприяло використанню в публіцистиці І. Вишенського різноманітних за структурою словесно-виражальних засобів.

Важливим лексико-семантичним елементом творчості геніального полеміста є назви осіб, що свідчать про соціальну й етнічну належність людини, про її професійну діяльність, про різний рівень стосунків зі суспільством взагалі й окремими мовцями зокрема, про зовнішні й внутрішні характеристики особистості тощо. Крім того, називання осіб ілюструє певний рівень розвитку номінативної сфери в національній мові чи мові народності на певному етапі її історії. За словами І. Ковалика,

дериваційна категорія назв людей в українській мові належить до найбагатших щодо структурно-мотиваційних характеристик, інакше кажучи, щодо багатогранності ономазіологічних типів [6, с. 47].

Принципи мовотворчості Івана Вишенського, як загалом і кожного митця слова, залежали від його світоглядних та естетичних позицій. Велика заслуга І. Вишенського в тому, що він, розуміючи роль освіти й школи, значення мови для української нації, підтримував цим в українців дух поступу.

Іван Франко називав Івана Вишенського першим «ковачем» слів в українській мові. Письменник мав на увазі активно репрезентовані в художній спадщині Вишенського авторські неологізми, що увиразнювали його «гаряче і ярке слово» [15, с. 277]. Справді, у посланнях полеміста знаходимо не відомі досі okazіональні лексеми, сконструйовані за усталеними в народному словоутворенні дериваційними моделями. Наприклад: **Еще еси доматѹр, еще еси кровоед, мясоед, волоед, скотоед, звѣроед, свиноед, кѹроед, гѹскоед, птахоед, сытоед, сластоед, маслоед, пирооед; еще еси периноспал, мяккоспал, подушкоспал.**

«Стиль Вишенського такий багатий, різнорідний і цвітастий, – писав М. Возняк, – що в усій українській літературі до Котляревського Вишенський уступає хіба одному «Слову про похід Ігоря» щодо пластичності й сили індивідуального вислову. Фраза Вишенського не довга й не коротка, послідовно розчленовується на частини, ллється плавно, поступово переходить від нижчого до щораз вищого ступеня і закінчується кількома сильними аккордами» [3, с. 235].

Отже, у творчості Івана Вишенського органічно поєдналися і «високий» стиль, властивий для конфесійної літератури, і тяжіння визначного полеміста до «простої» мови, української літературної мови, яка поступово звільнялася від штучної книжності і в майбутньому мала бути зорієнтована на живомовну стихію.

Будь-який процес комунікації тісно пов'язаний із актом номінації. Утворити речення – це не лише назвати саме той фрагмент дійсності, який із численних ознак узятий за основу його позначення, а й виявити мовця, інших осіб у реченні, ідентифікувати їх та мовця, повідомити про їхні характеристики, дати оцінку того, про що йдеться в реченні, відобразити позицію мовця щодо адресата, скориставшись відповідним засобом мови – номінацією. Номінативна діяльність людей пов'язана з комунікативною і не вичерпується практичним оволодінням, пізнанням і віддзеркаленням індивідуумами тільки об'єктивного, а й суб'єктивного ставлення до навколишнього світу, до інших людей. Вони вступають в особистісні контакти як носії певних соціальних цінностей і реалізують у спілкуванні суспільні відносини [12].

Вказані фактори були важливими чинниками утворення й використання в полемічних творах Івана Вишенського назв осіб різної структури й семантики. Тематичне й ідеологічне спрямування слова

великого полеміста, його інтелектуальне, емоційне й духовне сприйняття й осмислення світу і визначало специфіку добору номінацій вказаного типу. Назви осіб завжди виступали й виступають мовними одиницями розлогої семантики, різних типів номінативної деривації: питомі й запозичені слова, однослівні найменування й похідні складнішої структури.

Виходячи з тих основних сфер, у межах яких перебуває людина за своєю соціально-біологічною й психологічною сутністю, «назви осіб доцільно розглядати з урахуванням диференціації сфер того семантичного чи предметного простору, в якому проявляється людина: 1) антропологічні й біофізичні, природні властивості людини (стать, вік, фізично-фізіологічні ознаки тощо); 2) соціально-трудова і родинні стосунки, тобто суспільно надбані характеристики (у стосунку до праці, власності, політичних, релігійних, культурних та інших інститутів); 3) сфера технічної діяльності, емотивних дій і станів (схильність до чогось, здатність мислити, виявляти емоційні стани тощо)» [9, с. 64]. Семантико-класифікаційні характеристики назв осіб можуть перетинатися через те, що окремим словам властиві різні класифікаційні ознаки, які найвиразніше інтерпретуються в контексті історичної ономастології [9, с. 65].

У полемічній спадщині Івана Вишенського представлені найтиповіші макрооб'єднання назв осіб, які використовуються в його творах, а також засвідчений індивідуально-авторський підхід у виборі номінацій. Лінгвісти пропонують виділяти кілька основних тематичних груп назв у творах письменника: номінації осіб за їх родинними стосунками; за родом занять, діяльністю, професією; за соціальними характеристиками, за ідеологічною чи релігійною орієнтацією; за територіальною чи національною приналежністю; за внутрішніми й зовнішніми характеристиками [5].

Розглянемо детальніше кожен мотиваційну групу.

У творчому доробку Івана Вишенського зрідка трапляються назви, що позначають людину взагалі, тобто є найбільш загальною назвою особи, наприклад, **чоловік** **человѣк** у значенні 'людина': **от свѣтскихъ и мирскаго жития человекъ** [2, с. 42]¹, **убоному и неславному человекъ** [49]; **муж**: **Таж благочестивий мужъ познал** [155], **егда же снийдошася онии мужие** [155].

Особливу групу назв становлять слова і словосполучення на означення найвищих небесних сил: **Бог**, **Господь**, **Сын Божий**, **небесный царь**, **Христос**, **Божя Матір**, **Святий Дух** і под.: **от владыки Христа** [44], **Сын человеческий** [90], **ангел**, **архангел**, **херувим** и **серафим** [90], **Святого Духа** [41], **от Христа избавителя** [45], **Господу богу единому поклонюся** [49], **Благодарю Бога за твердость и сталость нашу** [50], **сердце, о котором рече Премудрый** [50], **образ матери божь с превѣчнымъ ея младенцемъ** [56], **Але, о вышний, слыши и внуши тотъ глас! О праведный, покажи свою**

¹ Ілюстративний матеріал подано за таким джерелом: Вишенський І. Твори / І. Вишенський. – К.: Держлітвидав, 1959. – 268 с. Далі в тексті статті після ілюстрацій буде зазначено сторінку цитованого видання.

правду!, О сильный, покажи свою силу! [51], О премудрый, объяви свою премудрость [51], голова и пан всего свѣта [54].

З погляду семантичних особливостей у межах НО виділяються апелятивні номінації людей, що характеризують їх за етнічними, рідше топографічними особливостями, назви за родом занять, посадами, титулом, ідеологічними симпатіями, епізодично представлені найменування осіб за родинними стосунками, за соціальною належністю.

Найбільш лексично наповнену групу складають НО за родом занять (постійних або тимчасових). Це, як правило, номінації осіб, що мають стосунок до церковної діяльності. У межах цієї тематичної групи розглядаємо лексеми, які є назвами титулів осіб, що посідають певні посади в церковній ієрархії. Найчастіше вживаними, за нашими спостереженнями, є такі одиниці: мних 'монах', монах, инок, священноинок, инокиня, иноческого чина, пастыр, епископ, поп, владика, митрополит, архиепископ і под.: Книжка Іоанна мниха [41], инокиням всѣм [41], архимандритом, и священноиноком, и честным монахом, и прочним тщателем церковным [41], иноческого чина общежителем [41], заплюгавленная лживими пастыры [42], утеклим от православное вѣри епископом [42], архиепископа Охридского града [43], в нем же и погреб навѣрию папы римского [42], Чи не мовили тобѣ святые отци [53], Не попы нас спасут. Или владыки, или митрополиты [57], молитесь богу, да вам даст и открыет пастыра [57]. У полемічних творах письменника зафіксовано в цілісному контексті стандартні синтаксичні одиниці, структуровані за єдиною номінативною моделлю, в яких ужиті номінації близької семантики, найчастіше це стосується назв аналізованої групи: если хочеш вискүпом быть, если хочеш кардиналом быть, если хочеш папѣжем быть, если хочеш войским, подкоморим, или судиею быть, если хочеш кашталяном быть, если хочеш старостою быть, если хочеш воеводою быть, если хочеш гетманом или канцлѣром быть, если хочеш королем быть [46].

До вказаної групи номенів належать лексеми, що співвідносячись із явищами позалінгвальної дійсності, скеровані на оцінку специфіки сучасного Іванові Вишенському суспільства і окреслюють різні за семантикою професії та види занять (постійних або тимчасових), титулів, що вказують на певні соціальні відносини й характеристики: загадка философ латинским [43], простым безкнижним читачом [43], писание до князя Василия [43], лихонимцем, мытником и карчмаром быть [48], слухачов на пир и чест дүховнүю просити [43], тобѣ же почитателю [44], если хочеш идолопоклонником, ссеролювцем и лихонимцем быть, я тебе мытником, купцем и карчмарем учиню [47], если хочеш хитрецом, майстром, ремесником рүководѣльным быть [47], И тобѣ, священниче [44], ко почитателю наединѣ сего писания [44], Не минай скорогонцем [44], рыболовци в человѣколовци претворяет [44], даскал простотою философы

посмѣвает [44], Мой єст даскал простак [44], От которого учителя тое слово єси навьк? [53], Видѣлем и рапсака (рапсак – ‘посол ворожого давнім іудеям царя, тут в переносному значенні’) кличучого [51], отвѣт странника [47], намѣстник святого Петра [52], Скажи ми, любимый ругателю, чого дѣля родился єси и пришол в мир сей? [60], Тебе ж, смѣшнику, яко на в рожденных женами болшом таа мѣхъом шитая и нехшталтованая одежа изображена єст [61], Як єси розвить от того разбойника, который в дѣбровѣ ся крыет [64], и много ся трафляет, як двом борцем боручимся [73], Не днес ли каштеляне, дворяны, жолнѣрми, ввоины, крѣвопролийцами, прокураторми, курцыяны, корчмарами, купцами, медвѣдниками, а утро – попами, а поутру – бискупами, а поутру утreshнем – архиепискупами починилися есте [93]. Наснажений мовними одиницями цього типу полемічний контекст емоційно виразний, семантично й значеннєво вичерпний і повний: **А**лбо мнимаєш, иж ты от, что цнотливого от курвы слышал? **А**лбо мнимаєш, иж ты што боговойного от шинкарки навьк? **А**лбо мнимаєшь, иж ты от трубача, сурмача, пищалника, шамайника (шамайник – ‘той, хто грає на сопілці’), органисты, рекгалисты (рекгалист – ‘органіст’), иньструментисты и бѣбенисты што о дѣстѣ и дѣховных речах коли слышал? **А**лбо мнимаєш, иж ты от сих пастырев, мысливцов или водовозов, возниц или скачомудрец, кѣхаров или пирогахитрец-пекаров што о богословии навькл? [69], **А** ты всегда в корчмѣ живєши и сам шинкарем єси [75], от того смѣхообретателя посмѣян єси! [70], швецов, седелников и кожемяков над епископов преложил [92]. Номінації осіб за родом занять, за професією, званням чи титулом (а в історії мови ці семантичні підкатегорії відрізнити буває досить складно) належать до однієї з найбільш поширених ономасіологічних груп назв.

Близькими до цієї групи найменувань (іноді трапляється своєрідне накладання їх семантики при визначенні ономасіологічних об’єднань) є мовні одиниці, що вказують на місце особи в суспільстві, на його соціальні, зокрема й майнові характеристики: **я** раб, неволник и вязень вѣчный [48], быти дикгнитаром (дикнигатор – ‘вельможа’) [48], благочестивому государю [50], княжати Острожскому [49], нищий [42], **О** богатый, покажи свое богатство! [51], Сенахерима, царя асирского [51], всѣх под собою нижших, и безчестнѣйших, и убогих, и подлѣйших имѣти прагнеши [54], тот мирский цар любовию власти свѣта сего накормил [54], хитроуплетеных сѣтей его голяка-странника [45], от короля данного [57], Тым обычаем таковой властелин, крол или князь спастися может [65], не тыи сиромахи [65], тому неборакови в месяц раз трафится напиться [75], Щастилося и Стефану, кролю полскому [47], на вѣдника зѣбы наострит єси! [75], Не гѣба ли, зѣбы, язык, горло в тых же границах стремить, што и у убогого [75], яко сирамах убогий и голый [75].

Особливе місце у творчості визначного полеміста займають лексеми на позначення людей за їхніми ідеологічними симпатіями, специфікою їхнього віросповідання: **всѣх православних христиан** [41], **в имя его зовемых христиан** [45], **смерд поганський възлонравствня в христианех** [42], **всѣм благочестивым** [41], **я в ликѹ пророк, патриарх, мученик и добре богѹ угодивших** [49], **дѹховного станѹ именованцем** [47], **быти простым богоугодником** [57], **православным христианом** [49], **от вас православных** [49], **чем же вас, правовѣрных, тою сѣтню ѹмотати не могл?** [50], **всех благочестно живущих** [42], **Плачѣте, боголюбци** [52]. Ідейно-релігійна спрямованість полемічних творів Івана Вишенського, духовна боротьба за православну віру, його життєві принципи були успішно зреалізовані у використанні назв цієї семантичної групи: **гостре слово монаха з Вишні таврѹ ворогів православ'я, рідної батьківської віри: других отщепенцов хитрое безвѣріе** [44], **о еретикох** [43], **с поганци некрещеными** [45], **с иновѣрци ровно мудростию ся знахожѹ** [47–48], **видѣлем єзѹитѹ, нисѹсорѹгателя блюзнячого** [51], **если бы и латина или еретики были с тобою сяприлѹчили** [56], **падши, поклоните ми ся** [47], **лѹкавый от своего сѣкровища износит** [51], **Не толко с христианина, але и з иновѣрца, жида и поганца, да ся смѣш и рѹгаеш?** [63], **Раздѣлився нынѣ на папєжника, євангелика, нововыкрещенца и сѹбвотника** [72], **А чем не зовѹтся патриаршник, царгородец, ани єрѹсалимец, Ани александриец, Ани антиохиец, гдѣ головнии столы патриархов наших мѣсто содержити** [72]. Нерідко в одному мікроконтексті вживаються ці найменування із контрастною семантикою. Наприклад: **По смерти не с христианы, Але з содомляны в одной обители и кгдахѹ ся знайдєши** [70], **Июда, раб и льстец, друг и предатель, образом по апостолѣх, а дѣлом в зрадах, образом в спасаемых, а дѣлом в пропадаемых** [71].

Подекуди назва особи поєднується з прикладковою характеристикою цієї ж загальної семантики, що дозволяє авторові конкретизувати, уточнювати, деталізувати найменування: **Иноков-грошолюбитеклей** [70].

Номінації осіб за родинними стосунками є досить поширеними назвами в текстах різної хронологічної, стильової й жанрової кваліфікації. Слова цієї групи належать до одного з найдавніших тематичних об'єднань в українській мові. Відомі ще в найдавніших пам'ятках української мови старокиївського періоду, ці назви активно вживаються в писемних джерелах пізніших часів. Аналізований матеріал засвідчує вживання лексем цієї семантичної підгрупи як у прямому, так і в переносному значенні: **погивельными сынами** [44], **сынѹ геєнский** [45], **Аще бо питающѹюся вдовѹ** [127], **я тобѣ женѹ приведѹ** [42], **о сыне давно ознамил** [51], **я тебе стражѹ, слѹгѹ, неволника и взыня женѣ ѹчиню** [47], **Тѣмже блюдѣте, православнии от тоє трѹтизны дѣти свои** [57], **првые продки ваши** [58], **В той колысцѣ роскошной колышѹчися от мамы или от тата**

[73], нинѣ вы, отродки их [58]. Відомі слова християнської молитви во имя отца и сына [45] ілюструють уживання назв осіб за родинними стосунками, що позначають найвищу особу християнського віровчення – Господа Бога, лексема сестра використовується для позначення однодумців, соратників по вірі: сестрам нашим [41], подібну ж семантику має слово брат: Прето прошу́ ты, любимый мой брате, потрѣпи мя мало [58].

Кілька лексем конкретизують статус людини в найпростіших стосунках з іншими людьми, місці серед членів родини тощо: от сусѣд прославитися [47], если хочеш господарем дому, дерева и земля назватися [47].

Трапляються в аналізованих контекстах Івана Вишенського мовні одиниці на означення осіб за внутрішніми рисами, рідше – за зовнішніми ознаками: где чести короны слава вѣчная в мѣрѣ сем страждущим лежит [53], Есть у нас славный звытяжца [55], Што ся трафило и тому баламутови [91], Подвигнѣте же всѣ, милостивые [52], оне обременяли слухи немощных многотечением [43], даст всем заблудшим [44], безкнижных упрямудряет [44], принти в Константиноград ко единомудръному сѣтослову [111], от которого пиющие и своее жажды угасити не могут [50], яма, которую дѣхозрители пропастию вѣчною называют [50], сѣтноголовцевы славы мирское [91], От которого хитрца и мистра то еси изучил и от которого пренаймудрѣиших мудрец того гласа слово еси слышал [53], Или не вѣдаете, вѣдници [58], вѣдника Лазаря пребачал [67], горше нежели вы, простаки, осуждени и в геену ввержени будемо [72], Але стой ты, кривоногий бачмажнике и з своею кривоногою бачмагою (бачмажник – 'той, хто носить черевики') [62], Тое признаваю ти, што еси рекл, як не вмѣет инок з дворяны, смѣхотворци, кѣрцыаны, шкурты и блазны, говорити (кѣрциан – 'світський гульвіса, куртизан'; шкурт – 'повія, розбещена жінка') [63]. Зрідка лексеми цієї семантичною підгрупи Іван Вишенський використовує у функції художньо-емоційного засобу. Наприклад: ...тая хѣла ест кѣрва и вшетечница, а не цнотливая дѣвица и панна [92].

Назви осіб за етнічними, топографічними характеристиками, що нерідко узагальнено чи конкретизовано вказують на специфіку місця проживання, представлені порівняно невеликою кількістю слів. До цієї групи номінацій входять мовні одиниці із більш загальним, недиференційованим значенням: в Малой России жителствующим [41], до всѣх в Лядской земли живущих [42], Лядское земли жителів [42], Покайтесь ꙗко всѣ жители тоя земли [78] і ті, семантика яких легко виводиться із слова-мотиватора: патрїярхи патрїяршество у тѣрка кѣпѣют [53], от превозношенных скиф [111], Не тоє ли ты детинское мудрование страждеш, рѣсине бывший [71], иж над греки тѣрчин владѣет [53], А нинѣ межн ляхи князеве рѣские всѣ поеретичѣли [66], Трѣпит Бог латинѣ [67], а меновите греци, арапи, сѣверани, серви,

болгаре, словяне, арабанаши ('албанці'), мѹлтяне ('молдавани'), богданци ('волохи'), москва и наша рѹсь а только християнин [72], Павел мовыячи коринфянам [72], Видиши ли, дѣтино рѹсский [73], А то чинит для тѹркинѣ красное [73], Павел, именѹя одну страну или язык, се же ест: к рымлянѹ, к коринфом, галатѹ, Ѳфесеѹ, филиппеѹ, к колосаѹ, к солѹнянѹ, євреѹ и прочая [135], То ли твоя вѣра, рымлянинѣ [54]. Останнє слово через специфіку своєї семантики може бути аналізоване і в межах номінацій на позначення осіб за ідеологічними характеристиками, особливостями вірування. Таку ж комплексну семантику має і лексема **макгероносец** (від **макгерка** – 'угорська шапка', яку носили не стільки на знак належності до певного етносу, а як ознаку певного соціального статусу: **Боятся для того, абы тот клобѹк многих на живот вѣчный от макгероносцев не половил** [59]).

Умовно до назв осіб відносимо назви ворожих у стосунку до людини сил: **диявол, сатана, нечистий, дѹх лѹкавий тощо**. Наприклад: **иди за мною, сатана** [48], **дашь ми, зась, днаволе, кѹпцем, славнѣйшим, годнѣйшим и честнѣйшим быти** [48].

Дуже часто в полемічних творах Івана Вишенського в одному контексті можуть бути використані назви різної семантичної кваліфікації, що урізноманітнює думку, почуття, ідею пристрасного українського полеміста: **да вам даєт волки и злодѣи, разбойники и антихристовы таинники** [57], **Лѣпше бо вам без владык и без попов, от днавола поставленых до церкви ходити** [57], **да вам даєт волки и злодѣи, разбойники и антихристовы таинники** [57].

Отже, творчість Івана Вишенського ілюструє активне вживання письменником-полемістом різних за семантикою назв осіб – однієї з найбільш розгалуженої за значенням макрогрупи лексичних одиниць. Особливо лексично насиченими є групи на позначення осіб за їх постійною чи тимчасовою діяльністю, ідеологічними уподобаннями, стосунком до певних ідеологічних, зокрема й культових угруповань.

Назви осіб, уживані в полемічних творах Івана Вишенського, мають розгалужені характеристики з погляду їх номінативних особливостей. Номінація як процес – це «творення і надання назв (та інших мовних позначень) пізнаним і вичленуваним фрагментам дійсності, тобто встановлення відношень позначального і позначуваного між певною мовною одиницею і відповідним предметом, явищем, ознакою і таке інше» [14, с. 385].

Розглядаючи загальні назви осіб, дібрані з полемічних творів Івана Вишенського, слід констатувати наявність різноманітних способів номінування лексичних одиниць цієї макрогрупи. В межах номенів із загальним значенням 'особа' знаходимо як прості, так і складні слова, аналітичні назви (лексичні словосполучення), лексеми питомі та іномовні.

Традиційно основним і чи не єдиним способом утворення нових номенів вважається словотвір. Проте дериваційна система як сукупність словотвірних типів, словотвірних гнізд, усього комплексу дериваційних засобів мови взагалі – це лише одне із джерел породження номінативних мовних засобів, адже одному й тому ж означуваному, тобто денотату, можуть відповідати за загальним змістом різні означення – слова й словосполучення чи навіть структурно об'ємніші мовні одиниці.

Незважаючи на певні проблеми генезису, структурно-словотвірної історії НО, переважна більшість з них підлягає чіткому описові їх номінативно-дериваційної будови. Найбільша частина цих назв утворена морфологічним способом. Вживаються складені, або аналітичні, назви та слова-запозичення. Непохідні лексеми як одиниці найдавнішого словникового пласта української лексики вживалися для називання осіб за ознаками, які формувалися досить давно і характерні, очевидно, ще для праслов'янської мови: *муж, мати / мать, раб, хлоп, лях, чадо, отец, сын, жона, царь, слуга, князь*.

Загальні назви осіб від твірних основ різної категоріальної характеристики утворюються за допомогою найрізноманітніших суфіксів. Поєднуючись із коренями слів, суфікси різних типів можуть утворювати, як відзначав Л. Булаховський, «майже безмежну кількість нових слів і нових відтінків, збагачення якими відповідає серйозним потребам збагачення мови» [1, с. 128].

Одним із найпродуктивніших суфіксів у сфері номінації осіб є суфікс **-ик/-ік, -ник, -чик, -щик**. Суфікс **-ик, -ник, -чик** бере свій початок з індоєвропейського **-ko** [4, с. 118]. В межах аналізованого матеріалу це, зокрема, лексеми, утворені від іменних та дієслівних основ: *в'їдник, гр'їшник, заводник 'верхівець', змаєнник 'ошуканець, спокусник', священик, бачмажник 'той, хто носить черевики', корчємник, к'їрєвник 'розпусник', ратник, угодник, владыка, наставник, латинник, вшетєчник 'розпусник', х'їльник, м'їченик, блазнитель в'їка сєго, комидийник, машкарник, насл'їдник, нєволник, разбойник, н'їжник 'старець, бідняк', пробовник 'дослідник, випробувач', роскошник 'плотоугодник', сєдєлник, фрюярник 'флейтист'.*

Висока продуктивність характерна для суфіксів **-ин/-ане/-анин**. Давньосхіднослов'янський суфікс **-ин** є континуантом праслов'янського **-inŭ**, який у свою чергу походить від **-no**, продовжує або індоєвропейське **-inōs** або ж **-ejnōs**, отже, є індоєвропейським архаїзмом [4, с. 119]. Дослідники відзначають, що в праслов'янській мові цей суфікс служив для творення похідних сингулятивів від особових імен [8, с. 294].

Активність суфікса **-ин** при творенні найменувань осіб спричинила появу цього суфікса в структурі слова як надлишкового елемента, оскільки значення однини було притаманне твірній основі іменника. В аналізованому

матеріалі цей формант використовується найчастіше для називання осіб за етнічною належністю: **содомлянин, слуговин, дворянин, християнин**.

Високою частотністю вживання характеризується суфікс **-тель** у сфері номінацій осіб. Він має книжний характер і позначає осіб за характеризуючою дією: **зборитель, блазнитель, буритель** 'руйнівник, бунтівник', **утѣшитель, приятель, прочитатель, житель, желатель, маятель** 'пан, владика (бог)', **ругатель, зритель, учитель, знатель**. Суфікс активно використовується і в сучасній мові.

Досить продуктивним був у сфері називання осіб за творами Івана Вишенського суфікс **-ець/-ец**. Похідні цієї структури утворювалися, як правило, від іменних, рідше – від дієслівних основ: **богданець, вырванец, купець, жръць, мудрец, швец, мертвец, поганец, творець, поиманец, овлупленец, поголенец, сѣвец** 'сіяч'. Подекуди слова цієї будови вживаються у структурі відокремлених прикладок, наприклад: **старца (или пастыри), яже в вас молю** [138]. Цей суфікс континує індоєвропейський **-iko**, від сполучення **-ко** з голосними переднього ряду основи відбулося чергування **к – с** [8, с. 290]. Час виникнення суфікса **-ьсь** відносять до періоду балто-слов'янської мовної єдності.

Фактичний матеріал свідчить, що праслов'янські функції **-ьць** у мові давніх східних слов'ян в основному збереглися й набули дальшого розвитку.

Інші суфіксальні форманти виявляють відносну активність в аналізованому матеріалі. Зокрема, близьким за семантикою і внутрішньовалентними характеристиками, що визначають закономірності поєднання дериватора з твірними основами, до суфікса **-ьць** є суфікс **-иц-а/-иц-я**: **блудница, облюбеница** 'наречена', **убийца**.

Поодинокими є випадки використання формантів **-их**: **жениха**; **-аи**: **ходотай, служай**; **-*ј**: **вож, братья**; **-ежь**: **ловежь**; **-ин**: **русин, другиня** 'подруга, приятелька'; **-ок**: **дьячок, инок, отродок** 'виродок, недолюдок', **пророк, түрок**; **-ар / -арь**: **лгерь** 'брехун, базікало'; **-ач**: **єднач** 'посередник, миротворець'; **-к**: **дѣвка, дочка**; **-ак**: **простак**; **-ень**: **приходень**.

Рідко вживається і нульова суфіксація слів: **посел**; префіксація: **антихрист, лжепророк, сопоспѣшник**; префіксально-суфіксальний спосіб деривації: **началник, намѣстник, беззаконник, предтеча**.

На всіх етапах розвитку слов'янських мов, зокрема української, активно використовувався такий спосіб утворення похідних назв, як осново- і словоскладання. Словотвірно складні слова дозволяли влучно й економно номінувати нові поняття і реалії, уникати громіздких описових конструкцій. Композитні утворення первісно як універбати словосполучень, а пізніше як моделі, за якими утворювалися аналогічні назви, містили в семантичній структурі похідної назви комплексний зміст. Дериваційно складні слова поділялися на іменники-чисті складення (композити з базовою частиною, що дорівнювала самотійному слову),

суфіксально-складні іменники, в яких одночасно використовувалося складання основ із інтерфіксацією та суфіксація, в тому числі й нульова.

Найпоширенішим способом утворення композитних назв осіб був суфіксально-складний. Особливою динамічною місткістю семантики характеризувалися складні іменники з базовими дієслівними основами: **мироненавистник**, **танцоводца**. Певну активність у композитотворенні виявляв нульовий суфікс: **дѣпис** 'діюписець, історик', **рыболов**, **ложавока**, **богослов**, **писародрач**, **злодѣй**. Продуктивними в композитотворенні виявився суфікс **-ец** / **-ець** / **-ц-а**: **барвяноходец**, **рүмянолюбец**, **злочинец**, **двоженец**, **миродрѣжа**, **кровопролиец**, **многоселец**, **мшелонмец** 'хабарник, користолюбець', **христолюбец**, **дүховорец**, **книголюбец**, **свѣтолюбец**, **лихоимец**, **чорноризец**; **-тель**: **исѣсорүгатель**, **всєдержитель**, **градодержатель**, **талантопогрѣбатель**, **кровопрагнитель** 'кровопивця, кровожерна людина', рідше в утворенні складних іменників брали участь суфікси **-ник**: **идолопоклонник**, **подвигоположник**, **доброненавистник**, **нендзороскошник**; **-к**: **кожемяка**. Зафіксований лише один випадок чистого складання: **человѣкоүбийца** [10, с. 61–69].

На відміну від основоскладання, яке ґрунтується на поєднанні компонентів з різною семантикою і таких, що найчастіше належать до різних частин мови, словоскладання, або юкстапозиція, базується здебільшого на поєднанні синонімічних слів, повторенні одного й того ж слова чи його однокореневого відповідника або навіть подібного за внутрішньою ритмічною організацією тощо. У багатьох складених утвореннях компоненти вступають у родово-видові стосунки, називають якесь єдине поняття, становлять собою прикладкові словосполучення. Очевидно, вони перебувають на етапі переходу від апозитивних, прикладкових синтаксичних одиниць до юкстапозитивів. Такого типу похідні представлені в творчому доробку Івана Вишенського одиничними утвореннями: **майстер-диавол**, **юноша-оратор**.

Особливий стилістичний інтерес становлять індивідуально-авторські новотвори, складені з двох–трьох семантично далеких коренів. Несподівано незвичним поєднанням створюється нове сатиричне або іронічно-дошкульне значення: **богочрєвци**, **громовладатель**, **скачомудрець**, **кровоедъ**, **свиноедъ**, **күроедъ**, **гүскоедъ**, **волоедъ**, **скотоедъ**, **звѣроедъ**, **маслоедъ**, **пирогоедъ**; **периноспалъ**, **мякоспалъ**, **тѣлолюбитель**; **кровопрагнитель**; **перцолубець**, **шафранолубець**, **кгвоздиколубець**, **кминолюбець**, **цүкролюбець**, **сладколюбець**, **чревобѣсникъ**, **грьтанонгратель**, **грьтеномудрець**, **писародрачь** та ін.

Серед неморфологічних способів називання осіб трапляються непоодинокі випадки переходу прикметників (рідше дієприкметників) в іменники (морфолого-синтаксичний спосіб утворення похідних назв осіб): **прєподобный**, **правєдный**, **бүдовничий**, **нищий**, **жадный**, **нагий**, **болный**, **подданный**, **странный**, **подданный**, **болный**, **здоровый**, **войский**, **подкоморий**.

Аналізований матеріал засвідчує окремі контексти, у яких субстантивованим прикметникам (дієприкметникам) геніальний полеміст надає перевагу: **Нехай ся не хвалит силный силою своею, богатый богатством своим, премудрый премудростию своею. Только о том хвальнойся да хвалится, жебы мене познати могл угождением мнѣ и творением повеленного мною емү и исполнял суд и правду посредѣ землѣ Я воем безумные мира избрал, да премудрых посоромлю, и недужные мира избрал, да мощных посоромлю, и от нищих, и неславного рода, и нѣ за що разумѣющогося избрал, да великих, богатых, славных и быти велико о собѣ разумѣющихся [52], Блажени бо плачущиися, яко тии утѣшатся, горе же смѣющимся [144], отидѣте от мене, проклятии [145], славоумных и ненаказанных прельщати [163], Да возмется нечестивый [145].**

При такому способі словотворення нові слова утворюються шляхом переходу лексем з одного класу в інший, при цьому відбувається зміна значень і граматичних ознак слова. У колі субстантивованих прикметників і дієприкметників вживаються повні і часткові субстантивати.

Зрідка трапляється лексико-семантичний спосіб утворення нових слів. Наприклад, лексема **овечки** вживається в значенні 'віряни, одновірці'.

У межах номінативної деривації НО слід розглядати різноструктурні одиниці. Зокрема, одним із способів називання людей є використання лексичних словосполучень, які дозволяють уточнити, конкретизувати головний в словосполученні компонент. Статус цих мовних одиниць не завжди з об'єктивних причин можна чітко окреслити, оскільки критерії їх ідентифікації на тлі інших чи то лексичних, чи то синтаксичних структур не є виразними, нерідко вони нестабільні, і подекуди лексичні словосполучення лінгвісти визначають у контексті мовного матеріалу на інтуїтивному рівні. Саме для номінативної деривації важливими є «питання номінативної техніки і способи формування одиниць різного рівневого статусу, а також неоднакових за способом представлення дійсності в знаках мови» [7, с. 336].

Конкретизаторами в таких словосполученнях найчастіше виступають прикметники (дієприкметники), рідше займенники: **Святий Дүх, небесний царь, святые отци, ваша милость, папа римский, царь небеси и земли, властитель вѣка сего, сын геенский, блазнитель вѣка сего, згодү вяжүчни.** Останнє словосполучення радше ситуативного творення, тому його слід сприймати як оказіональне утворення, а **блазнитель вѣка сего**, очевидно, вживається як евфемізм.

На відміну від словотвірного аналізу, розгляд специфіки номінативної деривації передбачає також з'ясування у функції засобів називання фрагментів навколишньої дійсності використання непохідних слів і слів-запозичень.

Унаслідок найдавніших контактів слов'янських мов з мовами народів неслов'янського світу до складу праслов'янської лексики увійшло чимало запозичень.

Серед слів-запозичень НО представлені відносно невеликою кількістю лексем (приблизно до трьох десятків одиниць). У зв'язку з цим доцільніше говорити про використання для найменування осіб запозичених морфем, які могли ставати регулярними елементами дериваційної будови української національної мови, зокрема й діалектної. Інформація про використання запозичених слів у сфері номінативної деривації в історії мови використовується нами побіжно, оскільки важливість проблеми і наявність значної кількості мовного матеріалу, який потребує уважної теоретичної і практичної інтерпретації, потребує спеціального лінгвістичного дослідження. Деякі із запозичених лексем не завжди є виразними з погляду їх проникнення до української лексики. Однозначно як запозичення можна потрактовувати такі лексеми: **апостол**, **арабанаши** 'албанці', **архимандрит**, **бенкарт** 'виродок', **даскал** 'учитель, наставник', **дикгнитар** 'достойник, значний чиновник, вельможа', **домотур** 'домосід', **євангеліст**, **єзуїт**, **жид**, **игумен**, **кадіа** 'турецький суддя', **каплан**, **ктитор**, **каштелян** 'вищий придворний чин у старій Польщі, сенатор', **кроль**, **курціан** 'світський гульвіса, куртизан', **лантвойт** 'сільський староста', **майстр** **мистр** 'майстер, хазяїн; старший, дурисвіт, шахрай', **мордыр** 'убивця, душогуб', **мультяне** 'молдавани', **папѣжь** 'папа римський', **пелгрим** 'прочанин, мандрівник, богомолець', **пробатор** 'дослідник, випробувач', **прокуратор** 'судовий чиновник; уповноважений; обвинувач', **прот** 'старший ігумен на Афоні', **рапсак** 'посол ворожого древнім іудеям ассирійського царя Сеннахіріма (у творах Вишенського вжито в переносному значенні)', **ректор**, **рекаліст** 'органіст', **референдар** 'доповідач на сеймі', **сполечник** 'товариш, співучасник, сподвижник', **сукцесор** 'спадкоємець, нащадок', **шамайник** 'той, хто грає на сопілці', **щекун** 'наклепник, ганьбитель' (останні два слова можна трактувати як суфіксальні утворення від іншомовного кореня), **шафар** 'управитель', **шкурт** 'повія, розбещена жінка або чоловік'. Як бачимо, більшість складають запозичення з грецької і латинської мов, рідше – з польської та східних мов.

Вивчення специфіки номінативної деривації НО дозволяє зробити висновок, що найважливішим способом виникнення номенів із загальним апелятивним значенням «особа» є морфологічний спосіб словотворення, зокрема суфіксація (90 відсотків НО). Найпоширенішими були такі форманти: **-к**, **-ник**, **-ик**, **-ець** тощо. Значно менше репрезентовані інші способи називання.

Висновки та перспективи дослідження. У роботі представлено мотиваційно-словотвірну структуру лексичної системи творчості Івана Вишенського. Комплексна характеристика назв осіб підтвердила перевагу системного підходу над диференційним описом. Результати дослідження

сприяють розширенню номінативної теорії щодо назв осіб в публіцистичному стилі. Запропонований аналіз може слугувати методологічною основою для подібних досліджень творчої спадщини інших українських письменників.

Список використаної літератури

1. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка: в 2-х т. / Л. А. Булаховский. – К. : Рад. школа, 1952. – Т. 1. – 346 с.
2. Вишенський І. Твори / І. Вишенський. – К. : Держлітвидав, 1959. – 268 с.
3. Возняк Михайло. Історія української літератури. У 2 книгах: навч. вид. – Вид. 2-ге, перероб. – Львів : Світ, 1992. – Кн. 1. – 696 с.
4. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов. – К. : Наук. думка, 1966. – 312 с.
5. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В. О. Винник, В. Й. Горобець, В. Л. Карпова та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – 743 с.
6. Ковалик І. І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. – Львів : Вид.-во Львівського університету, 1958. – 86 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
8. Мейе А. Общеславянский язык / А. Мейе. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1951. – 394 с.
9. Павленко Л. П. Номінації осіб як об'єкт історичної ономазіології / Л. П. Павленко // Науковий вісник Волинського державного університету: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – Вип. 1. – Луцьк : Вежа, 1996. – С. 165–171.
10. Павленко Л. П. Чисте складання в системі іменникового словотвору / Л. П. Павленко // Лексична і граматична деривація. – К. : Вид-во КДПІ ім. М. П. Драгоманова, 1983. – С. 61–69.
11. Півторак Г. Українці: Звідки ми і наша мова / ред. К. І. Савенок / Г. Півторак. – К. : Наук. думка, 1993. – 200 с.
12. Телеки М. М., Шинкарук В. Д. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру [монографія] [Електронний ресурс] / М. М. Телеки, В. Д. Шинкарук. – Київ, Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 176 с. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/26/5.pdf> (06.09.2016).
13. Українська література XI–XVIII ст. Хрестоматія / За ред. докт. філол. наук, професора П. В. Білоуса. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 682 с.
14. Українська мова : енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр.енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 752 с.
15. Франко Іван. Іван Вишенський і його твори / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів: у 50 т. – К. : Наук. думка, 1981. – Т. 30. – С. 7–211.
16. Шевчук В. Мандрівничий, який розпикав людське сумління // В. Шевчук. Дорога в тисячу років. – К. : Дніпро, 1990. – С. 68–82.
17. Яременко П. К. Іван Вишенський / П. К. Яременко. – К. : Вища шк., 1982. – 140 с.

Павленко Лариса. Наричательные личные наименования в произведениях Ивана Вышенского. Предлагаемая статья является попыткой описать лингвостилистические особенности произведений Ивана Вышенского, в частности такой фрагмент его речевого творчества, как апеллятивные наименования лиц. Иван Вышенский занимает важное место в истории украинской духовной культуры. Творчество писателя-полемиста, выдающегося религиозного деятеля – заметная страница и в истории украинского литературного языка. Сочетание традиционно-книжных и

народноразговорных элементов детерминировало специфику ономаσιологической системы литературного наследия Ивана Вышенского. Писатель использовал все богатство словообразования украинского языка той поры, активно создавал окказиональные языковые единицы разных словообразовательных моделей, вводил в словарь своих произведений заимствованную лексику.

Ключевые слова: диахронический аспект, полемический стиль, номинация, тематические группы лексики, семантика, ономаσιология, деривация, словообразовательные типы, словообразовательные модели, исконные лексические единицы, заимствования.

Pavlenko Larysa. Common Personal Nominations in the Works by Ivan Vyshenskyi. The article describes the lingvo-stylistic characteristic features of Ivan Vyshenskyi's works, laying emphasis on such a feature of his linguistic creativity as appellative nomination of persons. The subject matter of the research is the literary heritage of the writer-polemicist, an outstanding religious figure, a significant page in the history of the Ukrainian literary language. The study presents the analysis of the motivational aspect of word building peculiarities of the lexical system in the works by Ivan Vyshenskyi. The study gives the grounds to conclude that the combination of traditional bookish and folk elements has determined the specificity of the onomastic system in the refined literary heritage of Ivan Vyshenskyi. Having utilized the word formation richness of the then Ukrainian language, the writer created occasionalisms of various word-building models and masterfully introduced borrowed lexical units into the vocabulary stock of his works.

Key words: diachronic aspect, polemical style, nomination, thematic groups of vocabulary, semantics, onomasiology, derivation, word building types, word building models, native lexical items, borrowings.

Стаття надійшла до редколегії 11.10.2016

ТИПИ КОМЕНТАРІВ У ПЕРЕКЛАДАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ОПОВІДАнь ІВАНА ФРАНКА

У статті порушено проблему перекладацького коментування як можливого способу компенсації смислових втрат в українсько-російському художньому перекладі. Визначено коло безеквівалентних транслатем з етнокультурною складовою, які потребують особливих приміток перекладача. Проаналізовано основні типи, форми та функції коментарів, їх локалізацію в перекладі. З'ясовано, що чільне місце належить лінгвокраїнознавчому коментареві з мінімальним лексичним наповненням.

Ключові слова: слов'янські мови, художній переклад, перекладацький коментар, етнокультурна інформація, семантична компенсація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Осмислення творчого феномену Лесі Українки було б неповним без урахування її перекладацької діяльності. Загалом проблема «Леся Українка і переклад» має щонайменше три основні аспекти: по-перше, переклади творів українського генія іноземними мовами; по-друге, переклади Лесею Українкою творів вітчизняної та світової літератури; по-третє, перекладознавчі погляди Лесі Українки. Кожен із цих аспектів, безперечно, заслуговує на окреме ґрунтовне дослідження, а два останні ще й демонструють окремі грані таланту самої письменниці, а тому аналіз її перекладацьких спроб – надзвичайно важливий для створення цілісного портрета митця, для досягнення його творчих горизонтів. Відомо, що вже 1885 року у Львові публікують український переклад Лесі Українки (виконаний разом з братом Михайлом Обачним) гоголівських «Вечеров на хуторі близ Диканьки», 1887 року з'являються Лесині поетичні переклади уривків із поеми А. Міцкевича «Конрад Валленрод» – і так починається її плідна перекладацька діяльність, що стала значним кроком уперед на шляху модернізації та європеїзації української літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі грані перекладацької майстерності Лесі Українки в прозі ставали предметом наукового аналізу в роботах І. Журавської, О. Кундзіча, В. Коптілова, Л. Міщенко, Ф. Погребенника, В. Радчука, Т. Третяченко. Оглядаючи прозові переклади, висловлюючи певні міркування щодо їхньої творчої історії, вказуючи на можливі напрями їх подальшого дослідження, ці вчені крок за кроком наближалися до створення цілісної картини перекладацької діяльності письменниці і наголошували на необхідності її всебічного та різнопланового вивчення. На пильну увагу науковців заслуговують, безперечно, й окремі перекладацькі засоби й практичні прийоми роботи з оригінальним текстом, які застосовувала Леся Українка як перекладач. Цей фактор

забезпечує **актуальність** подібних наукових студій, адже між власною художньо-публіцистичною творчістю письменниці та її перекладами існує органічний взаємозв'язок.

Мета і завдання статті. Головна мета цієї наукової розвідки – подати комплексну характеристику коментарів Лесі Українки до її перекладів окремих оповідань Івана Франка, які стали органічною частиною прижиттєвих російськомовних видань творів Каменяра. Поставлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких завдань: 1) систематизувати коментовані перекладачем одиниці першотвору в когнітивному аспекті; 2) класифікувати коментарі за їх локалізацією в перекладі; 3) подати лінгвістичну інтерпретацію перекладацьких приміток.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відомо, що переклади творів Івана Франка стали з'являтися ще за його життя, але тоді деякі з них з різних причин так і не побачили світ [3]. На замовлення російського книговидавництва «Донская речь» (Ростов-на-Дону) Леся Українка в 1903–1904 рр. переклала зі збірки «В поті чола» кілька оповідань І. Франка: «Сам виноват» («Сам собі винен»), «Хороший заработок» («Добрий заробок»), «На дне» («На дні»), «Леса и пастбища» («Ліси і пасовиська»), «История тулупа» («Історія кожуха») и «К свету!» («До світла!»). Оскільки всі ці твори присвячені темі українського селянства кінця XIX століття, долям простих селян карпатського підгір'я в історичних умовах Австро-Угорської імперії, то неважко здогадатися, наскільки згадані оповідання насичені актуальною для свого часу і для свого народу інформацією. І перекладач як інтерпретатор первинного тексту, крім глибокого розуміння його ідейно-тематичного наповнення, повинен відшукати достатньо адекватні текстові (а часом і позатекстові) засоби, аби не розгубити такої цінної фонові основи першотвору. Адже денотативний компонент лексичного значення слова може бути пов'язаний з певними речами, що мають специфічно національний характер. Такі речі, такі уявлення складають у свідомості носіїв тієї чи іншої мови оригіналу особливі етнокультурні знання, яких немає і не може бути в мові перекладу, і зазвичай саме такі (безеквівалентні з точки зору перекладознавства) компоненти художнього твору спричиняють неабиякі труднощі при його інтерпретації іншою мовою. Теорія перекладу вже давно виробила певні рекомендації щодо подолання цього лінгвоетнічного бар'єру, подала зразки специфічних прийомів транскодування, калькування, приблизного й описового перекладів, елімінації й перерозподілу національно-культурної специфіки безеквівалентної транслатеми. Однак художній переклад – це завжди творчість, яку неможливо обмежити якимись стандартами чи правилами.

Перекладний дискурс, на відміну від оригінального, завжди є системою відкритою, яка передбачає можливість різноманітних варіантів у часі, просторі, кількості й кваліфікації перекладачів, роботі редакторів тощо. Тому й різні переклади одного художнього твору можуть суттєво

відрізнятися між собою. Головне – відтворити й передати іномовному читачеві пресупозицію оригіналу, тобто певну суму знань, а це досить часто неможливо зробити без особливого перекладацького коментування.

У «Літературному енциклопедичному словнику» [1] зазначено, що коментар – це жанр філологічного дослідження або тлумачення, роз'яснення тексту літературної пам'ятки. Коментар як результат критичного вивчення тексту супроводжує його видання. Автори згаданої словникової статті розрізняють кілька різновидів коментарів: 1) текстологічний, який аналізує джерела тексту й аргументує вибір основного джерела, обґрунтовує ті чи ті прочитання, кон'єктури (виправлення), подає історію тексту, іноді включає публікацію варіантів; 2) історико-літературний, який аналізує історичні підвалини твору, дає уявлення про його місце в історико-літературному процесі; 3) біографічний, що встановлює зв'язки твору з життям письменника; 4) реальний (історичний), який розповідає про події, обставини та осіб, згаданих у тексті; 5) лінгвістичний, що розкриває особливості словника й фразеології письменника [1, с. 163]. Окрім того, художній текст може супроводжуватися не лише мовним коментарем, але й позамовним, як-от: ілюстрації, фотознімки, карти, таблиці тощо. Мовний коментар має досить давні традиції, наприклад, глоси та схолії, укладання яких і лягло в основу наукового коментування художнього твору.

Як систему «пояснень (приміток) до тексту в художньому творі, науковому виданні, публікації документальних матеріалів, мемуарів, щоденників, спогадів» потрактовано коментар у «Літературознавчій енциклопедії» [2, с. 507]. До чотирьох основних його різновидів (текстологічного, історико-літературного, реального, лінгвістичного) додано ще орнаментальний та риторичний коментарі. Автори відповідної статті зазначають, що загалом коментування актуальне «при вивченні текстів із «темними місцями» ..., важкими для розуміння фрагментами твору, алюзіями, ремінісценціями, що потребують текстологічного, лексикографічного, палеонтологічного тлумачення» [там само]. Насамкінець зазначено, що не менш важливим може стати коментування в перекладах, особливо «коли йдеться про віддалені у часі та просторі твори літератури» [там само]. Зрозуміло, що коментар у художніх перекладах (та й у перекладах загалом) має дещо інші функції та виконує низку специфічних завдань. Це особливо виразно простежується на обраному для цього дослідження матеріалі.

Найпоширенішим різновидом перекладацького коментування в Лесі Українки став лінгвокраїнознавчий коментар, пов'язаний з бажанням перекладача розкрити російському читачеві особливості національно-культурної семантики оповідань Івана Франка. Така етнокультурна складова притаманна окремим одиницям перекладу (найчастіше це слова і фразеологізми), які фіксують певні деталі природи, економіки, суспільного

устрою, фольклору, побуту і звичаїв народу. Ці транслатеми становлять кілька тематичних груп:

1) історичні реалії, які є обов'язковим компонентом будь-якого епічного твору, називають словами з нульовим еквівалентом, тому зазвичай перекладачі ці реалії або транскрибують, або транслітерують, або шукають їм семантично близький аналог. Цими перекладацькими прийомами найчастіше і послуговується Леся Українка, наприклад: *Оце все викрикував **возний судовий**, що zarazом сповнював службу **заприсяглого ліцитатора*** [6, с. 205] – *Всю эту тираду прокричал **судебный пристав**, исполнявший одновременно и службу **аукционщика*** [4, с. 361]; *Бо то, видите, я **ліверант до цісарських** магазинів* [6, с. 215] – *Я вот, видите ли, **поставщик императорских** магазинов* [4, с. 379]. Проте іноді такі транскодовані реалії перекладачка виділяє лапками і супроводжує примітками: *А тепер нате вам отсей квиток, покажете **війтові**, то він вам скаже, що маєте робити* [6, с. 217] – *А теперь вот возьмите эту записку, покажете её **войту*** [прим. староста], *так он уж вам скажет, что надо делать* [4, с. 374]; *Хоч **цісар** дав хлопам волю і скасував панщину, то прецінь вони не дадуть їм лісу і пасовиська* [6, с. 237] – *Хотя **цесарь*** [прим. император] *и дал мужикам волю и отменил барщину, а всё же они, помещики, не дадут мужикам леса и пастбищ* [4, с. 435]; *З полудня однієї хорошої, весняної неділі здивувалися дуже два поліціяни, що сиділи в **стражниці** дрогобицької комуни* [6, с. 137] – *Однажды в воскресенье, в прекрасный весенний полдень, двое полицейских, сидевших в «**стражнице**»* [прим. отделение для приёма арестантов] *дрогобыцкой общины, были очень удивлены* [4, с. 377]; ***Староство** прислало, має йти «**на цюпас**»* [5, с. 137] – ***Староство*** [прим. окружное правление; староста – начальник округа] *прислало, он пойдёт «**цюпасом**»* [прим. этапом] [4, с. 377]; *А есть у нас тут ещё один «**бургер**»* [прим. гражданин] [4, с. 391]; *Правда, **атаманы да экономы*** [прим. старосты и приказчики] *не ездят уже под окнами с арапниками* [4, с. 435]. Назви грошових одиниць (австрійських монет) також подано з коментарями: *Дают тебе 14 **крейцеров*** [прим. австрийская медная монета, около $\frac{3}{4}$ копейки], *что же за них купишь?* [4, с. 386]; *Кто даст больше? Объявленная цена – 40 **гульденов*** [прим. гульден – 80 копеек] [4, с. 376]. Саме такі неперекладні реалії передають атмосферу певної епохи, часу, того місця, де відбуваються описувані події, коротко кажучи, створюють у іномовного читача ілюзію національного та історичного середовища;

2) побутові реалії (назви одягу, страв, будівель, предметів домашнього начиння, звичаїв, традицій, фольклорних жанрів тощо). Наприклад: *Прошлой зимой меня так все в деревне за эти сказки полюбили, что ни одни **вечерницы*** [прим. посиделки] *без меня не обходились* [4, с. 465]; *Сынок хозяина, семилетний мальчонка, съевши кусочек хлеба с чесноком и чашку тёплой «**затирки**»* [прим. мелкие клёцки на воде без приправы. Их делают просто, растирая тесто в руках, не раскатывая скалкой, не разрезая

и не набирая ложкой. Отсюда слово – затирка], *должен идти в школу* [4, с. 448]; *Тулуп отвёл мальчугана в школу, как вдруг прибегает отец мальчика в лёгкой «полотнянке»* [прим. холщёвая поддёвка] [4, с. 449]; *Ну... прожил я как-то тяжёлую зиму, хотел весной опять вернуться на работу, как вдруг встречают меня жандармы, вот за «майданом»* [прим. рынок, кабак] [4, с. 383]; *Вчепився він того, як то повідають, як жид коломийки* [6, с. 326] – *Пристрастился он к этому чтению, как у нас говорят, «как жид к **коломыйке**»* [прим. короткая песня, большею частью плясовая, с несложным мотивом, который можно повторять до бесконечности] [4, с. 470];

3) етноніми: *Поїхали ми, напители адвоката, **русуна**, заслуженого, кажут, і щирого* [6, с. 242] – *Поехали мы, нашли адвоката, **русуна*** [прим. малоросса], *заслуженного, говорят, честного* [4, с. 440]; *...Митро, сесь от малий **бойчук**...* [6, с. 145] – *...Мытро, вот этот малый **бойчук**...* [прим. мальчик из бойков; бойками называют крестьян-русинов в одном из восточных округов Галиции] [4, с. 385]. Цілком адекватним у зв'язку з цим є переклад такого уривка: *Старий жид почав розпитувати Андрія зразу по-жидівськи, а відтак **по-руськи**...* [5, с. 154] – *Старый еврей начал расспрашивать Андрея сначала по-еврейски, потом **по-украински**...* [4, с. 395];

4) власні назви (маловідомі топоніми, гідроніми, антропоніми): *А только я могу вам сказать, что на **Пидгирью*** [прим. у подножия восточных Карпатских гор] *народ много лучше, чем там, на **Долах*** [прим. на равнине] [4, с. 403]; *Мыкола, куда ты идёшь? – В **Свичу**,– ответил тот угрюмо* [прим. Свича – одна из галицких рек] [4, с. 363]. Практично такого самого коментування потребують і відонімні прикметники: *Простой овчинный тулуп, правда, без заплат, ...с давно поблекшими украшениями, которые когда-то придавали ему вид настоящего **покутского*** [прим. Покутье – часть австрийской провинции Галиции] *тулуна* [4, с. 447]. Ім'я персонажа зі зрозумілих причин прокоментовано лише раз: *Вот это наш **Бовдур**, – сазал старик, – он **Бовдур*** [прим. бовдур – значит дубина, чурбан, болван, очевидно, уличная кличка] *по прозванью* [4, с. 390];

5) етикетні звороти, які стосуються особливостей типового для українців спілкування. Наприклад, перекладаючи привітання *Слава Исусу Христу!*, Леся Українка додає у примітці: *обычное приветствие галицких крестьян* [4, с. 450]. Надзвичайно точно відтворює оригінал уривок з перекладу оповідання «На дні»: *Мама умерли ещё в «коляру» (холеру), а тато (тятя) потом стали пить, продали землю, а потом ещё избу заложили, а прошлой осенью взяли и померли* [4, с. 387]. Крім дописаних у дужках слів, перекладач на тій же сторінці подає такий коментар: *Украинские крестьяне всегда, упоминая об одном из родителей, говорят о них во множественном числе, часто даже «мои мама», «мои тато»* [там само]. До речі, оця пошанна множина, характерна для мовленнєвого етикету українців і дотепер, втрачена, на жаль, у пізнішому перекладі оповідання «На дні», здійсненому І. Дорбою: *Мать померла ещё в холеру, а*

потом отец запил, продал землю, после заложил и хату, а в прошлую осень взял да и помер [5, с. 82].

Власне лінгвістичним коментарем Леся Українка супроводжує інші групи транслітерованих одиниць оригіналу:

1) деякі іншомовні слова: *Мошка нанял свом мальчикам **бельфара*** [прим. учителя], *чтобы он учил их чтению и письму* [4, с. 460]; *Реб* [прим. господин] *Мойше, люди говорят, что у тебя есть какие-то бумаги после моего отца* [4, с. 463]; *Ты это откуда, **дзяду**?* [прим. по-польски дед, а также нищий] [4, с. 384]; *А там, на дворе ... смеялись громким, здоровым хохотом полицейские, играя в «**кикс**»* [прим. в бабки] [4, с. 399]; *Погибнув, они медленно, медленно опускаются вниз – особенно эти маленькие **фораминиферы, диатомеи*** [прим. мелкие мягкотелые морские животные] *и прочая мелюзга* [4, с. 389]; *Да я в самом деле на дне, на дне общества, а вот эти вокруг меня, кто же они, как не подонки общества, как не проклятые **париш*** [прим. отверженные, презираемые, бесправные люди в Индии, не принадлежащие ни к какому сословию], *заклеймённые страшным клеймом нужды?* [4, с. 383]; *Капрал ... поднял глаза, чтобы полюбоваться «**гальбой**»* [прим. кружка в полштофа] *пива* [4, с. 377]; *Вот если бы какой-нибудь механический **психометр*** [прим. инструмент, который мог бы показывать душевное состояние] *изобрести, вроде того, что сделал Вундт для измерения **интенсивности*** [прим. напряжённость] *чувства!* [4, с. 413]; *Теперь это был тулуп обыкновенный, невзрачный, неинтересный для **этнографа**-любителя* [прим. человек, занимающийся исследованием быта и нравов различных племён] [4, с. 447]; *...ещё надо уметь читать и писать, да ещё не по-еврейски, а **по-гоевски*** [прим. по-христиански] [4, с. 463];

2) жаргонізми: *Жаль мне стало парнишку, потому что я уже догадался, что это какой-то совсем ещё зелёный «**фрайер**»* [прим. новичок] [4, с. 457]; *На таких «**клапачах**» арештанты мстились тим, що за його варти... виробляли найбільші крики у вікнах...* [6, с. 328] – *Таким «**клапачам**»* [прим. на воровском жаргоне «клапач» значит солдат] *арештанты мстили тем, что во время его дежурства подымали самый страшный шум у окон...* [4, с. 472]; *Ну, еврей за 30 крейцеров взял да и был таков, а его другие евреи схватили да в «**Иванову хату**»* [прим. тюрьма] [4, с. 398]; *Но когда Мошкины дети узнали, что я ем мужицкую стряпню, так прозвали меня «**трефняком**»* [прим. тот, кто ест «трефное», т. е. запрещённую еврейской религией пищу] *и начали меня дразнить* [4, с. 460];

3) просторічні слова, які здебільшого є спотвореними варіантами запозичених лексем: *Мама умерли ещё в «**коляру**»* [прим. холеру]... [4, с. 387]; *Его ещё ни разу не звали «**на протоку**»* [прим. протокол] [4, с. 391]; *Служил в солдатах..., ногу вот потерял в **Ниталии*** [прим. в Италии] [4, с. 384]; *От як-то, бідні **халупники!*** [6, с. 214] – *Известное дело, бедняки-**халупники*** [прим. крестьянин безземельный, владеющий только усадьбой] [4, с. 371]; *Має він гроші, і порядні, але для своїх **бахурів** ховає* [6,

с. 318] – *Есть у него деньги, и даже немалые, да он всё своим «бахорам» [прим. детям] припасает* [4, с. 461].

Транслітерація безеквівалентних лексем часто стає тим єдиним способом, який забезпечує часову й локальну ідентичність оригіналу й перекладу. Однак таке механічне (графіко-фонетичне) відтворення незнайомого поняття досить небезпечне, адже його зміст не завжди можна зрозуміти з контексту. Тоді перекладач паралельно вдається до ще одного перекладацького способу – описового, який може набувати форми внутрішньо-текстового (у дужках) або підрядкового (у виносках) лінгвістичного коментарю.

Пересічному, непідготовленому адресатові перекладеного твору потрібні «підказки» й історико-культурного характеру, оскільки суспільне призначення перекладу якраз і полягає в тому, щоби створити для читача перекладної літератури рівні з читачем оригіналу можливості для смислової інтерпретації тексту. Історичний (фоновий) коментар в аналізованих перекладах трапляється тричі. В оповіданні «Ліси і пасовиська» згадано про так звану «мазурську різню»: *Помещик боялся нас трогать, потому что тогда ещё была острастка после той **мазурской резни*** [прим. В 1848 г. был голодный бунт среди польских крестьян (мазуров) в западной Галиции со многими кровавыми расправами над помещиками] [4, с. 436]. Перекладацького коментування потребує й одна сцена з оповідання «Історія кожуха»: *Вот вы мальчика в школу не посылаете... Господин учитель представил его к оштрафованию* [прим. В Австрии по закону требуется обучение всех детей с 7-летнего возраста, за уклонение от этого без уважительной причины взимается штраф] [4, с. 450]. А в оповіданні «До світла!» згадано одне християнське свято: *Осень была уже поздняя, две недели после «**всех святых**»* [прим. у католиков и униатов приходится на 1 ноября нового стиля], *холод такой, что упаси Господи!* [4, с. 456]. Цей коментар був просто необхідним для православного читача Російської імперії.

Локалізація (тобто місце щодо тексту самого перекладу) коментарів, як свідчить практика видання перекладної літератури, може бути різною. Здебільшого це позатекстове коментування у вигляді словничків чи приміток, розміщених уже після самого перекладу. Леся Українка найчастіше послуговується не післятекстовим, а посторінковим (підрядковим) типом коментарю у вигляді примітки (в аналізованих перекладах їх нараховано близько п'ятдесяти). Вони тлумачать і запозичену лексику (*цюпас, гальба, бургер, париц, майдан, цесарь, атаман*), і жаргонізми (*фрайер, трэфняк, клапач, халупник, Иванова хата*), і назви тогочасних грошових одиниць (*гульден, крейцер, шістка*), і етноніми (*русин, бойчук*), і назви історичних подій (*мазурская резня*), типово українських понять і предметів (*полотнянка, затирка, коломыйка*), й етикетні формули (*Слава Иисусу Христу!*) тощо. Такі виноска дають

читачеві необхідну фонову інформацію, яку неможливо інтегрувати в текст художнього перекладу через, скажімо, її значний обсяг.

Значно коротші внутрішньотекстові коментарі Леся Українка подає досить обережно в дужках і, як правило, після транскрибованих слів у лапках. Такого тлумачення потребують, на думку перекладача, запозичення (наприклад, *бельфар – учитель, реб – господин*), просторіччя і жаргонізми (*коляра – холера, бахори – дети, на протоку – протокол*), а також українські реалії (*вечерниці – посиделки*). Свідомо йдучи на певні зміни оригінального тексту (у перекладознавстві цей прийом називають добавлянням), але не відступаючи від авторського стилю, перекладач у найзручніший для читача спосіб додає потрібну для розуміння інформацію.

Щодо лінгвістичної ідентифікації коментарів у досліджуваному тексті, то більшість із них має однослівний характер. Це може бути просто російський переклад слова з іншої мови (наприклад, *бургер – гражданин, реб – господин, фрайер – новичок, дзяд – дед, нищий, бельфар – учитель, бахори – дети* тощо), а може бути пошук слова-аналога (наприклад, *вечерниці – посиделки, майдан – рынок, кабак, цесарь – император, войт – староста*). Однак часом перекладачці доводиться застосовувати в своїх коментарях і більш поширені конструкції, наприклад: *полотнянка – холщевая поддѣвка, стражница – отделение для приѐма арестантов, халупник – крестьянин безземельный, владеющий только усадьбой, староство – окружное правление, на Пидгирью – у подножия восточных Карпатских гор, Покутье – часть австрийской провинции Галиции, Бовдур – значит дубина, чурбан, болван, очевидно, уличная кличка*. Зрідка Леся Українка вдається й до розлогих коментарів, як наприклад: *бойчук – мальчик из бойков; бойками называют крестьян-русинов в одном из восточных округов Галиции; коломыйка – короткая песня, большей частью плясовая, с несложным мотивом, который можно повторять до бесконечности; затирка – мелкие клѣцки на воде без приправы. Их делают просто, растирая тесто в руках, не раскатывая скалкой, не разрезая и не набирая ложкой. Отсюда слово – «затирка»*. Зрозуміло, що ці поширені коментарі подано як підрядкові примітки. І хоча критики перекладу й досі сперечаються про доцільність таких розлогих додавань до вторинного тексту порівняно з первинним, усе ж добрий перекладач має розкрити всі нюанси оригіналу, допомогти інокультурному читачеві отримати всю необхідну інформацію, не відриваючись від художнього тексту і не звертаючись окремо до енциклопедій чи словників. Великі за обсягом примітки перекладача, які за своєю суттю є міні-текстами, дійсно можуть дещо заважати цілісному сприйняттю літературного твору, однак це становить справжню загрозу в перекладах, скажімо, віршів, ліричних творів, медитативної чи експериментальної прози, експресивної публіцистики тощо.

Поява в тексті перекладу фрагментів, яких не було в тексті оригіналу, мусить бути виправданою і доречною. Перекладацький коментар можна кваліфікувати як особливий різновид міжмовних трансформацій, без яких

неможливо здійснити жоден переклад. Додані перекладачем фрагменти (чи то слова, чи словосполучення, чи навіть міні-тексти) мають роз'яснювальний характер і, безумовно, є одним із потужних способів компенсації смислових втрат, неминучих у будь-якому перекладі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У результаті зіставного аналізу оригіналу й перекладу було детально проаналізовано примітки перекладача як один зі способів компенсації смислових втрат у близькоспорідненому (українсько-російському) художньому перекладі. Основні типи перекладацького коментарю визначено як лінгвокраїнознавчий, власне лінгвістичний та історичний. Лінгвокраїнознавчого коментування потребують насамперед одиниці оригіналу з етнокультурною складовою: реалії (історичні та побутові), етноніми, власні назви, вирази українського мовленнєвого етикету. До лінгвістичного коментування перекладачка вдається при відтворенні іншомовних слів, жаргонізмів, розмовно-просторічної лексики. Історичний коментар потрібен для роз'яснення окремих фактів минулого чи сучасного суспільно-політичного устрою, релігійного життя. Свої примітки Леся Українка найчастіше подає як посторінкові (підрядкові) виноски, а однослівні пояснення можуть бути інтегровані в сам текст перекладу та подані в дужках після графічно виділеного слова. Треба визнати, що для всебічного осягнення творчого феномену Лесі Українки важливо досліджувати не тільки її оригінальну творчість, а й перекладацький доробок.

Список використаної літератури

1. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 752 с.
2. Літературознавча енциклопедія : у 2-х томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – 608 с.
3. Теплий І. Прижиттєві переклади й автопереклади творів Івана Франка (на матеріалі польської та російської мов) / Іван Теплий // Проблеми слов'янознавства. – 2014. – Вип. 63. – С. 73–100.
4. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 7 : Прозові твори : Перекладацька проза. – 568 с.
5. Франко І. Сочинения : в 10 т. / Иван Франко. – М. : Художественная литература, 1956. – Т. 1 : Рассказы : пер. с украинского. – 568 с.
6. Франко І. Твори : у 2 т. / Иван Франко. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 2 : Оповідання. – 557 с.

Приймачок Оксана. Типи коментарів в перекладах Лесі Українки розповідів Івана Франка. В статті проведено ґрунтовний порівняльний аналіз оригінальних і перекладних творів (6 розповідів І. Франка і їх російськомовні переклади, здійснені Лесею Українкою) з метою встановити роль і функції перекладацьких коментарів як можливих способів компенсації смислових втрат, неминучих в будь-якому перекладі, близькородственному (українсько-російському) в тому числі. Для цього виділено різновиди транслату, необхідних в подібному коментуванні. Основні типи коментарів визначені як лінгвокраїнознавчий, власне лінгвістичний та історичний (фонетичний). Лінгвокраїнознавче коментування характерно для безеквівалентних одиниць оригіналу,

среди которых самыми богатыми в отношении национальной семантики являются исторические и бытовые реалии, имена собственные, этикетные формулы, имеющие статус страноведческой лексики с обязательной культурной составляющей. Собственно лингвистический комментарий появляется при иноязычных словах, жаргонизмах, разговорно-просторечной лексике. Фоновый (исторический) комментарий касается отдельных фактов прошлого или современных общественно-политических или религиозных устоев. Свои примечания переводчица чаще всего даёт в виде подстрочных сносок, а однословные может интегрировать в сам текст перевода, заключая в скобки.

Ключевые слова: славянские языки, художественный перевод, переводческий комментарий, этнокультурная информация, семантическая компенсация.

Prymachok Oksana. Types of Commentaries in Lesia Ukrainka's Translations of Ivan Franko's Short Stories. The article focuses on rigorous comparative analysis of the original and translated by Lesia Ukrainka into Russian stories by I. Franko (the case study of 6 stories by Ivan Franko in their Russian translation). The analysis is aimed at clarification of the role and functions of translation comments as possible ways to compensate the semantic losses, inevitable in any translation, including such closely related languages as Ukrainian and Russian. The emphasis is laid on the varieties of translation that need such commenting and on the detailed analysis of the translator's notes as a means to compensate the semantic loss of source language meaning. The efficiency of using translation commentaries outside a target text has been proved. The author claims that the majority of comments in translation can be classified into linguistic-cultural, linguistic proper and historical (background) types. They give additional information which can not be integrated into the translated text. Using translation strategy of commentaries gives the translator an opportunity to render the text into a target language practically without any significant semantic losses. Linguistic cross-cultural comments are typical for the translation of no-equivalent units of the original, among which the most numerous in terms of national semantics are historical and everyday realities, proper names, etiquette formulas that have the status of regional realities with an obligatory cultural component. Proper linguistic comments are applied when translating foreign words, jargons and slang words. Background (historical) commentary refers to certain facts of the past or contemporary socio-political or religious realities. The key findings of the case study of 6 stories by Ivan Franko in their Russian translation by Lesia Ukrainka provide grounds to conclude that the translator usually gives her comments in the form of footnotes, and some of the words are integrated into the text of translation itself, being enclosed in parentheses.

Key words: Slavonic languages, literary translation, translation commentary, ethnocultural information, semantic loss compensation.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2016

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ПРИКМЕТНИКИ З РОСЛИННИМ КОМПОНЕНТОМ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ–ХХІ СТ.

Розглянуто авторські прикметникові новотвори в аспекті національної ментальності. Проаналізовано семантичні особливості авторських ад'єктивів із компонентом-флоризмом у словотворчості українських поетів ХХ–ХХІ сторіч. З'ясовано, яким чином фітосимволи як культурно марковані одиниці вербалізують знакові для української ментальності фрагменти довкілля.

Ключові слова: індивідуально-авторський прикметник, компонент, флоролексема, семантика, символ, українська поезія ХХ–ХХІ ст.

Постановка наукової проблеми та її значення. Невід'ємною частиною мови українських поетичних текстів ХХ–ХХІ ст. є індивідуально-авторські прикметники, які створюють найбільш цікаву за організацією і за експресивно-стилістичними функціями групу слів у плані збагачення мови художньої літератури. Поетичний словник аналізованого періоду засвідчує активне вживання авторських прикметникових новотворів, які в контексті набувають етнічно-культурної конотації. Національна специфіка неоднаково виявляється в різних структурних компонентах значень слів. Зокрема, національно-культурні особливості мовної системи виразно експлікуються на символічному рівні. Слова-символи посідають особливе місце в національно-мовній картині світу українського народу, оскільки відображають колективне світобачення, естетику та аксіологію народу й індивідуальну поетику автора, його художню практику в контексті культурно-історичної традиції [6, с. 285].

Одними з найбільш уживаних і значущих елементів у контексті української календарної обрядовості є рослинні символи. Це зумовлено особливостями семантики й функцій семантичного рослинного коду – «зашифрованого» повідомлення, інформації, яка передається всією сукупністю календарно-обрядових рослинних символів протягом господарського року [2, с. 11].

Аналіз досліджень цієї проблеми. У сучасній лінгвістиці вивченню лексики на позначення рослинних символів присвячено праці Е. Є. Гаврилюк, Н. О. Данилюк, В. В. Жайворонка, М. Ф. Золотницького, І. І. Коломійця, С. Я. Єрмоленко, Д. В. Лісничого, О. І. Сімовича, О. С. Таран та ін. Своєрідне осмислення фітосимволів в значеннєвій структурі авторських лексичних новотворів (АЛН) окремих українських поетів та регіональних угруповань ХХ ст. знайшло своє відображення в роботах Н. А. Адах, Г. М. Вокальчук, Н. В. Гаврилюк, В. В. Максимчука, О. В. Семенюк та ін. Однак досі ґрунтовно не описані семантико-стилістичні особливості

реалізації цього шару лексики в значеннєвій структурі індивідуально-авторських прикметників як репрезентантів народнопоетичного мислення українців.

Мета і завдання статті. Мета статті – проаналізувати семантичні особливості авторських прикметникових новотворів із компонентом-флоризмом у словотворчості українських поетів ХХ–ХХІ ст., з'ясувати, яким чином фітосимволи виражають ключові концепти національної картини світу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Символіка національних реалій (предметів) і слів, які їх позначають, концентрує загальнолюдські світоглядні першопочатки і певні національні особливості [5, с. 42]. Цю тенденцію простежуємо й на прикладі авторських прикметникових новотворів із компонентами на позначення рослинних символів, які в поетичній мові набувають додаткових значень, виконуючи роль конкретно-чуттєвих переконливих образів, що фіксують узагальнений життєвий досвід народу. У семантичній структурі індивідуально-авторських прикметників аналізованого періоду представлено флоризми (*айстра, мак, м'ята, полин, фіалка* та ін.), дендроніми (*бузок, вишня, калина, тополя, береза* та ін.) та фітоценози (*ліс, степ*) – освячені народнопоетичною традицією рослинні символи, що репрезентують типовий український етнопростір.

У семантичній структурі прикметникових АЛН наявні фольклорні символи, що виступають одним із варіантів рослинного міфологічного коду українців. Значна частина цих інновацій, окрім емоційних, оцінних, образних, стилістичних сем, містить також національно-культурні елементи значення, що відбивають ознаки етнічної ментальності.

Назви рослин – це слова, що належать до нейтральної лексики, проте у процесі символізації спостерігаємо розвиток їхніх нейтральних значень у бік позитивно чи негативно конотованих [8, с. 8]. При цьому той чи інший вектор значень флоризмів спричинений загальноприйнятим або індивідуально-авторським ставленням до зображуваного.

Образи квітів (*айстра, барвінок, мак, м'ята, ромашка* та ін.), які беруть свій початок у символіці стародавніх слов'ян, у поезії окресленого періоду позначають типові для географічної зони рослини й набувають символічного змісту. Зокрема, мак, ромашка, барвінок, троянда – це символи дівочої краси й чистоти, пор.: *Глянула **трояндолиця**, й джерело / розою й мигдалем чистим процвіло...* (В. Барка); ***Маково-ромашкові** обличчя / В очі їй дивились, як в Дніпро* (І. Павлюк); *Мережана, уся **барвінкоцвітна**, / Тепло у ній сердечне і дива* (О. Дробаха).

У семантиці прикметникових АЛН із компонентами-флоризмами реалізовано в основному пряме значення останнього, напр.: *Будеш в квітнику / в **айстринім** вінку!* (І. Калинець); *Ми вам [драконам і вампірам] діамантно, як небо, едем – / **троянднолілейний** зведем!* (В. Барка); *Її [даму] напоювали / **м'ятовим** чаєм...* (М. Калитовська). Хоча трапляються найменування, які в контексті набувають індивідуально-авторських

значень і функціують як варіанти традиційних узуальних символів, напр.: *Меланхолійно-м'ятні* погляди сивих котів (К. Міщук); *Не страшні йому* [прожитому дневі] *затемнення, / Наче кров, медово-макові...* (І. Павлюк); *Постукаю у вікна на зорі / І захлинусь полинно-м'ятним* сумом (А. Свентах).

Серед символів-флоризмів частотний образ фіалки (10 слововживань), який в поезії досліджуваного періоду став літературною традицією. У творчості українських митців *фіалка* – це символ смутку: *...усе це сумним якимсь, непевним видається, тремтливо-фіалковим* (П. Тичина); *...і там деś западає / в тьмяно-фіалковий / у чорний трикутник...* (П. Тичина), але водночас і символ пробудження природи: *Ранок фіалково-блакитний...* (І. Маловічко); *...Розцвіла квітом сонним / в пахощах вабливих / Ніжно-фіалкова / матіола...* (Б. Тен); знак невинності, скромності, чистоти: *А про тебе, весняно-фіалкову, / Настукав у вікно мені снігур* (Б. Боровець).

Велике смислове навантаження в семантичній структурі індивідуально-авторських прикметників несуть символи – назви дерев і кущів. Найбільш виразними й глибокими символами, які втілюють образ рідної землі, уособлюють образ українця в свідомості нашої нації, є калина, верба, тополя, осокир. «Без верби й калини – нема України», – каже народна мудрість.

У народних уявленнях калина – символ вогню, сонця; неперервності життя, роду українців; України, Батьківщини; дівочої чистоти й краси тощо [4, с. 269–270]. У семантичній структурі прикметникових АЛН флоролексема *калина* набуває подібного символічного значення, актуалізуючи такі семи: а) 'смуток': *...Як блудить / Душами калиноокими / Печаль* (В. Вербич); б) 'вогонь': *Мабуть, в радості грона тугі / І незгасно-калинно-червоні, / Коли є деś гарячі сніги, / Що серця обпікають й долоні* (А. Левкович); в) 'гармонія', 'краса', 'любов' (символічно-культурний елемент, спільний для слов'ян): *Наді мною калиноуста Лада / схилилась вишневою калиною* (І. Калинець); г) 'рідний край, Україна': *О рідний краю мій, / Мій милий і ласкавий, – / Пшенично-золотий, / Калиново-яскравий* (М. Луцюк). Уключення цих фітосимволів до ідіоконцепту «Україна», на думку О. С. Таран, відбувається за законом асоціації, спільним показником у якому виступає етнокультурний ґрунт, що забезпечує адекватне сприйняття символів носіями української мови й культури [8, с. 11].

Дендролексема *верба*, незважаючи на те, що це одне з найшанованіших дерев в Україні, представлена в словотворчості поетів окресленого періоду поодинокими новотворами, напр.: *Рожевів вербистий плакун, / Піраміди цвіли іван-чаю...* (Г. Дячок); *Верб'яні котики, / мов жовті пташенята, / На сонце вже погрітися спішать* (І. Сидорчик). Як бачимо, такі одиниці мають низький ступінь новизни й вживаються в текстах із метою увиразнення значення флоролексеми.

Етнокультурного змісту набуває прикметниковий АЛН *сонячно-вербовий*, який символізує рідний край, батьківський дім: *Моя колиско, матінко моя, / Моя ти земле сонячно-вербова...* (С. Бабій). Так само, як поняття небо закодowane в міфопоетичній картині світового дерева, так і

образ сонця безпосередньо пов'язаний зі світовим деревом українців – вербою, що й знайшло відображення в структурі АЛН.

У свідомості українців образ верби поєднувався з образами річки, джерела, криниці, що спостерігаємо в поетичних рядках М. Зерова: *Цей сон на яві ніби бачив я: / Нараз потихли шуми пароплавні, / Лиш очерет, та **ясновербі** плавні, / Та многовода дужа течія* (М. Зеров).

Найпоширенішими в лексиконі поетів ХХ–ХХІ ст. є прикметникові АЛН, що містять у семантичній структурі лексему *полин* (13 інновацій), відому в українському фольклорі як символ печалі й гіркоти життя [1, с. 441]. У словотворчості поетів аналізованого періоду полин насамперед опoетизовано за його смаковими властивостями, напр.: *Тільки **черешнево-полиновий** / Присмак зостається на сльозі* (І. Павлюк); *Але знахарка юна крізь все у мені застогнала / І пішла по прозорій, **вишнево-полинній** крові* (І. Павлюк); *Раптом розгубились між людей / Сльози мої **гірко-полинові*** (В. Каневська); кольором: *Кругом, як море, степ, / Де **сизополинковий**, / Де жовтий, як оса...* (В. Поліщук).

Чимала кількість авторських ад'єктивів із цим компонентом містить у значеннєвій структурі конотативні семи, які увиразнюють значення денотата, а також вносять додаткові відтінки значення в АЛН: а) 'туга', 'сум', 'горе': *Матуся моя в селі / Пече пироги з калиною, / Над нею пливуть журавлі / Із піснею **журно-полинною*** (А. Гризун); *У них там на Волині / якісь такі плачі **гіркополинні*** (Л. Костенко); *Постукаю у вікна на зорі / І захлинусь **полинно-м'ятним** сумом* (А. Свентах); б) 'безголосся', 'спокій': *Ще й горобці беруться / переспівати спокій і журу / і тишу **ковилево-полинову*** (В. Стус); в) 'нещастя': *Хай кривавляться руки в хащах. / Не шукатиму долю кращу. / Хоч і буде **гіркотно-полинна**, / За мінливим теплом не полину* (Н. Кашук); г) 'гіркий', 'передбачений Біблією': *В **полиново-біблейській** купаюся гіркоті, / Аж у горлі пече...* (С. Бабій). Як бачимо з контекстів, значення таких одиниць експресивно забарвлене з певними відтінками смутку, журби, туги.

Оригінальні з погляду семантики авторські прикметникові новотвори І. Павлюка *полиново-медовий* та *медово-полиновий*, компоненти яких функціують як загальнономовні антоніми й увиразнюють у структурі АЛН такі значення, як: «щастя – горе», напр.: *Ніч була **полиново-медова**, / Навісна, летюча і легка* (І. Павлюк); «насолада – зрада»: ***Медово-полиновий** любим гріх* (І. Павлюк); «сизий – жовтий»: ***Полиново-медові** стоять над хрестом небеса* (І. Павлюк).

Серед фруктових дерев, що здавна росли в садках українців, найпопулярнішою була яблуня, яка в поетичних творах набуває в основному негативних значеннєвих відтінків, напр.: *Душа постаріла і **яблунним** тілом зайшлась* (І. Павлюк); *І **яблунна** туга / Вільготно взиває на біс* (О. Пухонська). Як символ попередження шкідливості перебільшення матеріальних бажань яблуня входить у семантичну структуру інновації

яблунево-бензиновий, пор. у контексті: **Яблунево-бензиновий** дух огорта / (Цвіт і суміш нектару з октаном) (С. Бабій).

Плід яблуні – яблуко спрадавна виступає символом родючості, достатку [4, с. 659], що й відображено в поетичному лексиконі аналізованого періоду, пор.: ...*Важка така, щедротна, **яблуката**, / Вона [яблуня] упала...* (І. Драч); *Як прийде зима до хати, / День нам буде **яблукатий*** (М. Дубов); *Іде **яблунево-травнева** зима* (І. Павлюк).

Частотна в семантиці аналізованих одиниць сема 'вишня', яка входить у структуру таких прикметникових АЛН: *вишневогубий* (І. Драч), *вишнепахлий* (І. Маловічко), *вишнево-бджолиний* (А. Таран), *вишневоокий* (Д. Павличко), *вишнево-полинний* (І. Павлюк), *вишнево-сніжний* (В. Петренко).

Вишневий цвіт, колір, смак і запах ягід асоціюється в українців із молодістю, дівочою красою, пор. в поетичному лексиконі українських поетів аналізованого періоду: *Деся спить мій голомозий Казанова, / Сонними бровами одважуючи дівчат, / Заціловуючи **вишневогубу** метиску Славу* (І. Драч); ***Вишневоокі** мальви – як дівчата* (Д. Павличко); *...І вірив, що ти з'явишся, мов лань, / Струнка, **вишневоока** і красива* (В. Романюк); *...цілуй мене, друже, / у скроні, у руки, у **вишнепахлі** вуста...* (І. Маловічко).

У сучасному художньому дискурсі вишня стала своєрідним епітетом до образу української мови, пісні, думи, поезії, що відповідно знайшло віддзеркалення в прикметникових АЛН, напр.: *...Те слово йде не в золотому титрі, – / **Вишнево-каре**, з мислю на чолі...* (А. Малишко); *Рядки розкрилені, аж **огненно-вишневі** / Довіку для людей не одцвітуть* (А. Гризун); *Але скоро пізнаєш ти їх [мрії й думки] ... / у **вишнево-бджолиних** піснях...* (А. Таран); *Сиплеться золото: / Ніжно, / Крилато, / Придуманно, / **Срібно-вишневими** думами / Іти вечірніми вулицями* (О. Пухонська).

Похідний прикметник *вишневий* як яскравий зоровий та одоративний художній образ використовується в значеннєвій структурі авторських прикметників із метою створення пейзажних замальовок, напр.: *Дими, заграви у садах, / **Вишнево-сніжні** заметілі...* (В. Петренко); *А сонце ж, / а сонце горить он таке / молоде, / З омріяним щастям, / на **ніжно-вишневій** тарелі!..* (І. Сидорчик).

Образом-тотемом давніх українців здавна була тополя – символ дерева життя, добра і зла, України, сумної дівчини, матері, краси, стрункості, весни. Індивідуально-авторські прикметники з такою семантикою наявні в словотворчій практиці українських поетів ХХ–ХХІ ст., напр.: *Він вийшов / з улиць тихих / і німих / порожніх і **тополистих** – отих українських...* (М. Семенко); *Повільно одягалось – / Як весна / У голос **тополино-журавлиний**...* (І. Павлюк).

Дендролексема *терен* послужила для створення прикметникових АЛН, у семантиці яких переважають негативні значеннєві відтінки, так як терен – символом важкого, непрохідного шляху, життєвих труднощів і перешкод; мучеництва (терном порости, терновий вінець), пор.: *...Бо **терново-лавровий** вінок – / Той же колючий дріт* (І. Павлюк); *Склом*

*порізане скло попливе, як і хмари, до моря, / Де поети живуть у **терново-лаврових** вінках* (І. Павлюк).

Щось дуже неприємне називають терниною в нозі [4, с. 593], що й ілюструє зменшено-пестлива форма слова *терен* в поезії А. Криловця: *Зла на тебе, мила, не таю. / Це лише **терняткова** колючка* (А. Криловець). У віршових рядках іншого рівненського поета М. Тимчака тернова ягідка символізує ідеальні очі: *– Дай ру-ку! – / зукнула мені **терноока** пташина* (М. Тимчак).

Певного етнокультурного змісту набуває прикметниковий АЛН *сосново-солом'яний* як атрибут традиційної української дерев'яної хати із солом'яним дахом: *Гарно в **сосново-солом'яному** дусі / Двом нам у тім лоскитливому шересі / Легко сп'янілим від поцілунків; Я пригортаю тебе до грудей своїх / В цьому **сосново-солом'янім** дусі* (С. Бабій) [7, с. 83].

Інші номінації деревних рослин представлені в словотворчості українських поетів ХХ–ХХІ ст. одиничними утвореннями, в семантичній структурі яких відбувається увиразнення значення дендролексеми: ***липово-каштановий сад*** (В. Гренджа-Донський); або ж актуалізація таких сем, як 'рідна земля', 'Україна', напр.: ***шум-ясенова земля*** (В. Свідзінський); ***осично-тополина Чернеччина*** (П. Воронько).

Менш репрезентативна група індивідуально-авторських прикметників, у семантиці яких наявні семи на позначення символів – фітоценозів, що частково пояснюється їхнім порівняно слабшим відображенням у міфології давніх українців. Характерне для словотворчості поетів означеного періоду вживання традиційного українського символу *степу* як елемента національної моделі українського макрокосму. Міфологема *степу* в ліриці М. Вінграновського символізує безмежність простору, що передає сутнісну рису національного характеру («безберегість» почуттів та емоцій як атрибуції українського менталітету) [9], пор.: *Дорога біла **середстепна**, / Де йшлося великим і малим* (М. Вінграновський).

Етномаркованість степу, на думку О. Гончара, полягає в тому, що образ України в чомусь дуже істотному розкривається саме в оцих залитих сонцем просторах, в океанній відкритості цих південних, колись оспіваних Гоголем козацьких степів, де й дотепер мовби вчувається хода віків [3, с. 546–547].

Українські поети ХХ–ХХІ ст. прагнули не тільки осмислити осмислити феномен степу через призму пейзажотворення, а й поглянути на степ у глибоко смислового ракурсі, а саме – в національно-філософській та історіософській площинах. Український символ *степ* у поєднанні з іншим народним символом *верба* в структурі прикметникового АЛН *вербово-степовий* виступає однією з ціннісно маркованих назв простору України: *Прийшов з **вербово-степових** країв, / Де все таке безмежне і зелене* (Б. Олійник). Як бачимо з контексту, словесний образ України подано як асоціативне поле номінацій на позначення хліборобської праці, типового природного ландшафту, рослинного світу.

В образі степу прочитується індивідуальне ставлення поетів до генетичної пам'яті народу, його історичного минулого, націософських проблем, напр.: *ЛІВОРУЧ унизу / снігостепове видиво / степ зборознений пошрамований* (А. Мойсієнко).

Висновки. Отже, рослинні слова-символи як культурно марковані одиниці в семантичній структурі авторських прикметникових новотворів окресленого періоду найчастіше виступають реалізаторами таких ключових концептів української культури, як *Україна, воля, краса, кохання, туга, радість*. Традиційні для народної творчості, вони набувають в авторській поезії нового звучання.

Список використаної літератури

1. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 662 с.
2. Гаврилюк Е. Є. Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07 / Е. Є. Гаврилюк. – К. : 1999. – 18 с.
3. Гончар О. Т. Твори : у 7 т. / О. Т. Гончар ; примітки В. Ковалю. – К. : Дніпро, 1987–1988.
4. Гончар О. Т. Твори : у 7 т. / О. Т. Гончар ; примітки В. Ковалю. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 6: Берег любові : [роман; оповідання; статті]. – 703 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
6. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
7. Кононенко В. І. Мова у контексті культури : [монографія] / В. І. Кононенко. – Київ ; Івано-Франківськ : Плай 2008. – 390 с.
8. Максимчук В. В. Словотворчість сучасних поетів Рівненщини : [монографія] / В. В. Максимчук ; за ред. Г. М. Вокальчук. – Острог : НаУОА, 2015. - Вип. 7. – 386 с.
9. Таран О. С. Семантика символів природи в поезіях Олександра Олеся: лінгвопоетичний та етнокультурний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. С. Таран. – Харків, 2002. – 20 с.
10. Фоміна Л. Г. Естетична функція міфологеми степу в концептосфері М. Вінграновського [Електронний ресурс] / Л. Г. Фоміна // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. – 2012. – Т. 4. – Вип. 9. – Режим доступу : <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/11/37.4.9.pdf> (28.08.2016).

Радько Оксана. Індивідуально-авторские прилагательные с растительным компонентом в украинской поэзии XX–XXI века. В семантической структуре авторских прилагательных-новообразований в украинской поэзии XX–XXI вв. представлены флоризмы (астра, мак, мята, полынь, фиалка и др.), дендронимы (сирень, вишня, калина, тополь, берёза и др.) и фитоценозы (лес, степь) – освященные народнопоэтической традицией растительные символы, представляющие типичное этническое пространство. Фитосимволы как культурно маркированные единицы в поэтическом языке очерченного периода чаще всего выступают реалізаторами таких ключевых концептов украинской культуры, как Украина, свобода, красота, любовь, печаль, радость. Традиционные для народного творчества, они приобретают индивидуально-авторские значения в поэтических текстах современных авторов.

Ключевые слова: індивідуально-авторське прилагательне, компонент, флоролексема, семантика, українська поезія XX–XXI века.

Radko Oksana. Individual Author's Adjective-Neologisms with Floral Semantic Elements in the Ukrainian Poetry of the XX-XXI-th Century. The article considers semantic structure of the authors' adjective-neologisms/occasionalisms in the poetic texts of the Ukrainian poetry in 20-21st century. The emphasis is laid on the floral lexemes of these neologisms: names of flowers (asters, poppies, mint, tarragon, violet and others), dendronyms (lilac, cherry, cranberry, poplar, birch, etc.), phytocenoses (forest, steppe). In the focus of attention are the floral symbols, their sacramental nature consecrated by the folk tradition and typical for the Ukrainian ethnospace. The author argues that the adjectival neologisms, the semantic structure of which involves phyto-symbols in the poetic language, are often created to convey such key concepts of the Ukrainian culture as Ukraine, freedom, beauty, love, sadness, joy. Being traditional for folk art, they acquire new individual author meanings in the poetic texts.

Key words: individual-authorial adjectives, component, florolexeme, neologisms, semantics, symbol, Ukrainian poetry of the XX–XXI centuries.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2016

ПРІЗВИЩА З ПОЛІФУНКЦІЙНИМИ СУФІКСАМИ В АНТРОПОНІМІКОНІ М. ЛУЦЬКА

У статті проаналізовано прізвища з поліфункційними суфіксами -ко, -ай, -ей, -ій та з'ясовано особливості їхньої словотвірної структури і семантики. Серед них кількісно переважають антропоніми, котрі можна кваліфікувати як утворення з неоднозначною словотвірною мотивацією: похідні від власних особових імен або апелятивів і похідні від патронімів. Прізвища, утворені від давніх слов'янських чи християнських імен, переважно розглядаємо як одиниці подвійної словотвірної мотивації. Прізвища, які кваліфікуємо як назви-характеристики осіб з первісним значенням деминутивності, атрибутивності, суб'єктивної оцінки або ж із вказівкою на професію, – відапелятивні лексико-семантичні утворення.

Ключові слова: прізвище, антропонім, апелятив, особове ім'я, давнє слов'янське ім'я, християнське ім'я, суфікс.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вивчення семантичного розмаїття твірних основ прізвищ та їх структурно-семантичних моделей – одне з найважливіших мовознавчих досліджень, яке тривалий час привертає увагу вчених. Українські прізвища – незмінні спадкові найменування – репрезентують специфічну лексику того періоду, в якому вони виникли. Ця лексика несе інформацію про звичаї, вірування, заняття, культуру, побут, соціальні та географічні умови, міграцію наших предків тощо. Генетично пов'язані з українською лексикою прізвища допомагають також дослідити формування словникового фонду мови та розширити уявлення про її лексичне багатство.

Прізвища м. Луцька, що стали предметом спеціального ономастичного дослідження, потребують усебічного лінгвістичного аналізу для виявлення онімної й апелятивної лексики, визначення продуктивності словотвірних моделей.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Про збереження багатої історичної та лінгвістичної (зокрема й соціо-, етно- та психолінгвістичної) інформації у складі прізвищ та необхідність їхнього багатоаспектного вивчення зазначено у працях Ю. К. Редька [18], М. Л. Худаша [27], П. П. Чучки [29], І. М. Железняк [7] та інших ономастів.

Об'єктом уваги дослідників частіше стає діалектно-регіональний аспект, що скеровує на аналіз специфічних мовних рис певних регіонів. На сьогодні досліджено прізвища таких регіонів України: Закарпаття (П. П. Чучка), Лівобережної України (І. Д. Сухомлин), Лемківщини (С. Є. Панцьо), південно-східної України (В. Д. Познанська), Лубенщини (Л. О. Кравченко), Нижньої Наддніпрянщини (І. І. Ільченко), Середньої Наддніпрянщини (Ю. К. Бабій), Дніпровського Припоріжжя (В. О. Горпинич, І. А. Корнієнко), Опілля (Г. Д. Панчук), Верхньої Наддністрянщини

(І. Д. Фаріон), півдня Волинської області (Л. О. Лісова) та ін. Регіональна ономастика збагачена вагомими дослідженнями про лексичну базу прізвищ та їх словотвірні особливості.

Мета статті – проаналізувати прізвища з поліфункційними суфіксами *-ко*, *-ай*, *-ей*, *-ій* та виявити особливості їхньої словотвірної структури і семантики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Основою для нашого дослідження послужив фактичний матеріал (понад п'ятнадцять тисяч прізвищ мешканців м. Луцька протягом 1900-2015 рр.), відібраний у Державному архіві Волинської області та Луцькому міському рацсі.

За нашими спостереженнями, в антропоніміконі м. Луцька форманти *-ко*, *-ай*, *-ей*, *-ій*, *-ель*, *-ень*, *-ал-о*, *-ил-о*, *-л-о*, *-ан*, *-аль*, *-ас*, *-ах*, *-ач*, *-аш* (*-яш*), *-ош*, *-иш*, *-уш*, *-их*, *-ух-а*, *-ушк-о* та ін. відзначаються значно меншою (або й зовсім низькою) продуктивністю [20], ніж форманти *-ук*, (*-юк*), *-чук*, *-енко-*, *-ов*, *-ев* (*-єв*), що утворюють найпродуктивніші моделі прізвищ від будь-яких твірних основ [21, с. 283].

Лексична база прізвищ окремих малопродуктивних словотвірних моделей вирізняється розмаїттям твірних основ та експресивністю суфіксів (переважно праслов'янського походження), засвідчених у сучасних слов'янських мовах в онімній та апелятивній лексиці [див. : 11, с. 65–71; 33; 34]. Формуючи прізвищеві назви, кожен формант виконував конкретну функцію (або кілька), зокрема, гіпокористичну, здрібноло-пестливу, здрібноло-зневажливу, ад'єктивну, агентивну чи атрибутивну тощо. Сьогодні, будучи компонентами спадкових особових назв, ці суфікси не виконують жодної словотвірної функції.

Словотвірна модель із суфіксом *-к-о*, успадкованим із давньоруської мови, дуже давня, про що свідчать антропоніми, знайдені в пам'ятках XI–XIII ст. Цей формант первісно утворював здрібнолі слова, але в XI–XIII ст. значна кількість іменників із цим суфіксом втратили первинну демінутивність і стали позначати осіб за родинними стосунками [2, с. 23]. На сьогодні на території всієї України формант *-к-о* належить до найпродуктивніших у творенні варіантів чоловічих імен. Таку ж позицію формант посідає в антропонімії словаків, болгар (*Андрейчо* – *Андрейко*, *Младенчо* – *Младенко*), сербів (*Лейко*, *Леско*) [12, с. 108].

За свідченням М. Л. Худаша, у XIV–XVIII ст. в українській антропонімній системі форманти *-ко*, *-икъ*, *-ецъ*, *-ок* були малопродуктивними або й реліктовими патронімами суфіксами, які водночас могли творити й демінутиви (наприклад, *Степан Шрамко*, *Иванъ Дубецъ*, *Лукьян Мажарикъ*) [27, с. 124]. Дослідник зауважує, що в конкретному випадку без відповідних додаткових відомостей не можна впевнено сказати, чи це відантропонімні назви (патроніми, де батьком або іншим предком *Мажарика* був *Мажар*, а в *Дубця* – *Дуб*), чи індивідуальні власні назви, взяті

з демінутивної лексики, або й повні особові назви, успадковані в цій самій формі від батька.

Як було зазначено, суфікс *-к-о* виконував в українській мові патронімну або демінутивно-експресивну функцію. З огляду на полісемію наведеного суфікса та лексичну базу твірних основ, відіменні прізвища на зразок *Євтушко, Петричко, Хрімко* кваліфікуємо як антропоніми подвійної словотвірної мотивації – семантичного й афіксального способів творення, а прізвища *Божко, Собко, Демко, Динько, Тимко* та багато інших, які співвідносні з розмовними варіантами відкомполітичних давньослов'янських чи християнських імен, – семантичні утворення. Відапелативні прізвища розглядаємо як похідні афіксального чи семантичного словотворення. Безперечно, до семантичних утворень належать прізвища *Жмурко, Смішко, Чепурко* (віддієслівні утворення зі значенням агентивності чи атрибутивності), *Колінько, Черевко* (відіменникові зі значенням демінутивності). Прізвища на зразок *Галайко, Головачко, Горошко, Льонко, Зеленко* належать до морфологічних утворень. Твірна основа кожного з названих прізвищ виступає і в апелативній функції, але без демінутивного суфікса. Отже, спочатку такі апелативи, як *галай, головач, горох* і т. д., мусили стати індивідуальними прізвищами, а тоді вже до них приєднався суфікс *-ко*. Прізвище *Гейко*, мотивоване словом-вигуком *гей*, яке, ймовірно, часто повторював носій прізвища, кваліфікуємо як антропонім подвійної словотвірної мотивації.

В антропоніміконі м. Луцька засвідчено 198 прізвищ із формантом *-к-о* (тобто 1,3 % від загальної кількості).

Від християнських чоловічих і жіночих імен та їхніх розмовних варіантів утворено такі прізвища: *Гаврилко, Гасько* (< *Га[ра]сь* < *Гарасим* < *Герасим*), *Генко* (< *Геннадій* або *Євген*), *Гнатко, Гринько, Гришко, Горотько* (< *Гороть* < *Дороть* < *Дорош, Дорофій*), *Грунько* (< *Груня* чи *Грунька* < *Агрипина*), *Данько, Демко, Динько* (< *Денис*), *Євтушко, Іванашко, Іванко, Івашко, Кирейко* (< *Кирей*), *Киричко* і *Кирко* (< *Кирик* [25, с. 173]), *Киришко* (< *Кирило*), *Киричко* (< *Кириак, Кир'як*), *Крисько* (< *Крискент*), *Курилко* (< *Курило* < *Кирило*), *Марушко, Мар'ясько* (< *Мар'ясь* < *Мар'ян*), *Мелешко* (< *Мелентій*), *Нусько* (< *Нусь* < *Онуфрій*), *Оришко, Осташко* (< *Осташ* < *Остан*), *Палько* (< *Павло*), *Педько* (< *Педь* < *Федь* < *Федір*), *Петричко* (< *Петрик* < *Петро*), *Сайко* (< *Сай* < *Ісай*), *Сачко* (< *Сак* < *Ісак* < *Ісаак*), *Хрімко* (< *Хрім* < *Охрім* < *Єфрем*), *Якушко* (< *Яків*), *Мацько*. Останнє прізвище може мати подвійну семантичну мотивацію: походить від імені *Матвій* [25, с. 221–222], виконуючи патронімну чи демінутивну функцію, або надає характеристику першоносієві: *Мацько* < *Мацько* < *мацько* 'нерішуча людина, що йде напромацьки' [23, II, с. 413]. Твірна основа прізвища *Грипко* – *Грипа* (< *Агрипина* [25, с. 23] або < *грипа* 'неповоротка людина, незграбна товста жінка' [23, I, с. 326]).

Від давньослов'янських відкомполітичних імен утворено такі прізвища: *Блашко* (< *Благомир, Благослав*), *Божко, Гунько* (< *Гунь* < *Гудимир*), *Радко,*

Радько, Бутко (< Бута < Будмир чи Будислав або < Бутовитъ [3, с. 22]), Рожко (< Роговолод або Рогдай), Бойко (пор. чеські імена *Bojслав, Dobroboj*, сербохорватське *Radoboj* [4, с. 61]). Твірні основи прізвищ Манько (< Емануїл або Манимиръ, Маниславъ [31, с. 282]), Радько (< Радіон або Радомир, Радослав), Силко (< Силантій або Буйсилъ [31, с. 319]), Собко (< Собко, розмовного варіанта імені *Севастіан*, або < Собіслав, Собірад) можна трактувати і як деривати слов'янських відкомполітичних імен, і деривати християнських імен.

Твірними основами для аналізованих прізвищ стали відапеліативні імена та прізвиська, що походять від:

а) іменників на означення частини людського тіла: *Бровко, Головка, Зубко, Колінько, Черевко*; предметів побуту, страв, одягу: *Бричко, Галушко, Горошко, Гречко, Клецко, Ковінько, Кійко* (пор. кий 'палка'; 'дубина, палка, на кінці якої кулясте потовщення від залишеної частини кореня'; або ж це прізвище походить від прізвиська, яким наділили людину через звичку вживати кий 'скорочене із який у виразі Кий біс! Кий чорт!' [23, II, с. 237]), *Клочко, Коробко, Льонко, Медко, Носко* (< Ніс або Носок (черевика)), *Чобітько*; а також іменників, що вказують на професію та рід заняття (*Рибалко, Музичко*), родинні стосунки (*Сватко, Синко*), етнічну належність (*Волошко, Ляшко, Мазурко*) тощо;

б) прикметників: *Глушко, П'янка, Ришко, Рудько, Ряшко, Сірко, Сушко*;

в) дієслів: *Кличко, Перетятко* (пор. *перетяти, перетинати*), *Приходько, Ревко, Ричко, Смалко, Смолько, Смішко, Цілуйко, Чепурко, Чуйко, Шевейко* (пор. *шевеліти* 'шелестіти' [23, IV, с. 490]); *Шелепо* (пор. *шелепати* 'говорити невиразно', 'базікати', *шелепа* 'той, хто говорить невиразно', 'базіка' [1, I, с. 261]), *шелепати* 'шелепати по грязюці', *шелепнути* 'упасти із шумом', *шелепа* 'нерозторопна людина' [23, IV, с. 490–491]);

г) слова-вигука *гей* (ей): *Гейко* (пор. Гей! 'вигук 1. Понукання для корови, волів: прямо, вперед; 2. Ей ну!' [23, I, с. 278]).

На базі прізвищск композитної будови виникли такі прізвища: *Білоношко, Білобородько, Водоп'яно, Голобородько, Кривов'язко, Кривонішко, Криворучко, Кривописько, Сиволапо, Скоробагатко, Старокошко, Толстокошко, Суховершко, Черноуско, Черноушко*.

Прізвище *Ляшко*, похідне від *Лях*, може бути мотивоване етнонімом *лях* або народним варіантом календарного імені Ілля [15, с. 117]. Прізвище *Бойко*, що досить поширене в м. Луцьку, також могло походити від етноніма або давньослов'янського відкомполітичного деривата, як було зазначено вище. Як переконливо доводить П. П. Чучка, прізвище *Бойко* можна кваліфікувати і як власне особове ім'я *Бойко*, засвідчене писемними джерелами XVII ст. За свідченням ученого, «давнє слов'янське ім'я *Бойко* дотепер зберігають південні слов'яни» [31, с. 70–71].

Отже, через полісемію, а іноді й через функційну невизначеність суфікса *-к-о* прізвища часто можна кваліфікувати як антропоніми з неоднозначною словотвірною мотивацією.

Прізвища з багатозначними і поліфункційними формантами *-ай, -ей, -ій* поширені на всій Україні, але в жодній області, на думку Ю. К. Редька, їх кількість не досягає 2% [18, с. 136]. І лише на Закарпатті, як стверджує П. П. Чучка, «питома вага їх значно вища, ніж у загальнонаціональному масштабі» і становить 3,4%. Однак за своїми словотвірними особливостями та етимологією закарпатські прізвища на *-ій* чи *-і(й)* істотно відрізняються від загальноукраїнських [29, с. 333]. Дослідник виокремлює 200 онімів угорського походження, у яких передкінцеве *-і* – угорський суфікс належності чи відношення (наприклад, *Берегі, Бровді*), що додається як до топонімів, так і до особових назв. Кінцева фонема *-й*, засвідчена в цих прізвищах в усій парадигмі відмінків (крім називного), з'явилася в них за аналогією до власне українських утворень із суфіксом *-ій*. У деяких із них під впливом аналогії наголос змістився з першого складу на суфікс [29, с. 334].

У прізвищах морфологічного типу наведені форманти виконують переважно патронімну функцію. Лексико-семантичним шляхом утворені прізвища з первісним значенням демінутивності, атрибутивності, суб'єктивної оцінки або вказівкою на професію першоносія. За свідченням Ю. К. Редька, прізвища з формантом *-ій* переважно були утворені від чоловічих імен і первісно були демінутивами, а від жіночих – означали або сина (здебільшого позашлюбного), тобто були матронімами, або виступали в ролі глузливих прізвиськ, «якими село наділяло парубка, що залицявся до дівчини» [18, с. 138–139]. Л. Т. Масенко вважає, що до «зазначеної групи прізвищ входять також іронічні прізвиська чоловіків за жіночим ім'ям, якими їх наділяли сусіди в тих випадках, коли жінка як особистість переважала чоловіка» [13, с. 28].

У наших матеріалах зафіксовано 175 прізвищ із формантом *-ій* (1, 2%).

Від християнських чоловічих імен утворено такі прізвища: *Дацій* (< *Даць* < *Данило*), *Єсій* (< *Йосип*), *Коцій* (як і *Коцей*) (< *Кошч* або *Коцо*, співвідносних із *Кость, Котьо*), *Кузій, Купрій* (< *Купріян* [25, с. 188]), *Лаврій* (< *Лавр* < *Лаврентій*), *Луцій* (< *Луць* < *Лука*), *Марчій* (< *Марко*), *Павлій, Панасій* (*Панаший*), *Панчій* (< *Панько* < *Пантелеймон*), *Яцій* (< *Яць* < *Яків*). Очевидно, ці прізвища свого часу означали сина особи, названої у передсуфіксальній частині.

Прізвища на зразок *Агій, Азарій, Галатій, Горій, Гурій, Дорофій, Кассій, Панхарій, Яремій* та ін. мотивовані застарілими календарними іменами. Прізвище *Пасій* також походить від канонізованого рідкісного імені *Пас* (з латинського *passus* 'який перетерпів, перестраждав – страдник') або *Пасикрат* (з грецького імені *Pasikratēs* 'всесильний, всевладний' [25, с. 289]).

Патронімні за походженням прізвища *Брачій* < *Брайко, Брайчо* (*Брайче*), співвідносні з повними іменами *Бранислав, Братолюб* [30, с. 88];

Дучій < *Дука* – південнослов'янське або румунське чоловіче ім'я [30, с. 215]; *Радзій* (*Редзій*) через польське посередництво < *Рада* < *Радослав*; *Черній*.

Від жіночих імен утворено прізвища *Галій*; *Маланій* < *Малана* < *Меланія*; *Малахій* < *Малах* < *Малахія*; *Магдій* < *Магда* < *Магдалена*, *Магдалина*; *Пазій* < *Пазя* < *Палазя* < *Пелагея*, *Пелагія*; *Палажій* < *Палажка* < *Пелагея*; *Парандій* < *Парандя* < *Парасковія*, *Параска* [25, с. 287].

Значно більше прізвищ, які первісно мали атрибутивне чи агентивне значення, виникло на базі різних апелятивних імен та прізвиськ: *Багрій* (< *багрій* 'людина з короткими закрученими вусами' [29, с. 411]), *Бедрій*, *Бокій*, *Борій*, *Буцій* (< *буцати* 'бити, вдарити лобом' (про барана) [23, 1, с. 118]), *Бучій* (< *бучати* 'гудіти, ревти' [19, I, с. 121] або *Бучій* < *буча* 'шум, крик, гармидер' [23, I, с. 118], можливо, *Бучій* – прізвисько 'неврівноваженої, неспокійної людини'); *Верезій*, *Гладій*, *Головій*, *Дзюрбій*, *Жубрій*, *Круглій*, *Крутий*, *Кулій* (< *куліти* 'шкандибати' [23, II, с. 322]), *Куцій*, *Кучмій*, *Лупій* (< *лупій* 'гицель, живодер, шкуролуп, лихвар' [23, II, с. 382], [24, IV, с. 557]); *Мазій*, *Малій*, *Маслій*, *Палій*, *Плаксій*, *Тюхтій*, *Тягній*, *Чолій* (*Челій*, *Чилій*), *Чупрій* (< *чупрій* 'людина з довгим волоссям' [23, IV, с. 474]), *Чухрій* (< *чухрій* 'вошивець' або < *чухрати* 'чесати волосся'; 'обрубувати гілки, сучки на дереві' [23, IV, с. 480]), *Шамрій* (< *шамряти*, *шамрити* 'шелестіти, шарудіти' [19, II, с. 1185], можливо, так прозивали людину через тихе і невиразне мовлення), *Шеленій* (< *шелепати* 'шарудіти' [23, II, с. 508] або *шелепати* 'говорити невиразно', 'базікати', *шелепа* 'той, хто говорить невиразно', 'базіка' [1, I, с. 261]), *Шептій* (< *шептій* 'шептун, знахар, ворожбит' [19, II, с. 1198]). Про поширеність окремих діалектних апелятивів свідчать такі прізвища лучан, як *Шамрай*, *Шамрак*, *Шамрик*, *Шамрило*; *Шелеп*, *Шелепа*, *Шелепай*, *Шелепаюк*, *Шелепей*, *Шелепін*, *Шелепук*, *Шелепун*, *Шелепець* та ін.

З огляду на реконструйовану Р. М. Козловою генетичну мікросистему **sъrm-* [9, с. 8-48] генеза сучасного прізвища *Шамрій* (та вищенаведених споріднених) сягає псл. **Sъrm-*, відбитої в онімній та апелятивній лексиці східнослов'янських мов. Пор., наприклад, рос. діал. *сарма* 'сильний, поривчастий вітер, що налітає, як ураган', дериваційно пов'язане з *шамрити* 'спричиняти запаморочення, шуміти' < *шармити* < *сърмити* < **sъrmiti* 'крутити, вертіти' [9, с. 15].

Прізвище *Шурлій* (як і *Шарлай* < **Sъrl-ajъ* < **sъrl-ati*) – похідне псл. гнізда **Sъrl-*; семантику якого Р. М. Козлова відновлює на основі слов'янського матеріалу, пор., наприклад, серб. *срљати* 'стрімко бігти, падати', 'котитися'; *басрљав* 'нерішучий, невпевнений'; блр. діал. *шурляць* 'кидати' [9, с. 137–138].

Патронімне (вторинне) за походженням прізвище *Буній* мотивоване антропонімом прізвиськового походження *Бунь*, що сягає праслов'янських праформ **bun'a* / **buna* (реконструкцію див.: [32, с. 95–96]). На думку І. В. Єфименко, прізвисько *Бунь* могло характеризувати особу як за фізичними ознаками 'огрядна, товста, пишна людина', так і за психічними

властивостями 'чванлива, пихата людина; гордй', 'неохайна людина', 'дурень' [6, с. 80].

Прізвища, похідні від дієслівних основ, переважно вказують на суб'єкта дії, на рід заняття (або рід діяльності) особи, пор., наприклад: *Дерій, Дудій, Жуплій* (< *жупити* 'пошивати стріху' [19, I, с. 368]), *Трубій* (< *трубити* 'грати на трубі' [19, IV, с. 288]), *Передерій* (*Передрій*), *Скубій, Тягній, Багрій* (< *багрити* 'виробляти колеса' або укр. діал. *багрій* (назва сіро-бурого вола) [19, I, с. 20]).

Прізвища, мотивовані іменниковими основами, виражали атрибутивність або виконували функцію глузливого прізвиська, пор., наприклад: *Бабій* (< *бабій* 'ловелас' [23, I, с. 14], 'залицяльник', 'нерішучий, розніжений чоловік' [24, I, с. 76], 'боягуз' [26, с. 137]); *Балій* < *Бала* (< *бала* 'бовдур, тухтій' [5, I, с. 121], хоча можливе зіставлення з *Бал-*, усіченою антропонімною основою, яка «з однаковим успіхом може пояснюватись як відповідний дериват слов'янського відкомполітичного або християнського імені» [3, с. 22]), *Бородій, Букій* (< укр. діал. *бук* 'силач, здоровань' [30, с. 95]), *Гулій* (< *гуль* 'дурень, йолоп' [5, I, с. 618]); *Козій* (< *козій* 'назва вола з рогами, які розходяться в боки, і кінці яких закручені' [23, II, с. 266]), *Гужвій* (< *гужва* 'розпарена гілка для зв'язування' [16, с. 536]), *Жилій* (< *жила* 'скупа, жадібна до грошей людина' [24, II, с. 529], 'людина крутого, суворого характеру' [26, с. 192]), *Кичій* (< *кич* 'чуб', 'гичка', 'волосся, скручене у вузол на голові у жінки' [14, 1, с. 351]), *Острій* (< *острій* 'гостра частина сокири, лезо ножа' [1, I, с. 105], очевидно, 'різка, сердита людина'). Окремі з них первісно були вживані як апелятивні характеристики особи за професією, етнічною належністю та місцем проживання. Наприклад, *Бугрій* (< *бугрій* 'той, що жив на бугрі' [19, I, с. 106], *Дубій* (< *дуб* – апелятивна характеристика особи за місцем проживання або < *Дуб* (характеристика особи за зовнішньою фізичною ознакою; наші предки *дуб* вважали священним деревом, символом міцності і сили), *Городній, Загородній, Завгородній* (напевно, той, хто жив за городом), *Гурній* (ймовірно, той, що жив на горі), можливе порівняння з *Гурній* 'верхній, горішній' [19, I, с. 267].

Прізвище *Доброхотій* (< *Доброхот* < *доброхот* 'прихильник, благодійник' [28, II, с. 212]) – патронімне утворення, його допрізвищева семантика також позбавлена будь-якої експресії.

Назви осіб за професією засвідчені в таких прізвищах: *Колодій* < *колодій* 'колісник' [19, I, с. 494]; *Лаптії* (можливо, назва ремісника, який виготовляв лапті (личаки)); *Плахтії* < *плахта* 'жіночий одяг замість спідниці' [23, III, с. 192] (ймовірно, первісно *плахтії* – 'виробник плахт'; про популярність цього роду діяльності наших предків свідчать такі прізвища: *Плахетко, Плахотний, Плахотник, Плахотній, Плахотнюк, Плахтієнко* [19, II, с. 832]); *Решетій* (ймовірно, той, хто виробляв решета; на значну продуктивність антропонімної основи *Решет-* у складі прізвищ лучан вказують, зокрема, *Решетило, Решетко, Решетняк, Решетов, Решетюк* тощо); *Стадній* (можливо, співвідносне зі *стадник* 'пастух; той,

що випасає коней' [30, с. 530]); *Шаблій*; *Шановалій* < *Шановал* < *шаповал* 'майстер, який виготовляє з вовни шапки та інші вироби способом валяння' [19, II, с. 1186], 'той, хто виробляє шерстяні шапки' [23, IV, с. 485]; можливо, *Штаній* 'той, хто шив штани' також вказує на ремесло.

У прізвищі *Щавій* < *щавій* [23, IV, с. 522] відбито діалектний апелятив на позначення *щавлю*.

Суфікс *-ей* у структурі прізвищ також зараховуємо до розряду поліфункційних афіксів, зважаючи на його здатність утворювати як патроніми, так і демінутиви [17, с. 331]. Сучасні прізвища лучан на *-ей* (зафіксовано 119 одиниць; 0,8%) за способами творення можна поділити на такі групи:

1. Прізвища, похідні від канонічних імен (або їх варіантів), на *-ей*: *Блажей*, *Габрилей*, *Гурей*, *Дорофей*, *Марчей*, *Мацей*, *Мойсей*, *Патей*, *Пилипей*, *Фалей* (< *Фалалей* або *Фала* < *Хвала* < *Богухвала* (в іменнику м. Луцька має статус рідкісного [22, с. 37]) або *Хвалимир*, *Хвалислав*).

2. Прізвища, похідні від слов'янських одноосновних імен на *-ей* або відкомполітичних дериватів: *Білей*, *Драгей* (< *Драгомир*).

Окремі прізвища, мотивовані канонічними чи давніми слов'янськими іменами, могли утворитися морфологічним способом, оскільки вони не мають співзвучних відповідників ні серед особових імен (або їх варіантів), ні серед апелятивів. Однак їх твірні основи часто функціонують з іншими суфіксами. Наприклад, в антропоніміконі м. Луцька засвідчено такі прізвища з основою *Фал-*: *Фалич*, *Фалін*, *Фалінець*, *Фалюк*, *Фалюш*. До морфологічних утворень можемо віднести прізвища *Лучкей*, *Павлей*, *Пилипей*, *Симчей*, *Томей*, *Шимшей* (< *Шимша* < *Шимон* + *ша*, як *Лукша*, *Тимша* [30, с. 625]).

3. Прізвища, похідні від особових атрибутивних апелятивів: *Бедрей* (*Бедрій*), *Бучмей*, *Кучмей*, *Мохней*, *Стегней*.

4. Прізвища, похідні від неособових апелятивів: *Горобей*, *Воробей*, *Кочубей*, *Луцей* (< *луц* 'назва птаха' [19, I, с. 623]).

Значно більше зафіксованих прізвищ, утворених від індивідуальних прізвищ. Переважну кількість із них вважаємо патронімами за походженням: *Баглей*, *Бегей*, *Букей*, *Верезей*, *Гамалей*, *Дерей*, *Дзюбей*, *Дзюрбей*, *Жижчей* (< *Жижка* < *жижка* 'кропива' [19, I, с. 361]), *Загиней*, *Задерей*, *Кирдей*, *Лемешей*, *Маслей*, *Острей*, *Плакущей*, *Фармагей*, *Фекетей* (< угорськ. *fekete* 'чорний' [19, II, с. 1097], [30, с. 573]), *Форесей*, *Форсей*, *Форшей*, *Фурсей*, *Шемлей* (< *шемелити* 'шелестіти' [23, 4, с. 491]), *Шемтей*, *Шепшелей*, *Шелепей* (< *Шелеп* < *шелеп* 'шелест', 'шарудіння' або < *шелепа* 'той, хто говорить невиразно', 'базіка' [1, II, с. 261] чи *шелепа* 'недотепа' [24, XI, с. 436–437]).

На думку І. В. Єфименко, антропонім *Кирдей* утворений лексико-семантичним способом від однойменного прізвища, яке дослідниця пов'язує із не збереженим в українській мові апелятивом *кирдей*, що сягає псл. **kʷrdějъ* < **kʷrd-* + суф. *-ějъ* (реконструкцію праформи див. у

Р. М. Козлової [10, с. 163]). Значення апелятива *кирдей* для української мови І. В. Єфименко відновлює як 'людина з кирпатим носом' або 'мала на зріст, незграбна людина' [6, с. 87–88].

Прізвища з суфіксом *-ай* (160 одиниць; 1%) із словотвірного погляду також неоднорідні. За нашими спостереженнями, серед них незначна група імен: *Балай, Галай* – можливі деривати відкомполітих імен; *Грицай, Кацай і Коцай* (імовірно, від *Костянтин* або *Микола*), *Кубай* (< *Якуб, Яків* або < *кубай* 'дерев'яний ківш' [19, 1, с. 549]); *Луцай, Максай* (< *Макс* < *Максим*), *Патай, Процай, Ромай* (похідне *Ромаюк*), *Стицай* (< *Степан*), *Фіцай* – квалітативи від чоловічих канонічних імен або патроніми.

Більшість із залучених до аналізу антропонімів утворено від прізвиськ, похідних від дієслівних основ: *Бовцай, Братай, Величай, Волочай, Гадай, Держай, Докучай, Жалай, Жлуктай, Мазай, Мамрай, Мацай, Мурай, Неспай, Несукай, Погуляй, Положай, Помазай, Приходай, Разиграй, Роботай, Розкладай, Скрипай, Тарадай, Турай, Хожай* (можливе порівняння з *хожай* 'мішок, у якомуносять товар' [23, IV, с. 408]); *Цурай, Чамлай, Чугай, Чупай, Чухрай, Шалай, Шалагай, Шарлай, Шептай, Ширай, Шмагай, Шугай*.

Лексико-семантичний спосіб творення представляють прізвища прізвиськового походження, в яких суф. *-ай* переважно надає слову насмішкуватого забарвлення, вказуючи на наявність певної характерної ознаки в людини: а) зріст: *Довгай, Куцай* (< *куцай* 'куций, короткий, низького росту' [23, III, с. 334]); б) особливості конституції: *Бокай, Кулай, Лабай, Лобай, Ніздрай, Носай*; в) зовнішній вигляд: *Бородай* (*Борода, Бородаєв, Бородач, Бородейко, Бороденко, Бородич, Бородій, Бородіюк, Бородін, Бородкін, Бородчук, Бородюк*), *Горбай, Кудлай, Кучмай* (< *кучма* 'мохната шапка; скуповджена голова' [23, II, с. 335]); *Патлай, Чубай, Чучмай*; г) вік – *Дідай*; г) особливості ходи – *Шлапай* (пор. *шлапак* 'той, хто під час ходьби чалапає ногами' [1, II, с. 269]); д) психічні ознаки, поведінку або характер: *Бакай* (< *бакай* 'хоробрий воїн' [8, с. 62]), *Балай, Гайдай* (< *гайда* 'гульвіса', пор. з пол. *gajda* 'незграбна, слабка, дурна людина' [5, I, с. 452] або < *гайдай* 'пастух овець' [23, I, с. 265]); *Галай* (< *галай* 'криклива, несерйозна людина' [19, I, с. 183]); *Лахмай* (< *лахмай* 'голодранець, халамидник' [19, I, с. 583]); *Лахтай* (імовірно, варіант прізвиська *Лахмай*); *Логай* (< *лога* 'лінива людина, лежень' [19, I, с. 611]), *Ревай*.

Прізвища, утворені від іменникових основ на *-ай*, зрідка вказували на професію або рід заняття й також мали насмішкувате забарвлення: *Бочкай, Дудай, Мазай, Перепічай* (< *перепічайка* 'вид хлібця із кислого тіста, спеченого на сковороді', 'жінка, що пече хліб' [23, III, с. 131]), *Помазай, Рибай, Скрипай*.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, аналіз прізвищ, утворених за малопродуктивними словотвірними моделями, виявляє особливості їхньої словотвірної структури й семантики. Серед прізвищ на *-ко, -ай, -ій* кількісно переважають іменування, які можна кваліфікувати як утворення з неоднозначною словотвірною мотивацією: похідні від демінутивних особових назв або апелятивів і похідні від патронімів.

Прізвища, які кваліфікуємо як назви-характеристики осіб із первісним значенням демінутивності, атрибутивності, суб'єктивної оцінки або ж із вказівкою на професію першonosія, утворено семантичним способом. Більшість прізвищ на *-ей* утворено морфологічним способом.

Значна кількість прізвищ ще потребує дослідження: *Біскій* (*Біска*, *Біскаль*), *Жуматій*, *Жутрій*, *Жутерко*, *Комосій*, *Коцирій*, *Коцирай*, *Коцирко*, *Харазій*; *Джигирей*, *Джипрей*, *Дзюмей*, *Закашей*, *Ліхтей*, *Фаначей*, *Шергей*, *Шештей*; *Багдай*, *Бахтай*, *Воропай* (*Варапай*, *Оропай*), *Кацалай*, *Кунай*, *Кунтай*, *Луктай*, *Лунтай*, *Луштай* та ін.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2000.
2. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника / П. І. Білоусенко. – К. : Наук. думка, 1993. – 215 с.
3. Бучко Г. Є. Роль слов'янських відкомполітичних імен у творенні українських прізвищ / Г. Є. Бучко // Українська пропріальна лексика : матеріали наук. семінару (Київ, 13-14 вересня 2000 р.) / відп. ред. І. М. Желєзняк. – К. : Кий, 2000. – С. 20–23.
4. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. / М. О. Демчук. – К. : Наук. думка, 1988. – 172 с.
5. Етимологічний словник української мови / [уклад. : Р. В. Болдирев та ін. ; за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
6. Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст. / І. В. Єфименко. – К., 2003. – 168 с.
7. Желєзняк І. М. Слов'янська антропоніміка (вибрані статті) / І. М. Желєзняк. – К. : Кий, 2011. – 288 с.
8. Ірклієвський В. Етимологічний словник українських прізвищ. Прізвищезнавство / В. Ірклієвський. – Мюнхен : «Iskra-Druckerei», 1987. – 904 с.
9. Козлова Р. М. Славянская гидронимия. Праславянский фонд. Т. IV [Текст] / Р. М. Козлова. – Минск : Право и экономика, 2006. – 310 с.
10. Козлова Р. М. Структура праславянского слова (праславянское слово в генетическом гнезде) : монографія / Р. М. Козлова. – Гомель, 1997. – 412 с.
11. Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини : монографія / Л. О. Кравченко. – К. : Факт, 2004. – 198 с.
12. Кравченко Л. О. Прізвища на *-ко* в антропонімії західної частини Полтавщини / Л. О. Кравченко // *Studia Slovacistica*. 3. Магічне світло імені (До 75-річчя професора П. П. Чучки) : зб. наук. ст. / [упоряд. і відп. ред. С. М. Медвідь Пахомова]. – Ужгород, 2003. – С. 107–113.
13. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища / Л. Т. Масенко. – К. : Знання, 1990. – 48 с.
14. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2-х ч. / М. Й. Онишкевич. – К., 1984.
15. Осташ Л. Р. До етимології козацької прізвищевої назви *Лях* / Л. Р. Осташ // *Поділля і Волинь у контексті історії українського відродження*. – Хмельницький, 1995. – С. 116–117.
16. Осташ Р. І. До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника) / Р. І. Осташ // *Реєстр війська Запорозького 1649 року* / відп. ред. Ф. П. Шевченко. – К. : Наук. думка, 1995. – С. 517–568.
17. Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля / Г. Д. Панчук. – Тернопіль, 2001. – 195 с.
18. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К. : Наук. думка, 1966. – 276 с.

19. Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ : у 2-х т. / Ю. К. Редько ; за ред. Д. Г. Гринчишина. – Львів, 2007.
20. Скорук І. Д. Малопродуктивні моделі прізвищ м. Луцька / І. Д. Скорук // Студії з ономастики та етимології. 2010 / відп. ред. І. В. Єфименко. – Луцьк : ВМА «Терен», 2010. – С. 226–235.
21. Скорук І. Д. Найпродуктивніші моделі прізвищ в антропоніміконі м. Луцька / І. Д. Скорук // Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському і всеслов'янському контекстах : зб. наук. пр. / упоряд. Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2007. – Вип. 4. – С. 266–285.
22. Скорук І. Д. Характеристика жіночого іменника м. Луцька в ХХ ст. / І. Д. Скорук // Науковий вісник Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки. Філол. науки. – 1999. – № 6. – С. 33–39.
23. Словарь української мови / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. – К., 1907-1909. – Т. 1–4.
24. Словник сучасної української мови / редкол. : І. К. Білодід та ін. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
25. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К. : Довіра, 2005. – 509 с.
26. Фаріон І. Д. Антропонімічна система Верхньої Наддністрянщини кінця XVIII – поч. XIX ст. (прізвищеві назви) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / І. Д. Фаріон. – Львів, 1996. – 22 с.
27. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977. – 236 с.
28. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1–4.
29. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : монографія / П. П. Чучка. – Ужгород : ТОВ «Папірус», 2008. – 671 с.
30. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 704 с.
31. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Ужгород : Ліра, 2011. – 432 с.
32. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд (ЭССЯ) / под ред. О. Н. Трубачева. – М. : Наука, 1976. – Вып. 3.
33. Gala S. Apelatywna i antroponimiczna funkcja niektórych formantów / S. Gala // Vogolnopolska konferencja onomastyczna. – Poznań, 1988. – S. 119–126.
34. Sławski F. Zapys słowotworstwa praszłowiańskiego / F. Sławski // Słownik praszłowiański. – Wrocław ets., 1974. – Т. 1–2.

Скорук Ирина. Фамилии с полифункциональными суффиксами в антропонимиконе г. Луцка. В статье проанализированы фамилии с полифункциональными суффиксами *-ко*, *-ай*, *-ей*, *-ій* и выяснены особенности их словообразовательной структуры и семантики. Среди них преобладают именованья, которые можно квалифицировать как образования с неоднородной словообразовательной мотивацией: производные от личных имен или апеллятивов и производные от патронимов. Фамилии, производные от древних славянских или христианских имен, рассматриваем как образования двойной словообразовательной мотивации. Фамилии, которые квалифицируем как названия-характеристики лиц с первоначальным значением деминутивности, атрибутивности, субъективной оценки или же с указанием на профессию – лексико-семантические образования.

Ключевые слова: фамилия, антропоним, апеллятив, личное имя, древнее славянское имя, христианское имя, суффикс.

Skoruk Iryna. Surnames with Multifunctional Suffixes in the Anthroponymycon of Lutsk. The article analyzes surnames with multifunctional suffixes *-ko*, *-aŭ*, *-eŭ*, *-iŭ*, which are characterized by quite low productivity. The emphasis is laid on the homonymous and appellative lexicon reflected in the stems of these names and on the peculiarities of their derivation. The author considers surnames, derived from the old Slavic or Christian names (e.g. *Gun'ko*, *levtushko*, *Lavrii*, *Kubai*, *Romai*) mainly as names of double word-building motivation. It has been revealed that the surnames motivated by appellatives with an initial meaning of diminutiveness (*Kolin'ko*, *Cherevko*), attributiveness (*Bagrii*, *Kuchmei*, *Labai*), subjective evaluation (*Halai*, *Ostrii*, *Kyrdei*) or those indicating to profession (*Shablii*, *Skrypai*) have been created in lexico-semantic way. In family names of morphological-structure type the formants under the analysis of the article perform patronymic function.

Key words: surname, anthroponym, appellative, personal name, old Slavic name, Christian name, suffix.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2016

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО НАРАТИВУ

У статті визначено основні змістові, прагматичні та стилістичні риси публіцистичних наративів. Основну увагу зосереджено на понятті наративної стратегії як принципу організації тексту газетної статті. Встановлено такі характеристики наративу, як подієвість, темпоральність, інтенціональність, оцінність та референціальність; з'ясовано роль наративів у формуванні колективної пам'яті.

Ключові слова: наратив, наративна стратегія, газетна стаття, подія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Роль мас-медіа в сучасному світі важко переоцінити, а у зв'язку із загостренням конфліктів та посиленням міжнародного напруження особливо актуальне питання впливу засобів масової інформації на суспільну думку. Тому значне зацікавлення серед науковців викликає аналіз лінгвістичних особливостей друкованих ЗМІ [2; 4; 14; 15; 17], а також текстових особливостей, завдяки яким відбувається такий вплив (див. [7; 8] тощо). Як пише О. Мілостивая, «дослідження останніх років все чіткіше позиціонують текст, у тому числі газетний, як природний об'єкт, що має і концептуально-інформаційний смисл, і матеріальну оболонку, тобто послідовність носіїв цієї інформації, яка представлена знаками природної мови» [10, с. 49]. Саме тому все частіше газетні тексти розглядають із позиції наратології [1; 19; 20; 25; 27], адже сучасна наука пояснює наратив із погляду його прототиповості і читацької рецепції та залучає до аналізу лінгвістичні й емпіричні методики [21, с. 50–51]. Погляд на газетний текст як наратив, на думку дослідників, дозволяє досягнути «принципи організації інформаційних потоків» [7, с. 53]. Тож у нашій статті ми ставимо за **мету** розглянути особливості публіцистичних наративів як способів структурування дійсності щодо їхніх лінгвостилістичних та прагматичних характеристик.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Під публіцистичним наративом розуміємо текст (в широкому розумінні) або сукупність текстів, які описують суспільно значимі події в послідовності їх розгортання і структуруються відповідно до певних мовленнєвих та змістових моделей [11, с. 28; 18, с. 88–89]. Він є видом дискурсивної діяльності, адже для нього характерна інтенціональність та оцінність [9]. Такий наратив виступає «типом знання» [5, с. 34], впорядковуючи реальність та пропонуючи осмислену інтерпретацію дійсності [5, с. 34; 22, с. 16]. Якщо ми організовуємо досвід та пам'ять у формі оповідей [22, с. 16], то журналістські наративи, крім того, що виконують роль «вікна у світ» [22, с. 16], – найпростіший і найкоротший шлях до розуміння світу. Окрім іншого, оповідь є «способом досягнення

часу» [5, с. 34], адже вирізняє із безкінечної множинності подій значимі для конкретного часу та встановлює зв'язок між різними часовими послідовностями. Ж. Женет вказував на двоїстість наративного часу: це і час, у який створюється наратив, і час, про який йдеться в наративі [6, с. 237–238]. Журналістські репортажі зазвичай максимально близькі до події в часі, адже завдання репортера – якнайшвидше розповісти історію читачам.

Публіцистичні наративи також виступають засобами культивування соціальних цінностей шляхом моделювання дійсності за допомогою мовних засобів [7, с. 55]. Наприклад, у матеріалах, що виходили друком у газеті «Молодь України» за 1960 р., світові події подані з позицій тогочасної радянської риторики та цензури, а отже, умовно поділялися на «жорстокий» буржуазний світ та ідеалізований світ країн соціалістичного табору. Л. Мотта уводить поняття наративного канону, або «природного фрейму, який використовують репортери новин (та люди взагалі) для сприйняття, опису й інтерпретації розмитого навколишнього світу» [24, с. 93–94]. Такий фрейм спирається на неповну та неідеальну матрицю інтриги, у якій різні учасники подій отримують голос залежно від розташування сил впливу та ідеологічних обмежень певного часу. Наприклад, у згаданому вище виданні в ролі агресора досить часто виступають Сполучені Штати Америки, адже в 1960 р., незважаючи на послаблення напруженості між СРСР та США, збереження образу «аморально-агресивного» зовнішнього ворога було зумовлене політичною стратегією правлячої партії. Більше того, репортажі самі по собі мають спорадичну та практичну форму, а читачі поєднують отриману інформацію, встановлюючи хронологічні послідовності та заповнюючи відсутні зв'язки між тематичними сюжетами. Читач відіграє важливу роль у публіцистичному наративі, тому що він не просто сприймає подану інформацію, а активно залучає когнітивну дію самоусвідомлення, екстраполюючи події на власний досвід [24, с. 98–101]. «Наративний фрейм (структура інтриги) має силу спонукати в аудиторії читачів перехід від розпорошеної, фактографічної інформації медіа-потоків до первинних логічних сюжетів: від фактів до історій, від об'єктивних повідомлень до метафоричного сприйняття світу. Якщо ми розглядаємо новини як наративне вираження, його потрібно тлумачити не як зв'язне та струнке оповідання, а як безкінечну матрицю оповіді» [24, с. 103]. Таким чином, публіцистичний наратив неможливий без залучення повсякденних ментальних процесів під час його конструювання як з боку авторів, так і з боку читачів. Розуміючи таку природу наративу, журналісти вдаються до різного роду стратегій та тактик, які дозволяють їм максимально ефективно оформити повідомлення.

Створення тексту зазвичай залежить від авторської інтенції [12, с. 159]. Проте, хоча інтенції публіцистичних наративів виводять з їх мовної складової, авторство не завжди можливо встановити, адже під час написання хоча б газетної статті журналіст співстворює текст разом із

творчим колективом, до якого входять і цензори, і редактори, і коректори, і замовники тощо. Тому, на нашу думку, слід говорити про колективного автора, а елемент індивідуалізації нарації залежить від жанру тексту, нормативних вимог певного видання, належності медійної компанії певним владним силам тощо. Автор у публіцистичних наративах існує як певна модель, що може виконувати роль пропагандиста, полеміста, іроніста, репортера, літописця, художника, аналітика або дослідника та визначати стратегічні інтенції журналіста [12, с. 161]. У самому тексті автор представлений наратором, який реалізує стратегії інформування аудиторії про певні події та спирається на характеристики адресата. Наратор задає також і хронотопні рамки події та обумовлює визначення читачем або глядачем значимості події, залежно від якої може змінюватися і стратегія оповіді.

Наративні стратегії, слідом за М. Загідулліною [7, с. 54], розглядаємо як варіанти консолідації очікувань читацької аудиторії та авторів створюваної сукупності текстів. Стратегічні інтенції оповідача імпліцитно виражаються у мовленні репортажу та мають аргументативний характер [24, с. 96]. Новинним наративам притаманна наявність комунікативної та персуазивної когнітивної інтенцій, які впливають на рівень об'єктивності або суб'єктивності подачі події [24, с. 96] та знаходять вираження в елементах оповіді, до яких традиційно відносять: 1) події, зміни та конфлікти, або подієвість; 2) послідовність викладу або ланцюг подій-епізодів; 3) темпоральність та 4) досвід сприйняття [19, с. 4; 21, с. 15, 21; 16]. Подієвість наративу залежить від конфлікту, який виступає його ядром та є непередбачуваним поворотом або відхиленням від порядку розгортання подій [19, с. 4]. Ядром репортажу або іншого новинного тексту може виступати трагедія, вбивство або інша подія, які належать до нестандартних. Вище йшлося про те, що тексти публіцистичного наративу переважно розпорошені в часі через об'єктивні зміни в ситуації, яку повідомляють. Наприклад, у випадку газетних статей про насильство й жорстокість мотиви та порядок подій стають відомі під час розслідування, яке може бути й офіційним, і незалежним, а отже, інформація подаватиметься протягом певного часу. Тому ланцюг подій-епізодів та темпоральність залежатимуть від характеру та часу розгортання подій. Зазвичай хронологічна послідовність подій буде порушена, і читач вибудовуватиме її, стежачи за подіями. З реконструкцією хронологічного та логічного порядку подій важливим чинником наративу виступатиме досвід читача або глядача [19, с. 5].

У публіцистичних наративах подія виступає першоелементом сюжету. О. Мілостивая визначає такі характеристики події: 1) визначеність та змінність місця події; 2) константність постійних та варіативність другорядних учасників подій; 3) темпоральність дії; 4) новизна, актуальність та / або драматизм суспільно значимої тематики [9]. Наприклад, у статті С. Рудченко під назвою «Автомат № 344», надрукованій у газеті «Молодь

України» від 12 березня 1960 р., подією виступає подвиг Михайла Горбача часів Великої Вітчизняної війни. З одного боку, автор статті подає інформацію про пересувну виставку Ленінградського артилерійського історичного музею в Києві, а з іншого, пропонує оповідь, що наближається своєю риторикою до літературної, про бій та героїчну смерть комсомольця Горбача, який навіть тяжко поранений не відступив від вогневого рубежу. Тому місцем події виступає в наративі вогнева позиція на західному березі річки Нарви під Ленінградом. Учасниками події виступають сам герой, його командир сержант Корякін, збірні образи фашистів / гітлерівців та «наших» бійців. Час, протягом якого відбувається подія, не встановлений, але деталізація дій з боку ворожого загону та Горбача займає 95% тексту статті, тому він сприймається як уповільнений. Для викладення подій характерний драматизм; автор використовує емоційну лексику (напр., *гітлерівці, ворожий снаряд, запеклий тривалий бій, напруженість бою, тіло юного героя*), короткі прості речення (напр., *За виконання взялись негайно; Недовго тривав нерівний бій*) та мотив героя й випробування, як у чарівній казці [13]: *Коли наші бійці знову оволоділи цим рубежем, вони знайшли тіло юного героя, а поблизу – 16 мертвих гітлерівців і палаючий важкий танк*. Більше того, у статті присутній елемент дидактизму, характерний для радянської публіцистики, коли оповіді про героїв війни або труда мали спонукати читачів прагнути наслідування поведінки та досвіду таких осіб.

Емоційне залучення аудиторії до зображуваних подій залежить іще від одного чинника, який обумовлює існування наративу – тотальної референціальності (global referentiality) [19, с.5]. Під референціальністю розуміється відсилання до об'єктів, які існують виключно в реальному світі, незалежно від оповіді, тож мовне оформлення повідомлення та інтерпретативні стратегії читачів формуватимуться за умов дотримання / недотримання автором принципів історичної достовірності.

Референціальність досягається різними шляхами. Зокрема, журналісти та репортери часто вдаються до прийому цитування, яке може бути прямим, непрямым та невластиво-прямым [3, с. 73]. Шляхом уведення в текст цитат реальних осіб автор створює ефект надійності та достовірності повідомлення, а також передає оцінну інформацію не від себе, зберігаючи ефект об'єктивності викладу матеріалу, а цитата функціонує як репрезентований мовленнєвий акт [3, с. 75]. Цитата дуже часто виступає заміном прямого контакту між учасниками комунікації, а отже, вибору фрагментів висловлювань осіб, залучених до події, відводиться особлива роль. Тим не менше, наявність цитат не означає, що роль автора-оповідача позбувається суб'єктивності. Зокрема, для новинного дискурсу радянської України 1960 р. було характерне персональне залучення автора до викладення матеріалу. Наприклад, у газеті «Молодь України» від 3 лютого 1960 р. знаходимо статтю під назвою «Слова, що йдуть від серця: огляд листів». З метою зменшення дистанції між автором та читачем журналіст прямо характеризує героїню події, використовуючи піднесену, емоційно

забарвлену лексику та вказуючи на власне позитивне ставлення до особи. Підкреслюючи свою позицію оповідача, він звертається до читача (*до тебе, юний друже*), чим створює умовну паралель із цитованим фрагментом (*ви, онуки мої*), який використовує в тексті: «*Надія Аркадіївна Якимюк – людина великої душі, високих прагнень, світлої мрії. Звертаючись до тебе, юний друже, вона пише: – Щоб ніколи ви, онуки мої, не відали, що таке війна*».

У наведеному прикладі цитата з листа дописувачки виступає як своєрідне відсилання до іншого наративу, характерного для початку 1960, – гіпертеми «наслідки Великої Вітчизняної війни». Тут цитата виступає в ролі сполучного елемента з темою «холодної війни», якій присвячено статтю. Прагматична функція аналізованої цитати як засобу діалогізації полягає у створенні оцінного судження, що не суперечить політиці газети, вимогам часу, переконанням самого автора тощо. Варто також згадати і той факт, що при тяжінні до об'єктивізації наративів, цитата, яка потрапляє до друкованого публіцистичного тексту проходить ряд змін та не є повністю оригінальним мовленнєвим актом. Цитоване висловлювання лише зберігає параметри вихідного мовленнєвого акту [3, с. 79].

У цілому, вибудовуючи мовне оформлення тексту, автор не лише певним чином структурує інформацію, але й дає подіям оцінку, яка «хвилює читача, зумовлюючи певне ставлення до події і проявляючись якщо не в дії, то принаймні в усвідомленні та рефлексії» [26, с. 138]. Більше того, мас-медійні повідомлення у своїй сукупності беруть участь у формуванні пам'яті соціуму (*social memory*) [23, с. 107]. Так, сумні події, висвітлені в репортажах, мають здатність впливати на цілий світ і довго залишатися в народних спогадах. Новинний наратив залучає не лише пам'ять індивіда, але і призводить до «забуття» (*oblivion*) [23, с. 107]: події мають здатність зникати з поля зору через потік іншої інформації. Тому колективна пам'ять тісно пов'язана із категорією темпоральності. Досвід, до якого апелюють публіцистичні наративи, має свій початок у минулому, і тому, задіюючи спогади, вони відсилають читача до подій та суджень про минуле, тож відбувається ідентифікація та інтерпретація наративу [23, с. 108].

Наприклад, для публіцистичних наративів радянського періоду, представлених у газеті «Молодь України» за 1960 р., характерні відсилання читачів до спогадів про Велику Вітчизняну війну, життя Леніна та інших ідеалізованих образів героїв. Достатньо поглянути лише на заголовки статей: *Справді по-ленінськи, Юні герої комуни, В останньому підпіллі*. Кожна така назва статті, з одного боку, робить алюзію на події, що закарбувалися в пам'яті громадян УРСР, а з іншого, зберігає свіжість цих подій постійним нагадуванням у масиві текстів. У той же час через мас-медіа відбувалося і формування нових сталих формул у свідомості радянської людини: зокрема, нетерпимості до зрадників або ненависті до західних держав. Ось кілька заголовків: *Прокляття расистам-колонізаторам!, Шторм над Африкою, Злодії не сховались*. У подібних статтях жорстко засуджуються акти насилля, агресії та несправедливості, які відбуваються

в державах, що не належать до соціалістичного табору, тоді як радянські громадяни постають чесними і справедливими борцями за мир, добро і справедливість.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, публіцистичний наратив – це тип організації знання про події, який здійснюється автором (колективом авторів) відповідно до певних структурних і змістових принципів, або наративних стратегій. У мас-медіа наративи культивують соціальні цінності та формують колективну пам'ять, відсилаючи до певного досвіду індивіда й соціуму. Для наративів характерні подієвість, темпоральність, інтенціональність, оцінність та референціальність, які дозволяють їм ефективно функціонувати в соціумі та бути активними засобами впливу на читача.

Перспективою подальших досліджень вважаємо розгляд провідних газетних наративів про насильство та жорстокість і їх структури у друкованих виданнях 1960–1965 рр.

Список використаної літератури

1. Абраменко А. В. Нарративная стратегия в контексте ассиметричной политической коммуникации (по материалам выступлений В. В. Путина) / А. В. Абраменко // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2014. – № 11(49), Ч. 1. – С. 13–18.
2. Архипенко Л. М. Мова ЗМІ як об'єкт лінгвістичних досліджень: історія становлення, специфіка функціонального стилю / Л. М. Архипенко // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 101. – С. 74–76.
3. Бехта І. А. Прагматика оповідного дискурсу у газетно-публіцистичному стилі / І. А. Бехта // Новітня філологія. – 2006. – № 4 (24). – С. 71–84.
4. Грицай І. С. Мовні особливості сучасних засобів масової інформації [Електронний ресурс] / І. С. Грицай // Rozwój nauk humanistycznych. Problemy i perspektywy. – С. 38–40. – Режим доступу: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf%209/konf%209_5_9.pdf (22.08.2016).
5. Джинджолия Г.П. Нарративность как принцип организации дискурса / Джинджолия Г.П. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2010. – № 2. – С. 33–42.
6. Женетт Ж. Фигуры: в 2 т. / Жерар Женетт. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – 472 с.
7. Загидуллина М. В. Диалог, пропаганда, ценности и СМИ: о победе наративных стратегий в современном информационном поле России [Електронний ресурс] / Загидуллина М. В. – Режим доступу: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/31070/1/journ-2015-prep-16.pdf> (21.08.2016).
8. Коваленко Н. Н. Коммуникативная стратегия эмоционализации в политических комментариях массовой прессы (на материале немецкой газеты «Bild» [Електронний ресурс] / Н. Н. Коваленко // Global Media Journal. – 2012. – Вып. 2, Т. II. – С. 1–6. – Режим доступу: <http://pglu.ru/upload/iblock/03d/kovalenko.pdf> (21.08.2016).
9. Милостивая А. И. Газетный текст и когнитивно-дискурсивное событие наррации [Электронний ресурс] / Милостивая А. И. // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2–2. – Режим доступа: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=21849> (19.08.2016).

10. Милостивая А.И. Структура континуума газетного нарратива и ее роль в изучении акциональных субъектов коммуникации / Милостивая А.И. // Язык и культура. – 2015. – № 20. – С. 49–54.
11. Олещук П. Біографічний наратив як складова політичного дискурсу / П. Олещук // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2010. – Вип. 20. – С. 27–36.
12. Пронин А. А. Авторская интенция в информационной тележурналистике: опыт практического анализа / А. А. Пронин // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2014. – № 1 (27). – С. 159–165.
13. Пропп В. Я. Морфология волшебной сказки / В. Я. Пропп. – М.: Лабиринт, 2001. – 192 с.
14. Разоренов Д. А. Лингвостилистические особенности качественной и популярной прессы Великобритании / Разоренов Д. А., Акимцева Ю. В. // Известия Тульского государственного университета: Гуманитарные науки. – 2014. – № 2. – С. 276–283.
15. Серова С. А. Лингвистический анализ новостных газетных статей: оценочный аспект: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01/ С. А. Серова. – Тамбов, 2007. – 23 с.
16. Татару Л. В. Нарративная и когнитивная природа лирики (на материале английской поэзии XVII – XVIII вв.) [Электронный ресурс] / Л. В. Татару // Narratorium. – 2013. – № 1–2(5–6). – Режим доступа: <http://narratorium.rggu.ru/article.html?id=2631082> (26.08.2016).
17. Шаповалова Г. В. Інноваційні процеси в сучасному медіатексті (функціонально-лінгвістичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.08 / Г. В. Шаповалова. – К., 2003. – 20 с.
18. Шейгал Е. И. Многоликий нарратив / Шейгал Е. И. // Политическая лингвистика. – 2007. – Вып. (2) 22. – С. 86–93.
19. Berning N. Fictual matters: Narration as a process of relating in Mark Bowden's *Blackhawk Down* (1997) [Electronic source] / N. Berning // *Diegesis* 2. – 2013. – H.2. – 19 p. – Accessed: <https://www.diegesis.uni-wuppertal.de/index.php/diegesis/article/view/137/169> (27.08.2016).
20. Berning N. Narrative Means to Journalistic Ends: A Narratological Analysis of Selected Journalistic Reportages / N. Berning. – Weisbaden: VS Verlag, 2011. – 158 p.
21. Fludernik M. Histories of narrative theory (II): From structuralism to the present / M. Fludernik // *A Companion to Narrative Theory* / [ed. by J. Phelan, P.J.Rabinowitz]. – Malden, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2005. – P. 36–59.
22. Fludernik M. Towards a «Natural» Narratology / M. Fludernik. – L. : Routledge, 2002. – 362 p.
23. Leal B.S. Narratives of death: Journalism and figurations of social memory [Electronic source] / B. S. Leal, E. Antunes, P. B. Vaz // *Narratives and Social Memory: Theoretical and Methodological Approaches* / [ed. by R. Cabecinhas, L. Abadia]. – Braga: CECS, 2013. – P. 106–118. – Accessed: <http://www.comunicacao.uminho.pt/cecs/> (28.08.2016).
24. Motta L. G. Hard news cognitive shift: from facts to narratives [Electronic source] / L. G. Motta // *Narratives and Social Memory: Theoretical and Methodological Approaches* / [ed. by R. Cabecinhas, L. Abadia]. – Braga: CECS, 2013. – P. 93–105. – Accessed: <http://www.comunicacao.uminho.pt/cecs/> (28.08.2016).
25. Nousiainen A. A bunch of distractive writing: Why has fact-based and extensively reported American style narrative journalism not gained ground in Europe? [Electronic source] / A. Nousiainen. – 2012–2013. – 57p. – Accessed: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/A%20Bunch%20of%20Distractive%20Writing.pdf> (28.08.2016).
26. Puzzo M. B. Journalistic narrative: a story of real life / M. B. Puzzo // *Narratives and Social Memory: Theoretical and Methodological Approaches* / [ed. by R. Cabecinhas,

L. Abadia]. – Braga: CECS, 2013. – P. 134–144. – Accessed: <http://www.comunicacao.uminho.pt/cecs/> (26.08.2016).

27. Vanoost M. Defining Narrative Journalism through the concept of plot [Electronic source] / M. Vanoost // Diegesis 2. – 2013. – Н. 2. – Accessed: <https://www.diegesis.uni-wuppertal.de/index.php/diegesis/article/view/135/167> (27.08.2016).

Шурма Светлана. Основные характеристики публицистического нарратива.

В статье определены главные смысловые, прагматические и стилистические особенности публицистических нарративов. Основное внимание уделено понятию нарративной стратегии как принципу организации текста газетной статьи. Под нарративом понимается текст (в широком понимании) или совокупность текстов, которые описывают социально-значимые события в последовательности их развертывания и структурируются в соответствии с определенными речевыми и содержательными моделями. К элементам газетного повествования относим: 1) событийность; 2) последовательность изложения или цепочку событий-эпизодов; 3) темпоральность и 4) опыт восприятия. Еще одним фактором, который обуславливает существование нарратива, является референциальность, или отсылка к объектам, которые существуют исключительно в реальном мире. Кроме того, тексты СМИ в своей совокупности принимают участие в формировании коллективной памяти социума.

Ключевые слова: нарратив, нарративная стратегия, газетная статья, событие.

Shurma Svitlana. Basic Characteristics of the Publicistic Narrative. The article deals with the basic content, pragmatic and stylistic features of publicistic narrative. The main attention is paid to the notion of narrative strategy as a defining principle of structuring the text of a newspaper article. The narrative is defined as a text (in a broad sense) or a number of texts which describe socially important events in the sequence of their deployment and which are constructed in accordance with certain language and content models. The elements of newspaper narrative include: 1) eventfulness, 2) events presentation sequence or chain of scenes, 3) temporality, 4) the experience of perception. One more factor which determines the content of the narrative is its referentiality to objects that exist only in the real world. The author argues that the mass media texts in their bulk contribute to the formation of social memory.

Key words: narrative, narrative strategy, newspaper article, event.

Стаття надійшла до редколегії 07.10.2016

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Аркушин Григорій Львович, доктор філологічних наук, професор кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Богдан Світлана Калениківна, кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Брюхова Оксана Валеріївна, магістр кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Грицевич Юрій Васильович, аспірант кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Громик Юрій Васильович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Громко Тетяна Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Зінчук Руслана Степанівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Качак Тетяна Богданівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кондратюк Юлія Вадимівна, магістр кафедри української мови імені проф. Шульжука К. Ф. Рівненського державного гуманітарного університету.

Космеда Тетяна Анатоліївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри україністики Познанського університету імені Адама Міцкевича (Польща).

Кудісова Ольга Валеріївна, учениця 10-Б класу комунального закладу «Луцька гімназія №21 імені Михайла Кравчука Луцької міської ради Волинської області».

Кузьмич Оксана Олексіївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені проф. Шульжука К. Ф. Рівненського державного гуманітарного університету.

Локайчук Світлана Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Лутава Світлана Миколаївна, викладач Академії праці, соціальних відносин і туризму.

Маленицька Ольга Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Нестерчук Оксана Григорівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Осташ Любов Романівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Осташ Роман Іванович, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник.

Павленко Лариса Петрівна, кандидат філологічних наук, професор кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Приймачок Оксана Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Радько Оксана Григорівна, аспірант кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія».

Скорук Ірина Денисівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Шурма Світлана Григорівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка.

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра історії та культури української мови

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ

Загальна інформація

Журнал «Лінгвостилістичні студії» – наукове видання України, зареєстроване в Державній реєстраційній службі України як друкований засіб масової інформації (серія KB № 20841-10641P від 08. 05. 2014), *виходить двічі на рік*.

Згідно з наказом МОН України від 16.05.2016 № 515 входить до переліку наукових **фахових** видань України.

Тематична спрямованість наукового журналу охоплює актуальні питання сучасної лінгвостилістики: поліфункційний статус української мови в синхронії та діяхронії; стилістичні ресурси української мови; стилістика різних типів текстів; порівняльні стилістичні дослідження; лінгвоперсонологія; стилістика діалектного мовлення; лінгвостилістичні параметри онімів.

Мови видання: українська, білоруська, російська, польська, англійська.

Вимоги до оформлення статей у науковому журналі «Лінгвостилістичні студії»

Послідовність структурних елементів статті:

- ліворуч – **УДК** (напівнасиченим шрифтом, кегль 12, без абзацу);
- у наступному рядку праворуч – **ім'я та прізвище** автора (напівжирним шрифтом, кегль 14);
- через рядок посередині – **НАЗВА СТАТТІ** (напівнасиченим шрифтом, заголовними літерами, кегль 14);
- після назви статті через один рядок – анотація (250-300 знаків (5-6 рядків)) та **ключові слова** (5-6 слів чи словосполучень) українською мовою (кегль 12);
- через рядок – основний текст (через 1,5 інтервалу, кегль 14);
- через рядок після основного тексту посередині – **Список використаної літератури** (напівнасиченим шрифтом, кегль 12) в алфавітному порядку;
- через один рядок після літератури розширені анотації російською та англійською мовами (кожна не менше 850 знаків (10-14 рядків)); перед анотаціями потрібно зазначити прізвище та ім'я автора, назву статті російською та англійською мовами, після кожної анотації – ключові слова (5-6 слів чи словосполучень).

Вимоги до технічного набору статті.

Основний текст рукопису необхідно друкувати через 1,5 інтервалу без перенесень, 14 кеглем, шрифт – Times New Roman.

Параметри сторінки: усі поля – 2 см.

Абзацний відступ – 1,25 см (*просимо не створювати абзацний відступ за допомогою клавіші Tab і знаків пропуску*).

Обов'язкове розрізнення знаків дефіс (-) та тире (–), а також використання лапок такого формату – «» («текст»).

Знак апострофа (') друкувати за допомогою одночасного натиснення клавіш alt+0146.

Відстані між ініціалами та прізвищем, сторінкою та її номером тощо друкувати через *нерозривні пробіли* (одночасне натиснення клавіш ctrl+shift+пропуск, наприклад: С. Т. Кузьменко, с. 73, XXI ст., № 3, Вип. 7, тощо).

Ілюстративний матеріал у тексті подавати *курсивом* (*підкреслень не робити*) із покликаннями на джерело у квадратних дужках.

Бібліографічні покликання оформляти у квадратних дужках, де перша цифра – номер джерела в списку використаної літератури, друга – номер сторінки, наприклад: на одне джерело – [1, с. 4], на кілька джерел – [4, с. 55; 10, с. 15]. Для зазначення діапазону сторінок використовувати знак тире без пропусків ліворуч і праворуч від тире [7, с. 14–26]. Нумери джерел розділяти крапкою з комою [3; 7; 8]. Можливе покликання й без зазначення сторінки, якщо йдеться про одне джерело [6]. Якщо покликаєтеся на кілька джерел, розділіть їх крапкою з комою [3; 7; 8].

Бібліографічний опис джерел і літератури має відповідати вимогами, що вміщені в «Бюлетені ВАК України» в № 3 за 2008 рік.

Використовуючи таблиці, саме слово «Таблиця» потрібно розмістити праворуч і вирізнити **напівнасиченим курсивом**; нижче – в центрі назва таблиці прямим **напівнасиченим шрифтом**. Таблиці нумерувати арабськими цифрами.

Сторінки статті не нумерувати.

Якщо в роботі є інші шрифти, їх потрібно подати окремим файлом.

Стаття повинна мати такі обов'язкові структурні елементи (їх потрібно виокремити в тексті напівнасиченим шрифтом):

- постановка наукової проблеми та її значення;
- аналіз досліджень цієї проблеми;
- мета і завдання статті;
- виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження;
- висновки та перспективи дослідження.

До статті на окремому аркуші необхідно додати інформацію про автора:

- прізвище, ім'я, по батькові;
- науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, посада;
- контактні дані: домашня адреса (або ж адреса для листування), e-mail, мобільний чи робочий телефон.

Відповідальність за достовірність фактів, покликань, власних імен, а також правильність перекладу покладено на автора статті.

Статті аспірантів і здобувачів подавати з відгуком наукового керівника.

Редакційна колегія залишає за собою право рецензувати та редагувати тексти статей і відхиляти ті, які не відповідають вимогам і науковій проблематиці журналу. Матеріали, оформлені без дотримання вимог, без надання чеків (чи копій чеків) про сплату поліграфічних послуг або надіслані пізніше зазначеного терміну, *друкуватися не будуть*.

Рукопис потрібно надіслати на адресу редакції у двох варіантах: електронному (в режимі *doc* або *docx* версії *Word* 1997–2010 pp.) та паперовому, засвідченому підписом автора. Назви файлів (латиницею) мають відповідати прізвищу автора (Petrenko.doc). Текст публікації (від 8 до 24 сторінок формату А 4) повинен бути зредагований.

Детальну інформацію про вимоги щодо оформлення статей розміщено на сайті <http://lingvostud.at.ua>.

Адреса для надсилання кореспонденції: Україна, Волинська обл., м. Луцьк, просп. Волі, 13, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, факультет філології та журналістики, кафедра історії та культури української мови; e-mail: lingvostud@ukr.net.

Матеріали у 7 випуск надсилати до 10 жовтня 2017 року,
у 8 випуск – до 10 березня 2018 року.

Увага! Після того, як редколегія отримає Вашу статтю,

– Вам буде надіслане повідомлення-відповідь: *«Вашу статтю отримано та прийнято для рецензування»;*

– якщо така відповідь не надійшла через два-три дні після надсилання, тоді зателефонуйте, будь ласка, редколегії і з'ясуйте ситуацію;

– упродовж місяця статтю буде прорецензовано і повідомлено Вам про рекомендацію / відхилення до друку;

– якщо потрібно доопрацювати матеріал, статтю буде Вам повернуто;

– після внесення правок відповідно до зауважень (протягом тижня) Ви надсилаєте статтю на електронну адресу редколегії, яка повідомить Вас про остаточне рішення;

– лише після рекомендації статті до друку Ви оплачуєте її.

На одну статтю (незалежно від кількості авторів) буде надіслано один авторський примірник наукового журналу. Якщо необхідно, додаткові примірники бажано замовити заздалегідь, надсилаючи статтю.

Електронну версію наукового журналу «Лінгвостилістичні студії» можна прочитати за адресою <http://lingvostud.at.ua>.

Сподіваємося на подальшу творчу співпрацю!

Для записів

Для записів

Наукове видання

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ВИПУСК 5

Редактор *Л. П. Павленко*

Коректори *О. І. Приймачок, Л. Є. Смалько*

Технічне редагування та верстка *Т. М. Тарасюк*

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13; тел./факс +38(0332)24-10-07;
телефон редколегії (0332)24-83-67; електронна адреса: lingvostud@ukr.net
Засновник і видавець – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4513 від 28.03.2013 р.

Формат 60×84^{1/8}. Папір офсетний. Гарн. Таймс. Друк цифровий.
Обсяг 13,25 ум. друк. арк., 13,18 обл.-вид. арк. Наклад 100 пр. Зам. 183.

Виготовлювач – Вежа-Друк (43021, м. Луцьк, вул. Бойка, 1).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.